

LOOMING

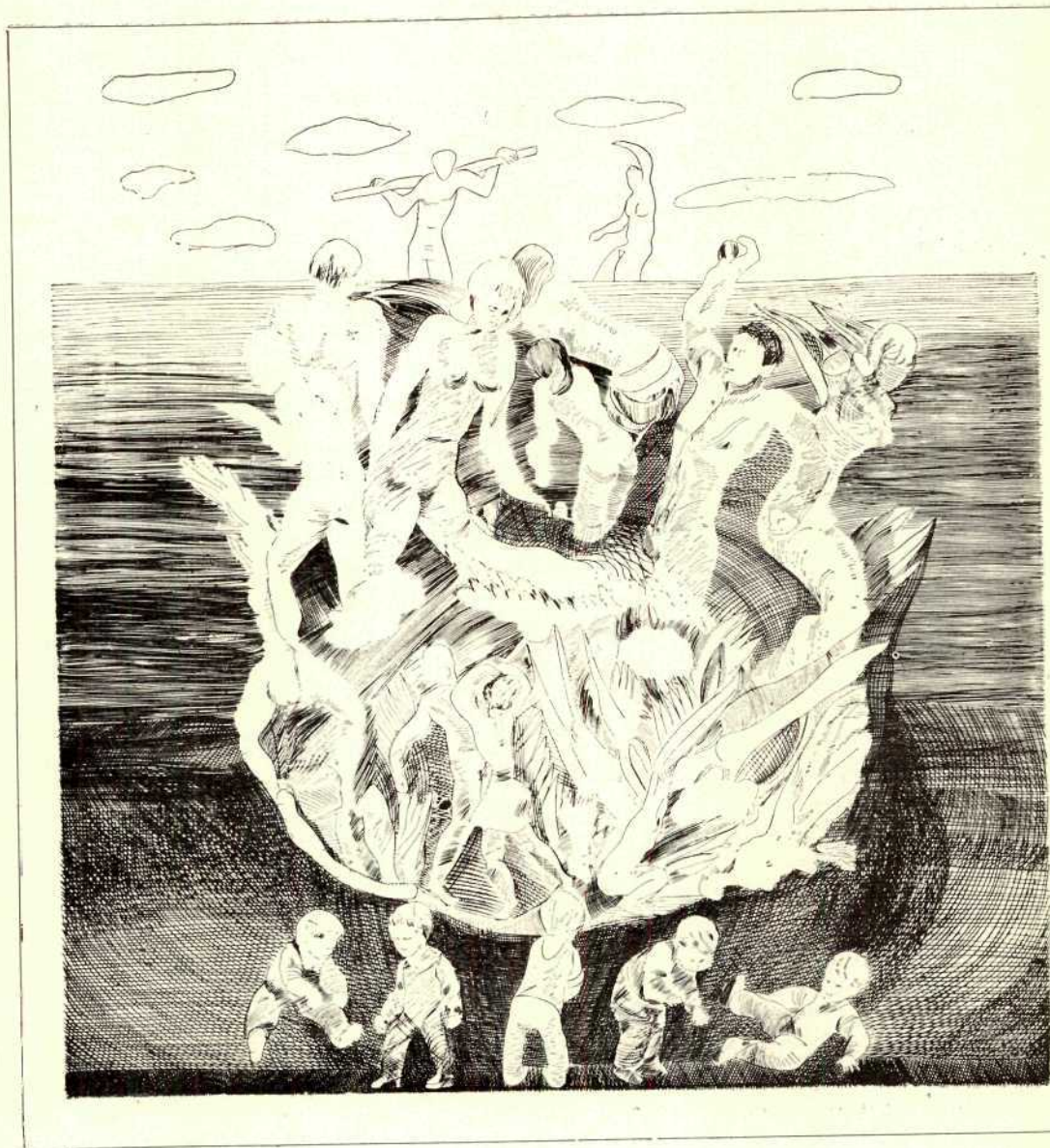
NOVEMBER 1971

ESTI NSV KIRJANIKE LIIDU HA'ALEKANDJA

11

Enno Oosing

Pürgimus (Vasegravüür) 1971

LOOMING

KIRJANDUSLIK
JA ÜHISKONDLIK/
POLIITILINE
AJAKIRI

Eesti NSV Kirjanike Liidu häälkandja

11 NOVEMBER 1971

Tuppa naeratid härmatand puud

Tuppa naeratid härmatand puud.
 Mõtlesin — ilus.
 Tuppa naeratid härmatand puud,
 aga ilm läheb hukka.
 Laskem inimesed üksteist tappa,
 sest päikese pääl
 ei ole ka sellist elu!
 Päikese pääl ei ole, kes tunneks päävalu,
 sääl pole verd, on kuumavad aurud vaid,
 ja ta siiski on ilus.

Tuppa naeratid härmatand puud
 ja mu verel sai valus
 selle vormi pärast, milles elame elu siin.
 Kas ehk sobivam poleks
 kuidagi teisiti — härmata, puudeta,
 lihata, luudeta, tundeta, mõtteta,
 tuleta, tuuleta, loomita, taimita,
 pesuveeta igal hommikul —
 sõnuta tark ja hull,
 arveta, miljard ja null,
 lindeta, pääsu ning püüdev kull —
 kuidagi teisiti.

Ja läbi metsa jookseme kui vesi

Ja läbi metsa jookseme kui vesi,
 mis äsja purustanud suure sulu,
 kui rauga juuksed upub sinna kulu,
 neid laineid pilluvad kui kergeid kesi.
 Ja okstel liigub väikseid linnupesi,
 kes imestavad, miks ei hundid ulu,
 miks karjatusi padrikust ei kuulu,
 kust äkki sai nii palju mesilasi?

* «Varases põimikus» on autor ü asemel kasutanud tähte y.

Ja sa ei küsi enam nukralt: millal
mu ümber pole ühtki kurja seina?
Vaid kareldes käib läbi kasteheina
su jalgepaar, kõik varbad naerust pillal.

Ütle mulle

Ütle mulle, kuhu nende õhtute veri
pudeneb,
mil puude pikkust möödab mu vari
ja punased õied on kivinend,
oma üksindusse kui vaipa koet.
Õunad on okstel kui raiut ja lehed on plekisse lõigat,
nad ei mäleta, mis oli tuul
nüüd, mil iga pöõsa õhtupoolne külg
on tuleriit leegitsev nõeta,
aga hommikupoolne mustist kividest mäeselg,
rajata, teeta.

Pikkamisi hingab aeg

Pikkamisi hingab aeg
ainsa sõõmuna sisse selle õhtu,
väiksed aiad ja tohutu ruumi
nagu tühi vorm, kuhu valatakse
kuu tuiksoonist hõbesed veed.
Rahu niriseb . . . Ega siin valu küll muud
kui õunade langus puust.

Vaade väina tammilt ehk rahvuselt saarlane

Must-valged must-valged linnukesed,
punased punased jalakesed
kivi peal kivi peal kahekesi,
ümber neil ümber neil merevesi.

Rootukad rootukad rohetavad,
kaugused kaugused sinetavad.
Taevas on taevas on tuulehagad,
taevas on suured ja säravad avad.

Sinna end sinna end sisse trügiks.
Kes minult kes minult passi küsiks!
Rahvuselt saarlane? Tohite tulla!
Kuid kas ta laseks mind tagasi alla?

Olla mänd

Must kuusk — tõsine ja asjalik eesti maamees.
Valge kask — linalakk eesti piiga.
Matsakas pihlakas — vanamemm,
kelle põskedest ei vii puna talvgi.
Oi, kuidas tahaksin olla mänd — mastipuu!
Aga purjelaevade ajad on möödas.
Jääb olla vaid visa kadakajuurikas,
hoida juurtega — kümne küünega maast.
Vastu pidada põuas ja pakases.
Ehk teeb meister Aeg
kord minustki lõhnava võivitsiku!

Tuulisel päeval

Kaduda luidete vahele
sellel tuulisel päeval.
Kaduda luidete vahele,
lüüa kõigele muretult käega.
Vaadata vareskaeru
ja väänlevat kassitappu,
kuulata kajaka naeru
ja tuult, millest taevas vappub.
Leotada vahuses merevees
oma vaevatud varbaid,
mõelda, et elu peremees
prisketki tuult ei karda,
tunda iga pooriga:
veel on peidetud jaksu.
Minna saatusemooriga
uljalt riieldes raksu!

Suveahnus

Männik hõõgub tulikuumast vaigust,
samblal valguse ja varju laigud.
Kuskil kaugel kägu õnne hõikab,
kuni keskpäev vaikima ta mõistab.

Kargelt-puhtalt laanelill nüüd lõhnab.
Uneski veel aiman tema lõhna.
Ahmin endasse kui endast ära
iga lõhna, iga häält ja sära.

Kättemaks

Su käepungadest olid saanud
matsakad mehekäed.
Su hääli oli kare nagu kadakavits,
sähmas valusalt,
kui miski ei meeldinud.
Ja silmad — polnud enam neis
poisilikku kelmust —
tungisid minusse
nagu kaks haljast naela.
Törksa karuohakana põrnitses mind,
lapse halastamatu julmusega
maksad kätte,
sest olin liiga pikalt
ära olnud ...

Mulla ja päikese pärast

Ärkasin.
Une hullutavast sügavusest
astusin otse päikesse.
Silmad ei uskunud enam ta valgust.
Kivises maailmas päikese punerdus,
pilve vari, mootori metsloomaiüratus.
Ja siis kaugel mulla lõhn,
igatsemapanev,
uuesti lootma kutsuv,
suutmausaldav.

Mulla ja päikese pärast
maksab veel elada ...

Seal üleval

Allahinnatud tragöödia

Tegelased:

Vanamees — üldiselt tuntud lapsendaja
Piigalaps — üks adopteerituist
Poeglaps — teine adopteerituist
Alltare Lonni — pisarnäärmete söörutaja
Lemme — tema lammas

Aeg vabas tõlgenduses

Haljendav kungasmaastik, mis kaugemal läheb üle suviseks sini-taevaks valgete rünkpilvedega. Maastiku keskel käabusõunapuu, mille vähesed viljad on silmatorkavalt ahvatlevad. Esiplaanil hakkab silma samblaga kaetud kivimürakas.

Lemme jookseb otsekui nähtamatu kõie otsas edasi-tagasi. Tema kõrval, üks ühel, teine teisel pool, lasevad sörki Piigalaps ja Poeglaps, vehkides lehvikutega. Nad on nagu lapsed ikka, ainult selle vahega, et neil on piklikud, teravate otstega üliarenenud kõrvad, mis on udusulgedega kaetud.

LEMME (*laskub põlvili, nagu kavatsedes magama heita; väga kaeblikult*): Hemm-ää! Lemm-mää! Leh-ee!

VANAMEES (*kes on rietatud vastavalt oma kuulsusele, tuleb liiklusmärgiga «Parkimine keelatud»*): Ei saa enam teisiti. Ka siin mitte! Sõidetakse purjuspäi masinad nassu ja tullakse siia parkima. Võib-olla isegi pead parandama.

PIIGALAPS (*murelikult, ent kerge etteheitega*): Vanaisa, sa oled päris pahane.

VANAMEES: Olen täis kurja. Siia! Kus on inimestel ikka aru! (*Asetab liiklusmärgi lava servale.*) Ma olen viimasel ajal aina sagedamini toonitanud, et neil seal all asendab lastetuba kainestusmaja. (*Tõstab käe silmadele ja vaatab saali; endamisi*): Ta peaks varsti juba pärale jõudma.

PIIGALAPS (*jookseb lamba juurest ära, Vanamehe selja taha seisma jäädes*): Võib-olla sa, Vanaisa, tahad, et ma sulle pikksilma toon?

VANAMEES (*pöörab end üllatunult ringi*): Ei, tänan. Seal all on täna udune. Parem võiksid mulle mu paruka ja habeme tuua.

PIIGALAPS (*rõõmsa abivalmidusega*): Kohe, Vanaisa. Ma jooksen.

VANAMEES (*vaatab Piigalapsele järele, heakskiitvalt noogutades*): Selle lapsega on mul õnne olnud. Kuldne hing!

POEGLAPS (*muigava ükskõiksusega*): Vanaisa harilikult ei armasta habet.

VANAMEES (*maha vaadates, hajameelselt*): Jaa, harilikult ma ei armasta habet. (*Tõstab pea, kahtlustavalt.*) Mis? (*Paus. Puhkeb naerma,*

avameelselt.) Jaa, harilikult mitte, aga täna tahaksin pisut noorem välja näha.

PIIGALAPS (*tuleb paruka ja habemega*): Palun, Vanaisa.

VANAMEES (*seab paruka pähe ja habeme ette*): Kui meeldiv on näha head last! Isegi mu vana süda, mida ma nii mõnigi kord pean kalestunuks, läheb soojaks.

PIIGALAPS: Ma tahtsin sulle rõõmu valmistada. (*Surub näo Vanamehe mantli voltidesse.*) Ma tahan seda alati. Alati...

VANAMEES (*Piigalapse pead paitades; väga õrnalt*): Nii! Nii! Aga ütle mulle üsna puhtast südamest, mida sa praegu tunned... Nüüd ja üldse, kui ma oma käe kiituseks su pealaele panen?

PIIGALAPS: Hea on. Mu kukal läheb soojaks. Mu silmad kipuvad kinni. Tukk tuleb peale nagu peatsimisel.

VANAMEES: Jaa-jaa. Ma usun, see tähendab, ma teadsin seda, aga, palun, täpsemalt.

PIIGALAPS (*kuidagi häbelikult*): Mu kõrvad...

VANAMEES: Mis? Sinu kõrvad? Mis nendega on?

PIIGALAPS (*endiselt*): Nad sügelevad, Vanaisa. Ja mul on tunne, et nad kasvavad veelgi suuremaks.

VANAMEES: See on hea, see on isegi väga hea. Varsti võid sa oma lehviku lattu anda: sul on tiivad, sa lendad.

PIIGALAPS (*õhkab unistavalt*): Oh oleks see päev juba käes! Kui see kord ometi juba koidaks!

VANAMEES: Kannatust! Kannatust ainult. Iga asi tuleb omal ajal. Ole ainult hea laps, sõnakuulelik ja... (*Tõstab pilgu Poeglapsele, kes seisab lamba juures; karmimalt.*) Sina ka. Kui sa tahad kord tiibu saada.

POEGLAPS (*õlgu kehitades*): Jah — kui ma tahan.

PIIGALAPS (*kohkunult*): Kas sa siis ei taha?

POEGLAPS: Habe ehk tuleb odavam.

VANAMEES: Ma näen, sa oled hea rehkendaja. Aga ütle, mis asja sa ennist seda vaest looma seal hullutasid?

POEGLAPS (*imestunult*): Mina?

PIIGALAPS: Meie ei hullutanud teda.

VANAMEES: Mis tants see siis oli? Ma kuulsin seda isegi sinna laoruumidesse.

PIIGALAPS: Meie oleme Lemme pärast mures.

POEGLAPS: Valutame südant.

VANAMEES: Ja avaldate seda naeru ja kilkamisega? Taga targemaks!

PIIGALAPS: Me peame teda kuidagi ju lohutama.

VANAMEES (*näib algul kurjaks saavat, kuid hakkab siis naerma*): Olgu pealegi. Ainult seda tahaksin ma teilt paluda, et te nende lehvikutega nii palju ei vehiks. Näeb mõni, arvab viimaks, et meil on kärbsed siginenud. Kärbsed — Vanamehel! Viimaks ka lutikad ja kõik need teised loomad. Noh ja siis varsti jõuaksime ka meie keemiani välja. Prussakatest suurkeemiani on ainult üks samm. Pidage seda meeles, lapsed.

PIIGALAPS: Ometi tahaksin ma porikärbest näha. Kas või ühtainust.

VANAMEES (*Piigalapsele väga põgusalt ja imestunud pilku heites*): Soo! Ei tea, mis kapriisid need on.

POEGLAPS: Porikärbsel on ka tiivad.

VANAMEES: Sa naerad! Ütle, kust võtad sa selle pilamise?

POEGLAPS: See pole pilamine.

VANAMEES: Mis siis?

- POEGLAPS: Katse küsimusse selgust tuua.
- VANAMEES: Sina krants!
- PIIGALAPS (*lepitavalt*): Oh, ära tee sellest väljagi, Vanaisa. Ta püüab küsimusse selgust tuua, kuid eksib. Mitte tiibade pärast. Ma niisama, lihtsalt... Jah ja nad ei olevat sugugi inetud, vaid isegi ilusad.
- VANAMEES: Ilusad? Kust sina seda tead?
- PIIGALAPS (*aralt*): Olen kuulnud.
- POEGLAPS (*järsu otsekohesusega*): Lemme rääkis.
- VANAMEES (*mõnitavalt*): Lemme muidugi teab. Viimati nägi ta neid siis, kui nad talle sisikonda ronisid. See tähendab siis, kui ta soolikad vannis olid ja Lonni selle silmapilguks sauna ette unustas.
- POEGLAPS: Kas sellepärast tal nüüd ei olegi enam isu?
- VANAMEES: Oh ei. See oli seal Alltares, siin see enam ei loe.
- POEGLAPS: Jah, aga ta ei söö. Miks ta ei söö? Kas seal Alltares oli parem rohi?
- VANAMEES: Kusagil ei ole nii head rohtu kui siin. Kusagil ei ole rohi nii mahlakas ja magus kui meil.
- PIIGALAPS: Ma pakkusin talle käest.
- POEGLAPS: Ta ei nuusutagi.
- VANAMEES: Lemme isupuudus tuleb igatsusest. Inimesega on ju samuti. Kui inimene kedagi nii väga taga igatseb, siis ei hooli ta söögist ega joogist. Tal ei ole siis enam und ega rahu. Suur igatsus võib isegi tappa. Ühel mehel suri naine igatsuse kätte.
- PIIGALAPS: See mees pidi tal siis paras nohik olema.
- VANAMEES: Võib-olla. Igatahes rääkis ta vähe, kümmekond sõna päevas, mitte rohkem. Pealegi elasid nad saarel. Aga naine oli neiu-põlves rõõmsate lobisejate keskel elanud ja kunsti õppinud.
- PIIGALAPS: Kas Lemme võib ka igatsuse kätte surra?
- VANAMEES: Jah muidugi, kui ta kauaks, väga kauaks igatsema jääb.
- PIIGALAPS: Aga ütle, keda ta igatseb. Kui sa tead.
- VANAMEES: Lonnit, oma perenaist.
- PIIGALAPS (*imestunult*): Lonnit!
- POEGLAPS: Vanaisa teeb nalja.
- VANAMEES: Tõsiste asjadega ei naljatata, vähemalt meil mitte.
- PIIGALAPS (*jookseb Lemme juurde, kes on lõpuks ometi kõhuli heitnud, paneb talle käe ümber kaela*): Kas see on tõsi, mis Vanaisa räägib? Võib-olla ta eksib või ajab midagi segamini. Armastad sa tõesti seda, kes laskis sul pea otsast ära lõigata?
- POEGLAPS: Mina ei mõista ka, kuidas see võimalik on. Nagu me teame, ei olnud tapja puss kõige teravam.
- LEMME: See oli nüri nagu saag. Aga tõsi ta on — tahan Lonnit! (*Hakkab parguma.*) Lonnit, Lonnit, Lonnit! Oma Lonnit!
- VANAMEES: Kas kuulsite nüüd? Muide, et tapetu armastab tapjat, see on neil seal all üsna tavaline. Kuid siinjuures olgu tähendatud, et Lonni laskis oma Lemme tappa pärast seda, kui tolle õlgkübaraga urbanisti hundikoer Lemmet oli purenud. Muidu oli ta kavatsenud seda hiljem, sügise tulekul. Nüüd oli see ikkagi hädatapmine.
- (*Lemme hakkab parguma.*)
- VANAMEES: Seda võib nimetada ka tapmiseks halastusest.
- POEGLAPS: Nüri pussiga!
- (*Lemme pargub südantlõhestavalt.*)
- VANAMEES: Nojah, kust see Lonni, lesest inimene, selle tuliterava nii järsku pidi võtma.

POEGLAPS: Võib-olla Lemme igatseb seda hundikoeragi, kes ta lõhki kiskus.

VANAMEES (*pahuralt*): Miks mitte, kui ta isegi porikärbseid võib ilusaks kiita.

PIIGALAPS: Sa, Vanaisa, ütlesid, et Lemmet pures urbanisti hundi-koer.

VANAMEES: Jah, Hamilkar.

PIIGALAPS: Hamilkarist on meile räägitud. Aga kes need urbanis- tid on? Kas ka inimesed?

VANAMEES: Jumal hoidku sind selles kahtlemast. Enda arvates just nemad need õiged inimesed ongi. Teistest paremad. Kahjuks pole ma jõudnud veel välja selgitada, milles see paremus seisab. Kas ehk selles, et nad igal kevadel omaehitatud vanglatest ülepeakaela välja põgene- vad? Pagan neist siiski aru saab — nad võivad lihtsalt ka kelkijad olla. Heal arvamisel ei ole nad mitte ainult endast, vaid ka oma koertest ja kassidest, keda nad kaasa veavad. Nende urbanistlikud kassid ja koerad ei murra; nad on aina sõpruseks ja rahuarmastuseks treenitud. Vere- janu! Oo, see oli omane nende kaugetele esivanematele. Too õlgküba- raga urbanist pidas Lonni oma Hamilkari rahuarmastusest terve loengu. Ja kõike seda kinnitas Lonni oma lambale. Peaaegu sõna- sõnalt. Ja mõlemad uskusid ja kumbki ei osanud karta enne, kui vaesel Lemmel magu maas oli.

PIIGALAPS (*sügava tundega*): Ma ei salli neid urbaniste.

POEGLAPS: Mina ka mitte.

VANAMEES (*naljaga pooleks*): Aga porikärbseid armastate!

(*Lemme ajab end jälle põlvedele, kargab seejärel kohe jalule ja jook- seb kepseldes ühele servmisele künkale; vaatab pargudes alla.*)

VANAMEES (*ilmse kergendustundega*): Noh, nüüd näeb temagi, et Alltare Lonni, tema armastatud perenaine, on teel siia.

PIIGALAPS (*hõisates*): Oh kui tore, et meie Lemmel ei ole tarvis igatsuse kätte surra!

VANAMEES (*kiirustades*): Minge nüüd Lemme juurde ja asuge üks ühele, teine teisele poole teda. Kui tädi Lonni üles jõuab, siis vabastage ta sedamaid kõigest üleliigsest, neist palakaist ja suurest villarätist, ning kloppige neid ta selja taga sel ajal, kui ta oma Lemme ette põlvili lan- geb ja nutma puhkeb. Siis ei näe ta midagi ja meie ei taha teda ometi solvata kahtlustusega, et ta võib meile sealt alt võilille või ohaka seem- neid kaasa tuua. Ja nüüd kähku, lapsed, sest tädi Lonni ei ole enam kaugel.

(*Lemme pargub üha tungivamalt. Kui Piigalaps ja Poeglaps on kohad lamba kõrval sisse võtnud, asetab Vanamees käed kõhu peale risti ja hakkab pöialt ümber pöidla veeretama. See on heaperemehelik ja üht- lasi väga mugav poos, mis sobib ühtviisi nii kärkimiseks kui ka joviaal- seks kohtlemiseks. Peatselt ilmub nähtavale Lonni. Tulles hämarusest, jõuab ta silmipimestavasse helendusse.*)

LONNI: Küll on aga siin valgust! Oh sa mu meie!

PIIGALAPS: Ja soe on siin ka. Lubage, tädi, et võtame teilt kõik üle- liigsed riietusesemed, selle raske villaräti ja . . .

LONNI: Võtke, võtke. Ega minul tast nüüd enam . . . Minu tee on seks korraks käidud.

(*Piigalaps ja Poeglaps kõrvaldavad kirjeldamatu ettevaatusega, mis võib ka õrnus olla, külalise õlgadelt räti ja jäävad seda endast eemal hoides Lonni selja taha seisma.*)

LONNI (*hõõrub silmi*): Alguses võtab kohe päris pimedaks. Silmad nagu oleksid Alltaresse jäänud. Aga küll nad pikapeale tulevad järele. Ja eks sa näe: tema ka siin — Lemme! Minu Lemme! Meie armas Lemme! Noh, mis sa mulle siis räägid? On siin ka parem rohi, nagu me seal Alltares mõnikord mõtlesime?

LEMME: Hemm-ää! Lemm-mää! Leh-ee!

PIIGALAPS: Ta ei söö. Ta pole suutäitki võtnud.

LONNI: Ei söö! (*Põlvitab lamba ette.*) Miks sa siis ei söö? (*Puhkeb nutma.*) Nii heal karjamaal!

LEMME: Hemm-ää!

(*Piigalaps ja Poeglaps asuvad hoolega Lonni suurrätti rapsima.*)

LONNI (*nüttes*): Nii heal karjamaal ja nii hea peremehe juures! Millal sa Alltares nõnda vaba olid? Millal minul see aeg oli sinuga karjas käia? Pidid sind alati kütkes ja oheliku otsas pidama.

VANAMEES: Ka siin on oma kütked ja ohelikud.

LONNI (*tõuseb püsti*): Tere! Mis sa ütlesid, Vanamees? Kütked ja ohelikud! Ka siin! Kus nad sul on? Ma ei näe neid.

VANAMEES: Need on nähtamatud. Neid ei tohigi näha. Jumal hoidku — mis saaks minu kojast, kui need kõigile nähtavad oleksid! Aga eks sa räägi nüüd, kuidas teekond läks. Väga pikk see vist ei olnud.

LONNI: Pikk ei olnud, aga raske oli küll. See ülesse tulek. Hingeldama võttis.

VANAMEES (*läheb võtab Lonnil käe alt kinni ja viib ta kivi juurde*): Eks sa puhka siis natuke jalgu. Iste peaks nagu tuttav olema.

LONNI: Jah, näe, justnagu Alltares. (*Istub, libistab käega üle kivi.*) Ainult sammal on sellel siin pehmem, justkui samet teine.

VANAMEES (*vaatab Lonnit naeru tagasi hoides, ent lausub haletsevalt*): Sa vaene oled vist kogu oma eluaja vargaid kartnud.

LONNI: Miks sa seda arvad?

VANAMEES: Hoiad oma kompsu nii kangesti enda ligi. Vaatasin juba ennist, kui sa üles tulid.

LONNI: Kuhu ma peaksin ta siis panema?

VANAMEES: Kas sul oli tarvis seda üldse kaasa võtta! Mis varandus sul seal on?

LONNI: Sült.

VANAMEES: Sind küll! Süldikauss rätikus, käid juba mitmendat päeva ringi.

LONNI: Ma tõin selle... Ma tõin selle, noh, eks sa ise või arvata — Karuäkke Ellale.

VANAMEES (*imestab nagu lapsega rääkides*): Karuäkke Ellale! Pidi ta siin olema?

LONNI: Kas ta ei ole?

VANAMEES: Minu teada mitte.

LONNI (*üliras arusaamatuses*): Mis? Ei ole! Kas sa ikka õigust räägid?

VANAMEES: Ei ole mina teda näinud ja ei ole mina teda kuhugi ajanud.

LONNI: Kuhu ta siis jäi?

VANAMEES (*väga isalikult*): Eks ikka koju, Karuäkkele.

LONNI: No nüüd mu vaene pea läheb päris segi. Lemme, sina ka ei oska mulle nõu anda?

LEMME (*nuusutab kompsu Lonni käes; kepsutades*): Hemm-ää!

LONNI (*meelehaleduses, lohutavalt*): Jajah, siin on su pead-jalad ja kõik su rupskid koos.

VANAMEES: Katsume õige seltsis seda lugu arutada.

LONNI: Aita jah.

VANAMEES: Püüa nüüd kõigepealt meelde tuletada, millal sa selle süldi valmis said.

LONNI: Teisel päeval pärast seda, kui see... kui see koera-kurat oli meie Lemme lõhki kiskunud. (*Pühib silmi, nuuksub.*) Vaatasin kella kaheksa ajal, et on juba hangunud, ja mõtlesin, et lähen õige Karuäkkele ja viin Ellale ka värsket.

VANAMEES (*pead noogutades, täis sisemist naeru*): Et vana inimene ja... Et üksik ja...

LONNI: Kuuldi ju viimasel ajal haige ka olevat ja...

VANAMEES: Jaa-jaa! Jajah, mine sa tea, kui palju talle veel neid elupäevigi on antud... Äkki aga ja...

LONNI: Sa nagu naeraksid minu sõnu.

VANAMEES: Ei, ei. Mis siin naerda. Karuäkke Ella on ju sinust vanem. Oma parkümmend aastat.

LONNI: Rohkem, rohkem, Vanamees. Vaata oma arvepidamisest järele ja sa näed, et ta saab varsti üheksakümmend neli ja mina olen alles seitsmekümnene. Olin plikake, seitsmeteistkümnenaastane, kui... (*Ohkab ja nuuksatab.*) Kui...

VANAMEES: Jäta, Lonni. Ära nii väga pinguta. Ma mõistan vähemastki, mis sa öelda tahad. Jaan oli tore poiss, Karuäkke Jaan! Kas leidis kogu rannas tüdrukut, kes teda ei armastanud! Aga sina ei olnudki veel seitsmeteistkümnene. Sügisel alles pidid saama.

LONNI: Ega see Jaanilgi kerge minna olnud. Nii ilus ilm oli. Pühapäev oli. Pühapäev oli nii maal kui merel. Ma vaatasin, kuidas laev läks... Ära viis minu peigmehe.

VANAMEES: Ja sul oli uus kleit seljas.

LONNI: Esimest korda. Aga see meri on hirmus — kui palju noori mehi on ta ära viinud.

VANAMEES: Kas meri oleks suutnud Jaani ära viia, kui Ella teie paarimineku vastu ei oleks olnud?

LONNI (*nuuksumise sekka*): Jah, vastu ta oli. Ta ei sallinud mind, ta vihkas mind ja kogu mu suguseltsi. Tossikesteks pidas. Ta ütles minule seda suu sisse.

VANAMEES (*mõtlikult, varjatud mõnuga pead noogutades*): Ah niimoodi siis näebki välja üks pisarnäärmete sõõrutaja!

LONNI: Sa kallis aeg, mis asja ma veel kuulma pean — pisarnäärmete sõõrutaja. Seda on kõrvadel paha kuulda.

VANAMEES: Ei ole midagi parata — seda on öelnud üks Alltare õpetatud mees.

LONNI (*ilmse kergendustundega*): Siis mitte sina?

VANAMEES: Tuhat korda ei. Mina ei oska nii originaalne olla. Aga tossike sa ikka olidki. Olid ja oled seda kogu oma eluaja olnud.

LONNI: Et sinul ka ei ole teist sõna, et sina ka seda arvad — nagu Ella.

VANAMEES: Laev ootas all sadamas. Jaan ei pääsenud kodunt muidu minema, kui pidi eide puu külge kinni siduma. Mõni teine sinu asemel oleks Ellale hukatust ja surma palunud, aga sina, tossike, olid see, kes ta köidikuist lahti päästis. Tegid seda pealegi veel suure ulumisega. Mis nime sa endale siis veel tahad?

LONNI: Kui mina memme ümbert köit lahti harutasin, siis oli laev Jaaniga juba silmist kadunud.

VANAMEES (*nagu poleks Lonni kuulnudki*): Ja eelmisel öhtul, pool sajandit pärast seda pühapäeva, mil Jaan ära läks, sidusid sa süldikausi rätikusse, et viia värsket inimesele, kes su elu ja õnne nahka pani.

LONNI: Jah, seda ma tegin.

VANAMEES: Noh, räägi nüüd edasi.

LONNI: Noorkuu paistis ja maa oli täis oidusid. Ellat ei olnud maja seinä ääres, nagu ma lootsin. Hüüdsin — ei kedagi. Tegin siis viimaks ukse lahti ja ehmatasin hirmsasti.

VANAMEES (*imestunult*): Soo! Ehmatasid!

LONNI: Näh, miks ma ei pidanud siis ehmatama — Ella oli keset põrandat siruli maas.

VANAMEES (*osavõtlikult*): Jah! Ja mis sa sellest mõtlesid?

LONNI: Mäletagi enam öieti. Mõtelnud midagi. Ainult niipalju, et kole hakkas, et nüüd on ta siis läinud ja et kas kirst, mis tal juba kolmkümmend aastat lakas on seisnud, kannatabki enam; võib-olla on juba koitanud.

VANAMEES: Vaadanud siis ometi targu järele. Kuuvalgus langes ju eidele otse näkku. Astunud lähemalegi.

LONNI: Sina oma kuuvalgusega! See oli laotatud memme rinnale ja kätele nagu lina. Ei minul olnud siis enam aega lähemalt vaadata.

VANAMEES: Ja muudkui hakkasid öhtuhämaruses siiapoole astuma, oidud ümberringi nagu peeglid. Sa oled murelik inimene, sa oled hea inimene, sa oled tossike. Ja tead sa ka, Alltare Lonni, mul on kange tahtmine sinu pärast nutta.

LONNI (*liigutatult*): Kange tahtmine nutta! Sinul, Vanamees, ka! Ja minu, viletsakese pärast!

VANAMEES: Jah, minul ka. (*Laseb end Lonni ette põlvili.*) Ja mina ei ole iialgi oma pisarate pärast võltsi häbi tundnud.

LONNI: Või kellele see peakski korda minema? Aga ole nüüd kallid ja ütle, mis selle Ellaga sel öhtul oli juhtunud? Kui sa tead.

VANAMEES (*tõstab käed silmade ette, surub näo Lonni sülle ja puhkeb nutma. Seda on näha ka õlgadest.*)

LONNI (*Vanameest arglikult puudutades*): Sina oled esimene, kes nii-moodi oma pea mulle sülle paneb.

VANAMEES (*nuttes, haletsevalt*): Vaene Lonni! Miks sa ütlesid: «Minu viletsakese pärast.» Ei tohi!

LONNI (*aina imeks pannes*): Et sina... Kes seda seal Alltares oleks võinud arvata!

VANAMEES (*tõstab pea, võtab käed silmade eest; läbi pisarate taltsutamata naerdes*): Ella! Sa küsid, mis Ellaga sel öhtul juhtus. Eit lakkus kogu päeva ja oli öhtuks, kui sina oma süldikausiga sinna jõudsid, täis nagu tina. Ja sina mõtlesid... (*Naerab.*) Ja sina kartsid... Ja sina, tossike...

LONNI (*pahandatult*): No ära sa, Vanamees, mind nii rumalaks ka tee. Ma tean küll, et Ella viina võtab ja et ta mõnikord maani täis on, aga siis ta ikka veel räägib. Keel vaevalt liigub teisel suus, aga ütleb: «Ma olen halvatud.»

VANAMEES: Aga seekord mitte üks noh?

LONNI: Mitte üks noh.

VANAMEES: Ja sina, tossike, muudkui panid ajama. Tulistvalu. Ja

nüüd seal Alltares siunatakse jälle Vanameest, et vaata missugune ta on — head võtab, kurjad jätab.

LONNI: Eks seda ole alati räägitud.

VANAMEES: Oleksid sa sellele ometi mõelnud.

LONNI: Oleks mul natukegi rohkem aega olnud!

VANAMEES (*püsti tõustes, tõsinedes*): Noh hea küll... Hea küll, Lonni. Oled jalgu puhanud, võid hakata edasi astuma.

LONNI (*samuti tõustes*): Kuhu sa mind siit veel saadad?

VANAMEES: Siinsamas kõrval on üks kamber, üks väike, puhas ja väga valge kamber. Sa pead sellest läbi käima.

LONNI (*lööb kohkuma*): Pean? Läbi käima? Ma kardan!

VANAMEES: Sellepärast, et sulle tuleb meelde üks hirmus sõna sealt Alltarest: puhastustuli. Asjata, asjata. See, kuhu sa nüüd lähed, ei ole täisaun ega gaasikamber. Sa puhkad meie puhtas toas, uinudki mõneks ajaks, ja kui ärkad... Ma ju tean, et su südamel praegu veel nii mõnigi asi kipitab. Ära salga, Lonni, sa tahaksid teada saada, millise hüvituslamba Hamilkari peremees sulle toob. Ta ju lubas. Oh, parem on, kui sa seda teada ei saa. Pealegi võtab see veel aega. Nii palju võin ma sulle siiski öelda, et too kübaraga urbanist on juba kolmsada kilomeetrit maha kihutanud, et sinu jaoks võimalikult viletsat vonakest leida. Kui sa ükskord meie valges toas ärkad, siis ei lähe see kõik sulle enam korda. Ja usu mind, siis ei ole sul enam sooja ega külma ka sellest, kas su Jaan Elevandiluurannikult teemante või Rio Grandest linnusõnnikut veab.

LONNI (*Vanamehele lähemale astudes*): Kuule, Vanamees, sa soovid mulle vist head?

VANAMEES: Head, ikka head. Kuidas võikski see teisiti olla. (*Sirutab käed kutsuvalt välja.*)

LONNI (*usaldab end Vanamehe käte vahele*).

VANAMEES (*Lonnit otsmikule suudeldes*): Ära karda, Lonni. Ole tubli. Näed, sa ei lähe ju üksinda — Lemme tuleb ka. Ja Piigalaps saadab teid.

(*Lonni, Piigalaps ja Lemme lahkuvad.*)

VANAMEES (*Poeglapsele*): Sul on nüüd aega.

POEGLAPS (*tuleb hõljudes tantsusammul*): Jah.

VANAMEES: Ja kuidas sa mõtled oma vaba aega veeta?

POEGLAPS: Ma otsustasin ümbermõtlemisele anduda. Kui ma siamaani ei hoolinud tiibadest ega sinu kiitusest, siis oli see andeksandmatu viga. Ma pean end tõsiselt kätte võtma.

VANAMEES: Ja parandama.

POEGLAPS: Ja parandama.

VANAMEES: See on sinust tubli. Väga tubli. Aga nüüd mine ja otsi meie peakonstruktor üles. Ja kinnita talle, et ta neid vanu mudeleid tootmisest ei kõrvaldaks. Tal on peas aina uued ja uuemad. Mul ei ole midagi nende uuemate vastu, aga ainult nendega läheb asi varsti igavaks. Kas see on ka sinu arvamine?

POEGLAPS: Jah, Vanaisa.

VANAMEES: Mine siis.

(*Poeglaps lahkub jooksupalu.*)

VANAMEES (*pöörab end saali poole*): Nad ehitavad nagu mesilased, aga neil ei ole mesilase silmi. Ja sellepärast nad omaehitatud tarudes eksivad ja käivad nagu pimedad ringi. (*Enne kui Vanamees lõpetada jõuab, ilmub udu, mis hõlmab kogu maastiku.*)

Eelküngastik

Põuapilv põõnutab
 taevastel partel.
 Tüüakail tüvedel,
 vaaruvail vartel
 lillakas linik
 koos lennu
 ja laksuga ...
 Kuidas on lood ainult kandmisejaksuga?
 Põlludki põuased. Vili ent võsub.
 Oota, kuidas inimõis
 odrapead õsub,
 neitsilik naer
 taga valgete hammaste!
MIIASTE. ADISTE. HIMMASTE. MAMMASTE.
 Vetegi pilk püsib — teab küll mis ihal —
 pea kohal peatunud
 pilvede pihal,
 sinades, särades,
 valgudes, vaskudes —
 ao rakmelt
 loojangu lättele
 laskudes ...
 Tuulakem tusad
 ja noppigem norud!
 Helavad-hingavad
 ooned ja orud,
 kingud kui karjad
 me laiskade lammaste ...
MIIASTE. ADISTE. HIMMASTE. MAMMASTE.
 Öhtul, mil vakatab
 haabade habin,
 sõrgade sabin
 ja sabade sabin
 tolmuste teede
 kurvidel-käärakuis.
 Veikleavad
 varjude jääkillud
 jäärakuis.

Tähedki taevast
   tuksuvad valla,
 tulises tuhinas
   astuvad alla
 pedajapuhmaste,
   saarepuusammaste...
MIIASTE. ADISTE. HIMMASTE. MAMMASTE.

*   *
 *
 *

Mu penipoeg, kuldaväärt suksu,
 sa ponina väike ja hall.
     Me käes on kannid ja klotsid.
     Me mängime laua all.
 Ma trääsin ennast kui hobust.
 Pea kohal mul vihiseb piits.
     Kuid hõnguval laupäevaõhtul
     ei kosta mult ohe, ei kiits.
 Nii läheb, nii läheb!
 Kas õnneks?
 Kas õnn on me olek või muu?
     Kae, väljas on liblikakiusu.
     Kuid ma olen üdini truu.
 Küll vajad veel tohutut lihvi
 sa ise — see poolik teos.
     Nõõ, käi, minu linalakk, vagu,
     mul paklane roosk on peos!
 Loom aastaid on puhanud tallis
 ja kitsas tal trampimising.
     Ta ei olegi hobune kallis,
     vaid lootus, mu enese hing.
 Mul turjatäis võhma ja võimu...
 Las hea olla, pagana hea!
     Ja mees ei mõista ma olla.
     Ja naine seda ei tea.
 Pea jänesepepri küll seedib.
 Hing lõõmab kui tuuslari ääs.
     Mis anti — ei teretuskäsi,
     vaid prostamast prostam trääs.
 Ei võlu mind kuljuste sära.
 Kas sabast siis algabki püük?!
     Mu kullane kollane mära,
     kas täna on liigud ja müük?!
 Las isa mul parseldab hobust.
 Me oleme laua all...
     Mu saatuse tuusa kas tunned?!
     Kikkhabe on hõbeni hall.

* * *

Suur eloluts lüü sulpsu pilliruu —
mi näeme asju pilliruuga kuuh.
Kas mõjus meile nõnda lainõvass
vai tsipakõsõ saamõ targõmbas?
Nü üttepidi nigu puul om süü
kää asju lihv ja kää ka kirvõtüü.
Nü mitotmuudu nigu leeväkäär
lätt läage laim ja elusossin tark.
Nü kolmõtahko nigu vastnõ viil
heit vahel hindä kahrõ mehemiil!
A abielo armastus om nii
ku keerüstorm vai Neljaharotii...
Nü mitotmuudu nigu leeväkäär
näus asjo nägo, mis om hüü vai väär.
Ja otsustas, ku pehme om su säng,
õi kiri-kull, vaid juba vürhvlimäng!
Suur vesilats lüü sulpsu pilliruu —
mi näeme asju pilliruuga kuuh.
Jo mõjus meile nõnda lainõvass —
ja hillökõsõ saamõ targõmbas.

Kalevipoja mälestused

Sügava austusega pühendan ma
selle kirjatöö
Taevataadile ja Sarvikule.

SOOVITUSEKS

rmsad eesti vennad ja õed, teie Kalevipoeg tervitab teid Põrgust!

Meil siin on parajasti õhtune aeg. Selleks korraks on toimetused toimetatud ja askeldused askeldatud; mis täna tegemata jäi, tuleb homse varna visata.

Veel mõni hiline pillikääksatus lõikab videvikurahu katki — ei ole ju noortel inimestel kusagil voodisepugemisega ruttu —, aga kohe puhun ma oma sarvel öösignaali ja Põrgu vajub rahulisse unne. Varsti magavad kõik peale minu, meie peajuhataja Sarviku ja tema emanda, kes igal õhtul veel kaua voki taga istub ja kuldlõnga ketrab. Meie kolm oleme juba nendes aastates, kus uni ennast kauem oodata laseb ja teinekord nahk alles üsna vastu hommikut silmale kukub.

Emanda ukse alt ulatab minu uhkesse valvetuppa peenike valgusniit. Vaatan seda kiirt ja mõtlen oma noorusajale. Nad on õige kaugele jäänud, need minu maapealsed vägimehepäevad, nende juurde viib mind ainult kitsuke mälestusteniit. Aga eks teie, mu õpetatud lapsed, ju tea, et mida peenem on kiir, seda teravam pildi saame me pimekambri seinale. Vaatan seda oma nooruspilti ja mõlgutan mõtteid.

Minu elu möödus nii nagu kangelasele sünnis: tööd ja rahmeldamised, võitlemine võitlemise otsa. Ei jäänud mul maa peal selle tarvis rahu-aega, et midagi ka mõistlikult lõpuni mõtelda. Nüüd võin seda teha. Ma olen siin kõigi poolt lugupeetud mees — Põrgu väravavaht, ja mu töö on kerge.

Misuke ma endale ses möödanikus paistan? Kuidas mulle meeldib see mu ilmkauge mina seal teispool aastate müüri?

Eks ta ole natuke naljakas — uhke nagu noor kukk ja kange õigust taga nõudma. Aga kõige peale vaatamata ei häbene ma teda mitte, ja — ärgu mind nüüd albiks või upsakaks peetagu! — teinekord on Kalevipoja tegemistes ka seda leida, mille peale mõteldes süda soojaks läheb. Ma olen ju noor nendes oma mälestustes ning noored inimesed on mulle oma ägeduses ikka meele järgi olnud.

Teie seal maa peal, eriti vanemad teie hulgast, olete kanged mälestuste raamatuid kirjutama — noortele õpetuseks, endale lohutuseks. Ah et kust mina seda tean? Meie siin teame teist enam, kui te arvata võite. Aga ärgu see teid nii väga ehmatagu...

Jah, pean tunnistama, et mõtlen minagi juba ammuigi selle peale, et kui õige ka oma mälestused raamatusse raiuda. Tõsi — minu elujuhtumised on mitmete lugupeetud ajalookirjutajate (nende seast tahaksin ma eriti isand Kreutzwaldi välja tõsta) sule läbi ju suuremalt osalt ammu üles tähendatud. Aga eks ole nendes kirjatükkides peale kordaminemiste ka mõni asi vahest kriipsu jagu viltu läinud. Kas tahan mina end neist auväärt meestest kirjatöös osavamaks pidada? Oh ei, hirmus mõeldagi! Mind kihutab tagant kogunisti teine plaan. Asjalugu on selles, et tihti-peale on mind kirjatükkides ülearu kiidetud ja ilustatud — just selle külje pealt julgeksin ma mõnda asja terike kohendada. Ma ju saan aru, miks mind omal ajal väga ülendati: sinul, eesti rahvas, polnud ju pik-kade vaeva-aastate ajal oma kuningat ega vägimeest. Eks selle pärast hakanud nii mõnigi mees eesti asja sisse juba hoopistükki usku kaotama — nende kahtlejate tarvis mind siis nagu põiekest ülearu täis puhuti ja pingutatigi. Ehk lubab praegune aeg seda pressi natuke jälle tagasi lasta, ehk tohin ma nüüd koguni tasahilju mõnest oma äpardusest juttu teha. See mu lootus ja kavatsus ongi.

Kaua olen ma kirjutusetöök hoogu võtnud ja julgust korjanud. Olen ka sõpradega nõu pidanud ja nad pole mu mõtet mitte maha laitnud. Kuidas aga teie ette astuda? Ei ole Eestimaal endisel kangelasel ju vist sünnis päris harimata mehe kombel välja tulla, seda enam, et olen kuulnud, nagu peaksid mitmed teie seast mind veel suure lugupidamisega meeles. Et mul siia Põrgusse sattumisel kirjatarkus veel hoopis tundmata oli, siis olen vahepeal võtnud oma haridust jõudumööda edendada. Usinasti olen teinud grammatika-õppetükke, õppinud võõraid sõnu ja terike keeligi. Ma saan aru, et mul lasub suur vastutus. Püüan õigus-tada usaldust, nagu ütlete teie. Muidugi mõista ei tea ma ette, kuidas-moodi see mul kõik korda läheb.

Võtan sarve ja puhun öösignaali. Kaua ja mahedasti kõmiseb see Põrgu kõrgete võlvide all. Minu Vana-Valge on selle tuutuluutuga juba harjunud — ta pöörab ainult korraks pead ja närib kaeru edasi; korraks näen ma tarka ja justkui julgustavat silmavaadet.

Panen kirjatöök valmisvaadatud vihu ruuna laiiale soojale turjale. Täna tahan ma tööga hakatust teha.

Alea jacta est!

I

Laulik, luues lugusida,
Veerevaida värsikesi,
Võtab pihu võtsivallast,
Tüki teise tõsitalust,
Kolmanda veel kuuluküllast,
Laenab lisa meelegaekast,
Mõttemõisa magasista.

Hea lugeja! Ma usun, et sa meie pere ajalooga juba enne selle kirjatüki pihkuvõtmist mõnestükki tutvust oled teinud. Sellepärast ei pea ma oma looga vist mitte päris iidamast-aadamast peale algama. Ega ma sellega vist hästi toime saakski, sest nendel kaugetel aegadel, millest juttu tuleb, peeti Eestimaal ikka meest ennast tähtsamaks kui tema suurt sugupuud. Seepärast ei tea ma oma kaugetest esivanematest paljut midagi. Olen Kalevipoeg I, kes oma töödes-toimetustes enamaltjaolt

ainult iseenese peale loota võis; olen, nagu ütleb vööramaalane, üks *self-made man*.

Mõne sõnaga tahaksin ma aga Kalevite soost siiski juttu teha.

Kui mul oma vappi oleks vaja läinud — tõeliselt sain ma aga hästi koguni ilma ees- ja priinimeta läbi —, siis oleks sinna passinud kaks lindu, kotkas ja teder peale maalida. Vanemad mehed teadsid nimelt rääkida, et mu isa olla lennanud Eestimaale Põhjakotka turjal. Kotkas on kaunikesti elukardetav õhusõiduvahend, aga üks jätnud kotkapiloot pealtnägijatele jälle õige mõjuvõimsa mehe mulje; seda enam, et neil aegadel vaatas inimeselaps taeva poole veel kartuse ja südamevärisemisega. Mu isa oli tark mees ja küllap võttis ta seda reisiviisi valimisel arvesse. Igatahes läks tal pärast kohalejõudmist päris lühikese aja jooksul korda tähtsaks peameheks tõusta ja tulevasele riigile kindel nurgakivi panna.

Isa vendadest tean ma üpris vähe:

Üks neist veeres Venemaale,
Teine tuiskas Turjamaale,

kinnitavad ajaloolased. Venemaale veerenud onu olevat seal head äri teinud ja rikkaks kaupmeheks saanud. Kui võtta arvesse Vene riigi suurst ja häid kauplemisvõimalusi, mis seal nutika mehe ees ikka avanuvad, tuleb tema tegu mõistlikuks pidada. Teine onu olevat aga üle kõige kalliks pidanud põhjamaa kaunist ja karmi loodust ning sellepärast oma elu ühendanud kauge Norra riigi saatusega. Et rahvasuu on selle onu vaprats sõjameheks ülendanud, siis arvan ma, et olen vist mõnestükki temasse läinud: üks olnud minagi oma eluajal rohkem sõjamees kui kaubasaks.

Kui seda, mis rahvas isa ja onu kohta mäletab, enamasti tõe pähe võib võtta, siis ema sündimisloo kohta käivad pärimused kuuluvad küll tühjajutu ehk folkloristika valda. Tema olevat nimelt välja hautud tedremunast, mille keegi meeldiv noorepoolne lesknaine ühel pühapäevahommikul karjateelt leidnud. Ehk küll lõpijad selle luulekujutuse najal võivad harpüiadest ja lindinimestest pilkejutte levitada, leian ma, et emakese sünnimuinasjutus on siiski palju ilusat. Ju mõeldi tedremuna-lugu välja sellepärast, et midagi nii kaunist, nii suurepäralist nagu minu kallis ema lihtsalt ei võinud loomulikku rada mööda maailma sattuda. Mitmete rahvaste kuulsad pojad ja tütreid olevat alguse saanud allakugistatud herneterast; arvan, et eesti rahva leiutatud sünniviis on tüki maad luulelisem.

Nagu meie pere ajaloo uurijad ühel meelel kinnitavad, olnud minu kallis ema Linda neiupõlves ilusa roosa jume, kena kauniduse ning kiiduväärt elukommete poolest laialt tuntud. Polevat elanud lähikonnas piigat, kes oleks laulnud temast heledamal häälel ringmängulaulu «Olen mina memme marjukene, katsu aga mind sa noppida!», tantsul kenamini sõba keerutanud või viimase-paari-mängu tagaajajate eest väledamalt pakku jooksnud. Ka olevat emake silma paistnud jalgade jämeduse ning puusade laiusega, see tähendab — igapidi piltilis neitsi olnud. Selge asi, et tema kodutalu õuevärav õige pea kosilaste teele hakkas ette jääma.

Ei nimetatud minu memmekest aga asjata «Linda — libe neitsi», ikka oskas ta peiude ning isameeste meelituste võrgust välja lipsata ning

näd pika ninaga tagasiteele saata. Ma tean, et pojal ei sünni ema noor-põlve-ülespidamise vastu huvi tunda, veel vähem selle kohta oma arva-mist avaldada, aga mõnda mõtlematust peaksin ma emakesele siinkohal siiski ette heitma. Eks mõista me kõik, et auväärt kosilastele korviand-mine noorele naisterahvale mõnus töö on ja ninakest aina kõrgemale lubab tõsta, — kõige selle juures oleks mu armas sünnitaja võinud siiski terike vähem nipsakas olla. Jäin ju mina, teie vägilane, kellelt te palju ootasite, seetõttu mitmete maailma vägevate poolehoiust ilma, see aga on väikese rahva kangelasele liiga suur luksus.

Näiteks pilas ema ära kuulsa Kuu. Kui too kõrge isand talle viie-kümnel hobusel, kuuekümne kutsariga — kah pisut isemoodi, kuid igati lugupidamist äratav reisimisviis — kosja sõitis, polevat mu ema vae-vaks võtnud isegi mitte saunast välja tulla. Ta lõõritanud ukse vahelt, et:

«Ei mina, kulda, lähe kuule,
Hõbe, ei ööde valguselle!
Korra tõuseb koidikulla,
Vahel päeva veerengulla;
Vahest peab vahti päevallagi,
Luurib laia lõuna alla!»

Mõistan täiesti, et Kuu rohked ametid, tema muutlik välimus (vahel kõhn ja kõver, teinekord jälle ümmargune nagu juustukera) ja korra-pärata elukombed vooruslikule ja hellitatud piigale meelepärased pol-nud; mõistan ka, et Kuu-isanda öised vahikorrad oleksid ähvardanud perekonna elurütmile rahutusepitseri vajutada, kuid saunast välja tulla oleks emake ometi võinud! Kuu on vägev mees, päikesearjutuse ajal koguni kõige vägevam! Seda, et ema temaga viisakamalt käituma oleks pidanud, ei arva mitte ainult mina, vaid nii mõtleb ka üks mu siinsetest naistuttavatest — teise rahva eepose kangelanna. Kui ma talle jutustasin, kuidas ema Kuule korvi andis, arvas ta, et mõtlematu-mat tegu on raske ette kujutada. See pilklik äraütlemine võivat ker-gesti olla üks peamistest põhjustest, miks Kuu naissooga tänase päevani nii halastamata kombel ringi käib ning kõik paremates eluaastates nai-sed nii julmalt oma vahikorrarütmuse alla on heitnud.

«Kuu on veriselt kätte maksnud,» ütles ta ohatas ja soovitas hea sõb-rana vähemalt naiste kuuldes sellest loost targu vaikida.

Pea ütles, et ööde valitseja on minussegi õige külmalt suhtunud: ta pole mind mitte ühegi kangelaste juures vaevas võtnud abistada.

Sama lugu on Päikesega. Temagi sõitis Lindale suurejooneliselt kosja viiekümnel hobusel, kuuekümne kutsariga, kusjuures ise tuli täku seljas, kuid teadjad kinnitavad, et mu ema polevat jälle lagedale tul-nud. Oma armastatud trohheilises värsis kuulutanud ta sauna ukse vahelt, et:

«Ei ma, kuld, lähe päikeselle,
Hõbe, ei päeva pealikulle!
Päev teeb pahada palju:
Odrad põllule põletab,
Nisud nurmele närtsitab,
Rukkid vagude vahele.»

Muidugi mõista on Päike mõnikord põlluviljad ära kõrvetanud, kuid eks tee ta ju hoopis tihemalt häid tegusid: nii võimukale isandale poleks

emakesel küll pruukinud mõnda väikest vempu ette visata. Võim ja vägivald on ju ikka maailmas käsikäes käinud ning paljude kangete meeste naised on sellega kuulekalt leppinud. Teatakse rääkida valitsejate kodukanadest, kes on olnud nõus oma abikaasa vaenlaste veres suplema, pidades sihukest vanni koguni nahailu tõstvaks.

Ma ei ütle, et Päikese pakutud käsi ja süda oleks tulnud tingimata vastu võtta, see oleks küll puhta rumal nõudmine — kuidas oleksin siis mina ise minuks endaks võinud sündida —, kuid kas poleks olnud kenam ja igaviisi õigem lahkesti naeratades end noorusega vabandada või paluda mõtlemise aega. Veelgi targem oleks olnud oma tulevaste poegade käekäigule mõeldes hoopistükkis ohvrimeelt üles näidata ning katsuda mõni võimalus leida kosilase selgemini mõistetavatele soovidele vastutulemiseks.

Võib-olla ei sobi pojal nõndamoodi arutleda, kuid ma pean seda siiski tegema. Just sellepärast, et olen alati rahva ja riigi huvisid inimese omadest ülemateks pidanud. Võib-olla oleks meie väike ja vintsutatud rahvas minu ema poolt ilmutatud leebuse tasuks oma kangelaselt hoopis suuremaid vägitegusid võinud loota. Tule valitseja ja tema truud sulased salamandrid on surelikele vägilastele igatahes õige sageli nende tegudes-toimetustes heal meelel appi rutanud.

Ma ei räägiks aga sellestki korviandmisest sõnagi, kui järgmistesse kosilastesse — Öhu ja Vete valitsejasse — oleks suhtunud seda suurema lahkusega. Vaevalt meeldis Öhu valitsejale memme üsnagi ülbe äraütlemine:

«Öhud liiga õrnad peiud!»

Sellest võib ju kogunisti välja lugeda, nagu tahetaks kosilase mehelelikele võimetele varju heita. Ka Vete valitsejale poleks pruukinud kõiki tema puudusi otse suu sisse üles lugeda. Hea, et vähemalt Maa ise sulle kosja ei kippunud, kallid ema! Vähemalt üks neljast iidsest jõust jäi meie pere vastu sõbralikuks. Sinu poja õpetajaiks ja abistajaiks pole olnud sülfid, salamandrid ega undiinid, kuid ta on mõnikord siiski tarka nõu saanud Maa teenritelt siilidelt, sirtsudelt ja konnadelt. Hea, et niigi! Minust sai maalähedane kangelane ja ma ei häbene seda.

Minu armsale isale Kalevile olevat emake oma südame kinkinud esimesest pilgust.

Linda padjusta pajatas:
«See mul meesi meelepärast,
Selle kosjad kinnitame.»

Ema ja vennad ei pidanud ta väljavalitut küllalt heaks, kuid Linda kangus jäi peale ning varsti peeti suur pulmatrall maha. Koguni varbaid olevat seal veriseks tantsitud. Kallis emake, te võisite olla kaunis paar, kui järgmisel hommikul kuljuste kõlinal peigmehekoju sõitsite! Küllap peatus teil palju imekspanevoid pilkused, sest «Kalevipojas» kirjutatakse sedasi, et:

Kalev pani pika sääre
Vöö kombel neiu ümber,
Teine jalga saanist väljas...

Selles pildis on õrnust, ülemeelt ja muhemõnusat rustikaalset espriidi! Ma olen tihtilugu ema kosjade üle mõtteid mölgutanud. Seda enam,

et ka minu tädi Salme oma peiuvalimisel ligilähedaselt samati toimis. Jah, ta oli küll natuke kõrgema lennuga kui ta öde ning valis kaasaks Tähe, kuid üks ole kaugel Põhjatäht Päikese ja Kuu kõrval ikka vaid väike vennike. Kas tuleks sedamoodi maitse ehk kogunisti eesti naiste vaimu isepärasuseks tunnistada? Ja mida siis sellest peaks arvatama? Oma kavalus näikse siin taga seisvat küll. Võtta mitte liiga võimukas, mitte liialt muutliku meelega, mitte liiga ülearu auväärt kaasa, sest üks lihtsamat saa kergemini valitseda ja koduste tööde juures ära kasutada. Ja mis peasi: ei hakka teised selliseid endale himustama, mis perekonnaelu võiks suurde ohtu seada. Igatahes elab tädi Salme oma Põhjanaanega juba pikka aega õnnelikku ja vaikset provintsielu, koguni nii muutumatut, et nende asupaiga järgi saab kirevas taevapildis alati kergesti selgust teha.

Tuleb välja, et tagasihoidlikkus ja tarkus on poolvennad; teiselt poolt ei tohi aga niisugust ilmavaadet vist ka üleliia kiita ja ainukeseks õigeks pidada: selletaolistes peredes sirguvad tublid ja terved lapsed, tõsised tööinimesed. Siiski peab tähendama, et rahvas, kellel on seesugused naised, väga harvasti kangelasi sünnitab. Eks kinnita seda ju meie ajalugi, mis minusuguste suure hulgaga just ei hiilga.

Veel paar sõna selle peatüki lõpetuseks, peatüki, mida mul oli natuke piinlik kirja panna.

Olen nimelt kuulnud, et on ka seesuguseid Uskumata-Toomaid, kes minu ema kõrgeid kosjalugusid tõe pähe ei võta. Ju vist seepärast, et nimetatud suurmehed tänapäeva õrnemat sugu enam endistviisi vesise suuga ei vaata. Miks? Ei selle peale ole kerge vastata. Võib-olla on kunagised naisteaustajad vahepeal tõesti taltsamaks jäänud, aga ainuke põhjus see vaevalt küll olla saab; kas pole süüdi ehk naisterahvad ise, kes tihtipeale ära unustama kipuvad, et tasadus ja alandlik meel on nende kõige kaunim ehe, ning koguni mehepükse jalga tahavad ajada. «*Cherchez la femme!*» — see kuulus hüüdmine olla tänapäeval hoopis uue mõtte saanud, arvab meie peamees Sarvik. Olgu kuidas tahes, siiski mõtlen ma, et taolised kosjalood ka praegu veel päris võimata ei ole.

Sellepärast, kallid eesti neitsid, kui te suvepäeval loodusesse lähete, liivale päikese kätte heidate või oma keha voogude veeretada annate, mõelge loodusjõu valitsejatele ning olge targad ja kavalad! Olge tagasihoidlikud ja tähelepanelikud! Olge lubamas ja keelamas ühekorruga ja ärge unustage, et häbipuna teie palet ikka ainult kaunistab. Kui te seda meeles peate, võib-olla saab siis teilegi osaks au, mida minu armas emake küllalt taibukalt ära kasutada ei mõistnud.

II

Nagu teada, olen ma oma pere pesamuna. Kui rahvajuttusid uskuda, siis pidanud kallis emake just selle viimase muna munemise juures ilm-ränka vaeva kannatama. See võis nõndaviisi olla küll. Noores põlves — häbi tunnistada! — olin ma oma päratu raskele maailma-astumisele veel uhkegi: see, et nurganaiste truu abiline Rõugutaja nii hullusti kimpu jäi ja meie peajumalal endal tuli appi tõtata lapsukest ilmale aitama, on justkui hea ettekuulutus. Sihukesest poisist võib midagi iseäralist oodata.

Kui suur ja raske ma täpselt olin, pole teada. Kui aga juba mu ema,

kes ilmaski peente emandate kombel käed rüpes muidu tühja ei istunud ja terve Toompea mäe põlleservas kokku jaksas kanda, minu sünnitamisega omal jõul toime ei saanud, ju peab siis mõtlema, et ma ikka vägev poisipurikas olin.

Ajalookirjutajad kinnitavad, et ma olla kange röökimisega silma paistnud:

Poega puhus nutupilli,
Lõikas kisa lusti pärast,
Karjus kuuda, karjus kaksi,
Nuttis õhtust hommikuni.

Aga kas võibki kangelane ennast hälli kitsastes oludes hästi tunda? Pealegi on karjumine hea kopsuharjutus; nii et kui ma tänaseni veel rinnahädasid ei kurda, siis võib-olla olen selle eest usinale karjumisele tänu võlgu.

Mul on tulnud kuulda juttusid, nagu tuleks minu nutukisast välja lugeda pahameelt, et ma nii väikese ja harimata rahva kangelaseks pidin sündima. Ärge te neid häbemata salasosistamisi kuulake! Ennemalt olen ma nõus nende muinasteadlastega, kes poolnaljatamisi on arvanud, et ma kätkimadude puudumise pärast pilli löin. Igatahes sai Heraklesest, kellel oli võimalus titepõlves maduussisid kägistada, maailma kõigi aegade kõige kuulsam tallirookija.

Kauaks ma hälli ei jäänud. Juba kahe kuu vanuselt olla ma kiige pihuks ja põrmuks purustanud ning teinud algust ihurammu kasvatamisega: loopinud kopsakaid kivipakke ja kurnikaikaid. Et need nüüd just vaese mehe sauna mõõdulised olid, nagu rahvasuu kinnitab, seda ei taha ma uskuda, aga küllap ma ikka imelaps olin ja teistest endavanustest jõu poolest kaugelt üle käisin. Ainult et see on eksitus küll, kui kõiki visatud kive mu lapseliku rõõmu ja mängulustiga seletatakse. Õige tihti pidin ma neid hoopis kibeda meelega pilduma.

Kohe saate kuulda.

Minu kallis ema, kes minu sünnitamisega kustumata kuulsuse on teeninud, oli pärast isa surma täies jõus ja jumes naisterahvas. Mäletan tema punaseid palgeid, taevakarva silmi, mis usaldusega maailma vaatasid, ja kõrget rinda. Ema ilu ja head kombes meelitanud meie värvasse suurel hulgal kosilasi, kes kõik ihkasid Linda leina lepitaajaks saada. Neid käinud

Kümme korda enne koitu,
Viiskümmend valge eella,
Sada korda suitsu aegu.

Noorele Kalevipojale tuleks kaasa tunda. Kellel teisel on olnud nii rahutud lapsepõlveööd . . .

Miks see peiuderodu aga otsa ei lõppenud, kui neile ikka ära öeldi, võib mõni pärida.

Minu ema oli kõrgesti vooruslik naisterahvas. See on tõsi. Ja kui keegi peaks julgema teisiti arvata, siis olen ma otsemaid valmis seda nurjatut nuhtlema tulema! Kosilastele öeldi tõesti alati ära. Kui aga ema oma noorpõlve peiudega — kõige kuninglikumatega, keda inimene üleüldse ette kujutada suudab — üpris upsakalt ringi käis, siis nüüd oldi meie peres käepalujate ärasaatmisel hoopis viisakam. Kosilasel lasti alguses arvata, et ta kahel käel vastu võetakse, ja alles viimasel minutil öeldi

talle mõtlemissaja nõutamise ettekäändel õrnalt ära. Miks nii? Katsutagu siiski üksiku, tööka, andumusega poegi kasvatava lesknaise hingeelust aru saada: kas tõesti tuleb mu ema sellepärast hukka mõista, et ta endistviisi suurtsugu isandate austavate pilkude keskel tahtis seista? Tahtis ainult selleks, et nad lõpuks ikka pika ninaga minema saata ning sel moel endale ja ilmarahvale oma ohvrimeelsest südamest ja emaarmas-tuse ilmlõpmatusest tunnistust anda. Ma usun, et peenema loomuga lugeja mu ema õigeks mõistab!

Jah, kosilasterodu ei saanud mitte otsa. Mul seisab siiani silma ees järgmine pilt: meie ilus nikerdustega värv kolksatab pettasaanud armunõutaja järel kinni; tuseselt annab isamees hobusele piitsa. Ema aga vahetab köögis uhked riided igapäevaste vastu; tema näol on iseäralik naeratus (umbes sihuke nagu ühel kuulsal kunstipildil Mona-Lisast), hellalt silitab ta poegade pead ja läheb vaikselt õnneilmel peenra-maale. Korraks tõuseb kosjavoro veel kingule ja kaob siis silmapiiri taha. Ema vaatab minejaile järele, pühib silmanurgast üksiku pisara, kummardub peenra kohale ja hakkab tasakesi laulma:

«Veel jäid koju kotitäied,
Ahju peale kindatäied,
Parsile veel pihutäied,
Kirstu kingakanna-täied.
Kui mul veel peaks puudumaie:
Küllap korjan kanarbikust,
Nopin raatma radadelta.»

Istun ema lähedal puu all. Hommikutaevas on sinine-sinine, linnud siristavad looja kiituseks ilulaulusid, mina aga tihun vaikset kergendus-nuttu. Eks ma peljanud neid võõraid mehi, kes mulle üksteise võidu kasuisaks tikkusid; rahvasuu aga ei pajata võõrasiadest-võõrasemadest midagi head.

Ema tasane laul äiutab mu pärast rahutut ööd peatselt magama. Ma usun, et ema mu kartusi aimas, küllap heitis ta neid endale südames ettegi, aga päriselt ta oma karsketest leserõomudest lahti öelda ei suutnud.

Kui ma ärkasin — see oli harilikult lõuna paiku —, kummardas ema mu kohale ning toitis mind harjunud viisil rinnaga. Kui magus oli emapiim sel Uku poolt määratud kombel!

Kõht kenasti täis, ei jäänud mulle aga kauaks rahuaega. Öhtupoolikul võis jälle karta kosilaste tulekut. Eks ronisingi siis mõnele kõrgemale mäekünkale ja jäin ema käe nõutajaid ootama. Tirisin oma varitsemis-paika kopsakaid kive ja kurnikaikaid ning kui kosjarong lähemale jõu-dis, lennutas mu noor, aga juba tugev ja osav käsi need tulijatele kaela. Kivid olid parajad pirakad — neid kutsutakse rahvasuus Neitsikivideks, kuigi Lesekivid oleks neile paslikum nimi — ja kartlikumad tulijad ehmatasin ma nii mõnigi kord tagasi.

Tähelepanelik lugeja paneb nüüd ehk endamisi imeks, et kas sellisele poisimürakale tõesti veel rinda anti, aga nii oli see tõesti:

Eit oli poega imetanud
Armumaisus aastat kolme,
Enne kui rinnalt võõrutas.

Nüüd, vanemas eas olen ma mitmeid mõtte- ja hingeteaduslisi raamatuid lugenud, kus nii suure poisslapse rinnaga toitmine päris surmapatuks kuulutatakse ja sel moel söödetutele kõiksugu vaimuvääratusi ennustatakse... Noh, ei pea me ka kõiki targutajaid uskuma ühti!

Pilkajad (ja neist ei ole ühel kangelasel ealeski puudu) on minu toitmisi viisi üle tihtilugu kurja nalja heitnud ning seda koguni mu vanapoisiks jäämisega siduda katsunud; või jõuab siis keegi nende suud lukku panna! Sellest, miks ma priitahtlikult üksikuks jääda olen tahtnud, saab selle loo lugeja alamal ise kuulda. Kindel on aga see, et rammus ja kosutav emapiim minust mehe kasvatas, kellele keegi vastu ei saanud. Ja rohkem ei taha ma sellest kõnelda!

Nüüd jälle ema kosilaste juurde tagasi tulles pean ma tunnistama, et ega nad kõik mulle ühtviisi vastumeelt ja läilad ka ei olnud. Teistest enam meeldis mulle üks Tuuslari-nimeline soomlasest vanapoiss. Temal jätkus aega mulle jutte vesta ja need olid toredad lood. Ka mõistis Tuuslar igasugu nõia- ja loitsimissõnu — neid oli tal harilikest ussisonadest peale kuni niisuguste võimsate lausumisteni välja, millega võis koguni ilma teiseks muuta. (Et ta meil tihti külas oli, ei pidanud mu ema porgandid iial põua all kannatama.) Mäletan tänase päevani neid õhtuid, kui ma meie talus üleval Iru linnamäel ta põlvel istudes muinasjutte kuulasin ja loojuvat päikest silmitsesin. Ema askeldas kolde ees ja vaatas meid hellusega. Vahetevahel läksid aga Tuuslari jutud nii keeruliseks, et ma neist enam õhkagi aru ei saanud. See ei jäänud siis ka emale märkamata ja näost õhetades noomis ta Tuuslarit: «Oh sind, va patust! Pead sa just poisi ees sihukesi hulle jutte kokku lorisema! Vaata, kui äigan sulle kulbiga!»

Need olid ilusad, ühel meelel veedetud õhtud ja auväärt Kreutzwald eksib, kui ta Tuuslarist on kirjutanud:

Hakkas leske kiusamaie
Kosilase kihladega,
Võitma viinamärssidega.

Hilisemad uurijad on õnneks ta vea ära parandanud ja oma seletustes kindlalt öelnud, et nii korralik emand ennast ühe anakronismiga juba võluda ei lase... Viinamärssse pole tõesti olnud!

Praegu siin nende kaugete aegade üle mõtteid mölgutades arvan ma, et Tuuslar ja mu emake — kaks kena küpses eas inimest — oleksid võinud teineteisele vanas põlves tõhusaks toeks olla. Emale Tuuslar meeldis, tal polnud midagi ka tema Soomemaa päritolu vastu. Memm oleks vist otsemaid Eestimaa tolmu jalgadelt pühkinud, kui poleks olnud meid, poisse. Mitmete ettekuulutuste järgi pidi minust ju koguni kuningas saama. Päris selge, et ohvrimeelne ema ei tahtnud oma pojast emigrant-kuningat kasvatada, vaid ikka seda päris ehtsat. Tuuslar oli aga jälle Soome tuuletarga ametis — koht, mida tollal väga auväärseks peeti.

Kui Tuuslar parajasti meil oli, polnud ka kosilastest ohtu, sest kui kosjarong julges meile läheneda, läks tal õige haprasti. Tuuslar tõmbas kopsud õhku täis, lausub mingid nõiasõnad sinna juurde, ja kohutav tuulispõhk kandis kosilased sedamaid tuldud teed tagasi. Mulle tuleb meelde, et mu õnnis ema, kes mingit vägivalda ei armastanud ja, nagu mäletatakse, koguni Päikesele endale julmust ette heitis, jälgis seda sorti maanteepühkimisi alati suure huviga.

«Pead sa n'd just sedasi . . .» tõi ta küll õrna protesti kuuldavale, kui mõne ratsamehe lennukõverjoon juba liiga kõrgele ulatus, kuid ta silmad olid teistmoodi kui harilikult ning ta justkui ei märganudki Tuuslari käsivart, mis tal sel ajal enamasti ümber puusade võttis. Ega minagi seda eriti tähele pannud, sest kosilaste lennutamine oli ilmatu lõbus vaatepilt. Kihutasin lennumeestele kähku järele, aitasin ratsanikke hobustega tükki puu otsast alla, neid sealjuures parasjagu pilgates ja pitsitades, ning lasin maiusajadel, mida kogu metsaalune täis oli, hea maitsta.

Mõnikord pean ma eneselt küsima, kas ma Tuuslarit mitte liiga pehmetes värvides nägema ei kipu — oli ju teine, nagu teada, kange vembumees. Kas ta mulle äkki just sellepärast nüüd südamelähedane ei tundu, et ma ta hiljem hirmsas äkkvihas surnuks löin? No kes mõistaks sihukestele küsimustele vastata? Oma südames püüan ma aga tõesti õiglane olla.

Nüüd veel paar sõnakest vendadest.

Minu ema oli lasterikas naine. Võib imelik paista, et ma ei teagi, palju mul vendasid oli. Ka ajalugu on selle koha pealt vait. Ainult niipalju on teada, et memm neid igal aastal vähemalt ühe ilma sünnitas. Tuleb välja, et laste arv oli tema puhul lihtsas aritmeetikalises sõltuvuses eluaastate arvust; kas on aga paslik leselt tema vanust küsida? Meid, poegi, see ei huvitanud, küsijad olla aga saanud õige erinevaid vastuseid. Minu kõige vanemad vennad pidasid koduseid olusid kitsaks ja rändasid juba õige noorelt võorastele maadele. Nii ei tea minagi rohkem, kui et enne minu sündimist

Poegi taadi eluõhtul
Kaksi alles kodus kasvid,
Kaks kui hernekaunakesta.
Teised olid tuule juhil,
Linnuteede tähendusel
Võõramaale rada võtnud.

Neid kahte, «kes alles kodus kasvid», austasin ja armastasin ma väga ning katsusin igas asjas nende moodi olla. Iseäranis kadedaks tegid mind vanema venna tärkavad vurrudemed, mida ta õhtuti mingi salavõidega kokku määris. Keskmiselt vennalt õppisin aga märkisülitamist. Tuleb tunnistada, et iial ei jõudnud ma ses kunstis tema poolt ülesnäidatud osavuseni. Minu muudki järeletegemise proovid jooksid tühja ja tihtilugu pidin ma vendade naeru ja pilkamist kuulma. Küllap tegi neid kadedaks mulle ennustatud suur tulevikua. Pärast üht Peipsi kalaretke — mina kui kõige noorem pidin koju jääma — hakkasid nad mind koguni Ivaniks-kolmandaks-pojaks kutsuma. Kuigi see võõramaa nimi mulle kena tundus, ei saanud ma kahtlust maha suruda, kas äkitselt selle taga mõni mõnitus peidus pole.

Meie vanusevahe oli väike, aga üks iga aasta tähenda noores eas palju. Keskmine ja eriti vanem vend said juba maitsta esimest edu külaneidude hulgas, mind pidasid need aga ikka veel titakeseks. Mäletan mitmeid ehalkäimisi, mis lõppesid sedasi, et istusin nukralt vendi oodates kiviaial, püksid külakoerte rebimisest lõhki ja süda magusat valu täis, ning katsusin ennast trööstida mulle ettekuulutatud suure tulevikuga. Kuid ega see lihtne olnud: pidin kuulama heinte krabinat ja piigade

mahasurutud kilkamist, mis tihtilugu lõppes isepärase matsutamise moodi häälightsusega — just nihukesega, mida siis kuulda võib, kui naerupugistav ja vastupunniv suu poolvägisi millegi niiskega kinni kaetakse...

Jah, minu esimesed muljed naistesooist olid segased ja tegid mind kohmetuks. Kuidagi ei tahtnud neid vääriliselt hinnata mu jõudu ja värskust, minu tõsist meelt ja emapiimast verre voolanud ausat lapselik-puhast vaimu. Võiks öelda, et tütarlapsed said noore põhjamaise vägilase ihkamiste ja vihkamiste igikestvaks allikanireks. Seadsin neid silmavälgutajaid mõttes oma armsa emaga vastamisi ja otsustasin talle igavesti truuks jääda.

Kokku võttes tahaksin oma noorpõlve siiski õnnelikuks tunnistada. Ainuke, mispeale ma nüüd tagasi vaadates terike nukraks jään, on see, et mu läheduses iseäranis huvitavaid inimesi leida polnud, kes oleksid noorele mehele kauniks eeskujuks võinud olla.

Me elasime tollal õige lihtsalt. Ei tulnud minu isal Kalevil pähe oma ihuvilja elusalt alla kugistada, nagu tegi seda Kronos Kreekamaalt, kes selle metslaseteoga oma pojale Zeusile võimaluse kätte andis väga huvitavaks ja õiglaseks sõjaks isa vastu, mis teatavasti lõppes viimase kinnimüürimisega igavese ajani. Ei olnud mu emal mulle kusagilt ka mõnd nümfi või vähemalt murueidetütartki bonneks palgata (seda küll suurelt osalt oma noorpõlve ninakuse tõttu), kes oleks võinud minu ärkavaid kihusid peenelt välja voolida. Ja ei osanud ma ka ise millegi taevase- ja klassikalisema poole püüda: õppida näiteks kuldvihma kujul sigitama, vendi tapma või ödede armu maitsma... Meie ajal ja meie maal armastati ja austati oma vanemaid, püüti töökusega silma paista ja ei osatud midagi muud himustadagi. Meie külades armastati lihtsal kombel heinarõukudes või laudil, et kohe seejärel ka pulmad ära teha. Kõik see toimus öö varjul ja ilma igasuguste kunstvõteteta, milles mitmed lõunarahvad kaugele on jõudnud ning lihtlabase armutöö tõelisse jumalikkude kõrgusse tõstnud. Kuid ärge arvake, et ma seda kõike nii väga taga nutan! Mitmed ajaloo uurijad on mind nimetanud karskeks põhjamaiseks vägimeheks, kes ei hiilga liialt terase aru ega keeruka hingeeluga; olen sellegagi päri, sest üks ole lihtsuse järele oma ilu peidus ning targad luulemeistrid on oma lauludes tihti võimalikuks pidanud mõnd metsalillekestki ülistada ning teda koguni roosist kaunimaks pidada. Nii et üldiselt olen ma oma saatusega rahul. Oleks ju rumal mitte olla. Ja teiegi teete kiiduväärselt, kui mind sellisena hindate, nagu ma olen.

III

Noor mees kasvab kiiresti. Ühel ilusal päeval tunneb ta tühimust kurnikaigastest ja rattamängust ning taipab, et on kätte jõudnud ülim aeg oma minast ilmarahvale teadust anda. Nõdra kehajõuga poisid katsumavad silma paista ilusa lauluhääle, osava salmispitsemiskunsti või väleda rehkendamise, tugev ja terve mehepoeg valib aga võimunäitamiseks ilmtingimata jõu- ja osavusnumbrid. Mina kuulusin muidugi tugevate ja tervete hulka.

Ent kelle kallal sa hing oma väge näitad, kui armsatel mänguseltsilistel juba ammu silmaalused siniseks ja pead muhku taotud, meestega aga pole kah nagu põhjust kraaklema kippuda. Meie ajal oli proovikiviks jaht, ja kes metselajatega hästi hakkama sai, võis öelda, et tal on täis-

mehepaberid samahästi kui taskus. Küll lunisin ma, et lastagu mindki jahile, aga ikka öeldi ei. Mokka tõllakil ja nina vesine, maalisin ma kalli sünnitaja vaimusilma ette kohutavaid pilte kõikvõimalikest väärarendutest, mis noore inimese hingeelu võivad tabada, kui tema kasvatamisel julmalt vanusetsensust rakendatakse; noori tuleb usaldada, sest noorte päralt on tulevik. Ja pealegi pole ma ju enam mingi tattnina, olen *de facto* juba ammu vilunud jahisportlane, sest vähemalt kümnekond pajuvasikat on nendesamade kätega vagaseks tehtud... Ei hoolitud mu jutust aga ühtigi. Kuid eks anna meie eluaastad selle, mida nad meile algul keelavad, lõpuks ometi kätte.

Ühel öhtul sattusin peale, kui emake vendadega ägedasti pragas. Nimelt olid meie karunahad rohkete kosilaste jalgade trampimisest juba päris räbalanärudeks trööbeldatud, ema armastas aga endiselt esinduslikkust mitte vähem kui tagasihoidlikkust. Nii nõudiski ta, et olgu hommapäev jahile mindud. Minu vennad ei hoolinud eriti jahist ja töid kaaluva põhjusena ette selle, et järgmisel hommikul leiab aset suursündmus — avatakse Alulinna laat, millest ükski endast lugupidav noormees kõrvale ei või jääda. Asusin otsemaid ema poolele ning heitsin vendadele ette taevani kisendavat hoolimatust hallipäise memmekese vastu.

«Ta pole meile mitte ükski püksinõeluja ja supikeetja,» väitsin ma ägedalt, «ema isikus on tegemist väärrika emandaga, kes on olnud meie isa edukas naine ning, nagu üldiselt teada, veel ka Kuu ja Päikese ihaldatu!»

Vendade näod venisid pikaks, ema pilk jäi aga kauaks minule peatuma; peatuma helluse ja imetlusega.

«Kas nüüd või Sarvik teab millal!» mõtlesin ma ja mu süda värises magusas lootuses nagu talle saba. Vihaselt osutasin ma mitmetele silmatorkavatele koikahjustustele meie vaipades ning ütlesin, et need heidavad halba varju mitte ainult perenaisele, vaid — ja hoopis enamgi! — siin majas kasvavatele noortele meestele. Mida peavad nendest augulärakatest arvama külakaunitarid Triinu ja Leenu? Ju ikka seda, et nende väljavalitud noormehed kriimsilmi ning metsaotte pelgavad. Arg mees aga, võtku vennad teatavaks, ei kutsu neidude hinges ealeski esile nimetamisväärseid armuemoosioone. Vendade rahustamiseks meenutasin neile ka seda, et laat homme alles avatakse, nii et nad Alulinna laadaroõmudest hoopiski mitte ilma ei pea jääma.

Asi sai otsustatud. Ema pühkis silmi ja pidi suurest hürdusest põlleservasse nuuskama. Ta ütles, et ma olla küpseks saanud. Niisugune asi teeb emad alati ühekorraga kurvaks ja rõõmsaks.

Neil aastatel polnud jahimehel saagita jäämist karta. Meie metsad lausa kubisesid elajateriigi igat seltsi alamatest. Karud-hundid luusisid cihtilugu lausa taluõuel ja talveöödel võis akna taga kuulda vihast ulgumist ning hammastekiristamist. Mis siis veel metsatihnikutest rääkida! Tugevamad ja julgemad mehed ei kartnud seepärast ööselgi metsateid käia — huntide silmahiilgus tegi rajad nii valgeks, et polnud karta ei kännujuurika taha komistamist ega põösasse patsatamist.

Lugesin hommikul tasahiljukesi Uku poole palvesõnu. Kohalik peajumal oli minu ilma abistamiselgi lahkesti akušöörina kaasa löönud, ehk ei keela ta oma toetust ka minu esimesel jahilkäigul. Proovisin põlvel oma tammevembla tugevust ja lubasin südames vähemasti vennalorude vääriline olla.

Minekul olin ma nii tõsine ja pidulik, et isegi mu ema loobus kõiki-

dest manitsemistest ning lausus salasi silmi pühkides tõsisele vägilasemale sobivalt: «Nahaga või nahal!»

Nagu üldiselt teada, läks meie retk vägevasti korda. Usin «Kalevipoja» lugeja võib mu jahipauna sisu oma lõbuks kokku arvata: karu, põder, metshärg, nelikümmend kaheksa hundi-, nelikümmend kaheksa rebase- ja nelikümmend kaheksa haavikuemandanahka tuli mul turjal koju tarida. Mulle paistab, et neile numbritele on vist sugu juurde pandud, aga eks käi ju sihuke mõistlik juurdekirjutamiskomme ühe tõsise ajalookirjutaja ameti hulka. Aususe ja püüdlikkuse truualamliku ühteliitmisega on nemad ikka võinud oma tööle kiitust leida.

Ühes osas võite te «Kalevipoja»-lugu aga küll rahumeeli uskuda: vendadest ja koertest kirjutavad nad seal sulatõtt. «Kiskus Irmi, katkus Armi, maha murdis Mustukene...», vendadest tehakse aga juttu alles siis, kui me pärast jahti kolmekesi laulma hakkasime.

Nii see oligi. Tuikusin oma kohutava koormalasu all tuia-taia kodu poole, punased ja mustad rattad tantsisid silme ees kaerajaani, vennad aga leidsid mõnusa meelelahutuse selles, et oravaid kividega loopisid, vilet löid ja muulukaid sõid. Ei abistanud mind kumbki, kui mitte lugeda abistamiseks pilkesõnu, mis pilgatavale mõnikord ju tõesti jõudu juurde võivad anda. Küllap olid vennakesed mõtetega juba Alulinna laadal.

Kui kodukatus paistma hakkas, läks mu meel rõõmsamaks. Nüüd muutusid vennadki äkki hakkajamaks ja pakkusid mulle koguni mu kandami tassimisel oma abi. Kuid ma soovitasin neil end viimasel minutil mitte ära väsitada — ikkagi raske laadatee ees. Seevastu olin aga nendega ühel nõul, kui nad arvasid, et pisike puhkeistumine haljal murul pärast õnneks läinud jahti ära kulub. Võtsimegi siis kohiseva tamme all istet, ja mitte ainult vendadel, ka minul tükki väsimusest hoolimata laulujoru suule: nüüd võib ema meie kodu jälle isa ning suurtsugu korvisaanute ihaldatu vääriliselt nahkadega kaunistada, ja küll mul ikka oli hea meel! See jaht kinnitas peale muu ju ka seda, et ma tapatööl täismehe eest väljas võin olla. Käed-jalad ja piht surisid kenasti, kuid mu noor kops tahtis tööd, tahtis maailmale teatada, millise vägeva noormehega tal minu isikus tegemist tuleb teha. See kopsupaisutamistung on tuttav vist kõigile noortele isastele päikese all. Eks suru põdrapullid õige vastase puudumisel sarved puujuurtesse ja mõirga nii, et lehti maha sajab; eks uhkusta noor kukk aiateibal tiibu lehvitades oma nokajõuga, ja vahetevahel tunnevad isegi isased hiired sahvri pörandal all tungi oma kassikartmatusest piuksumisega märku anda.

Hiljem olen ma elukogemuste kaudu äratundmisele jõudnud, et *bel canto* ning viisipidamine minu laulmise juures mitte just tugevamad küljed ei ole, kuid tamme all istudes ei teadnud ma sellest veel palju ühti. Huilgasin vägevasti ega andnud kõrgendamise- ning madaldamismärkidele mingit tähtsust. Huilgasin kaua ja mõnuga. Ju on vist selles terike tõtt, et peenema kõrvaga metsaelanikud mu laulu välja ei kannatanud ja padrikurägast peitu otsisid, luiged oma hädas aga pea koguni vee alla pidid pistma. Ma ei vaidle vastu, kui minu laulmise kohta kirjutatakse:

Laulis rästad rägastikku,
Pesalinnud põõsastikku,
Laulis luiged lainettesse.

Tulevase vägimehe esimene jaht ja tema esimene võidulaul — mis siin imestada! Ja laulmine näikse tänase päevani minu rahva üks armastatum töö olevat. Võib-olla panime meie teie praegustele suurtele laulukogunemistele nurgakivi just seal tamme all. Kuid pandagu tähele: me laulsime endile õnnetuse kaela! *Sapienti sat!*

Jah, nii see on. Kui taevas kõige sinisem ja selgem on, just siis mõtleb tark mees sellele, et pikne ei pruugi mitte kaugel olla. Jumalad on kadedad: mureta meele ja rõõmu, mis karistamata jääb, on nad eneste osaks võtnud. Ühtesoodu annavad nad meile mõista, et kui me meile määratud õnneraasukest vähegi kauem tahame alles pidada, peame seda järjest muretsemise ja ettevaatusega rikkuma. Meie laulmise ja selle kurvad tagajärjed on rahvasõna kokku võtnud ütelseks, et «pill tuleb pika ilu peale» ja «ära hõiska enne õhtut!»

Sel ajal, kui kolm noort meest vägevasti iluheliseid sünnitasid, sai täide viidud üks kurikaval nõu, mida meie rahva seas mitte tihtilugu ette ei tule — nimelt naisterahva äraröövimine!

Lõunapoolsemate paganarahvaste hulgas ja imelikul kombel ka jumalate keskel on naisetõmbamine armastatud ja levinud pruuk. Koguni meie siinne võimas peamees Sarvik, keda laias maailmas enamasti Hadese nime all tuntakse, olla oma kallist kaasat ja meie praegust lahkete emandat (kreeka moodi — Persephone) kunagi ammu-ammu samase kosimisviisiga austanud. Eestimaal pole see jõe komme õnneks siiski mitte kestvat pinda leidnud. Mina olen poissmees ja ei tea öelda, kas selle eest tuleb meie naiste- või meesterahvaste vaimupuhtust kiita.

Nojah, ma hakkasin jälle targutama.

Tuuslar aga ei targutanud. Kuulnud meie jahileminekust, võttis nutikas isand nõuks aega tulusalt kasutada ning meie ema juures veel viimast korda kosjaõnne proovida. Kuidas see tal korda läks, üks seda või lugeja jälle «Kalevipoja»-lugulaulust teada saada, kuigi ka mina oma kirjapanekutes korraks veel selle kauges möödanikus kordasaadetud tumeda loo juurde kavatsen tagasi pöörduda.

Kui me jahilt koju jõudsime, oli, nagu üldiselt teada, meie leearne tühi ning oasupp põhja kõrbenud. Emast polnud jälgegi ei õues, ei aias, ei kusagil. Puberteedieas on ka vägilaste närvisüsteem veel subtiilne — suure matsuga lasin ma naha- ja lihalaasu maha kukkuda ning puhkesin kibedasti nutma. Kõigepealt ärkas mu südames see kõige hirmsam kahtlus: kas ehk meie kallid lõukavalvur äkki ise jalga ei lasknud? Polnud me ju mitte alati kõige paremad pojad ning ema oli meid tihtilugu manitsenud meelt parandama ning koguni ähvardanud, et kui meie ülespidamine kardinaalselt ei muutu, võtab ta ühel ilusal päeval kätte ja teeb oma jah-sõnaga õnnelikuks Päikese, Kuu või mõne teise suurtsugu kõrgelennulise isanda. Me ei võtnud neid jutte küll eriti tõsiselt, kuid kustuvasse tukikumasse vahtides tulid mulle ema ähvardused selgesti meelde. Hingetohtrite kinnitust mööda kipuvad noor mees, eriti minu kasvatusena, ennast ikka maailma keskpunktiks seadma, ja ema priitahtlik lahkimine tundus mulle olevat kõikidest pahadest võimalustest kõige hullem.

See ei tee mulle au, mu pojad, kuid ma pihin teile siiski oma südame salajasemad soovid: «Kallis Taevataat,» palusin ma, «tee, et emake marjul käies jala välja väänas! Olgu või luugi kaheks murtud! Ma kannaksin teda elu lõpuni käte peal. Kui ta, kõlvatu, aga tõesti vehkat

tegi, siis... ei ela ma seda üle. Taevas olgu tunnistajaks ja nuhelgu teda!»

Seisime vaikides kustunud lõuka ääres.

Mida me muud teha mõistsime, kui otsirännakule minna. Nüüd käisime samm-sammult läbi kõik ligemad marjametsadki. Koguni puude otsa vahtisime; ja kolme mehe ühine huilgamine, mis meie teeradu saatis, oli vägevam kui me varasem rõõmulaul iidse tammepuu all.

«Aga ei midagi. Mitte jälgegi emakesest. Otsekui oleks maa ta neelanud!»

Juba hakkas päike looja minema ja varjud venisid pikaks, sirtsude saagimine paisus kõvemaks ning kusagil eemal alustas esimene rukkirääk kõriräginal oma öist vahikorda.

Meil tuli tagasi pöörduda. Tühjalt.

«Ei pane ma enne lusikat suhu ega pead padjale, kui emake leitud!» kuulutasin ma pühalikult ja kutsusin vendi üles kolmandat, veelgi hoolsamat otsikäiku ette võtma.

«Või sa nüüd pimedaga enam kedagi leiad! Homme ka päev,» arvas vanem vend.

«Ju tuli memmel mõni ootamatu käik ette...» venitas keskmine vend. «Ja üleüldse, mis õnnetus siin ikka juhtuda sai... Jõus naine, küll tuleb hommikuks tagasi.»

Tema viimane lause löikas mind hingepõhjani. Mis julm kaksipidi-mõtlemise võimalus siit vastu kõlas!

«Mina lähen otsima. Ja enne te mind ei näe, kui...» alustasin ma tuliselt.

«Mis sa tühja pabistad! Tissi tahad või?» katkestas mind vanem vend tüdinult.

Vanem venda pajatelles

Pani sõna sõudevalle:

«Läki leiba võttemaie,

Õhturooga otsimaie!»

Keskmise vend lisas omalt poolt arvamise, et:

«Sängi rüpes suikudessa

Võib ehk taevaliku tarkus,

Uku unes ilmutada...»

Need plaanid võisid olla arukad, seda küll, kuid see «unes ilmutava taevaliku tarkuse» ootamine iseäralikku pojaarmu siiski justkui ei ilmuta.

Minu süda aga ei andnud rahu. Mõtlesin otsemaid isa hauale minna ja talle kõik ära rääkida. Manalamehed pidada maapealsetest sündmustest teinekord rohkemgi teadma kui meie ise ja vaevalt kiidab isa oma kalli kaasa ülespidamise õigeks.

Nii ma tegingi; olgu aga kohe öeldud, et mul tuli pettuda.

Õpetussõnad:

«Tuuled juhtigu sul teeda,

Õhud õrnad õpetagu,

Taevatähed andku tarkust!»

on ju üsna udused ja eemalepeletavat laadi. Praegu saan ma isa rahust muidugi täielikult aru: kui kord ise surete, küll taipate siis teiegi.

Kalmukünkal seistes olin ma aga südamepõhjas pahanegi, sest ei osanud neid ähmaseid õpetussõnu tegevusplaani kokkuseadmisel kuidagi aluseks võtta.

Kurval meelel istusin ma kivi peale maha.

Vaatasin kaua taevatähtede kauget ükskõikset vilkumist. See oli ju kaunis küll, kuid mis tarkust sellest ammutada saab? Eriti suure hoolega uurisin ma Põhjanaela. Lootsin, et tädi Salme oma mehe kaudu mulle ehk mingeid andmeid plingib. Tühi lootus! Õnnelikus abielupõlves jäävad lihased õedki teineteisele võöraks; minu ema kadumine polnud nähtavasti enam selle pere asi.

Ka «õrnadelt õhkudelt» polnud mingit õpetust loota — oli ju mu ema nende peamehele kunagi õige pilklikul viisil korvi andnud. Seadsin siis sammud merekalda poole, kuigi teadsin, et vaevalt Vete valitsejagi meie perele hädas appi ruttab.

Meri hällis. Silmitsesin voogude valgeid harju, korjasin adrust suure merikarbi ja tõstsin ta kõrva juurde. Seal, karbi südames, sahisesid tõepoolest imelised ummistuuled. Tuuled juhtigu sul teeda!... Jah, aga ma ei saa ju sihukesest undamisest sugugi aru.

Nukralt kuulatasin ma karbi sosinaid ja kordasin kusagilt kuulnud lauset: «Inimese süda ja taeva tuuled... Ei meie neid mõista või!»

Vaatasin merepimedusse. Seal, teispool suurt vett ahastab võib-olla just praegu mõni teine noor hing, kes tunneb, et ta elu on kaotanud mõtte ning...

Oh sa kurat!

Tuuslar?!

Kas äkki tema käsi pole selles kurjas loos mängus? Sellelt korruptöörilt võib ju igat seltsi piraatlikke akte oodata!

Pikemalt mõtlemata kargasin karsumdi! vette ja hakkasin vägevate tõmmetega hõimurahva eluaseme poole kroolima.

Enam kadumise üldtuntud seletus — äraröövimine — oli mulle pikka aega vastuvaidlemata ja püha tõde. Alles siin, Põrgus, vana kulupäise mehena olen ma selle asja üle põhjalikumalt järele mõtelda saanud. Ma julgen need mõtted teiegi ette tuua, sest usun kindlasti, et need mu ema kaunist mälestust ei musta. Siiski ei tahaks ma neid arupidamisi kooliraamatust lugeda. Palun võtke seda arvesse.

Hakkame õige peale mõnest vastukäimisest selles röövliloos.

Tuuslar oli pehme südamega, armunud mees. Ühtepuhku pidin ma nägema, kuidas ema kulbi, põrandakaltsu või mõne muu üsna ohuta naiste sõjariista abiga tema ülekeevaid tundmusi jahutada mõistis. Miks ei läinud see tal siis meie jahilkäigu ajal korda?

See oleks minu esimene küsimus. Noh, suuremat kaalu tal ehk ei ole, aga lähme edasi.

Tuuslar oli kuldse suuga mees. Tunnistab ju kirjasõnagi, et Tuuslar olnud

Osav sõnu seadinessa.
Salasõnu rammu raueks,
Võimustuse väsinduseks,
Tugevuse tülpimiseks,
Miska rammu kammitsasse,
Võimu vangipaelu pani.

Näete, isegi sulerüütliid, kes minu vägitegude kirjapaneku ajal veel väga ja väga puritaanlised olid, pidasid tõe nimel tarvilikuks Tuuslari

vaimujõudu, millega ta naisterahvaid painutada mõistis, ausalt funnis-
tada. Nii et kas Tuuslaril oligi ikka vaja oma ihurammu mängu panna?

See oleks minu teine kahtlus. Juba natike tõsisem, kuid mingem
veelgi edasi.

Välkude valitseja Pikri õiglasest meelest pole seni küll keegi julgenud
kahelda. Ei usaldata tulenooli nende kätte, kes neid valesti võiksid pru-
kida. Kui mitte maapealsetes riikides, siis vähemasti jumalate riigis on
see tänase päevani seaduseks. Mis juhtus aga tol ammusel suvepäeval
Iru mäe peal?

Miks otsustas piksejumal hukka mõista mitte julma röövli, vaid süüta
kannataja?! Metsikule leseröövijale Tuuslarile peeti parajaks palgaks
väikest ehmatus, pisaraid valav ja ilmarahvast appi hõikav sangarema
aga skulptureeriti ära. Kus on siin õigus? Kas tõesti oleks naist, keda
poegade juurest vägivaldaga eemale lohistatakse, nii karmilt nuhel-
dud?...

Need on keerulised küsimused. Ei saa me vist iial teada seda, kuidas
asjad tõeliselt olid.

Nüüd, kus ma kõik oma kahtlemised hinge pealt olen ära rääkinud,
tahan ma aga kohe oma emakest virgasti kaitsma asuda.

Eks olnud ta juba musttuhandele kosilasele kindla sõnaga ära öelnud,
eks olnud ta oma pojad suurteks ja võimukateks meesteks kasvatanud.
Me teeme õiglaselt, kui tunnistame tema emakohuse sellel saatuslikul
päeval juba kuhjaga täidetuks. Eks lausunud ta eelmisel õhtul põlle-
servasse nuusates: «Mu poeg, sa oled küpseks saanud...» Ju oli tõesti
kätte jõudnud aeg, kus vaene Tuuslar — suure talu üksildane vana-
poisist peremees, kes pikkade aastate vältel oli pidanud ise nii lehma
lõpsma kui ka oma kapukaid paikama — juba tohtiski tema hoolt roh-
kem nõuda kui meie? Tema hoolt ja ta karmi ning hella kätt...

Ei tea. Ei tea. Ei saagi teadma. *Ignoramus et ignorabimus*. Ja kas on
vajagi teada?

IV

Ent pöördugem nüüd merele tagasi.

See oli pikk ja raske ujumisreis, mida vetevalitsejad mulle ka päri-
tuulega kergendada ei tahtnud. Ei olnud mul ka teisel kaldal oodata
lipukangastega vastuvõtjaid, nagu see hiljaaegu kange suplejane silma
paistnud Hiinamaa valitsejale osaks sai, kui ta alamate rõõmuks ja
oma tubliduse näitamiseks ühe hingega üle ühe õige laia jõe ujus, aga
eks arm ja viha anna jõudu ning nii ujus teiegi noor kangelane küllalt
soliidse tunni kiirusega põhja poole. Ujus Soomemaa suunas, et Tuuslari
käest karmilt aru pärida.

Mul oli kindlasti küllalt jaksu, et ühe hooga üle lahe pörutada, kuid
nähtavasti ei tahtnud nii saatus. Imestusega jäin ma äkki keset merd
kaunist lauluviisi kuulatama. Varsti ilmus lainterüpeest ka üks kaljune
saarenatuke nähtavale. Mõtlesin, et küllap oleks mul mõistlik siin pisuke
peatust ette võtta.

Vägimeeste elulood õpetavad, et targem on sihukestest kahtlastest
saartest eemale hoida, kuid kust pidin mina seda siis veel teadma? Ei
olnud ma neil aegadel ju midagi kuulnud ei sireenidest, ei Kirkest (sel-
lest, kes oskab kõigist teistest emandatest rutemalt mehi sigadeks
muuta) ega üldse sedasorti saarenaistest.

Laul, mis mulle kõrvu kostis, oli ilus. Oli. Aga midagi iseäralikult sõgedakstegevat ta endast kah ei kujutanud. Kui ma kõike seda, mis varsti sündima pidi, oleksin ette aimanud, poleks ma saarele jalgagi tõstnud. Ja mingit vaha poleks mul kiusatusele vastupanemiseks kah vaja läinud, nagu seda laevnik Odüsseuse mehed tarvitasid, — mina end kõõrutustest juba narriks teha ei lase.

Jah, häda oli lihtsalt minu puudulikus hariduses, muud ei miskit.

Juhtus siis nii, et varsti istusin ma kaldaliival ja tõmbasin hinge tagasi. Ilus laul äiutas mu vist korraks isegi magama. Kui ma jälle oma silmaluugid lahti tegin, oli laulja uut viisi alustanud. Põhjamaa looduse karske ilu ülistamise asemel (tema eelmise laulu iva) kiitis ta nüüd üht vaprat mehepoega. Laulja hooples, et tal olla seitsme soo ja kümne allika taga üks iseäralikult tore peigmees. Seesugune peigmees kohe, kellele pole väärilist terves ilmaski mitte. Nimetage mulle mõni noor agar vägi-mees, kes sellist kiidulaulu rahulikult kuulata kärsiks! Seni polnud mulle jõu poolest veel võrdset vastast ette juhtunud, eks seepärast tundsingi siis vägevat tungi täpsemalt kuulda saada, kes see sihuke kange mees on, keda laulja — nagu ta kuulutas — on valmis ootama aastate kaupa. Küllap jõuame ka Soome õigeaks ajaks kohale, aga selle uurime enne välja!

Hiilisin tasahilju häälele lähemale ja piilusin kaljunuka tagant välja.

Ilusa lauluhääle omanik polnud oma kehakuju ja väljanägemise poolest küll mitte päriselt minu maitset mööda, sest mina olen oma naisterahvaideaali loonud kalli ema järgi. See tüdruk siin ei saanud, nagu öeldakse, ei gabariitide ega dimensioonide poolest emale mitte ligilähedalegi. Polnud ta säärtel tamme ümbermõotu ega toonud neitsi puusakaar silme ette viikingilaeva, kuid miski omapärane võlu hiilgas kiitsakast piigast ometi vastu. Tema valge tuka alt vaatasid ilmavalgusse kangesti kavalad sinisilmad. Need kaks sootulukest upsaka püstinna kohal olid väga ennast täis, aga samati ka ligimeelitavad. Läksin veelgi lähemale, kuigi sellel minekul enam erilist mõtet ei saanud olla, sest lauljatar kurtis nüüd, et

«Ei saa tema tulema;
Saa ei kuus ma teda kuulda,
Nädalas ei teda näha,
Saa ei aastas tema armu.»

Mina ei pöördunud aga siiski mitte tagasi, vaid jäin neiu tööd imestama. Niipaljudest kui mina asjast aru sain, oli tal mingi «lõngatöö» käsil.

Jah, iseäralik võlu on naisterahva peentesse sõrmedesse peidetud, kui nad väledasti niisi nõtkutavad või ämblikuvõrguliste kedruste keskel osavasti korda loovad. Eks võrrelda ju meie elugi lõngaga, mida saatus poolilt poolile vuristab. Minu, kelle kätes kõiedki katkema kipuvad, nõidus see vaatepilt igatahes üsna ära. Astusin veelgi lähemale, ja siis märkas mind juba ka saareneiu ise.

Ta hüppas püsti ja kiljatas heledasti.

Nüüd, hiljem pean ma arvama, et vaevalt see õrn kiljatus päris südamest tuligi. Küllap olin ma endast juba enne märku andnud. Ma ju sui-gatasin rannaliival, ning — nagu teada — on minu norskamist lahingumürinaga võrreldud.

Jah, aga saaretar ikkagi kiljatas ning mul oli tunne, et nüüd kohe

langeb ta minestusse. Teiste abitu olek teeb mind alati abituks. Kargasin kähku lähemale ja toetasin teda. No küll võib ikka mõni inimene kes-kelt peenike olla! Ja veel imelikum — tema peen kont polnud mulle põrmugi vastumeelt.

Saarepiiga toibus, selleks kulus terike aega, ja lükkas minu abistava käe tänades eemale.

«Te olete nii tähelepanelik, noor vägimees,» alustas ta. «Ma loodan, et te mulle andeks annate mu sobimatu kokkumuse. Selline reageering peaks olema vabandatav meie saare vähese külalastatavusega. Te oleksite mind võinud oma tulekust varem informeerida.»

Kui keerukalt ja kaunilt see õrn hääl lauseid seadis! Kuulasin teda, oskamata ise sõnagi kosta. Mul oli äkitselt nagu häbi, et ma ise nii suur ja kohmakas olen. Mõtlesin, et olen selle peenikese preili kõrval ikka üks täistõllakas küll.

«Ärge olge mulle pahane, ma palun teid!» lausus neiu malbesti ja — kujutage ette! — silitas julgustavalt mu tokerdanud juukseid; libistas koguni oma imepehmet neljandat sõrme uurivalt mu ninaselga mööda üles-alla. Mu suur kartulnina nähtavasti tegi talle nalja. Ja järsku tundsin ma end esimest korda elus hoopis poisipõngerjana: mu näkku tõusis midagi sooja, paled löid õhetama ja kõrvad hakkasid huugama.

Ma arvan, et ma läksin vist näost punaseks.

«Me elame seal . . . Ma kutsun kohe oma papaa.»

Ta tõusis kaljule ja tegi eemalt paistva majakese poole mingi käevibutuse, mille peale, imelik küll, selle aknad otsemaid pimedaks läksid.

«Oo, nad kustutasid juba tuled!» oli neiu õnnetu, kuid sai oma murest kähku üle. «Pole viga, koidik ongi juba peatselt saabumas.»

Saarepiiga astus kaljult alla ja silmitses mind viivu justkui aru pidades.

«Ulatage palun oma gigantsed käelabad!»

See palve andis mulle julgust juurde: kui saan kuidagiviisi oma jõudu näidata, küllap läheb siis ka see vastik kohmetus üle. Surusin jalad tugevasti rannaliivasse, tõmbasin kopsu õhku täis ja sirutasin käed ette. Mida minust tahetakse?

«Mis te nüüd . . .» kajas mu kõrvus neiu kellukesehääl. «See pole ju põrmugi raske.»

Naerusuine saareneiu oli otsustanud kasutada mind viipspuu asemel: mu käte ümber heideti udukerged lõnganöörid ning algas mingi kerimine või haspeldamine või pasmamine või, noh, ma tõesti ei tea, kuidas naised seda tööd just kutsuvad.

«Ärge ennast liigutage, eks!»

Otsemaid hakkas mul silmalaug sügelema, seejärel tundus, nagu maiustaks mu pükstes sadakond kirpu. Varsti tükkis peale ka aevastamine. Hirmus, kui inimene ei tohi ennast liigutada! Neiu, ta astus kord lähemale ja siis jälle kaugemale, lõi mulle vastu tundmata magusaid haisusid; ma vahtisin jalge ette maha ja olin sellest kõigest kokku päris uimane. Oeh, see seismine oli üks raskemaid töid, mis mul siiaaani oli ette tulnud! Hea vähemalt, et pealtnägijaid polnud.

«Noh, ongi valmis. Aitäh. Aga õelge, miks te kogu aeg vaikite? Kas õine loodus, liivasse nõrkevate lainete raue vaibumissosin ja see hunnitult kaljudel värelev kuuvalgus ei tekita teis tõesti konversatsiooni-soovi? Rääkige midagi, te suur ja meeldivalt kohmetunud sängar!»

Tüki aja pärast oskasin ma arvata, et ilm on täna öösi ilus jah ja kuu kenasti raue kah. Neiu jagas vaimustusega mu vaatekohta, täpsustades,

et nii jauneid öid on tõesti haruharva. Ta nentis veel, et ööde ilu täielikule tunnetamisele aitavat suuresti kaasa meeldiv vestluskaaslane, kes on elust teinud huvitavaid ja teravmeelseid tähelepanekuid.

Nüüd tegin ma oma arust kavala käigu ja ütlesin, et tunnen neiu sügavasti kaasa: tema peigmees, kes on ju kindlasti ka väärt jutumees, pole, nagu neitsi kurdab, juba ammu siinmail käinud. Eks ole ikka hale lugu küll; kui pole kellegagi kuuvalgel konserveerida, veel hullem on aga see, et neitsike

Saa ei aastas tema armu,
Armukaisu haudumista,

nagu ta ise äsja kaebas.

Minu sõnade peale tõusis tütarlapsele puna põske ja ta ütles, et ma midagi segi ajavat. Tegu olevat ju lihtsalt eesti rahvalauluga, anonüümsete autorite vaimusünnitusega, mille sisul tema, Saarepiiga käekäikudega vähimatki ühist ei olevat. Ta lausus siinkohal veel mõned kiidusõnad eesti rahvalaulude vormi kohta ja peatus pisut alliteratsiooniküsimusel. Siis aga teatas — tagasi lükkamaks mu rumalaid kahtlusi, et ta polevat veel selles eas.

«Ah et sul siis ei olegi veel peigmeest või kuidas?» hüüatasin ma rõõmuga.

«Jätke ometi! Minu isa ei lubaks seda mingil juhul!» Ta paistis päris pahandavat.

«Mis sa nüüd, neitsike! Sa jo ammu selles eas... Just paremas eas peiu valimiseks, ja seda aega ei tohi mitte tühjalt mööda lasta.»

«Te olete väga kõneosav,» kudrutas piiga mahedasti ja lõi silmad maha. «Ma pean arvama, et te olete selliste argumentidega vist juba mitmetelegi neitsitele ohtlikuks saanud, neile küllap nii hingelisi kui ka muid traumasid valmistanud.»

«Noh, eks ole ette tulnud ka,» ühmasin ma ebamääraselt, sest ei saanud tema jutust täpselt aru. Imelikud keerulised sõnad tal, ju ta vist poolenisti rootslane on; neid pidada siin põhjasaartel hulgakaupa elama.

Kuna neiu endistviisi õhetas ja mind tillukest sõrme vibutades ähvardas — ma ei taibanud ainult, mille eest —, hakkasin ma nüüd uskuma, et ju avaldan talle ikka vist tugevat muljet. See andis mulle julgust juurde ja juba ma kuulsingi end kõvasti kiitlevat:

«Ligi on, ligi nähikse
Ligemal kallim kaasake,
Armsam hauduva kaisu.
Siinap rikkam rõõmurüpe,
Kangem meesi kuulsast külast,
Parem poissi perepoega.
Kõrged koivad, laiad oimud...»

Neiu kuulas mu laiade oimude ja kõrgete koibadega hooplemisi, pilk aralt maha löödud. Äkitselt jooksis läbi mu ihu ootamata julguseplahvatus ning — krapsti! — oli mu käsi ümber ta piha. Ta kiljatas jälle, aga kuidagi nagu teistmoodi, ja raasike hiljem silitasid neitsi valged, ütlemata magusasti maasikaseebi järgi lõhnavad juuksekiharad mu lõuaalust — see armas laps oli pannud pea mu rinnale... Kui hea, et ma

enne pool merd läbi ujusin, käis mõte läbi pea, see tõprahais, mis mulle jahist külge võis jääda, on kindlasti maha uhtud.

«Mida sa, paharet, ometi teed!» itsitas neitsikene ja ta püstnina puges mu kaenlaauku. Mina — ma lihtsalt seisin, muud ma ju ei teinudki!

Mis edasi sai, on mul suurelt osalt meelest läinud. Ta vist talutas mind kättpidi natuke maad eemale, ühe põõsa alla, mispeale

Istus ise mehe kõrva
Sammaldunud kivisängi,

nagu «Kalevipojas» lugeda on. Mul lõi silme ees kõik mustaks ning punaseks ja hing kippus suurest ähmist kinni jääma.

«Oh sa mu rumaluke,» sosistati mulle kõrva. «Oh sa mu kallid väike suur poisu...» Ja Saarepiiga õrnad käed, mille osavust ma ennist imeks olin pannud, abistasid ja juhatasid mind kindlalt ilmtundmata rada-dele, imeteedele, kus ma veel ial polnud käinud.

«Oo! Oo! Oo!»

Minu mõistmatuse tegi tasa suur innukus ja kiiduväärt tahtmine ennast harida. Möödus hulk aega — ja siis lõpuks nägin ma jälle taeva-tähti.

Maastik meie ümber oli rängasti kannatada saanud. Ma usun, et sellel väikesel saarekõksul Soome lahes võiks tähelepanelik looduseuurija veel praegugi üles leida meie vallatamiseplatsi. See on igatahes tõeline Kalevipoja säng. Jah. Üks vähestest tõelistest, sest tänulik rahvas on minu nimega sidunud lugemata hulga igasuguseid orge ja nõgusid. Kui ma neis kõigis pikutama oleksin pidanud, siis vaevalt mul eluajal muuks aega oleks jätkunudki. Räägitakse, et üks aateline talumees olevat koguni terve rukkipollu üles kaevanud, et saada minu kõige suurema sängi peremeheks. Ma ei poolda selliseid isikukultuslikke äärmusi, kallid estofiilid!

Niisiis — lõpuks nägin ma jälle tähti. Kui ma Saarepiiga poole kummardasin, et talle õpetuse eest tänutäheks õige ka üks musu anda, märkasid ma oma suureks üllatuseks tema armsal nirginäol justkui mingeid pahuruse jälgi. Tahtsin jälle järele pärida, et ega ma sellele väikesele süütule piigale äkitselt midagi viga pole teinud, kuid enne, kui mu suu selle küsimuse lausuda suutis, leidsin end taas oma õpireisi jätkamas.

Pea ütlema, et lahke piiga ei pannud minu harimisel ühtegi vaeva paljuku. Kui ma umbkaudu tunni aja pärast julgesin saarerahva vilja- ja kalasaagi vastu huvi tunda, ei peetud mu küsimusi ikka veel kostmis-väärilisteks.

Hommik hakkas lähenema. Üha tihedamalt pöörasin ma oma pilku saareneiu isamaja poole. Oh ärkaks seal juba keegi, algaks õuel lõpuks ometi liikumine!

Just päikesetõusu eel, siis kui mu silm juba vägisi kippus looja va-juma, märkasid ma, et piigagi nagu mingeid hajameelsuse tundemärke hakkas ilmutama ning mind märksa loiumalt reipusele kannustas. Tai-pasin, et selleks korraks on mu ülesanne täidetud; õndsalt naeratasin ma tõusvale päikesele vastu ning vajusin otsemaid rampraskesse unne.

Aga mulle polnud antud pikalt puhkamisrõõmusid maitsta. Sain vaev-valt suigatada, kui juba pidin heleda appihüüdmise peale uuesti silmad avama.

Taevas hoidku! Mis siis jälle lahti on?

Saarepiiga valas suuri pisaraid ja ahastas kiledal häälel, mis mul läbi luu ja liha löikas, et:

«Õis murtud on! Kus silmad pean nüüd peitma?
Julm tulnuk merelt, minu neitsiau
Sa rüvetasid häbituimal kombel!
Su üle taevad kohut mõistku, hirmus mees!»

Ajasin end kähku püsti ja vaatasin vihaselt ringi, et kohutavalt kätte maksta sellele julmale tulnukale merelt, kes on minu lühikest puhke- aega nii kurjasti kasutada võtnud. Näha polnud aga mitte kedagi. Jah — peale ühe halli peaga vanema isanda, kes vemmalt vibutades ja hirmsasti tänitades üle põllu meie poole jooksis.

Heitsin oma mentrissile ja saatusekaaslasele abipaluva pilgu. See aga etles väsimatult ja oli mulle selja keeranud, nagu oleks tal nõu mind hoopistükkis boikoteerida. Ju pean mina ise milleski süüdi olema. Aga mil kombel siis?

Minu vaimutegevus on alati silma paistnud enamalt sügavuse kui kiiruse poolest. Pealegi olin ma väsinud ja unesegane ning mulle ei antud aega õieti meelemõistusele tulla. Juba seisis vanamees mu ees, vehkis kaikaga ja sõimas. Sõimas kole roppude sõnadega. Neiu jättis salmiütlemise viimaks ometi katki, kuid ei poetanud minu kasuks sõna-kestki.

Vanamees — hakkasin taipama, et kes ta muu kui piiga taat on — puistas mu üle terve küsimusteuputusega. Et kes mina olen ja kust mina tulen. Mis seisusesse ma kuulun ja mis ametit pean. Mis usk mul on ja miks, pagana päralt, ma rikkalt Rootsimaalt pimedada maarahva keskele elama olen asunud ning koguni siinse keele oskamisega eputan. Ja mil- lal on meie pulmapäev ning kas ma ikka jõuan tema tütrele seisuse- kohast elamist pakkuda.

Pooltest küsimustest ei saanud ma arugi, ja mis pagana pulmapäevast ta siin veel räägib... Raputasin pead nagu parmuvaevas hobune ja tunnistasin, et ei tea mina Rootsimaast miskit ning olen hoopis kuul- sast Kalevite soost Kalevipoeg, kes, muuseas, paistab silma oma suure jõu ja kartmata meele poolest.

«Ta ei olegi Olofsson, ta ei olegi Olevipoeg!» karjatas piiga ja see karjatus tuli nüüd küll, tõesõna, otse südamepõhjast. Vanameeski pillas suure ehmatuse pärast kaika peost.

Välgukiirusel kooris piiga end paljaks ning kargas kõrgelt kaljult alla merre.

«Denudeeritud, defloreeritud, diskrediteeritud!» — nii kõlas ta vii- mane südantlõhestav karjatus, mille vali sulpsatus kohe kustutas. Ja siis oli jälle kõik vait ning armsasti ja süüta meelel mängisid merelained oma igavikulist tagaajamismängu edasi.

«Mõistlik laps, vähemalt riided jättis maha,» ohkas saaretaat pisa- raid pühkides.

Ei taha ma pikemalt selle kurva sündmuse juures peatada. Terikese aja pärast tuli mulle pähe mõte neitsile järele karata, kuid tema oli juba jäljeta kadunud.

Alles mõnda aega hiljem sain ma kuulda, et Saarepiiga vettekarga- mine oli talle palju au ja kasu toonud ning et neiu olla pärast rikka veevaluse Kuldmehe õnnelik kaasa saanud. Vaevalt oleks Rootsimaalt

meile emigreerinud ehitusmees Olof, keda siin saarel nähtavasti paras-jagu oodati, — seesama Olevipoeg, kellega me hiljem suurteks seltsimeesteks saime, talle magusamat õnnepõlve pakkuda võinud kui see müütiline kuldisand.

Kui nad surnud pole, siis elavad nad veel praegugi.

Ja nüüd, hea lugeja, pööra oma vaimusilm jälle Soome lahe tormitsevate voogude poole, kus üks pettunud ja õnnetu noor vägimees surmahädas lainetega võitleb. Väsimata neiu oli mul kogu rammu kontidest välja imenud ja vägisi kippus mu vaevatud ihu merehauda vajuma. Kolm korda pidin ma ära uppuma, aga siiski oli mul õnne — just nende kohtade peal ulatasid jalad napilt-napilt põhja.

See võis hale pilt olla. Seisin kikivarvul, soolased vood viskasid mulle vahtu suhu ja silma, ma aevastasin, lakastasin, puristasin. Asjata otsis mu silm laialt veteväljalt päästvat paati või purjeriba.

Kui Soomemaa rand paistma hakkas ja ma juba uskuda võisin, et ma oma noort elu mitte merepõhja jätma ei pea, pöördusid mu mõtted Saarepiiga juurde tagasi. Nii et nad ootasid siis kedagi teist? Kas minu sugu siis neile küllalt auväärt ei olnud? Need mõtted tegid mu meele mõruks, kuid kõige enam valmistas mulle tuska see, mida ma ühe naisterahva vaimumaaailma kohta olin pidanud äsja teada saama. Kuidas ta mind hellitas ja meelitas ja kallistas! Ning see kõik oli valskus! See õrn ja tundeline loomus oli üksipäini üks häbemata teesklus ja silma-moondamine. Mida pean ma pärast seda juhtumit õrnema soo kohta arvama?

«Kallis ema, kuidas ma küll võisin teelt kõrvale pöörata ning sinu sootuks unustada!» pomisesid mu huuled. Ja ma andsin endale töötuse, et ma edaspidi noortest naisterahvastest suure kaarega mööda lähen ning ikka karskeks jään. Sellele lubadusele — ehk küll ma ta nüüd takkajärele üsna sõgedaks pean kuulutama — jäin ma pikka aega truuks. Nii pärisingi ma lõppude lõpuks vanapoisipõlve, mis aga ka hoopiski mitte kuldne põli ei ole.

Soomemaa rannal vajusin ma surmani väsinult liiva peale maha. Uni võttis noore vintsutatud mehe oma pehme, halastava tiiva alla.

V

Need, kes kõike minust paremini teavad kui ma ise, kinnitavad, et ma olevat rannaliival põõnanud ligemale kaks ööpäeva ühtejärke. Ent üks igal asjal ole kord lõpp. Nii ka minu unel. Tuli mul end viimaks siiski jalule ajada, et teha hakatust ühe oma elu kõige õnnetuma peatükiga.

Tagasi vaadates tuleb tunnistada, et olin väljamaareisiks veel liiga noor ja kogenemata. Kallid küpsed mehed ja vanematekogu liikmed, ärge laske lapseohtu noori, olgu nad või kangelased, omapäi pikkadele võõramaaunitamistele! Küpsemata vaim ei oska veel oma radu targalt ja kombeliselt seada; kohustustekoorem seljast maas ja juured kodupinnast lahti kistud, võib kollanokast reisumees rumalustega hakkama saada, mida pärast kaua kahetseda tuleb. Kes viitsib teda võõral maal isalikult noomida ja ohtude eest hoiatada? Ja nii võib juhtuda, et noor mees kergesti joomahulluse, porduelu või kogunisti verevalamistee peale

libiseb. Ja mis peavad väljamaa rahvad niisugusel korral tema ausast isamaast arvama! Seda on hirmus mõeldagi...

Kui ma ärkasin, oli mu vaim täis kättemaksuhimu. Võtsin nõuks otsemaid Tuuslarit otsima minna, et temaga arveid klaarida.

See oli suur ja korras talukoht, mille ma lõpuks leidsin. Kena tammemetsa sees asus ta, puhas ja hiilgav nagu prillikivi. Ja hulganisti oli ümber uhke talu igat seltsi abihooneid: aitu, lautu, talle. Nii et Tuuslar polnud mitte valetanud, kui ta oma kodu ja elamist-olemist kiitis ning sellele tublit perenaist leida ihkas. Olgu mees kui hoolas tahes, aga eks lehmaudar ja peenramaa armasta naisekätt ometigi rohkem kui mehekätt. Ja öeldakse veel ka, et naine olevat maja lukk.

Tuuslar pikutas lauda ees murul. Ta kõrval oli ämber vahutava piimaga: ju oli vanapoiss just lehma lüpsmast tulnud. See sõnnikune piimannõu, kuhu juba ka mõned kärblased olid jõudnud sisse lennata, ütles mulle selgesti, et minu ema siin küll ei saa olla.

Kas tõesti ujusin ma asjata? Kas tõesti tuleb mul sama targalt koju tagasi pöörata?

Kui ma sedaviisi aru pidasin, ärkas Tuuslar. Mind märgates läks mees näost valgeks kui lubi ja hakkas üle terve keha värisema. Ning üllatusega kuulsin ma ta huuli pobisevat mingit segast lugu emast, Iru mäest, piksenooltest ja sellest, et tema, Tuuslar, polevat küll milleski süüdi ja väärrib halastust. Nii et ta on siis ikkagi mu ema röövinud! Aga kus memm siis on? Kiskusin noore tamme juuripidi maast välja ja vibutasin seda kurjakuulutavalt tema pea kohal.

Tuuslar oli juba aastates mees ja ta jõud polnud ka enam endine. See kergelt vatsakasvanud tuuletark oli ammu oma tormi ja tungi ajad seljataha jätnud. Niisuguse väljanägemisega mehed edendavad parema meelega karjapidamist, teevad kuivsilu või uurivad kuldisperma sügavkülmutamise küsimusi, kui võtavad osa vembravõitlusest. Aga minu nua nähes pidi ju temagi oma elu päästmisele mõtlema. Tuuslar kahmaski võidunud vesti taskust pihutäie sulgi, puhus neile ja kutsus niiviisi kokku oma ihukaitsevaelased. Polnud aga needki enam peremehes kangemad sõdalased. Prisked kehakad mehed püsisid suure vaevaga hobuse seljas ja see künkline istumispaik paistis neile suuri kannatusi valmistavat. Ka ei saanud nad kuidagiviisi roostes mõõku tupest välja sikutatud.

Ajasin nad paari vembrakaarega plagama. Nii et vägev lahingupilt, mis «Kalevipojas» teie ette tuuakse:

Surnuvirnad matsid muru,
Õue oimetud oigajad,
Vainu hingevaakujad.
Vööni tõusis vere-oja.

on üks paljas luulekujutus. Tõeliselt jäi õuele maha ainult üks hambulise teraga mõök ja paar pastelt.

Jälle seisin ma Tuuslari ees ning vehkisin tammehudjaga. Ta palus armu ja lubas kõik ausalt ära rääkida.

«Eks tea auväärt Kalevipoeg isegi, et meil Lindaga ju ammust ajast hea läbisaamine on olnud,» alustas Tuuslar kartlikult. Tema, Tuuslar, olevat õiglase mehena karskele ja kombelisele lesknaisele arvutu hulga kordi ette pannud kahe üksildase elutee ühendamise plaani. See ühtehitmise mõte pole talle pähe tulnud mitte patusest lihahimust, ei, hoo-

piski mitte, lasku Kalevipoeg ainult oma pilk üle looduse käia ja ta märkab, et kahe soo kokkuhoidmine küllap Taevataadi enda seadmine on — näe, puudel laulavad linnud paariti ning ehitavad pesasid, ka elajateriigis viib see püha tung kaks looma ühte urgu; isegi mutid meie jalge all kaevavad oma käikusid ühel meelel, no miks peaksid siis inimesed oma kokkukippumistungi maha salgama ja armurõõmudest ära ütleva... (Siinkohal pööras Tuuslar vaguralt pilgu maha, minu vahepeal allajahtunud viha löi aga uuesti mühisedes leekima.)

«Edasi, edasi!» kiirustasin ma teda.

Sain kuulda, et mu ema oli pulmaplaani siiani maha laitnud ja ennast ikka poegade noorusega vabandanud. Hiljaaegu lõonud aga Tuuslari nukras vanapoisielu taevas uus lootuskiir särama: nimelt saanud nad nagu ikka mererannas kokku, et...

«Ah te saite salaja kokku!» kähistasin ma.

«Mis seal nüüd salaja,» tunnistas Tuuslar, «eks meil olnud juba ammu kindlad ajad ja kohad määratud, et üheskoos Looja tarkust imetleda ja eluküsimuste üle mõtteid mölgutada...»

«Vaiki, nurjatu, sa valetad!» möirgasin ma. Ei, mitte sõnakestki ei tahtnud ma enam sellelt jultunud vanapoisilt kuulda — iga silp ta rooja-sest suust heitis mu vooruslikule emale kohutava varju. Ja et mul muud võimalust tema vaikimapanekuks pähe ei karanud, siis äigasin pikemalt mõtlemata talle oma tammenuiaga.

«Võta, röövel, röövlipalka,
Maitse, varas, vargamalka!»

pääsis samal ajal kähisedes üle mu keelepaelte. Unustasin suures vihas sootuks, et riimkõne on soome-ugri vägilastele sobimatu...

Tapategu oli tehtud. Kroonikakirjutaja märgib seekord täpselt õigesti:

Suikus surma külma kaissu,
Et ei suulla maigutusta...

Jah, Tuuslar vajus kokku nagu tühi kott. Ei jõudnud mehike tõesti suudki maigutada. Toss oli väljas mis väljas.

Seisin langenu kõrval ja sain alles nüüd aru, et ma ei lasknud Tuuslaril ju juttu lõpetadagi. Oh mind lolli! Oh mind õnnetut tobematsi! Ma ei saanud ju oma ema asupaikagi teada! Ja meelegeites tegin kohe uue rumaluse:

Lõhub uksed, puistab piidad
Risukilluks rusikalla!
Paugutuste parinada,
Möllamiste mürinada...

Tegin jah talu maatasas.

Seejärel istusin aga varemeile maha ning valasin lapse- ja kangelase-pisaraid läbiseegi. Nutsin, et olen nüüd nii emata kui ka vanaonuta — pole mul võõral maal ei teejuhatajat ega õpetussõnade lausujat!

Ja kus on mu kallid emake?

Tundsinsilmavett neelatades, et mu lapsepõlv on otsa saanud...

Soomemaa on ilus maa. Kaljulised rannad, sügavad põlislaaned, paljude järvede sinised klantsivad peeglid — see kõik oli mulle väga meeltmööda. Pean koguni tunnistama, et mul poleks olnud midagi Soome vägimeheks hakkamise vastu. Aga oli kuulda, et neil olla omad juba olemas.

Hulkusin siis mööda seda võõrast ja kodust maad ringi, puhusin kalurite ja puuraiujatega juttu ning imetlesin looduse iseäralikku ilu. See, et ma nüüd äkitselt aru sain, et üks niisugune igapäine asi nagu metsatukk või järvesilm võib omaette kaunis vaatepilt olla, tegi mulle heameelt. Lugesin seda oma mehekssaamise tunnismärgiks, lapsena polnud mul seesinaste asjade jaoks ilmaski pilku jätkunud; nimetasin uudse tundmuse ilutundmuseks ning olin tema peale uhke.

Pikapeale hakkas mind aga siiski mingi rahulolematus vaevama. See, et ma siin ringi hulgun ja loodust uurin, võib ju kena olla ja küllap ka vaimu arendav, mõtlesin ma, kuid kas on mind siis selleks maailma sünnitatud? Kangelased ei hulgu muidu tühja ringi, nende peatöö peab olema vaenlaste hulgaline mahanottimine ja igat seltsi jõunumbrid. Jõunumbritega polnud lugu veel see kõige hullem, sest üsna sagedasti juhatusin ma mõne ehitustöö peale, kus võisin suuri palgikoormaid seljas kohale tassida ning sellega üldist imestust ja tunnustamist teenida. Et aga kusagilt polnud vaenlasi võtta, ei leidnud mu hing mitte täit rahu. Selle imeliku ja justkui põhjusetu rahutuse nimetasin ma kohusetundmuseks (saksa k. *Pflichtgefühl*) ning kuigi ta mind segas, olin temalegi uhke.

Näete, tuleb välja, et olin õige sensuaalne natuur — vägimehe kohta vaat et ülearuigi.

Palgitassimine ja kivikaalumine olid muidugi toredad tööd, kuid õnnetuseks lõppesid nad minusuguse mehe käes kähku otsa. Ja siis tuli ette täbaraid olukordi: kutsus mind ehitustööde peamees enda juurde ja pajatas, et näe, nüüd on need jõutööd taeva abiga ühel pool ning lähaks juba meistrimehi tarvis. Ja et kas ma peale lihttööde midagi muud ka teha mõistan. Pidin end siis ajakitsikusega välja vabandama ja kiiruga minekut tegema. Ei saanud ma neile mõnusatele taatidele ju otse välja ütelda, et ma ennast hoopistükkis kuninga- ja vägilaseameti vastu valmistan ning et need kuulu järgi juba sedasorti ametid on, mille poole püüdjä õigemini teeb, kui ta oma mõistust mitte liiasti teadmistega ei koorma.

Samune et, olin seal Soomemaal siis nii-öelda lihttöölise koha peal.

Ja jälle on vanal mehel aeg kahetsema hakata. Oleks mulle ometi keegi isalikult ära seletanud, et ega kangelaselgi tulused oskused mööda külge maha ei jookse. Nüüd tean ma, et koguni jumalad, kellel mõni lisaamet selge, on igal pool hoopis suuremas hinnas. Meie Hades, keda ennekõike elavolluse lahutamise teadlaseks ehk biokeemikuks tuleb pidada, on selle kõrval ka suur kalliskivide tundja ja tubli speleoloog (õpetus igat seltsi urgastest). Vete valitseja Ahti (kr. Poseidon) pühendab aga jälle kogu oma jõudeaja austrikasvatusele ning hüdrometeoroloogiale. Tema ilmaennustused on vaimudeilma kõige täpsemad.

Õppida! Aina õppida! — seda soovitaksin ma noortele meestele, olgu nad kangelaseid või kes tahes. Mida Vulli ei õpi, seda Vootevald ja Voldemar ei tea! — eks nii ütle ju eesti vanasõnagi. Ja kui mõni noor tulipea kuidagi tarkust taga nõuda ei viitsi, siis toodagu talle minu saa-

tus elava näitusena ette. Oleks teie rahvuskangelane ja riigirajaja märganud usinasti teaduse sinetavate tippude poole rühkida, jah, oleks ta kas kaevupuurimise, kellassepakunsti või vähemasti mõtteteadusegi selgeks saanud, vaevalt ta siis praegu parema ajaviite puudumisel rasket ja üksluist kirjatööd peaks tegema.

Ent tuleme jutujärga jälle Soomemaale tagasi.

Kui ma nüüd kokkuvõtteks ütleksin, et mul Soomes midagi õppida polnud ja et ma siit mõndagi tulusat tarkust ei talletanud, teeksin kohalikele pärismaalastele küll liiga. Eriti tähtsaks arvan ma selle, et siin mõõga muretsemise mõttele tulin ja selle mõtte ka teoks tegin. Jah, sulle eest, et teie Kalevipoeg mitte elulõpuni ei pidanud tammenuia vibutama ning et te mind nüüd uhke mõõgaga raamatukaantele võite joonistada, oleme me kõik Soome vendadele tänu võlgu. See, kellel mõök peos, pole enam mats ja võib ennast juba kultuurinimeseks pidada. Minust alates kuulub eesti rahvas niisiis kultuurrahvaste sekka.

Kuidas ma endale mõõga sain?

Oma uitamistel sattusin ühel ilusal päeval väikesesse rannakülla, kus möldriga töö asjus kaubale saime. Aitasin päeval jahukotte tõsta — väga meelepärane töö, õhtul aga sattusime peremehega mõnusa jutuotsa peale. Mölder jutustas, et viimasel ajal käivat ta käsi hoopis paremini, eluperspektiivid muutuvad nii-öelda päevast päeva helgemaks, ja pakkus mulle veskipoisi kohta. Ütlesin muidugi ära, kuid tundsin viisakuse pärast siiski huvi, milliste faktoritele ta mainitud materiaal-tehnilise progressi eest tänu võlgu on. Mölder kostis, et varemalt olnud ta Tuuslari ja tema teenritega pahuksis — ülepäeva rebinud need ta veskil tiivad ära. Mine või hulluks. Ta näitas mulle oma suurt nugade korjandust; olevat nimelt nõndaviisi, et kui tuulispasasse noa jõuad virutada, saab selle sünnitaja haava ihusse. Nii et sellepärast ta neid nuge loopiski, kuid eks see pahandanud omakorda tuulepoisse. Üks igavene vägikaika vedamine olnud see endine elamine neh. Nüüd aga polevat juba hea tükk aega tuuleisandate vallatamist ette tulnud. Ju vist on teised meelt parandanud.

Usaldasin veskikuningale oma veresüüst rääkida — sihuke mees mind juba välja ei anna. Küll rõõmustas mölder mu juttu kuuldes! Ta lubas truult saladust hoida ja päris huviga, et kuidas ma sellest jõledast tuulepeeretisest — nii ta Tuuslarit nimetas — jagu sain. Ütlesin, et ei olnud mul nuga ega ühtigi, aitas tammenuiast küll. Suure heameelega kinkis mölder mulle ilusa soome pussi.

Öösel jahukottide vinal puhates imetlesin ma kaua oma ilusat terariista ja siis mulle järsku see mõõgamõte tuligi — oleks tarvis pihupärasemat sõjariista, jah, mõõka oleks tarvis!

Uni oli nagu peoga pühitud. Nägin end juba vägeva sõjariista omanikuna, mu vaimusilma ees langes vaenlasi nagu loogu ja kaunilt laineatas veri mu mõõgateral. Ning samas ütles südamehää, et kallis Kalevipoeg, mõõka muretsedes teed sa suure aateteo, avad oma väikesele paljukannatanud rahvale ukse uude epohhi, nooremasse rauaaega. Mida varem aga üks rahvas selle sammu ära teeb, seda tragimaks teda hiljem peetakse. Teadmine mõõga suurest ajaloolisest missioonist ajas mu enne kolmandat kukelaulu kotivirnalt üles. Ei mallanud ma möldriga jumalagagi jätta, rapsisin riided jahutolmust puhtaks ja läksin oma rahvale mõõka nõutama.

Sepa talu asus, nagu «Kalevipojaski» lugeda on, kena oru keske'ella, peitelikus puie varjus. Sepapaja katuseaugust vuhises pilvedesse

sädemepahvakaid ja must suitsuköis keerduks uhkesti Taevataadi valduste poole. Jäin silmapilguks mäeveerule seisatama: siit saan ma endale väärilise sõjaseltsilise, see on kindel! Kuid samas hiilis südamesse ka mure, et kas ikka jaksan nõutava hinna kinni maksta, sest taalrid olid mu taskupõhjas tugevasti kokku kuivanud. Ehk läheb laenuga läbi, lohusin ennast. Ja kui mitte, eks või ma siis ihurammuga siinsamas võlale katet teenida.

Kui ma niiviisi seal mäeveerul aru pidasin, ilmus kusagilt lagedale igivana kaaren, istus männi oksale ja hakkas mulle ennustusi kraaksuma. Juba neil aegadel oli ettekuulutamine kaarnate armsaim tegevusala ning nad hiilgasid oma õpetatuse ja keerulise sõnavaraga. Ajas siis see jumala linnuke suled tähendusrikkalt kohevile ja ennustas, et sepa juurde minekust ei tulevat mulle midagi head. Sepp kui inimene iseeneses, selgitas kaaren tähtsalt, pole mitte ainult sepp — ta on ka maag. Tule, Õhu ja Vee ürgjõudude abiga talitseb ta Maad, vormib selle rüpest kistud maake ja rauamuldasiid oma suva järgi ning suurendab sel moel Maa kulul üldist negentroopiat nagu jaksab. Ta on kolm ürgelementi neljanda vastu pööranud. Mida tähendab see Kalevipojale? Et temas tulevat näha Maa elemendi esindajat, tegevat ta targasti, kui hoidub seppadest, sepikodadest, sepalöötsadest, sepatööriistadest, sepatööstuse produktidest ja subproduktidest, samuti ka kõrgahjutöölistest, kärni-tegijaist, valajaist, stantsijaist ning rauatoodete märgistajaist võimalikult kaugel. Samal ajal tões aga kaaren tubli dialektikuna, et vastandite vahel valitseb külgetõmme, mida objektiivse tegurina suurendab noorema rauaaja varstine kättejõudmine. Ajalooratast ei saavat tagasi pöörata, arvas kaaren, konflikt on küpsenud, tekkinud situatsioonis kipuvad juhused paratamatuseks saama. «Keri aga sinna, jah, kangelasejõmpsikas, aga vaata ette, et sul nahka üle kõrvade ei tõmmata,» lõpetas vana lind. Pole vist vaja rõhutada, et ma ta jutust suuremat ei mõistnud; alles nüüd, igaõhtuse hoolsa enesearendamise tulemusena saan ma tol korral öeldust natuke mõhku. Mis puutub jutu lõpusse, siis see oli mulle arusaadav muidugi juba tollal. Loomulikult ei võinud see mulle eriti meeldida ja ma virutasin kaarnat esimese kättejuhtunud pabulaga.

Selle peale teatas suleline, et noorema põlve häbematuseni ulatuv tänamatus pole talle ammu enam uudis, ning lendas väga väärilikult tiibu soputades kuuse otsa.

«Tere, seppa raudakäppa! Tulgu sulle Taara appi targa tööde toime-tusel!» hõikasin ma sepapatta astudes.

Esiotsa ei tehtud minust väljagi. Ega ma seda pahaks pannudki, sest tean, et mehed, kes oma tööd tunnevad ja seda au sees peavad, enne ikka toimetused korralikult ära lõpetavad, kui sulle vastata märkavad.

Lasksin silmad üle sepapaja käia: tahm ja nõgi, ääsitule punane tondisilm, kobisevad nahkpõlled ja alasil vingerdav, sädemeid pilduv rauduss kohutasid mind esiotsa päris ära. Ma ei lasknud aga oma tundmusi mitte välja paista. Seisin kannatliku meelega lävepakul ja ootasin, kuni leiti aega mu tervitusele vastata.

Pean ütleva, et mind vahiti üsna kõrgi ja ennasttäis pilguga: sepa-rahva silmad libisesid mööda mu jahutolmuseid riideid kulunud pastel-deni välja. Sain aru, et mu väljanägemine nendele üsna haletsemis-väärne võis paista. Tervitus võeti lõpuks siiski vastu. Kohe lisati aga juurde, et siin majas pole töökätest puudu ja et kui ma tööd leida loo-

dan, siis ei tule sellest küll miskit välja. Ometi märkasin ma, et mu imosantne muskulatuur ja vägevad biitsepsid tahmaninades ka midagi lugupidamisetaolist esile kutsusid. Ajasin selja veel enam sirgu ning lihased punni ja teatasin üsna ükskõikselt, et sepatöö pole minus kunagi erilist huvi äratanud, küll aga selle töö viljad. Tahaksin nimelt tublit mõõka osta.

Sepad pistsid pead kokku ja muutusid kohe viisakamaks. Seejärel uuris Soome sepp mind tükk aega teraselt ja küsis siis, et kas neil minu isikus järsku Kalevi pojaga tegemist pole. Täpsustasin, et olen jah Kalevi poeg, aga ennekõike ikkagi Kalevi poeg.

Jälle peeti pisut aru ning siis läks noorem poeg kambrist kaupa tooma. Peatselt tuligi ta tagasi terve sületäie uhkete mõõkadega. Neid nähes hakkas mul süda lausa puperdama. Aga ka seda ei näidanud ma välja, painutasin mõõku põlvel ja tegin näo, nagu poleks need minu arust suuremad asjad ühtigi. Mu enesetunne oli aga kaunikesti sant, sest ei teadnud mina meesi, kuidas mõõkade headust proovitakse. Üks mõte sigis mu peakolus aga siiski. Sepal on oma töö jaoks alasi, arutasin ma eneses. Ei usu, et kuulus sepp teeks oma alasi kehvast rauast. Nii et poleks paha mõõga tugevust just selle kallal proovida.

Otsemaid pörutasin ma ühe mõõga, tera ees, kogu jõuga vastu alasi. Mõõgast käis tulejutt välja, ja puru ta oligi. Ainult käepide jäi mulle pihku.

Vaatasin võidukalt ja rõõmsalt seppade poole ning nõudsin paremat tapariista.

Tuli välja, et minu löök ei mõjunud mitte ainult mõõgale, vaid ka seppadele. Pojad läksid hirmsat viha täis ja mulle paistis, et nüüd sama kargavad nad mulle kallale. Ju vihastavad nad sellepärast, et tera kehvas välja tuli, mõtlesin ma ja irvitasin neile pilklikult vastu. Mu südames aga tõusis tusk: vaat kus ikka lurjused! Teine tahab oma väikesele rahvale — pealegi veel teie, sindrinahkade vennasrahvale kestva rahu kindlustamiseks väärt mõõka muretseda, ja teie sulid pakute sihukest, mis raudagi ei löika!

Sepp vaatas mind pikalt ja rahustas siis poegi poolsosinal. Mu kõrvu kostsid sosistamisi lausunud «alles metsast tulnud», «isa tal rikas mees», «ju ta lolli peaga löi», mispeale keskmine poeg hapu näoga läks uut kaupa tooma.

Need mõõgad olid tõesti paremad. Kui ühega alasisse sahasin, löikas see tubli tolii jao rauda läbi. Tera läks küll kahekorra, kuid see mind eriti ei kurvastanud — ongi ehk parem, kui ta liiga piitspeenike pole. Pidin juba mõõgakaupa tegema hakkama, kui sepapaja katusele lendas toosama igivana kaaren ja jälle midagi patrama hakkas. Ta kraaksus, et tootlike jõudude areng jõuab varsti niikaugemale, et võib oodata feodalismi esimeste võrsete tekkimist. Siis ilmuvad aga ajaloo areenile raudrüütlid, kelle vastu peab parem relv olema. Edasi kädistas ta veel midagi sellest, et feodalismus ongi praegusest progressiivsem ühiskondlik kord, nii et tema vastu võib mõõka tõsta küll ainult paadunud obskurant või reaktionäär, aga ometi... ja ikka sedaviisi ja nõnda edasi. Selle jutu lasksin ma kõrvust mööda, küll aga otsustasin, et küsin näha veel paremaid mõõku.

Nüüd läks mõõka tooma sepa vanem poeg.

«Küllap leian mõõga kirstust,
Sõjasaha salakambri,

Suure rammu sarnaliseks,
Võimsa võimu vääriliseks,»

alustas sepp mulle kuidagi tuttavas ja armsas rütmuses, pilgutas ise kavalasti silma ja lõpetas üsna jäiselt: «Jah, kui sul, kõnnil, aga küllalt raha on.» Peale kulla ja hõbeda nõudis ta mõõga eest veel «üheksa hüva hobuda, kaheksa karimärada, kaksikümmend lüpsilehma, viiskümmend paari paremaid vasikaid». Hind oli hästi soolane.

See pikk nimekiri andis mulle siiski ka lootust: ega võinud tahmaninad ometi nõuda, et kõik see kraam mul päevapealt võtta oleks. Ju annavad võlgu!

Soome sepp pajatas, et seitse aastat olevat ta seda mõõka, mis nüüd toodi, siledamaks silitanud, peenemaks pinninud ja teravamaks teritanud. Kas ta just puhast tõtt rääkis, seda ma ei tea, aga et mõök iseäranis kallid oli, paistis juba sellestki, et teda eraldi omaette kambris peeti.

Võtsin vägeva mõõga pihku, tõstsin ta õhku ja nägin, kuidas sepäd hirmuga silmad kinni pigistasid. Küllap see mõök neile ikka armas oli. Lasksin neil pisut aega piina tunda ja lajatasin siis väärt riistaga kogu jõust vastu alasit. Sepapada lõi tuld täis. Kui silm jälle seletas, oli vägev rauakolakas puhtalt pooleks. See jättis separahvale kaunis võimuka mulje, mulle endale igatahes ka.

Nüüd oli selge, et mõök kõlvuline on ja minu omaks saab. Ainult hinnaasi nõudis veel peamurdmist. Mõtlesin oma koduse varanduse peale — üks lehm meil oli, vasikas ja pörsas ka. Kust põrgut ma selle hingehinna kokku kraabin? Kuid samas muutus mu süda rahulikuks. Miski ütles mulle, et kui mitte muidu, siis sellesama mõõga abiga saan ma kuningaks. Kuningas aga selleks ongi, et oma alamatele võimalust anda riigitruuduse ülesnäitamiseks. Ja peamiselt mille muu kui maksude kujul? Ning peakski mõni väänik oma isiklikud huvid üldistest aadetest kõrgemale seadma, siis on just kena mõök seesinane riist, mis teda meelemõistusele võib tuua. See mõte rahustas mind ja mul oli heameel, et juba nii noorelt kuningapärasest mõtlemiseviisis edukäiku teen.

Lõime rauatöömeestega käed kokku. Nagu lootsin, oli sepp nõus mõõka ka järelmaksuga müüma. Kui me viiviseraha suuruses ja maksutähtsuses kokku olime leppinud, leidis ta, et tuleks õige ühed mehised liigud maha pidada. Mis võis mul selle vastu olla, seda enam, kui sepp need omalt poolt korraldada lubas.

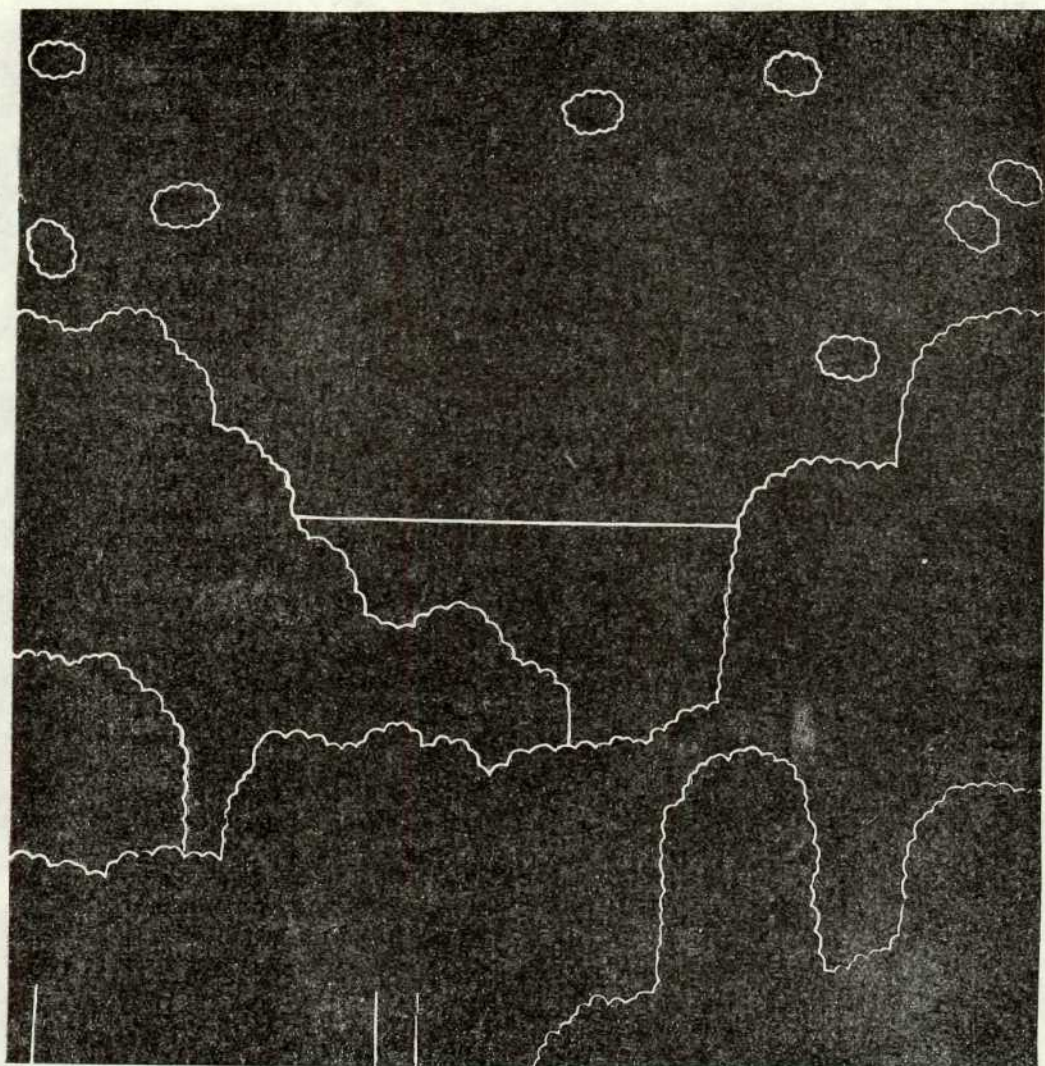
Õuele kaeti pikk laud, keldrist veeretati lagedale õllepuntsud, kuskilt ilmus välja küla pillimees kandlega ning varsti olid ka piigad platsis.

Pidu võis alata.

Esmalt pidas soome sepp maha võimsa kõne soome ja eesti rahva iidsest sõprusest. Viisaka mehena ei unustanud ta meenutada ka mu kadunud isa ning tema suurt tähtsust läänemeresoome rahvaste rahvusliku ärkamise ajaloos. Lõpuks tegi sepp ettepaneku tühjendada kannud eesti rahva tarmukuse, tööarmastuse ja lahingulise ettevalmistuse kõrgete näitajate edasise tõusu terviseks. Mõirgasin talle vastu, et Viru veri ei värise!, ning vägevasti karkasatasid meie jooginõud vastamisi.

Pea tunnistama, et humalaviha oli mulle seni üsna tundmata asi, mistõttu ta mulle otsemaid pähe tõusis. Arusaadavalt arvasin, et kangelased ka suure joomise ning söömise peavad silma paistma, ja et

Tõnis Vint

Väikesed pilved (Linool) 1971

kedagi keelamas polnud, tühjendasin ma õllekappasid kiiruga, mis kõiki imestama pani. Mul on tunne, et proovisin vist pidada ka vastu-kõnet, kuid arvatavasti kukkus see üsna narristi — ja seega rahvuslikku traditsiooni rajavalt — välja; kroonikakirjutajad ei meenuta minu toosti igatahes sõnagagi. Küllap see on neist ka mõistlik.

Mäletan, et kuskilt sigines mulle lauanaabriks kena näitsik. Tal oli paks nisukarva pats, kenad prullakad käsivarred ja ta vaatas mulle sügavasti silma sisse. Et olin oma hiljutisest õppetunnist veel terike häbelik, võtsin ma agarasti kannust julgust juurde. Peatselt oli teie noor vägimees ebakaines olekus, mis tegelikult juba sel noorema raua-aja koidikul tähendas: «täis kui tint».

Siiski on mulle meelde jäänud, et malbe kaunitar mind varsti kätt-pidi kuhugi heinaküüni sikutas ja et ma seejuures hullupööra kiitlesin. Neitsi meeldis mulle oma nägususe ja tasase meelelaadi poolest üliväga ning ma kuulen veel praegugi kõrvus oma suuri lubamisi: ei vähemaks kui Eesti-, Soome-, Läti-, Türgi- ja Tatarimaa ühendatud kuningriigi valitsejannaks töötasin ma tõsta selle Aino või Kati. Ja juba homme-päev!

Valge peaga karjapiiga — seda ametit ütles ta end pidavat — kuulas mind algul hoolega ning naeratas lahkesti, kuid ajapikku hakkas ta justkui mingi rahutuse tundemärke avaldama. Püüdsin neiu meelt lahutada kodupaiga lauluvaraga, esitades mitmeid keni viise, nagu «Mehed meil kui metsapullid» ja «Nii kindlalt nagu kaljud suures meres», kuid neiu ei tundunud olevat melomaan. Ta küsis koguni kelmilt, et kas see ongi kõik, mida ma oskan. Veel tuleb mulle meelde, et neitsi oli endal vahepeal, kange palavusega vabandades, kõrtsiku seljast heitnud. Veidike aru pidanud, ilmutasin ma taiplikkust ning sain paarist vihjest aru, et ju ta tahab mind armuühendusele meelitada. Ei olnud mul selle vastu midagi, aga kuidagi ei raatsinud ma veel hoopemist lõpetada. Rääkisin siis talle oma armukogemuste suurest hulgast ning uhkustasin, et nendes oskustes pole mulle siinsete meeste hulgas võrdses. See, mis varsti juhtub, jääb neiule igatahes elu lõpuni meelde, ütlesin ma talle kindla sõnaga.

Edasi on mu mälestused väga udused. Kindel võin ma olla ainult selles, et äkitselt hakkas mulle kange uni peale tükkima; tegin oma nais-seltsilisele ettepaneku esmalt üks tubli peatäis magada. Mulle tundub, et mu ettepanek ei valmistanud talle mingit rõõmu ja et ta varsti see-järel nagu kuhugi kadus. . .

Magasin mitu head tundi. Kui ma lõpuks silmad lahti tegin, oli juba üsna pime. Õuel põles suur lõke ning pidulised löid selle ümber tantsu. Ma olin vist kogunisti palju joonud, sest tundsin, et pole peaaegu üldse kainemaks saanud. Pidasin juba plaani edasi põõnutada, kui mind segas õlgede sahin. See, mida ma nüüd nägin, võttis mult unehimu paugu-pealt: vaevalt mõni samm mu magamisasemest eemal toimus minu välja-valitu — eespool mainitud pika nimega kuningriigi tulevase valitse-janna — ning sepa noorema poja vahel midagi taolist, mida mu sulg kirjeldamast tõrgub. Jah, midagi sellist, mis põhjamaiste rahvaste kainesse ja kargesse eeposesse kohe kuidagiviisi ei sobi. (Kui lugeja juhtunu vastu siiski ebatervet huvi peaks tundma, võib ta pöörduda nende kreeka ürikute poole, kus kirjeldatakse Poseidoni ja Demeteri armuühendust, millest teatavasti sündis kõnelev hobune Arion. . .)

See jäle vaatepilt täitis mu südame valu ning kurvastusega. Tõusin ja taarusin värske õhu kätte. Minu lahkumist ei pannud too pöörane

paar ülepea tähele. Ka õuel avanev pilt ei pakkunud mulle miskit lohutust. «Kalevipojaski» pole saadud sellest päriselt mööda minna. Sealgi on kirja pandud, et

Mehed mütsita mügasid,
Poisid pooli püksata,
Neiud neljatõllakille . . .

Kõik see oli hirmus mu meelest, ja selleks, et oma pettumist siinsetes kommetes kuidagi tuimestada, tegin ma uue vea — istusin joomalaua taha tagasi.

Sepa pojad irvitasid mu üle päris avalikult ning nendega liitus peagi ka see Kati või Aino, kellega mul äsja nii suured plaanid ees olid. Ta sosistas vanemale sepapojale kõrva midagi sellist, et see lausa mürinal naerma pahvatas. Pisut toibunud, soovitas ta mulle hooramarja leotist kui üht tublit rohtu, mida ma nähtavasti väga vajan.

Tundsin, kuidas veri mulle pähe tõusis, kuid suutsin end veel esiotsa vaos hoida. Raasike tervet mõistust ütles mulle, et ma need mõneti ära teenitud pilkamised välja pean kannatama, sest üks ole ma ju ise tihti armastanud lausuda: «Tänasida toimetusi ära viska homse varna!» Ja üks minu ülespidamine seal küünis olnud tõesti laitmist väärt.

Rüüpasin õlut ja hammustasin huulde. Püüdsin solvamist unustada, aga humalaviha tegi mu kainele mõistusele kiiresti lõpu peale. Varsti kuulsin oma häält jälle nagu kusagilt kaugelt eemalt. Ja taas oli sellel hooplev toon. Rääkisin nimelt Saarepiigast, kuulutasin täiel hääl, kuidas too peretütreke eide hella hoitud vara kogemata ära kaotand. Tahtsin ju oma kahtluse alla pandud meheau uuesti heasse valgusse tõsta.

Ja siis kargas püsti sepa vanem poeg. Ta silmad pildusid välgunooli. Ärgu ma oma ropu suuga parem lobisegu ja jätku silmapilk kerge-meelne kiitlemine ning hullumeelne hooplemine, käratas ta. Minu mõtlemata sõnad võivat piiga õnnepõlvele, *de facto* väga korraliku ja laitmatute elukommetega neitsi igati pälvitud heale mainele ränka kahju teha. Sain kohe aru, et siin peab olema tegu kosjaplaanidega, sest üldiselt meeldivad ju sellised jutud, millega ma äsja maha sain, tugevamale soole väga. Ükski korralik mees neidude vooruslikkust muidu naljalt kaitsma ei hakka, kui just teda ennast otseselt huvitava lehtsabaga tege mist pole.

See kõik ei eksitanud mind põrmugi, pigem tegi nalja. Ahaa, nüüd olen minagi leidnud nupu, millele vajutada! Eks karanud ma siis püsti ning kuulutanud üle peolaua, et:

«Tõeksi selgest tunnistan.
Neiu lilled ma noppisin,
Rõõmu õied ma raiskasid,
Õnne kaunad ma katkusin . . .»

Ja kohe olimegi sepa vanema pojaga nattipidi koos . . .

Oh seda petetud meeste rumalust! Olime me ju mõlemad Saarepiigalt omal moel tüssata saanud. Kas poleks meil olnud targem venna kombel kätt anda ja teineteist õllekannu taga lohutada. Aga oota sa seni! Sepa poeg sasis mul rinnust kinni ja mina kahmasin kohe mõõga järele. Mõnustasti istus mulle pihku see kallis mõõkade kuningas, mille sepad oma kätega mulle valmis olid tagunud. Enne kui ma isegi aru sain, mida

tegin, kostis kolksatus ning õilsa noormehe peanupp veeres laua alla nagu kaalikas...

No kus nüüd tõusis kohutav märul! Vennad jooksid sepapatta vasa-raid ja tange tooma, millega mulle kätte maksta. Isegi karjapiiga Aino (või Kati?) oli kusagilt lambakäärid saanud, ja need on naiste käes kohutav relv. Mind rünnati ühisel meelel.

«Tulge, kui surma tahate!» möiratasin ma, keerutasin vägevat tapariista pea ümber ning olin valmis nad kõik pooleks raiuma.

Siis tuli sepp mõistuse juurde ja kutsus pojad tagasi — oli ju selge, et needki kohe hukka oleksid saanud. Tekkinud hauavaikus kostis kole needmine, mis ka «Kalevipojas» kirjas seisab.

Kuidagimoodi ma sepa perest ikka tulema sain. Tuia-taia taarusin üle Soomemaa vainude ja tanumate, sajatasin sepa sugu ja kogu kallist hõimurahvast. Maailm oli kõver ja käänuline ega tahtnud end mu taldade all korralikult ülal pidada. Nagu läbi udu mäletan, et mõttetargast kaaren mind jälgides puult puule lendas ning oma nokast valitud satiiri kuuldavale tõi. Lõpuks partsatasin mingi kose lähedale ristseliti maha ning vajusin ränkraskesse vaevaunne.

Hale oli see ärkamine pärast suurt joomapidu, oi kui hale! Kui ma lõpuks silmad lahti sain, oli mu vaene pea sulatuld täis ja ihu värisest otsekui palavikus. Küll oleks sõõm õlut ära kulunud, et

Liigu umbust jahutada,
Paksu peada parandada.

Jah, ainult väike lonksukene, et veidigi polsterdada seda järsku kukkumist joobepilvist noorema rauaaja karmi tegelikkusse. Kuid kust seda ollemärjukest võtta? Ei võinud ma ju sepa tallu tagasi pöörata.

Tuikusin kose kaldal edasi-tagasi ja kühveldasin kamaluga külma vett vastu tuikavaid oimukohtasid. Raske, oh mis siin rääkidagi! Aga üks noorel mehel ole kange tervis — tasapisi hakkas mullegi eluvaim uuesti sisse pugema.

Pean häbiga tunnistama, et kõigest kõige vähem vaevas mind südamevalu (see, mida teie nüüd kaatrisünderoomiks kutsute). Neil kaugetel aegadel oli mu noor vaim veel süütu; polnud mul selget ettekujutust heast ja kurjast ega teistest sihukestest keerulistest asjadest. Asi pole hoopiski selles, nagu oleksid kroonikakirjutajad unustanud mu hinge- piinasid kirjeldada, mul lihtsalt polnud neid. «Ramm teeb mehe ja mehe vahel vahet!» — see oli üks vähestest põhjusemõtetest, millesse ma kindlasti uskusin. Peab aga muuseas ütlema, et riigi valitsemiseks on selline vaatevinkel üsna hästi sobilik.

Puhtahingeline, nagu ma olin, hõõrusin niisiis oma mõõgatera rahu- meeli rohutatuga verest puhtaks ja rõõmustasin, et nüüd sellise vänge sõjariista omanik olen. Tänasin Taevataati, kes mu esimese meheteo — selleks ma seda tapatööd pidasin — kenasti korda laskis minna. Teab, mis hulle asju seal sepa peres kõik oleks võinud juhtuda, raudakäpad ju tugevad mehed ning maja mõõku, haamreid ja muid tapatarbeid täis. Otsustasin, et edaspidi on igatahes targem kannu tõstes end enam tagasi hoida.

Uitasin päev otsa mööda metsi ringi, vaigistasin maokõrvetisi pohla- marjadega ja pidasin aru, mida nüüd ette võtta. Tuleb vist Soomemaa muld taldadelt maha raputada: esiteks Tuuslar, nüüd veel sepapoe- g takkaotsa, ei, kui ma minekuga viivitan, võib mul räbalasti minna.

Seadsingi siis sammud mere poole, et kähku siit muredemaalt vehkat teha.

Kõik klappis hästi. Rannas õõtsutasid lained ankrus purjekat, mis Tuuslari peremärki kandis. See kena alus oli nüüd orvuks jäänud ja kuulus sedamööda täie õigusega mulle. Et tühjast tüli ei tekiks, hõõrusin igaks juhuks teravate kiviklibudega laevaninalt Tuuslari tunnused maha, ronisin pardale ja seadsin laevanina lõunakaarde. Tubli Nord-Ost tuule toetusel seilasin ma Viru randade poole.

Nii lõppes minu esimene välisreis.

VII

Kui ma koju saabusin, olid ka vennad ema otsikäigult tagasi jõudnud. Nagu arvata, polnud nad põrmugi targemaks saanud.

Vanem vend rääkis, et tema oli oma lootused pannud naissoole, sest üks tea just naisterahvad täpselt kõike, mis ilmas juhtub, ja teinekord koguni märksa enam. Esimeseks oli mu murelik vend Tinaneitsiga kokku sattunud. See nägus piiga polevat aga teadnud meie kalli ema kadumise kohta midagi kosta. Nad olevat pisut keskustelnud, teatas vend tagasihoidlikult, mispeale ta tubli pojana rutanud kohe Vaskneidu kaema. Imelik küll — ka see metallkaunitar olnud kõiges meie emasse puutumas täiesti ignorantne. Nemadki keskustelnud veidi, jätkas vend aiva tõsiselt ja sai mu mürgise muigamise peale koguni pahaseks; pärast siirdunud ta otsemaid Hõbeneitsit väisama. Kujutelgu ma ainult — isegi Hõbepiigalt polevat ta emakese kadumise kohta midagi kuulnud. Et aga kohe on ebaviisakas lahkuda, peatunud ta Hõbeneitsi juures paar päeva, mis kulunud põhiliselt mitmesugustele huvitavatele diskussioonidele . . .

Kuna mulle selge oli, et ta järgmiseks Kuldneitsit külastas ja sealtki midagi arukat kuulda ei saanud, küsisin kähku, kuhu ta pärast Kuldneitsiga hüvasti jätmist sammud seadis. Seepeale muutus vend üsna lüüriliseks ja jutustas, et:

«Tuli mulle vastu kena neidu,
Ema rüpest paisund piiga,
Palged punapaisudella,
Silmad elu hiilgusella . . .»

Nüüd sai mulle lõpulikult selgeks, et mu vanem vend oli ema hoopis unustanud ning ilma mööda muidu tühja ringi aeles. See tegi mind kurvaks ja pahaseks. Kas siis see ongi poja tänu eidekesele, kellele ta võlgneb kõik, mis temas on head?! . . .

Keskmine vend pajatas, et tema olla ema otsimise retkel hundiga kokku saanud, seejärel karuga juttu puhunud ning lõpuks käoga aru pidanud. Ütlesin otse välja, et seegi on üks tühipaljas hundijutt ja käoajamine ning et ka tema, keskmine vend, ei vääri kümnendikkugi sellest hoolest, mida meie kadunud sünnitaja on tema kasvatamisele ning igakülgssele arendamisele kulutanud.

Vennad vahetasid omavahel morne pilke ja mul on tunne, et kui mitte tubli mõök mu puusal poleks kiikunud, rikastunuks meie rahva ajalugu mõne üpris eepilise vennatapulooaga, nagu neid mitmetel kultuurrahvastel küllalt leida on.

Jõllitasime üksteist altkulmu ja pärast pikka vaikimist ütles vanem vend, et ju on paras aeg ära otsustada, kes meie kallist kodumaad valitsema hakkab. Kolmekesi ei tulevat, nagu praegu paistab, sellest midagi head välja.

Kartsin, et nüüd kohe teatab veli, et tema kui vanem poeg pärib vana kombe kohaselt kogu riigi, keskmine vend võib võtta kirstust matitäie kulda ning mina pean valge ruuna seljas laia ilma ratsutama. Õnneks aga lausus ta hoopis:

«Laskem, vennad, liisku heita:
Kes meist tõuseb kuningaksi!
Nii oli taati enne surma
Eidekesta õpetanud.»

Mulle tulid liigutusepisarad silma: suuremeelne mees on mu vennas siiski, kui ta omal vabal tahtel esmasündimise õigusest ära ütleb ja selle ohvrimeelse ettepanekuga välja tuleb. Liisku võib heita mitmetsetmet viisi, jätkas vend, kuid üks ausamaid mooduseid on tema arvamist mööda kivi viskamine. Kelle kivi kaugemale lendab, see saab kuningaks.

Mida arvab sellest nõust keskmine vend? Vanema loobumise korral on ju tema järgmine, kellel riigile õigus oleks. Ennäe aga imet! Ka keskmine vend ei leidnud vanema plaanis midagi laiduväärset. Vendade suuremeelsus tegi mu mõtlikuks — ausalt öelda pidasin ma neid terike napakaks.

Või on meestel ehk äkki mingi salariugas välja mõeldud, muutusin ma sealsamas murelikuks. Kuidas nad küll saavad nii rahulikuks jääda? Riik — see pole ju ometi paljas võileib. Aga vennad olid rahulikud, nad ei teinud liisuheitmisest, mille me järgmisel hommikul pidime ette võtma, enam juttugi ja hakkasid muretult paaristurakat mängima.

Mina sellevastu istusin otsekui sipelgapesas. Ei maitsnud mulle söök ega jook, ei saanud ma süngiski sõba silmale. Pöörlesin koikus küljelt küljele, kuigi enne tähtsat jõukatsumist rahulikul unel kulla hind on.

Keskööl tõusin voodist ja läksin isa hauale.

Rääkisin kallile kadunule oma mure südameelt ära. Kiitsin vanemat venda kuidas mõistsin, aga usaldasin isale ka oma kartuse: kas ikka sobib tõsisele riigimehele see meie vanema venna pöörane nõrkus kõrtsikukandjate vastu? Kas ei või meie aus põhjamine riik niiviisi hoopis halba kuulsusse sattuda? Veel enam, ajalugu teab mitmeid näitusi selle kohta ette tuua, kuidamoodi naistenarrid valitsejad on oma täkukihudele järele andes kogu riigi hädaohtu saatnud ja rahvaid mõtetutesse verevalamistesse kiskunud.

Seejärel kiitsin keskmise venna ärksust ja vaimuteravust ning ta mitmeid teisi kiiduväärt palgejoni. Ei võinud ma aga ka seda varjata, et ta uisapäisane kergemeel mulle omajagu muret teeb. Pillimäng ja laulmine on ju kenad asjad küll — eks sünnita nad meie hingeelus lõbu ja rõõmu ning või teinekord töödki kergendada. Jah, see on tõesti tõsi! Kuid kas sedaseltsi ajaviitelõbude üle arune kallikspidamine ei juhi valitsejat mitte kõrvale tema ees seisvatelt põhimistelt ülesannetelt, milleks tuleb ikkagi lugeda rahva elujärje tõstmist, karjamajanduse edendamist, riigikaitse kõvendamist ja kasutoovate teaduste toetamist.

Ma kardan, hea lugeja, et sa minu murelikest kaebamistest valesti aru saad, kuid ma kinnitan kas või vandega, et isa haul seistes ei muret-

senud ma tõesti mitte iseene, vaid ainult kalli Eestimaa tuleviku pärast. Ja vennad paistsid mulle tõsiseks riigivalitsemise tööks sündmata kerged olevat.

Väriseval südamel jäin ma vastust ootama.

Kalmust kosteti:

«Jumalate juhatusel
Jooksvad elu-joonekesed,
Voolavad õnne-lainekesed...»

Ma ei saa öelda, et see lausumine mind eriti lohutanud oleks.

Pea muremõtteid täis, jalutasin ma läbi öise metsa kodu poole, mille pimedate akende taga teadsin vendi rahulikult puhkavat. Kõrged kuu-
sed kohasid tõsiselt ja tasa, mul oli tunne, et nemadki on murekõhklus-
tes — otsustatakse ju homme kogu Eestimaa tulevik... Noppisin murult
kanaperse ja näppisin selle õielehti. Mida toob hommik?

Koidikul olin ma esimesena süngist väljas. Karastasin end kaevul, turnisin ja loopisin kive. Miks nad küll kiviheitmise valisid? Olen ju mina nii rammu kui õlgade laiuse poolest vendadest kindlalt üle. Kui käsi ei väärata, peaks võit minu olema. Jah, kui ta ainult ei väärata!

Kuningaks saamise kibelus oli minus sedavõrd suur, et ma ei malla-
nud teisi einetki korralikult lõpetada lasta. Minu kärsitu olek pani ven-
nad muigama. Keskmine vend arvas koguni, et ehk oleks õigem enne
Koeru laadalt läbi astuda... Suure vaevaga läks mul korda vendi vii-
maks teele meelitada (viskepaigaks pidi saama Saadjärv) ja iga nende
vahepuhkuse ajal närisin ma küüsi ning tammusin rahutuses jalalt
jalale.

Kulus aega mis kulus, aga lõunaks jõudsin Saadjärvele. Pühalik toi-
ming võis sedamööda alata.

Vanem vend selgitas, et tema kui kõige vanem peab meile tee ette
näitama ja heitma esimese kivi. Ep olnud mul selle vastu midagi. Hoo-
likalt valis ta liisukivi ja jäi viimaks peatuma seks tarbeks hoopis sobi-
mata kivimüraka juurde. Nagu poleks ta ealeski lutsu visanud, panin ma
omaette imeks. Kuhu sihuke jõmakas kukub, sinna see ka jääb. Aga ei
mina talle õpetust jagama hakanud!

Ja juba seadiski veli end heitele. Enne ütles ta vanemale sobival too-
nil, et olgu mis on ja juhtugu mis juhtub, aga liisuheitmise tagajärg ei
tohi meid mingil juhul omavahel riidu ajada. Kes kaugemale viskab,
saab kuningaks, ja asi vask! Ei mingit vaidlemist — selge aumeeste
mäng!

Võimsal vuhinal läks venna kivi lendu. Jah, see oli vägimehe võimas
heide küll, kuid igaks juhuks astusime ometi kõik paar sammu tagasi.
Sest meie kallid vend kupatas kivi nimelt otse üles pilvedesse. Tükiks
ajaks kadus kivi meil sootuks silmist. Kui ta aga jälle nähtavale tuli, oli
selge, et see ei lenda küll poolt verstagi. Ütlesin südames tänu kõigile
mõeldavatele jumalatele — üks mees peab nüüd küll suu kuningaks saa-
mise aust puhtaks pühkima. Oh hõiska, Eestimaa, kõrtsikukütt igatahes
sinu kuningajärge ei päri!

Seda suurema murega jäin ootama meie kalli keskmise venna viset.
Ta peaks ju purusõge olema, kui ta vanema velje viske nurjaminemi-
sest miskit õpetust ei võta.

Keskmise venna nägu oli surmtõsine; ta kuulutas pühalikult:

«Mul on venda teinud teeda,
Rada ju ette rajanud...»

Seda oli rõõm kuulda! Ja kui veli lõpetas lubades, et:

«Sestap tahan sihti mööda,
Tema järgil teeda käia!»

palusin ma südames, et teeks ta seda tõesti...

Juba tuhises kivimürakas taeva poole. Pressisin küüned tugevasti peopesasse ja mu hing jäi rindu kinni — see kivi oli heidetud tüki maad targemini. Aga ei! Lennukaar polnud ikkagi õigesti välja rehkendatud. Kivi lendas küll peaaegu üle järve, kuid poolenisti vette kukkus ta ometi. Tagajärg oli nii kange mehe kohta tõesti üsna nadi.

Ärevalt põksus mu süda suure võidu aimuses. Kui ma ainult rahulikku meelt suudan alal hoida, kui ma ootamatult ei väärata, on kaunil Eestimaal varsti õnn minu halduse alla sattuda.

Ei muuks kui selleks, et ähmist üle saada, pidasin minagi sealsamas asjakohase kõne, milles meenutasin vendadele oma senist elukäiku ja meie ühist emakest.

«Kasva mulle karjapoisiks,
Tõuse tõurahoidijaksi,
Veni veisekarjuseksi!»

laulis ta mulle ammustel aegadel, kuid ma olen võtnud end tõsiselt arendada ja karastada — eks ole armsad vennadki selles tublisti kaasa aidanud — ning nüüd, sel tänasel tähtsal päeval tunnen ma endas juba suuremat võimist ja väge peidus olevat, rammu, mis lubab, nagu te kohe näete, mul ka juba meeste keskel tõsiselt kaasa rääkida.

Kaua valisin ma endale parajat kivi. Tahtsin leida hästi lapikut, sest selline võib, kui teda just liiga kõrge kaarega ei lennutata, pärast kukkumist veel hulk maad lutsu kombel laineharjasid pidi edasi karata.

Astusin viskejoonele. Südames andsin ma lubadusi jumalatele, Eestimaa rahvale ja koguni naaberrahvastelegi: kui mina võidan, ei pea seda keegi kahetsema!

Mudisin ja tasin veel kiiruga õla- ja käesooni. Sülitasin pihku. Hingasin kolm korda sügavalt sisse. Ja siis!...

Ja siis ta lõpuks lendas. Oi kuidas lendas! Juba enne kivi kukkumist oli selge, et mina olen võidu pärinud.

Oh õnne ja rõõmu! Kivi potsatas puhtalt teisele kaldale. Ma olin jätnud vennad kaugele seljataha. Mina olin kuningas!

Tormasin tagajärgi järele katsuma. Kahlasin otse läbi järve. Vesi tuiskas kahele poole ja üle õla tagasi vaadates nägin ma, et vennad mu jälgi mööda vaata et kuiva jalaga läbi järve võisid sammuda.

Vanema venna kivi oli kukkunud järve, keskmise oma lesis veepiiril — pool temast oli lainete lakkuda, teine pool peesitas rannaliival. Minu kivi seisis aga kindlalt kuival maal; oleksin tahtnud talle suud anda — nii kenasti lebas see kallid, see mu tulevase trooni väärt nurgakivi karskel haljal rohumaal.

Aga mida arvavad vennad? Kas nad tunnistavad võitluse õiglaseks? Panin oma suureks imestuseks tähele, et vennad omavahel koguni lustilisi pilke vahetasid ega kavatsenudki vaidlust tõsta.

Nad tulid ja surusid mu kätt! Siis lausus vanem vend:

«Jumalikul juhatusel
Tehti tähti liiva peale,
Pandi märki muru peale,
Kes meist isa käsku mööda
Valitsejaks värvatakse,
Kuningaksi kergitakse.»

Mulle tõusid liigutusepisarad silma. Mõtlesin, et tuleks vendi nende kaotuses lohutada — eks ole ju kuninga trööst suur asi, mida teinekord mitu põlve mäletatakse ning lastele edasi räägitakse —, aga naerul nägudega vendadel polnud mingit lohutust tarvis.

Ja juba leidsin ma, et selles, mis juhtus, polegi midagi iseäralikku. Eks ole ma ennast lapsest saati äravalituks pidanud. Kuidas võikski mõni teine minu asemel kuningaks tõusta!

Nüüd palusid vennad viisakalt luba mind valitsejaks kroonida. Ah et koguni kroonimine! Seda polnud ma lootagi taibanud. Mis võis mul kroonimise vastu olla . . .

«Lähme järvest vetta tooma,
Miska venda viheldakse,
Venna keha karastakse,
Kuningaksi kastetakse!
Ehime keha ilusaks,
Silime hiuksed siledaks!»

lausus vanem vend.

Mind paluti kannul istet võtta ning ihu paljaks koorida. Ainult möök lubati puusale jätta. Et mul polnud sellal kroonimiskommetest aimugi, tegin, nagu nad ette panid.

Varsti istusin ihualasti kannul. Ma ei lasknud end sipelgatest segada — neid oli seal üsna ohtrasti — ning lubasin vendadel teha kõik, mis nad tarvilikuks arvasid. Esiti toodi paar sületäit kruusa ja hakati mind sellega südisti nühkima. Mu vennad, kes midu virkusega silma ei paistnud, olid selles tähtsas kuninga kruusataja ametis ennenägemata usinad: varsti õhetasin ma nagu punane vaskpada laupäevasel liivaga küürimisel ja mu nahk särtsus valusat tuld. Aga ma lohutasin end oma valus: valitseja peab oma au nimel palju ära kannatama, ega piiksatanud ei eest ega takka.

Vendade järgmiseks tööks oli mind veega üle uhta. Varakevadine Saadjärve vesi oli tagasihoidlikult ütelda jahe. Ja miskipärast voolas teda mulle veel rohkem kui mujale; ka vee puhtust ei saanud just kiita. Aga ühtekokku oli see väike veetseremoonia naljaasi peasugemise kõrval, mille kallale vennad sedamaid täiel õhinal asusid.

Mind oli nooruses õnnistatud lopsaka juuksetihnikuga. Iga edevuse vastane, nagu ma loomuldasa olen, polnud ma oma juustepahmakale iial ülemäära tähelepanu pööranud. Tähtis on see, mis juuste all, olen ma ikka arvanud ning oma pead ainult harali sõrmedega, nõndanimetatud Kalevipoja kammiga, silunud. Selletõttu olid mu vaevad suured. Vendade virk püüdmine jättis mind mitmest salgust ilma, lahtisi juukse-tutte lendas mu pea ümber nagu õlgi lohaka peremehe reheväravas. Nüüd avaldasin ma siiski juba ka rahulolematust ning soovitasin vendadel oma ülemäärast agarust natuke talitseda. Ei nemand hoolinud mu jutust mitte üks põrm. Ilmatu kaua sasisid nad mu pea kallal ja alles

siis, kui keskmine vend mu ševelüüri vaadates kelmil muigel sõnas, et kummarda kulupead, jätsid nad töö katki.

Ma pean tunnistama, et see piinarikas peasugemine pani alguse mu varasele kiilaspäisusele (saksa k. *Glatze*), millest aga kroonikud on pidanud võimalikuks kiiduväärt diskreetsusega mööda minna.

Nüüd algasid võidmised. Vendade leivakottidest ilmusid nähtavale potikesed hanerasva ja sulameega. Et juuste sättimine sai nüüd viimaks ometi lõpule, siis ei vaielnud ma enam ka võidmisele vastu. Istusin tasa ja kannatliku meelega kännul ning piilusin vendi, kes targu naeru pidasid. Mulle hakkas selgeks saama, et minuga halba nalja tehakse. Aga ma ei punninud vastu. Kes pärast naerab, naerab paremini!

Silmitsesin oma paljastel kintsudel sagivaid tagedaid punaseid kusi-rautsikuid ja kännu ümber rohus vedelevaid kollaseid juuksetutte ning mu südames hakkas tõusma must kobrutav viha. Lõppude lõpuks ei pilka nad ju siin mitte lihtsalt oma venda, vaid Eestimaa täieõiguslist valitsejat! See on aga juba kogu rahvale näkku sülitamine! Aga ka seekord sain ma endast veel võitu, sest üks sisemine hääl ütles mulle, et alasti kuningal ei sobi hakata mõõgaga vehkima.

Viimaks jõudis see kroonimisekomejant ometi lõpule ja vennad kuu-lutasid mu ühel häälel *p e s u e h t s a k s* Eestimaa kuningaks.

Tõusin kännult ja tänasin neid.

«Kuningas lubab teil nähtud vaeva eest oma kätt suudelda. Aga loo-mulikult on seda sünnis põlvitades teha,» teatasin ma neile sõbralikult. Vennad tõmbasid näost imelikuks: nad leidvat selle au ülemäära suure olevat ja pidavat kombeliseks ära ütelda.

«Tagasihoidlik ja alandlik meel on mehe ilusam ehe! Sündigu siis teie tahtmine. Siin on mu kuninglik jalg.»

Seda lausudes jäi mu käsi juba õige ühemõtteliselt mõõga käepide-mele peatuma. Vennad arvasid, et jala suudlemise au pole nad samuti mitte ära teeninud. Selle peale ütlesin ma aga neile mokaotsast, et minu ehtimisele kulutatud vaev väärib hindamist ja et üldse teab kuningas alati ise kõige paremini, kes ta alamatest peab autasu saama.

«See on üks ütlemata hea terasesort,» laususin ma mõõka silmitsedes, ja tolle tera helkis õhtupäikeses tõesti kaunisti ja verevärviliselt.

Ja siis suudlesidki mu kallid vennad oma kuninga jalga.

Kättemaksmine peaks ju magus olema, aga kui ma neile näkku vaa-tasin, ei tundnud ma südames mingit rõõmu. Esimest korda pidin ma märkama, et pole see kuningagi elu ainult üks suur ja otsata õnn.

Me vaikisime pisut. See oli imelikult kurb vaikimine. Me olime ju ikkagi vennad.

«Lähme, vennad, veeremaie,
Kahekesi kõndimaie;
Lähme õnne otsimaie,
Kus meil kukub õnnekägu,
Laulab vasta lustilindu!»

võtsid mu veljed laulu üles. Sama lauluga olid nad ikka end laatadele ja lustikäikudele minekuks seadnud, kuid ei kõlanud tuttav lauluviis täna varasema reipusega. Ei hoopiski. Sõnal «õnnekägu» luksatas kesk-mise venna hääl korraks õige nutuselt. Eks hakanud minulgi hale. Et mitte oma pehmele südamele alla jääda, jätkasin kähku nende laulu-salmi ning andsin vendadele nõu:

«Kussa kukub õnnekägu,
Sinna tehke toa seinad;
Kussa laulab lustilindu,
Sinna ehitage kambri . . .»

Nüüd katsusid vennad asja naljaks keerata; kohutavalt silmi pööritatades üürgasid nad, et:

«Ei meil veere silmavetta,
Enam on sirgul silmavetta;
Meie silmist veereb verda,
Meie palged kahvatanud,
Kurbus silma-kulmudella,
Leinapilved laugudella.»

Ent kaua sa ikka janditad, nutt kurgus. Mehed seadsidki end peatselt minekule ja nimetasid mind liisul liimitud kuningaks. Need sõnad ei olnud päriselt mu meele järgi, sest kas ei võinud neist välja lugeda nagu mingit ameti külgekleepimist või koguni liistule tõmbamist, aga ma tegin oma südame kõvaks — mõnitamine teeb neile ju lahkumise kergemaks, mõtlesin ma mõistvalt, andestavalt, favoraablilt. Olin armulik ning koguni surusin neil lahkumisel kätt.

Vennad läksid. Mina jäin kivile istuma — rõõmus ja nukker ühekorraga. Kui nad künka taha olid kadunud, katsusin ma rohunuustakatega rasva ja mett ihult maha hõõruda ning pikapeale andis see nühkimine ka natuke tulu. Seepeale hüppasin järve, et end lõplikult sellest jälkusest puhtaks kasida.

Vesi oli imeliselt pehme ja lemb.

Mulle tundus, nagu oleksid lained mind kuidagi iseäralikult hellitada tahtnud.

Taipasin: see on sellest, et see vesi on nüüd m i n u.

VIII

Õo selle väsitava päeva järel oli üks rängematest kogu mu elus. Ma kiskusin varakirstud ja päranduselaekad lahti ning leidsin sealt... ainult võlakirju! Tuli välja, et minu kallis isamaa, minu kallis m i n u maa oli ammuilma sarvedest sabaotsani ja veel kolmele naaberrahvale ära panditud. Ei jaksa ma vist ealeski neid võlgu kinni taguda, mõtlesin ma. Oh, see oli valus pettumus; kühmus ja kahvatu, seisin ma avatud kirstude kõrval ja kiristasin hambaid.

Ent siis ajas viha mu selja uuesti sirgeks ja ma raputasin vendadele lahkumiskaarde rusikat, vandusin, needsin ja vehkisin oma püha ja väärt kuningamõõgaga otsekui pöörane. Mind on alatult petetud! Nüüd sai mulle selgeks, miks armsate vennaste kivid otse üles taevaalaotusesse kippusid lendama, nüüd mõistsin ma nende kurikavalat rahu ja ükskõiksust. Ma ei anna neile seda kunagi andeks! Kolme mehega oleksime me võlad ju kolm korda kiiremini tasuda jõudnud. Oma memmele ei suuda ma seevastu mitte pahane olla — pärast isa surma pidas jõukuse ja kosilastega harjunud naine lihtsalt endist korda edasi, aga eks käinud see nüüd üle jõu. Muidugi on lugu paha, kuid naisterahvas jääb naisterahvaks. Ei, ema peale ma viha ei kannan, küll aga vendade

peale, sest lõppude lõpuks ei pidanud üksi mina nende nurjatu minemalippamise pärast kannatama, vaid kogu meie rahvas. Ja kõiges selles, mis puudutab mu maad, mu rahvast, tema elujärge ja paleusi, olen ma järeleandmatu. Eesti asi on minu jaoks suur ja püha ning kui mõni mees neid aateid kalliks ei mõista pidada, läheb mul silme ees kõik suu-
rest vihast mustaks.

Ma ägestusin.

Ma palun vabandust.

Kui idakaar jälle punetama hakkas ja kuked seda kaunist looduspilti nagu ikka kustumata vaimustusega tervitasid, istusin ma käsipõsakil õuemurul ja pidasin aru, mis peale hakata. Tekkis minulgi korraks mõte, kas mitte kah jalga lasta ja jätta kogu see krempel siiaaika. Kuid otsemaid taipasin ma, et nii talitades peaksin ühe rahva vägilasest mingiks üleüldiseks hiiuks hakkama, ja niisuguste töö on enamasti üsna tänamata. Ei saa ju selline vägimees võidelda ühe rahva kasuks teiste vastu, mis kangelase oma rahva silmis just suureks teebki ning talle närtsimata kuulsusepärga kingib.

Loobusin pagemismõttest otsemaid. Ei olnud mul mingit himu kodutuks kosmopoliidiks saada.

Mis muud, kui tuleb ägedasti töö kallale karata! Aga oh õnnetust! Mis teadsin mina talupojatööst — kogu oma noorpõlve olin ma ju kulanud ihu karastamisele, mängudele ja oma suurest tulevikust mõtlemisele. Ja kas noor vägilane nagu iga teine noor mees siis nii väga töötada igatsebki? Mu leigevõitu, aga ikkagi üsna soe noor veri ihkas seiklusi, möök kutsus võitlusele ja vägitegudele; ma ei tundnud üldsegi soovi teda adraks taguda. Tuleb aga paraku siiski tööle hakata — põllutööle, sest põllumees olevat põline rikas. Ja rikkaks ma ju saama pidin. Nagu näete, suhtusin ma riigi võlgadesse kiiduväärt tõsidusega.

Tõin meie vana valge ruuna tallist välja ja seadsin ta adra ette. Hobust olin ma, taevale tänu, ennegi rakendanud!

Kinnitasin märsi selga ja mõõga puusale (igaks juhuks!) ning sellel ilusal päikesepaistelisel hommikul algaski minu elu lühike, kuid suurt kiitust teeninud osa: Kalevipoja künnitööd. Mul on olnud juhuse näha ka sellele teemale pühendatud kunstpilte — nad on väga meeltülendavad: tõsiselt ja kindlal käel hoian ma adrakurgi nagu mõni viljakusejumal. Pildid on ilusad, kuid tõsielus ei olnud see kõik kaugeltki nii kena!

Õpetatud mehed räägivad elutööst ja müüditööst ja kunstitööst. Vahe nende vahel on tihtilugu laiem kui Kalevipoja vagu, on päris kuristikulaiune. Aga tõsine elupõllu künnimees ei pea ennast sellest mitte segada laskma ega selle üle ka liiasti mõtlema, kui ta ei taha, et ta meel hapuks läheb.

Kündsin minagi palehigis ja ei hoolinud sellest, et esimesed vaod kippusid kuju poolest kapsarauda meelde tuletama. Aga alla ma ei vandunud. Ma ju ei võinud, sest teadsin, et tubli kündmisega näitan üles mehiste meelt ja töövaprust. Mehele, kes hoolega töötab, antakse aga heal meelel uusi laene või vähemalt kannatatakse nendega, mis juba antud. Adra taga sammudes pidin ma ikka jälle kurval meele mõtlema oma rumalale teole — Tuuslari mahalöömisele. Selle mehe õpetused oleksid nüüd marjaks ära kulunud.

Minu mõningast maaparandus- ja melioratsioonialast abitust on märganud ka mu elulookirjutajad, ent nad on nagu ikka suurt taktitunnet ilmutanud ning pööranud peamise tähelepanu töö kordaminekult

minu rammule ja hiiglaslikele plaanidele. Nii jääb mu rassimistest kaudis soodne mulje:

Kündis mäed mängimaie,
Kingukesed kõikumaie . . .

Või jälle:

Kündis põrmuks mullapinna,
Segas kivid sõmeraksi.

Tunnustavalt on välja öeldud, et mul olevat õnnestunud künda

Laiad arud, laiad murud
Lustilikuks luusikohaks . . .

Tuleb tunnistada, et tööpoolest ei jäänud mu adra taha mitte alati just põlluks kõlbulik maa ning et suur osa mu künnitööst sobis, sulatõsi, rohkem lustilikuks luusikohaks. Kuid mis siis sellest? Vähemasti võisid kõik näha mu head tahtmist ja maailma paljude vägimeeste hulgast olen ma üks väheseid, kes üldse leidis aega ja tahtmist põllutöödega jahmerdamiseks.

Ma kündsin oma kümme päeva järjepannu, kündsin nii, et mu tubli ruun pidi peaaegu hinge heitma. Ja üks minugi jõul olnud omad piirid: ühel iseäranis palaval lõunaajal, kui päike nii kõrvetas, et mul kõigist liikmetest tuld välja löi, ei pidanud ma enam vastu, varisesin põlvile ja tegin otsuse raasike hinge tagasi tõmmata. Viimase rammunatukesega sain veel ruuna kammitsasse pandud ning keerasin end siis kohe mäekünkale magama. Mu uni oli vägev ja ma ärkasin alles päris õhtu eel.

Kohe, kui ma silmad lahti lõin, aimas mu süda halba: hobune oli kadunud. Ei kostnud ta armsaid hirnatusi ega rohu krõmpsumist ruuna hammaste all. Kibekähku olin ma püsti ning kiirustasin kallist künniabilist otsima. Minu kartused aina kasvasid, sest siin-seal vedeles maas karvatuuste, verejälgi ning isegi mõnd surnuokslöödud kriimsilma oli näha.

Metsa jõudnud, seisin ma lõpmata kurva pildi ees: ainult nahk, karvad ja saba olid mu kallist ruunast järele jäänud. Kallis suksuke, kes mu isa kunagi emale kosja sõidutas, on nüüd siis igavestel rohumaa-del. Rahu tema põrmule! Pisarsilmil põlvitasin truu hobuse hukupai-gale ja vandusin tervele pajuvasikate soole hirmsat kättemaksu. Mu kurbus oli koguni nii suur, et isegi see, et ma nüüd olude sunnil võisin künnitöö pooleli jätta, mulle mingit rõõmu ei valmistanud . . .

Jah, katkesid Kalevipoja künnitööd — külvitöödeni ma niisiis ei jõudnudki.

Sellele halvale loole on taiplikud ajalookirjutajad ilusa ja terase lõpu juurde mõtelnud. Eks kasva ju meie metsades ja rabades hulganisti kõikisugu maitsvaid marju. See tõsiasi on neid kirjatöös innustanud, ja «Kalevipojast» võite te lugeda:

Külvas soosse sinikaida,
Sambla sülle jõhvikaida,
Mätta rüppe murakaida,
Mõnda paika mustikaida.

Nutikad mehed!

Kohe jõuame jutujärjega minu suure tapluseni hundisooga. Aga enne seda tahaksin ma ütelda paar sõna mõnede vassimiste kohta, mis minu magamise ja hobuse surma kohta on kokku luuletatud.

Kui jutumehed minu noorest põlvest pajatades enamasti on suutnud tõe piiridesse jääda, siis minu kuningaks tõusmine on nende kiitmis-usinuse küll lausa kurjal kombel ülemääraseks paisutanud. Enam pole mitte üksi minu jõunumbrid vägevad, nüüdsest peale on juba ka kõik see, mis minu ümber on või mida ma koguni oma ihust välja heidan, kuninglikult ilmröögatu. Sugugi ei meeldi mulle lora, nagu oleksin ma hullumoodi kange higistaja olnud. Vastikusega pean ma lugema, et minu uinaku ajal olevat minust nii suurel hulgal higi välja nõrgunud, et

Hiukseist välja joosnud higi
Imes mägi mahla kombel
Salapõue sügavusse;
Sealtap sigis soonekesi
Allikaida mulla alla . . .

Ma olen juba kusagil eespool maininud, et teie Kalevipoeg on õnnelikul kombel ilutundmuse omanik, ja sellepärast on see higijutt mulle hoopis vastumeelne. Õige hulluks läheb aga lugu siis, kui tehakse juttu mu higi tervistparandavast võimust.

Kes sest maitseb, leiab kosu,
Võtab võimu vägevamat:
Kidur lapsi leiab kasvu,
Põdur kohe parandusta . . .

Ja nii edasi. Ja nii edasi.

Tahan kõigele ilmale kuulutada, et see higilakkumine on üks täielik tallalakkumine! Olgu pealegi, et ma teie kuningas olin, oma loomuseit jäin ma elu lõpuni lihtsaks, demokraatliseks ainuvalitsejaks, kes ei või sihukest jumalaks ülendamisest mitte silmaotsaski sallida. Hilisematel aegadel on papid teie jaoks hulga pühamehi välja mõelnud; mõne sellise neerukivid pidavat aitama iga häda vastu, mõne püha neitsi konnasilmakaaped võivat jälle armujõudu suurendada. Mina niisugustesse asjadesse ei usu ja ennast sedasorti pühakujäänustega ühte patta panna ei luba! Ei meeldi mulle ka see, kui kirjutatakse, nagu oleks mu kalli hobuse mädanevast maksast tohutu mägi siginenud ja ta ussitama läinud sisikonnast mülkasood sündinud. See pole ilus jutt. Üks tõsine eesti mees ärgu sellesarnaseid luiskamisi uskugu, las seesinatsed lood jääda maailma lõpus elavate ükskõikude ja peninukkide loramiseks ehk rahvaluuleks. Lepime nii kokku ja siis olen ma teiega jälle rahul!

Kõige sellega ei taha ma sugugi öelda, nagu ma alati ja ilmtingimata just kõikide liialdamiste ning ilustamiste vastu oleksin. Minu marjakülvamislugu on üsna vaimurikkalt välja mõeldud. Mis sellest, et see päris nii ei olnud — ja kust oleksingi ma, vaene mees, pidanud muraka-seemet võtma! Kui aga lapsukesed meie metsades lustilikult luusides sambblasängist mõne marjaiva leiavad ning seda minu mahapanduks peavad, siis ärge parem seda luulelist arvamist rikkuge! Olen vanuigi siin põrgumail sugu õrnatundelisemaks läinud ja kuigi mul endal lapsi

ei ole, meeldivad need väikesed armsad mutukad mulle kangesti. Isegi paharetijõmpsikad, need, kes veel õieti kaela ei jaksa kanda, teevad mul teinekord südame soojaks ja heameelega sügan ma neid tärkavate sarvepuksude vahelt.

Nii et kas või selle tasuks, et ma rumala higijutu tühjaks kuu-lutan, võiksime ilusa marjakülvamisloo väikeste laste jaoks siiski keh-tima jätta.

IX

«Saagu, saagu, ma sajatan,
Saagu te suguna surema,
Mätta otsa mädanema,
Nurme peale nälgimaie,
Põosa alla pendimaie,
Rabastikku raipenema
Lagedale läpastama!»

Üks mehine sajatamine teeb südame tahedaks.

Veri lööb pähe — see on mõnus, vahva tunne. Ja kohe teine asi on, kui oled ennast nõndaviisi ette valmistanud taplusse minema. Soovitan soojalt kõigile sajatamisrõõmusid — nagu mõni vägev isamaalaul või hümnus teevad nad silmad märjaks ja panevad ihu toredasti värisema.

Tubli sajatamisega maha saanud, tõmbasin ma mõõga tupest ja tor-masin laanepimedusse mis maa müdises.

Tuleb kohe öelda, et neid va hundivollerusi olid kõik kohad tungil täis. Vuhtisin ja vemmeldasin neid nii et veri oli põlvini ja nahk auras. Sain oma vägevat tapariista esimest korda tõsisemalt proovida. See delupu-seerimistöö ja desurseerimistöö kodumaa laantes oli mulle pärast üks-luist kündmist kenaks vahelduseks. Nottisin hunte ja karusid terve pika päeva. Kui ma end õhtu eel lõpuks oma armsa ruuna nahale pikali viskasin, oli mu meel aga endiselt must ja murelik. Kust saada uus hobune? Raha mul ju polnud ja hobusevargaks ei passi kuningal ka nagu hakata. Ning tüütult hakkas mu kõrvus kumisema: üheksa hüva hobuda, kaheksa karimärada... Soome sepp saab küll kaua oodata!

Kuigi töö metsasanitarina oli mu päris ära kurnanud, sain ma alles sügaval südaööl sõba silmale. Ja isegi magada ei lastud vaest Kalevi-poega korralikult! Sain vaevalt uinuda, kui pidin jälle ärkama — põosa taga kohatas keegi arglikult, aga järelejätmata.

«Tule välja, mis sa seal läkastad!» kargasin ma lõpuks vihaselt jalule.

Põosast ronis välja vilavate silmadega kõhn mehike, ja paar korda maani kummardanud, teatas ta, et tema on üks õnnetu sõjakuller. See-järel hakkas ta mulle vurinal ette kandma pikka kaebelaulu eesti rah-vast varitsevatest suurtest hädadest.

Sain teada, et mu kuulekad alamad olevat juba pikemat aega märga-nud metsades salakuulajaid. Peale selle rikkuvat mingid sünge väli-musega sõdalased kõveraninalistel purjekatel sõites alatiht meie riigi püha ja puutumatu merepiiri; mõnedel juhtudel olla nad koguni kal-dale tulnud eesti neitsite kõlbelist väärikust sündsusetute ettepaneku-tega teenimatule proovile panema ning rahulikku elanikkonda võör-keelsete, kuid kindlasti ebatsensuursete väljenditega solvama. Minu alamad, nutikad nagu nad on, olevat selle peale kohe mõtlema hakanud,

et kui kõik need inetud intsidendid omavahel kuidagiviisi seotud on (mida ka terasemad mehed juba üsna tõsiselt arvavat), siis tuleb vägisi mõte pähe, et meie naabrid ei oska viimasel ajal enam endistviisi hinnata rahulikus kokkuelamises peituvaid üldinimlikke edu allikaid.

«Sestap mõistsid meie mehed,
Tähendasid meie targad,
Arvasid poisid agarad:
Sõda kipub sõudemaie . . .»

Ütlesin talle pahaselt, et kui kõik tõesti nii on, nagu ta pajatab, siis pole küll mingit mõtet oma suurt nutikust arupidamise peale raisata — mõistlikum oleks igatahes kiiresti riigi sõjalist võimsust üles upitama hakata.

Miks ma kohe mõõka ei haaranud ja silmapilk totaalset mobilisatsiooni välja ei kuulutanud, imestate te ehk. Muidugi, vägimeestel pole eales midagi ühe tubli sõja vastu, kuid unest äratamist ei armasta isegi meie mitte. Pealegi rääkis mulle õnnis ema, et kuningate põhitöök pidada olema kahe kasuka vahel magamine; vabal ajal joovat nad aga vahetpidamata sularasva ja mee segu. Sellist laisaelu ma loomulikult ei igatsenud, ent lastagu mind, pergli päralt, üks öögi rahu puhata! Mina, kurat võtku, künnan end poolsurnuks, hävitan hulkuvaid hunte, et veri põlvini — nüüd südaöösi kõhivad nad mu üles ning annavad mõista, et hakaku ma kohe riviõppuse ja fortifikatsiooniga tegelema! Mis liig see liig! Ma ei hakka siinkohal kuninga konstitutsiooniliste ja jumalike õiguste piiramisest mitte rääkimagi, sest isegi orjal on õigus ööpuhkusele!

Ja mis mehed need üldse on, kes nii väga sõda kardavad, et oma vägi-mehele unerahugi ei raatsi anda? Iga õiget Eestima poega peaks sõjasõnum hoopistükkis vaimustama. Oma kuninga eest taplusse tormata — mis võib sellest ilusamat olla! Või on siis meie meestest äkitselt memmed saanud? Minu teada pole Eestimaal vägevatest võitlejatest ega tublidest taplejatest ealeski puudu olnud.

«Sulgegu sul suuda lukku
Häbemata avaldusel!
Kes see imet ilmas näinud,
Kentsakamat enne kuulnud,
Miks sa sõimad meie mehi,
Laimad meie mehepoegi?»

Kuller pilgutab häbelikult silmi ega osanud esiotsa sõnakestki kosta.

Küll ta oli ikka kõhn ja armetu mehike! Kuid vist mitte rumal — tal olid terased nõöpsilmad ja teravate otstega pikad kõrvad; ma panin tähele, et nende tipud vaevarikast mõttetööst tasakesi liikuma hakkasid.

Loomulikult on tema, sõjakuller, kaugel sellest, et meie meeste sõjalist tublidust alla hinnata, teatas ta, raasike järele mõelnud; lahinguline ettevalmistus püsib meie riigis endiselt kiiduväärt tasemel, kuid sellest hoolimata on sõda lihtinimesele, see tähendab inimesele, kellel vägilaslikud eeldused puuduvad, ikkagi üsna elukardetav ettevõtmine, sest võib ju kergesti sündida, et

Mõõka murrab mõnusamad,
Tapper tapab tugevamad,

Oda hukkab suured hulgad,
Ammu nool ei anna armu.

Nüüd ajas see mehike mind päris naerma ja ma olin juba peaaegu valmis temaga kaasa minema, kui järsku taipasin, et minu praegusel vastutorisemisel on ikkagi suur kasvatuslik mõte. Mis saab rahvast, kes kõik oma lootused vägimeeste peale paneb! Raisku läheb see rahvas — tõsi mis tõsi!

Ja ma sain aru, et ma ei tohigi kogu vastutust enda peale võtta; minu rahvas peab mõistma ise enda eest seista. Muidugi, kui häda suur, tulen ma appi, kuid — aita end ise, siis aitab sind ka Kalevipoeg!

Nii ma ütlesingi ja jätkasin kohe kuningliku väarikusega arutlust sõjasurma sulnidusest ja aulikkusest.

Sõjakuller vajus üsna kühmu. Ta ütles kohmetult, et on mu mõtetest õigesti aru saanud, aga, aga . . .

Vaatasin muigel ta ilvese moodi kõrvatippusid, terast pilku kentsakate turris kulmutuustide taga ja kõhetut keha ning katsusin seda meest ette kujutada sõdalasena mõõka keerutamas. Sellest ei tule tõesti midagi välja; sihuke mehike lüüakse esimesena mättasse. Ei saa sea käest villa ega kuke käest kuldmune!

Aga loll ta pole — ja äkki kargas mulle pähe mõte, et võib ehk temasugunegi sõjas omal viisil kasu tuua. Kui panna ta teiste taganttõukajaks, ah? Teiste varjust võiks ta kõlavalt hüüda: «Kodumaa eest!», «Sureme surmates!» või õhutada neid, kellel, vastupidi, liha hakkamas, aga vaim nõder on.

See paistis väärt mõte olema. Rääkisingi siis talle, mismoodi ma tema osa võitlusväljal ette kujutan. Peale jõukangelaste vajatakse sõjas ka vaimukangelasi. Et need aga enamaltjaolt sihukesed mehed on, kes terava mõõgaga vehkides vaenlase asemel iseendale viga võivad teha, rääkimata juba sellest, et veretilga nägemine neile südame peale hakkab, soovitasin mehikesele, et:

«Ära hoi a sõja ette,
Sõja ette, sõja taha
Ega sõja serva peale!»

Nüüd lõi mehe nägu kohe särama. Jälle liikusid ta kõrvatipud, jälle mõtles ta viivu ja alustas siis, ennäe!, üldse mitte rumalasti:

«Meie mehed on vaprad, kuid eks igas karjas ole ka musti lambaid. Kas Kalevipoeg kui kõrgem ülemjuhataja ei peaks saama täpseid ja pidevaid ettekandeid võitlejate innust ja meeoludest?» Vahel juhtub ju nii, tõi ta piltliku näite, et meepotti kukkunud tõrvatilk selle kõrgeväärtsliku looduseanni suurepäraseid maitseomadusi oluliselt kahjustab. Aga enamasti on meie võimuses säärast paha lugu ette näha ja seda mitte sündida lasta. Kui alatu vaenlane meie riigi sõtta peaks kiskuma, sooviks tema meesi just innustamise ala peal töötada — seal, just seal loodab ta oma võimistele head rakendust leida. «Mida arvab sellest lugupeetud valitseja, Tema Ekstsellents Kalevipoeg?»

Vaatasin teda viivu vaikides ja ütlesin siis, et minu arust võiks see töö talle tõesti konti ja meelt mööda olla. Suur oli sõjakulleri rõõm!

Tagasi jõudnud, tahab ta kohe innustamistööle asuda, purskas ta ühe hingetõmbega. Ta räägib eesti rahvale võitluse ilust, suurest aust, mida pakub rahvale Kalevipoja usaldus.

Küllap oleks hooguläinud mees veel kaua padranud, kuid ma ei tahtnud teda enam kuulata — miskipärast tegi see suuresõnaline etteaste mu südame kuidagi isemoodi rahutuks. Ütlesingi siis, et kõik ta jutt on ju kena küll, aga ehk selleks korraks aitab ning jätku ta mind nüüd jälle üksi.

Mees pomises vabandusi, suudles mu viisupaela ja teatas, et ma olen tema elule eesmärgi ja sügava mõtte andnud. Kui Kalevipoeg soovib, oleks ta heameelega nõus mu magamist valvama ja kärblasi peletama. See lipitsemine ajas mul nüüd aga juba hinge päris täis ning ma laususin talle paar käredate sõna. Ta kummardas veel kord ja siis kadus mehikese kõhn, kuid uhkelt sirge kuju ööpimedusse.

Vaatasin talle kaua järele — rõõmus ja kurb ühtaegu. Tegin ma õigesti? Oleks ikka tore tõesti sõtta tormata; ma tundsin, et nüüd sügelevad mu käed tööpoolest mõõga järele. Aga iga rahvas peab õppima enda eest seisma. Ja küll ma appi minna jõuan.

Siiski polnud mu südames täit rõõmu ega rahu.

Vanal kuusel huikas öökull, ja korraga tundsin ma, et olen vististi ikka üks lõhestatud hingega kuningas.

«Kui oleks teadnud, võinud teada,
Arukorral arvaneda,
Kuis on põlvi kuningalla,
Siis ma oleks sada korda,
Tuhat korda tuuletiivul
Lindu, läinud lendamaie,
Võtnud teeda võõramaale,
Käiki ette kauguselle.»

mõtlesin ma.

X

Kui ma hommikul ärkasin, oli mu tuju märksa parem. Haigutasin ja ringutasin ning ei viitsinud tükil ajal tõustagi.

Pilvitu taevas oli mu pea kohal nagu üksainus suur helesinine haigutus, kaldapajud sahisesisid tasa ning aeg-ajalt puudutasid nende alumised oksad virvendavat ojapinda. Silmitsesin neid oksa ja vulisevat vett ning mul tuli kange tahtmine selle kena vaatepildi kohta midagi ilusat öelda. Mõtlesin veidi aega ning kohe oligi paslik võrdlus käes: need puuoksad puutuvad veepinda nagu ema huuled, kui see magavat vägilaspoega salasi laubale suudleb... See võrdlus meeldis mulle väga. Mõnülésin ja mõtisklesin nii oma pehmel samblaasemel ligemale keskhommikuni välja, siis aga kargasin püsti ja väike suplus ajas mul uneroidumuse silmist.

Mida ette võtta? Kuhu minna? Pidasin aru ja leidsin, et ega mul nüüd, pärast hobuse surma, midagi väga pakilist ees olegi. Kui õige otsida mõned vanad sõbrad üles ja lihtsalt niisama natuke oma kuningriiki mööda ringi luusida? Miks ka mitte? Ainult et... «luusimine» polegi ju õige sõna. Kuningad ei luusi kunagi muidu tühja, kuningad vaatavad üle, uurivad järele, näevad läbi ja teevad siis tarvilikke järeldusi. See on oluline töö, sest kuidas muidu kokku seada tähtsaid ja ulatuslikke plaane riigi võimsuse kindlustamise ning rahva hüveolu tõstmiseks.

Pistsin viimase järelejäänud leivaviilu pöske ning läksin Alevipoega otsima.

Algasid Kalevipoja rännud.

Valitseja reis mööda oma kuningriiki — küllap arvatakse, et see on üks suur ja otsata rõomukäik. Tõsi, eks ta esiotsa olegi. Aga inimene on juba kord sedaviisi loodud, et ta hea ja paremaga harjub ning pealegi üsna rutusti.

Mõne nädalaga said auavaldused mulle harilikuks asjaks ja mu esi-
algne kohmetu olek kadus peagi; veel enam — juba hakkasin ma austamispidusid omavahel võrdlema ning koguni pahandasin, kui need mõnes külas ettearvatust tagasihoidlikumaks jäid. Tunnistan ausalt, et nii oleksin ma õige kergesti võinud hukka minna, kui mitte mõistlik Alevipoeg (fema ja ta kannupoiss, need mu reisikaaslased olidki) mulle tasapisi märku poleks hakanud andma, et valitsejal on peale rõomude ikka kohustus ka.

Kui me ühel hommikul, plekimaitse suus ja silmad tursunud, jälle uue küla poole sammusime, kus järjekordne uhke vastuvõtt pidi aset leidma, teatas Alevipoeg vaikselt, aga kindlalt, et tema enam kaasa ei tule. Lõppude lõpuks polevat tal mingit himu saada *delirium tremens* või maksatsirroos või midagi veel hullemat.

Alkoholism on pahe, mis viib temale andunud isiku füüsilise ja vaimse laostumiseni. Vähe sellest — ta on ohtlik ka meie sugurakkude kromosoomsele garnituurile! Umbes selline oli kassiahastuses mehe nõrdinud hüüatuse iva.

«Mida kuradit me siis tegema peame?» urisesin ma.

«Laostumise otsustavalt lõpetama!»

Rääkisin Alevipojale, et minagi olen juba pidudest väsimas, kuid kohe mitte ei tea, kust otsast selle elu laostamise lõpetamisega peale hakata; kas ei püüdnud ma virga künnitööga meie maale kasu tuua? Kas ei puhastanud ma metsi huntidest? Pole mul raha ega ratsutki, kroonist ja troonist rääkimata. Et ma üks rahumeelne valitseja olen, siis ei sünni mul ka ise naabritega sõda hakatada, need aga on me riigipiiri esiotsa puutumata jätnud. Õelgu see rähmassilmaline manitseja, see nutune variser, kelle kaelal ma selget suukujulist sinist plekki pean märkama, mis pean ma oma kitsikuses ette võtma. Lähme aga edasi ja parandame pea ära — ehk ei jää siis ka mõni mõistlik mõte tulemata.

Ent Alevipoeg ei tahtnud kuidagi meelt pöörata ja korrutas aina oma virinjuttu edasi.

«Hästi,» sain ma lõpuks vihaseks ja pöörasin teelt kõrvale. Seadsin sammud otse Kikerpära soo poole. Kükitame pealegi lauka äärel ja sööme jõhvikaid nagu vaesed patused, vaatame, kust see tark mõte sul nii äkitselt tuleb!

Sammusin mornil meelel soo südame poole; porisev Alevipoeg ei jäänud minust õnneks siiski maha. Pean ette tõtates ütleva, et see meie rappaminek oli igatahes üks kõigi aegade õnnerikkamaid rappamine-misi — just soo mädal pinnal sain ma oma noorele kuningriigile kindlad majanduslised jalad alla.

Asi sai alguse sellest, et korruga kuulsime vihast sõimu ja hammaste kiristamist. Kust see tuleb? Kas mitte sealt soetõlva padrikust? Ja kohe nägimegi tülitsejaid endid: need olid kaks paharetti, kes suure ägedusega teineteist tuttisid, küünistasid ja hammustasid. Kui nad mind märkasid, jätsid nad oma riiutöö katki. Ühel meelel ja haledal häälel palusid nad:

«Kallis Kalevite poega,
Sammu, sõber, siia poole
Meile õigust mõistemaie,
Riiukära kustutama!»

Mis sõber ma teile olen, pidin ma juba vastama, aga need naljakad mehed ajasid mulle naeru peale: nad olid veelgi narrima väljanägemisega kui meie ise — muhud silme vahel, peanupud karvadest juba poolpaljaks kitkutud. Kui inimene ennast sandisti tunneb, ei põlga ta teiste hädade pealtvaatamist — eriti kui need tema enda muredest suuremad on — mitte ära. Astusingi siis kaklejatele lähemale ja küsisin, et mis üle kaks külameest nii hirmsasti jagelevad.

Asi olevat selles, teatasid pulstunud mehikesed liigutavas üksmeeles, et nad kaklevad võimu pärast. Näe, mitte ei suuda kokku leppida, kumb neist kahest soo pärisperemees on. Seda kurtes hoidsid kisklejad teineteisel truult käest kinni, nagu mängiksid nad pruuti-peigmeest, ja nende pisukestest seasilmadest voolas suuri pisaraid. Oh, kui hästi olevat nad enne selle küsimuse päevakorra leppimist omavahel läbi saanud! Nüüd on aga kõigel ilul lõpp ja nad peavad teineteist vist küll surnuks klobima. Ei tea, kas mõistab keegi neile nende hädas nõu anda...

Minu esimeseks mõtteks oli soovitada neil liisu heitmisega asjasse selgust tuua, kuid enne kui ma seda öelda jõudsin, torkas mu hinge üks valus okas... Ei, liisku ma ei soovita!

«Suurem pool saab suuremale, väiksem jälle vähemale,» oli minu saalomoni otsus. Paharetid olid esiotsa rõõmsad, kuid pärast väikest järelemõtlemist hakkasid teised hullud jälle nukralt tuttimistöega peale — ei lepi nemand mõtudes kokku, öeldi mulle nukral meelel.

Nüüd hakkas Alevipoeg naerma. Ta ütles, et on nõus ajaviiteks maa-mõõtja töö ära tegema — nangunii tahab pea klaarida.

«Ja mis siis mina niikaua pean tegema, kui sa nendega jahid?» pärisin ma pahuralt.

«Mine sina ja klaari oma pea ka ära,» tegi ta mulle silma. «Aga vaata, et sa õhtuks tagasi oled. Siis peame aru.» Andsin kindla sõna loojakul tagasi olla ja jätsin mehed sohu maid jagama. Kroonikud on minu selle pisikäigu kohta diskreetselt tähendanud:

Kalevite kange poega
Tallas ise teise teele
Tarbelikku talitama...

Ja jälle tuleb mul Alevipoja, selle tõsise ja targa mehepoja tublidusele kiidusõnu lausuda: kui ma oma tarbelistelt talitustelt tagasi jõudsin, istus ta kannul ning tema jalge ees oli... põlvekõrgune kullahunnik. Jahmatusega vahtisin ma säravat varandusekuhja ega saanud tükil ajal sõnagi suust. Alevipoeg silmitses mind ühtaegu kavalal ja lahkel pilgul kõrvalt ja ütles siis, et kõik see kuld on nüüd Kalevipoja ja eesti rahva päralt.

«Taevas appi, kust sa selle ilmatu rikkuse kokku oled kraapinud?»

Eks Alevipoeg siis pajatanudki, et usinasti sood vaiatades jõudnud ta viimaks Mustapalli* jõeni välja. Seal hakkas mees mõõtmisi kokku

* Mustapalli jõgi voolab praeguse Tarvastu külanõukogu territooriumil. (Kalevipoja märkus.)

arvama, et sortsidele õigust teha. Äkitselt aga märganud ta Vetevaimu, kes kartlikult kõrkjatest ta toimetusi luuras ja lõpuks aralt pärida julgese, et mis hullu asja see mõõtjaisand siin kavatseb ette võtta. Nagu kõigile teada on, ei meeldi vetevaimudele vesirataste pööramine mitte üks põrm ja nad loevad seda endale suureks häbiks ning alanduseks. Alevipoeg rääkinud siis, et tal on käsil suuremad vesiehitised — kas nüüd just hüdroelektrijaamad, seda veel ei tea, aga paar-kolm vesiveskit lööb ta tingimata püsti. Ehk saaks neid plaane kuidagi katki jätta, lüüdnud Vetevaim. Kui nüüd Alevipoeg talle selle peale väikese üldhariva loengu ette kandis, milles ta vett valgeks kullaks nimetas ja vee-energia suurt tähtsust nii ürgkogukondlikus kui ka kuningriiklikus ülesehitustöös igati rõhutas, saanud Vete peremees juba suisa nukraks ning pakkunud Alevipojale, nagu õige mees seda ikka teeb, altkäemaksu.

«Jäta jõgi paelumata,
Vete voolu võrkumata,
Käigid kinni kütkemata;
Tahan sulle suure palga,
Mis sa küsid, täiel mõõdul,
Tõrkumata kõik tasuda.»

Alevipoeg ei leidnud aruka mehena selles pakkumises midagi kombevastast. Vesiehitusest loodetud tulu olla nii umbkaudu kaabutäis kulda, seletanud ta Veteisandale. See olnud otsemaid nõus kulla lagedale tooma, kui ainult töö kohe pooleli jäetakse. Eks leppisidki siis kaks meest asjas kokku.

Alevipoeg uskus, et Vetevaimu humanitaarne haridus on lünklik ja et ega ta rahvusvahelisi muinasjutte tarvilikul määral tunne. Ta kaevas maasse augu, kattis selle kaabuga ning torkas kaabu põhja läbi. Alevipoeg ei eksinud: Vetevaim polnud sellest laialt tuntud tüssamisviisist (vt. Aarne — Thompson, mt. 1130.) tõepoolest mitte kuulnudki. Ta tassis suurema osa oma kuningriigi päratutest varadest põhjata kaabusse, mis selle neelas otsekui pillaja kukkur.

«Sealt see varandus nüüd pärit ongi. Ja ma loodan, et see leiab väärilist kasutamist üldrahvalikes huvides,» ütles Alevipoeg tõsiselt.

Me surusime vaikides käsi.

«Ma ei unusta seda heategu ial,» olin ma liigutatud.

«Nüüd võime hulkumised ära lõpetada, mis?» küsis ta vastu.

Häbenedes löin ma pilgu maha ja nikutasin nõus olles pead ning me andsime teineteisele kindla sõna, et sellest päevast peale peame lugu ainult karsketes eluviisides peituvatest rõõmudest. «Ja sinust, kallid Alevipoeg, saab minu rahandusminister!» lõpetasin ma suuremeelselt.

Nüüd langes aga viimne kui veretilk Alevipoja näost ära ja ta pale kahvatas vahakarvaliseks.

«Ei! Jumala pärast, ainult seda mitte!» pomises ta ehmatanult.

Tema ärarütlemine tegi mu meeletu kurvaks, aga kui Alevipoeg mulle tunnistas, et ta juba ammuilma unistab lihtsast põllumeheelust ning igatseb end pühendada mesilaste pidamisele, andsin ma järele.

Vaatasin kullahunnikut — nüüd saan ma siis lõpuks mõõgavõlast lahti! Hommepäev võin ma Soome-tee ette võtta. Jah, kuid siinkohal ilmus mu õnnetaevasse ka üksik must murepilv: kuidas ma küll astun sellest õnnetust sepikoja uksest sisse, kuidas julgen sepa silmade ette astuda.

Alevipoeg vist juba mõistiski mu mõttekäiku, sest jälle tuli ta mulle appi; kui Kalevipojal midagi selle vastu pole, on tema nõus võlaviimise enda peale võtma. Ta põhjendas seda soovi oma huviga Soome kaljumaastiku ning põhjapoolsete läänemeresoome rahvaste etnograafia vastu. Täna sinu südamest.

«Kui sinul kunagi peaks juhtuma, et sa lolli aruga kellegi peanupu...» otsisin ma sõnu, «siis olen jälle mina nõus...» Alevipoeg katkestas mind kõhatusega ning viis jutu kähku mujale. Tüki aja pärast ütles ta tasa, et ärgu kuningad unustagu, et nemad ei eksi kunagi, veel vähem teevad nad midagi lolli aruga.

Kui me kulla üle olime lugenud, tuli välja, et seda jääb mõõgatasust veel järelegi.

«Kuningas võiks midagi ehitada,» ütles Alevipoeg unistavalt. «Midagi vajalikku ja samal ajal ka suurejoonelist. Midagi seesugust, et järeltulevad põlved võiksid meile mõelda tänutunde ja imetlusega... Kui ehk kulutada see ülejääk palkide ja laudade ostmiseks?» pani ta ette.

Jälle polnud mul sellele targale plaanile midagi vastu väielda.

Kui Alevipoeg kulla kottidesse oli pakkinud, jätsime me pidulikult jumalaga. Mul oli kange tahtmine selle väärt mehe põsele slaavi rahvaste kombe kohaselt kolm korda musu anda ning ma olin päris õnnetu, et meie pool nii ei tehta.

(Järgneb)

Parajuse apoloogia...

Oo, kuldne keskpaik! Õnnis on too mees,
kes mõistab sõita arukuse rees,
kes iial liialt kõrgele ei tiku,
kes liigse roaga seedimist ei riku,
kel iga päev on samamoodi hea,
kes eales riskist midagi ei tea!
Ükskõik ka kuidas maailm keerleks ringi
ja võtaks vintsutada vaeseid hingi,
ükskõik ka kuidas tõuseks-häviks muu,
ta püsib paigal, enesele truu.

Parajuse kriitika

Oo, vaene hing, kes elu tuulevarjus
üksluiselt oma samme möötma harjus,
kes tõe ja tasku vahel aimab seost,
kel igav kainus hoovab igast teost!
Maailmast näha ainult kitsast tahku,
konn olla, kes maamättalt eal ei lahku,
kõik päevad sama tuhmid — rida reas,
ei üht, mis silma paistaks teiste seas ...
Mis saatus! ... Kuis küll haletseda vennast,
kes enne koolmist võtab matta ennast!

Keset jäätähti

Las mühiseb, las mühiseb
see talvine maru!
Kauged seigad,
seni tähtsusetud ning tühised,
rabavalt puutuvad mind.
Ja andmata endale aru
see lumine lind,
kelle
eile vast sulgesin puuri,
peksab end valusaks

vastu trelle.
Ei ole maailmas
väikesi ega suuri
mõtteid, sündmusi, esemeid.
On vaid tuisukeeled,
mis läbivad meid,
tungides läbi mõõtmatuste,
otsides teid
läbi suletud uste.
Kuidas see lumemüha,
need kaugused hallid,
need üha ja üha
langevad jääkristallid
on täna nii kallid!
Ainult helisema hakata
nagu jäätanud puu
ja mitte lakata,
mitte lakata,
unustades muu...

* *
*

Kõiki aardeotsijaid-poolhulle
pean ma vendadeks... Ja ikka mulle
kalliks jääb see lakkamatu lootus,
veider usk ja ärev ootus,
mis meid hullutavalt haarab üha
nii kui tundmatute vete müha...
Olla vein, mis murrab tõrrevitsad!
Raame, trelle vihata, mis kitsad,
hinges täitumatud soovid!
Laevu, laevu tuuletuses loovib,
ülal hall ja madal taevakatus...
Oi see suure ime kordumatus!
Oi see unenägu, mis meid lummas
selles pöörases ja kirjus summas!
Viimne proviantki üle parda heita,
ootel, mida järgnev hetk võib peita!
Ja ka siis, kui midagi ei leita,
mitte alla anda iial —
lõke südames kui ohvriviijal,
ohvriviijal oma jumalale,
kellel kalk ning kivine on pale.

Teil on kõik, ainult tikke teil ei ole

Indrek istus üksinda toimetuse avaras päikest täis ruumis ning lõpetas artikli turismimatkadest Karpaatidesse. See ei olnud mingi huvitav artikkel, sest mehed, kellega ta oli enne kirjutamist vestelnud, tundusid kidakeelsetena, kellega ta on tähtsad ainult läbitud kilomeetrid. Ja ega ta pingutanudki, et teha asja huvitavamaks, lohutades end sellega: on täiesti võimatu kirjutada iga päev midagi huvitavat. Aga nüüd, olles valmis artikli läbi lugenud, tundis ta südames pakitsevat rahutust. Ta pani käe vasakule poole rinnale ning kompis sõrmede all kiiret põksumist, nagu oleks ta pika maa maha jooksnud. Midagi oli korrast ära.

Viinud artikli toimetaja lauale, sai ta koridoris kokku Rauliga, kes oli Reinu sõber. Indrek Rauli lähemalt ei tundnud, aga nad tervitasid teineteist tuttavlikult ning Raul küsis, kust ta võiks Reinu leida. Indrek oletas, et Rein on juba ära läinud, ja kutsus Rauli enda juurde, et mõni sõna juttu ajada. Kuid siis, kui nad mõnusasti istusid ja suitsu tõmbasid, ei teadnud Indrek korraga, millest selle inimesega vestelda, ja ta oli ebamugavas olukorras. Pärast minuti või paari pikkust vaikimist ütles Indrek, et ta süda hakkas äkki valutama ja ta ei oska arvata, millest see võiks olla tingitud.

«Telepaatia,» ütles Raul lakooniliselt, pahvides sigaretti.

Teaks vähemalt, kus see Raul töötab, mõtles Indrek, püüdes meenutada, mida ta üldse Raulist teadis, aga seda ei olnud palju, kuigi nad olid kaua aega teineteist teretanud. Ta mõtles tusaselt, et jätab endast niisama kidakeelse mulje, nagu temale olid jätanud need matkajad.

«See on telepaatia,» katkestas õnneks Raul vaikimise. «Minu naine teab alati täpselt öelda, millal ma sõpradega pummeldamas käin, kuigi ta võib olla paarisaja kilomeetri kaugusel. Ilmselt on see päritav, sest maise ema jälle teab alati ära, kui naine haigeks jääb.»

Indrek hakkas seda kuuldes naerma, mõeldes, et Raul tegi head nalja, aga katkestas kohe naeru, kui nägi, et kaaslane oli süngeks muutunud. Pärast seda vestlesid nad sunnitult mõnda aega, rääkides kõigest ja mitte millestki ning kui Raul lõpuks ära läks, tundis Indrek, et süda oli tõmbunud hirmunult otsekui kägarasse — see oli võimatult vastik tunne, mis ei lasknud tal rahulikult paigal istuda. Ta pakkis laua peal vedelevad paberid kiirustades portfelli ja läks majast välja.

Ta käis mõõduka sammuga, püüdes meeleheitlikult mõelda kudumist, televiisori vaatamisest, järjekorras seismisest — igal juhul mingist võimatult igavast tegevusest, mis peletaks eemale hinge näriva rahu- tuse, aga ta kuulis tuletõrje- või kiirabiauto sireeni ja jäi kangena seisma. Äkki on emaga juhtunud mingi õnnetus, käis tast läbi valus piste; ta vaatas enda ümber, otsides telefoniputkat, aga see ei hakanud silma ja ta tõttas tagasi toimetusse. Pärast paariminutilist närvesöövat ootamist ohkas ta kergendatult — ta kuulis ema reibast häält, mis ei andnud vähematki põhjust oletada halba, aga ta küsis siiski ema terve järele. Ema omakorda tundis muret, ega tal ei ole juhtunud eba- meeldivusi. Selle peale püüdis ta vastata nii lõbusalt kui oskas, aga ema ei jäänud rahule.

«Küllap sul ikka midagi on, läksid Tiiuga tülli? Jah? Minu eest sa seda varjata juba ei saa,» pinnis ema.

Neetud, mõtles ta telefonitoru hargile pannes, kindlasti on nüüd ema mõnekümne minuti pärast meil, et poega ja miniat ära lepitada — mil- line idioot ma olin, et helistasin! Aga parata polnud enam midagi, ta haaras vihaselt portfelli, et kiirustada koju ning vältida arusaamatusi, mis võisid tekkida ema ja naise vahel. Ent kui ta tänavale jõudis, mär- kas ta korraga, et väljas on tore suveilm. Tänavad paistsid tühjadena. Küllap kõik logelevad mere ääres, mõtles ta ja talle tundus, et mõõdu- jad vaatavad teda nagu mingit tola, kes peab edasi-tagasi tormamisega teisi lõbustama. Ta aeglustas sammu ja silmitses kenasti pruuniks põle- nud inimesi. Äkki tundis ta kahjutunnet, et ei olnud suvel puhkust võt- nud, aga samas kinnitas ta endale, et keegi peab ka ilusate ilmadega lehte tegema — nagu ta armastas öelda —, pealegi oli suvel töötajaid vähe ning mõnel päeval sai teha isegi kolm lugu lehte. Jah, nii on juba elu seatud, et inimene peab raha teenima.

Ta istus autobussipeatuses pingile ning süütas sigareti, laskis keha lõdvaks, aga samas tõmbus jälle pingule — ta oli jätanud osakonnajuha- tajale teatamata, et ära läks, ja oli siis sellist paksu pahandust vaja, mis võib tulla. Ta läks tagasi, kuid osakonnajuhataja oli juba kohe pärast lõunat kuskile ära läinud. Valvetoimetaja jõi kohvi ja vaatas igatsevalt aknast välja. Indrekut nähes oli ta siiralt imestunud ja küsis, mis ta siin kummitab. Indrek sai pahaseks, et mees lihtsalt irvitab tema üle, talle tuli meelde, kuidas too oli mõni päev tagasi puhkuselt tulnud; ise pruun kui kurat, oli ta siis vahtinud Indrekule otsa ja küsinud: «Räägi palun, kus sa tänavu nii kenasti päevitada said?» Muidugi, temal pole olnud seda aega, et peesitada liiva peal, ja see mees peaks taipama, et töötajate üle on inetu naerda. Indrek läks valvetoimetajast sõna lausumata mööda ning lõi paukudes ukse kinni.

Kui ta nüüd juba kolmandat korda lahkus toimetuse jahedatest ruu- midest kuuma suvepäikese kätte, oli ebatavaline rahutus, mis teda sei- ras, saavutanud haripunkti. Ta oleks võinud vanduda, et just praegu

põleb tema kena kooperatiivkorter maani maha, et vargad tassivad toad tühjaks, et naine on jäänud auto alla või ameleb just selle telepaatilise Rauliga. Aga ta ei hakanud vanduma, sest ta ei uskunud sõnakestki ettekuulutustest ega sellest telepaatiast. Indrek sai aru, et oli lihtsalt üle töötanud ja ta närvid olid pingul ning ta vajas lõdvestust, ja selleks, et ennast lõdvestada, pööras ta kohvikuksest sisse.

Selles kohvikus ta küll ei olnud varem käinud, see vist ei olnudki kohvik, oli pigem sadamakõrts või midagi sarnast: laudade ümber istusid kahtlase välimusega tüübid — habetunud noorukid jõid koos pensioniikka jõudvate või siis alaealiste sõbrataridega; oli kroonilise alkohooliku välimusega mehi, kes värisevate sõrmedega kummutasid sajamgrammiseid pokaale; oli lärmakas salkkond purjus meremehi ja nurgas mängis muusikaautomaat. Algul tahtis Indrek ümber pöörata ja välja joosta, aga siis jäi mõtlema, et see on ilmselt kõige õigem koht, kus saab segamatult napsitada, ilma et keegi hakkaks keelt peksma, et ta on joodik. Sii lihtsalt ükski tema tuttavatest juba sisse ei astu.

Indrek istus peegli kõrvale kaheinimeselauda ja kui ta vaatas enda ümber, tundis ta, et näriv rahutus kasvas üle paaniliseks hirmuks. Kui ta oleks sellele hirmule osanud anda nime, oleks kõik olnud normaalne — ta oleks kartnud auto alla jääda või pimedas metsas liikuda, aga siin oleks teda võinud ehk ainult tabada mõne purjus meremehe rusikas, mis oli küll vähe tõenäoline, sest niisama ei hakkaks keegi teda peksma ja pealegi kõndis ukse juures usaldustäratavate mustade vurrudega miilitsaseersant. Kuid miilitsa nägemine ei suutnud tekkinud hirmu peletada.

Ettekandja asetas ta ette karahvini ja klaasikese; kohv oli teeklaasis ning plastmassist alustassi peal. Tal tuli meelde, et oli näinud selliseid tasse tütre nukuserviisis ja ta pidi juba muigama, kui äkki pähelipsanud mõte tõmbas näo virilaks: laps! Ta lausa tormas läbi kohviku telefoni juurde, mida märkas rippumas garderoobi ligidal seinal, aga parajasti keegi rääkis ja tal tuli oodata. Indrek tundis, et see oli hiiglaslik hirmulaviin, mis ta peale langes — alles paar kuud tagasi oli üks laps kukkunud aknast alla, oli kõõlunud lahtise akna peal ja kukkunud alla, ängistus peksles tal rinnus, ta kujutles, et naine püüab asjatult talle tööle helistada, aga seal öeldakse, et ta on koju läinud, nüüd ootab naine pikisilmi tema tulekut, aga tema istub rāpases kohvikus ja lakub juua.

Aga keegi mees rääkis nii rahulikult telefoniga, ta rääkis ja rääkis ja lõpuks ei pidanud Indrek vastu ning koputas vastu mehe õlga. Mees võpatas, nägi, et oodatakse, ja ütles kiirustades hüvastijätusõnu. Indrek ei mäletanud korda, millal ta oleks nii närveerinud, valides kodust numbrit, aga kui vastas naise muretu hääl, ei teadnud ta, mida öelda. «Sain lõpuks selle turismijutu valmis,» ütles ta veel erutusest väriseval häälrel. «Mis on juhtunud?» küsis Tiiu kohe. «Kas sul on mingeid pahanudusi?»

Tal ei olnud mitte mingisuguseid pahandusi, kõik oli kõige paremas korras, ainult süda valutab ja seda ta ei tahtnud naisele öelda.

«Miks sa helistasid, sul on nii naljakas hääl, kus sa oled?» nõudis naine.

«Ma jään täna kauemaks, pean asendama valvetoimetajat,» valetas Indrek.

«Sul on midagi südamel,» ütles naine.

Kurat küll võtaks, mõtles ta tagasi lauda istudes, millise toreda supi endale keetsin! Ja milleks mul oli tarvis praegu valetada, naine mõtleb nüüd, et valetasin selleks, et pummeldama minna, ja siis veel paanikasse aetud ema! Mida nad võivad küll kahekesi kokku mõelda... Ta jõi rae-vukalt pitsi tühjaks, siis teise ja kolmanda. Korraga paelus ta tähele-panu kohvikusse sisenenud tütarlaps, kes otsis nagu kedagi, pigem otsis kohta ja astus arglikul sammul laudade vahele. Tal oli seljas kerge suvekleit ja Indrek ei saanud pilku ära ta kõrgetelt rindadelt, mis käi-mise rütmis kergelt rappusid. Siis tuli tütarlaps otse tema poole ja kü-sis, kas ta vastas olev koht on vaba. «On küll,» vastas Indrek ja tal hakkas piinlik, et ta ei öelnud: «Palun väga.»

Ta jõi selle peale veel ühe pitsi tühjaks, võttis sigareti ja korraga avastas, et tikutoosis ei olnud enam tikke. Ta otsis kõik taskud läbi, otsis isegi portfelist, aga tikke ei olnud kusagil. Indrek vaatas lauale ja nägi tikutoosi, mis oli tüdruku oma, ta küsis, kas tohib neid kasu-tada, ja tütarlaps noogutas. Süüdanud sigareti, andis ta tikud tänades tagasi. Ta lauanaaber naeratas, aga Indrekule tundus, et naeratus oli kellelegi teisele määratud, ja ta pidi tahtmatult selja taha vaatama, ent seal istus vaid kolm kroonilise alkohooliku välimusega vanamehenässi ja ta võis olla kindel, et tütarlaps ei saanud neile naeratada.

Nad istusid suitsetades. Indrek jõi ja tundis, et alkohol mõjub temale hästi — endisest südamevalust oli jäänud vaid ebameeldiv mälestus. Ta silmitses nüüd tütarlast lähemalt, see vaatas oma mõtetesse süvenenult lauale ja paistis, et ta ei pane Indreku uudistavat pilku tähele. Tütar-lapsel olid tumedad juuksed, mis langesid väikeste salkudena ta õlga-dele — ta ei ole neid mitu päeva pesnud, järeldas Indrek, aga see tähele-panek ei häirinud teda, vastupidi, neiuse oli midagi enneolematult ärritavat. Siis silmad — ta vaatas edasi — süütud ja malbed, võrratult ilu-sad silmad. Suu — ta tõstis klaasi ja piilus allapoole. Ja millised rin-nad! Indrek jõi vaimustatult klaasi tühjaks.

Teist korda tikku paludes nägi ta selgesti, et tüdruk temale sõbrali-kult naeratas, ja see täitis terve ta olemuse magusa ärevusega. Nüüd oleks ta heameelega hakanud oma lauanaabriga vestlema, kuid siis tai-pas, et vaevalt neil on millestki rääkida, ja talle tuli meelde sama-sugune olukord Rauliga. Ometi lõpuks vestlesime me päris kenasti, kin-nitas ta endale lohutuseks, aga talle ei tulnud pähe ühtegi sobivat jututeemat, pealegi näis tütarlaps millelegi mõtlevat ning Indrekule

tundus, et oleks ebaviisakas teda segada. Aga milline graatsia on selles tüdrukus, ohkas Indrek ja pidi nukraks võrdluseks mõtlema Tiiu laiali-valguvast kehast ja korraga tundis ta vastupandamatut soovi tüdruk lahti riietada. Ta kõhatas ja palus kustunud suitsu süütamiseks tikku.

Tütarlaps vaatas talle avalalt otsa, jälgis, kuidas ta kraapis tiku põlema, ja küsis äkki: «Ega te ei tea, millest see on tehtud?»

Indrek ei saanud kohe aru ja lauanaaber seletas, et ta tahaks teada, millest tikud on tehtud. Indrek arvas, et fosforist.

«Aga miks nad ei hiilga? Jaaniussid hiilgavad,» vaidles tüdruk.

Ta ei osanud midagi vastata, korjas kiiresti mälust kokku kõik, mida teadis tikkudest ja fosforist, ning ütles: «Ma arvan, et see on fosfori- ja väävlisoolade segu.»

Nähtavasti tüdruk ei kuulnud teda, sest ta ütles: «Mul on kodus pärlid, mis hiilgavad,» ja vaatas võidurõõmsalt Indrekule otsa.

Sellega jutt lõppes. Indrek tundis, et ta on lolliks tehtud, aga häiriv tunne polnud põrmugi sarnane rahutusega, mis teda oli piinanud. Temasse oli laskunud see suurepärase kindlusega, mis teda aitas kõige raskemate ja vastutusrikkamate artiklite kirjutamisel, ja kui tüdruk mõne aja pärast lisas, et selleks, et teada saada, millest tikud on tehtud, peaks tikuvabrikusse tööle minema, sai ta aru, et tüdruk ei tahtnudki teda narritada, vaid oli natuke lihtsameelne, ja kui tuli ettekandja, siis tellis ta veel kolmsada grammi likööri ja palus tüdruku jaoks tuua klaasi.

Ja korraga ta leidis, et oli hästi teinud, et helistas naisele, sest kui ta oleks alles nüüd helistanud, oleks naine kohe aru saanud, et ta on purjus. Ta mõtles, et oleks juba aeg end tutvustada, kujutledes, millised suured silmad teeb tüdruk, kui kuuleb, kellega tal tegemist on, aga siis otsustas, et ootab, kuni ettekandja toob likööri.

Aga tüdruk ei olnud põrmugi üllatunud, ta ulatas viisakalt käe ja ütles, et tema nimi on Malle. See Malle vist ei loe üldse lehti, mõtles Indrek pisut nõrdinult ja sõnas: «Ma tahaksin teid sülle võtta ja kanda kuskile hästi kaugele.»

«Kaugele? Ma ei taha üldse kaugele,» ütles Malle. «Ma olen juba mitu suve tahtnud minna mere äärde, mis ei ole siit rohkem kui kuuskümmend kilomeetrit eemal. Seal tuleb suure tee pealt keerata metsa vahele ja metsatee viib otse mere äärde. Kui olin veel pisike tüdruk, siis käisime emaga seal ja praegu on kõik nii selgesti meeles: seal on suur üksik mänd, mis kasvab teistest mändidest eraldi, päris ranna ääres, ja kui olin kõhuli liiva peal, siis nägin tillukest saart, kus kasvas kaks mändi. Kas pole naljakas: üks mänd ja kaks mändi.»

Me peaksime umbes veerand tunni pärast minema, arutas Indrek, muidugi kõige parem oleks, kui saaks minna tüdruku juurde, kuid see on vähe tõenäoline, reaalsem oleks võtta takso ja sõita linnast välja, seal pole mõtet lasta taksol oodata ning kui enam-vähem korralikult saab

bussiga tagasi, siis peaks jõudma umbes kümne või üheteistkümne paiku linna. Tiiu on kindlasti õhtusöögi tema jaoks pannud praeahju ja magab juba, tema aga tuleb vaikselt, heidab naise kõrvale, see muidugi mõtleb, et ta on tööpäevast väsinud ega taha teda segada. Indrek süütas sigareti, seekord ta ei küsinud tikke, süütas lihtsalt sigareti ja pani tikud lauale tagasi. Korraga ta mõtles, et kindlasti tähendas tema endine südamevaev seda meeldivat kohtumist, ja muigas.

«Kas teil suvila on?» küsis Malle.

«Aga kas sina tahaksid endale suvilat?» põikles Indrek vastusest kõrvale.

«Ma ei ole sellele mõelnud, aga kui see oleks just selle üksiku männi all ja lained käiksid uksest sisse, siis küll.»

Indrek kutsus ettekandja ja maksis arve. «Kas te hakkate juba minema?» imestas tüdruk.

«Me lähme muidugi koos,» ütles Indrek rõõmsalt ja jättis ettekandjale kümme kopikat jootrahaks; ettekandja naeratas, aga mitte eriti rõõmsalt, sest ta oli ilmselt lootnud saada rohkem.

«Aga kuidas ma teiega tulen,» oli Malle nõutu, «ma ei tea teist ju mitte midagi.»

«Ma olen ajakirjanik ja teen seda leheneegri rasket tööd,» püüdis Indrek öelda võimalikult lihtsalt.

«Aga teil on pealeselle naine,» ütles Malle ja vaatas Indreku sõrmust.

Indrek tõmbas instinktiivselt käe tagasi, samas häbenedes oma liigutust, aga Malle vaatas teda huviga: «Kas teil laps on?»

«On küll,» vastas Indrek kohmetudes.

«Kas poiss või tüdruk?»

«Tüdruk.» Indrek tundis, et teda hakkab see küsitlus ärritama.

«Aga kas teie naisel on tumedad või heledad juuksed?»

«Heledad, kaalub seitsekümmend kuus kilo ja käib üle päeva vannis,» vastas ta mahasurutud vihaga.

Malle tõusis äkki püsti, võttis laualt sigaretipaki ja tikud, jäi nagu viivuks mõttesse, siis pani tikud lauale tagasi ja ütles: «Teil on siis kõik, ainult tikke teil ei ole.»

Indrek vahtis mõistmatult, kuidas tüdruk läks kindlal sammul läbi kohviku, siis uksest välja. Seejärel vaatas ta hulk aega laual lebavat tikutoosi ning karahvini, milles oli umbes kahesaja grammi jagu likööri; ta oleks tahtnud tõusta püsti ja ära minna, aga samas oli nagu kahju jätta liköör joomata, ta valas klaasi täis ning mõtles, et kui ta nüüd veel joob, siis tuleb kindlasti kodus suur pahandus.

Naise tulek

Pühapäevale järgnes vindunud ja vihmane esmaspäev. Oli oodata tormi, sest kajakad lendasid majade kohal, kriiskasid vahetpidamata ja vahtisid näljastena poriseid tänavaid ja platse. Oskar tõmbas kardina eest ja nägi kajakaid. Nägi mudast hoovi. Liis astus kaevu poole ja ta kalossid kleepusid kinni. Korraga astus ta kalossist välja, määris suka ja jäi nagu kurg ühe jala peale seisma. Kaevu juures oli tsemendist platvorm, Liis astus sellele, kloppis jalgu, asetab ämbri konksu otsa ja hakkas pumpama. Vesi vulksus ämbri. Kui ämber sai täis, astus Liis läbi mudase hoovi tagasi, Oskar saatis teda pilguga, kuni ta kadus maja nurga taha, ja siis lendasid taevast ainult kajakad.

Ta ei märganud mind, kahju, et ei märganud, sest siis oleksin talle tervituseks noogutanud, mõtles Oskar, mul on täna vaba päev ja võin magada nii kaua kui tahan, kahju, et ilm on vastikult vihmane ja vist oleks ikka kõige õigem edasi magada.

Või ei magaks? Oskar heitis pilgu voodile: linad olid öisest vähkremisest segamini. Ta tõstis teki ja linad toolile ning põrnitses tubakapurust madratsit: helesinised triibud ja hallid triibud, mõned kollakaspruunid plekid; ta silus tubakapuru maha, laotas uuesti linad ja teki, kloppis padja kohevile, süütas sigareti ning heitis selili. Aga und ei olnud.

Und ei olnud ja suits ujus lakke, et jääda viirastusena keset tuba hõljuma. Täna on mul vaba päev, aga ma ei viitsi magada, mõtles Oskar, Liis on kena tüdruk ja äkki ta koputab uksele, mina hüüan, et astu sisse, Liis, ta avaks ukse ja ütleks: tere, Oskar, kuidas sa elad? Aga Liis ei tule. Ta võiks tulla, aga ta ei tea, et ma teda ootan ja pealegi peab ta täna tööle minema; kahju, et Liis peab täna tööle minema.

Oskar tõusis voodist ja pani sussid jalga; läinud teise tuppa, lükkas ta kardina ka seal akna eest ära: asfalt läikis ja inimesed kiirustasid tööle. Vastasmajas oli pood, naine läks poe uksest sisse, tal oli kandekott käes ja ta kandis roosat keepi. Liis kannab ka roosat vihmakeepi, teadis Oskar, ta peaks varsti tööle minema ja siis läheb ta akna alt mööda. Ta tõi tooli ja istus ning tal tuli meelde, et paari päeva eest pesi Liis pesu. Tema seisis kardina taga ja vaatas, kuidas Liis pani pesu kuivama: Liis kummardub, võtab kausist käterätiku, klopib selle sirgeks, tõuseb kiki-varvule ja paneb rätiku pesupulkadega nõöri külge. Siis kummardub uuesti, lühike kleit tõuseb kõrgele ning Oskar näeb, et tal on valgetel päevitamata jalgadel, seal kõrgel, pruun plekk. Ma tean, et Liisil on seal sünnimärk, mõtles Oskar ja see mõte erutas teda mõnusalt ning ta vaatas niikaua pealt, kui kõik pesutükid said kausist otsa ja Liis läks tagasi tuppa. Pärast seda ootas Oskar öhtuni ja enne pimedat tuligi Liis pesu korjama. Kahju, et tal on pesupäev, heietas Oskar, ta on sellest vist väga väsinud, aga kui ta ei oleks väsinud, siis kutsuksin ta jalu-

tama. Ja Oskar otsustas, et järgmisel öhtul kutsub ta Liisi kindlasti jalutama, aga siis algasid vihmased ilmad. Keegi ei käinud jalutamas.

Jalutama ta küll ei tule, ütleb, et vihma sajab, aga kinno, miks ta ei võiks kinno tulla. Ma palun, et ta tuleks täna koos minuga filmi vaatama, otsustas Oskar. Ta hüppas püsti ja hakkas kiiruga riietuma. Ta tuleb kindlasti! Lähen koridori, teen näo, nagu läheksin tööle, ja kui ta tuleb, küsin, mis ta öhtul teeb, kas ta ei tahaks kinno tulla, ja kindlasti ta ei ütle ära, sest mis tal peaks kinnomineku vastu olema.

Tõepoolest, mis tal peaks kinnomineku vastu olema, mõtles Oskar, seistes koridoris, hoides üht kätt ukseingil ja oodates, millal trepp hakkab Liisi astumisest naksuma. Ta mõtles, et oleks rumal, kui Liis saaks aru, et ta ootab, oleks hea, kui nad saaksid juhuslikult siin koridoris kokku ning ta teeks nagu muu seas Liisile ettepaneku kinno minna.

Ta kuulis trepi naksumist ja lõi ukse mürtsudes kinni. Aga see ei olnud Liis, oli hoopis Endre-mutt. Oskar kohmitses ukse kallal.

«Vihmane ilm,» teatas Endre-mutt.

Tuli Liis. Tal oli roosa keep seljas. «Nüüd sajab seitse nädalat järjest,» ütles Endre-mutt. «Tere, Liis,» ütles Oskar ja keeras ukse lukku.

«Tere,» ütles Liis ja jäi seisma.

«Kas lähed tööle?» küsis Oskar. Liis vaatas teda imestunud ja Oskar mõtles, et ta vist ei kuulnud. «Kas lähed tööle?» küsis ta hästi valjusti.

«Muidugi lähen,» vastas Liis.

«Nüüd sajab seitse nädalat järjest,» ütles Endre-mutt veel kord ja pani käed kõhu peale risti.

«Ma lähen ka tööle,» valetas Oskar. «Mõtlesin, et võiksime koos minna.»

«Kui seitsmemagajapäeval sajab, siis sajab seitse nädalat järjest,» teatas Endre-mutt õpetlikult ja vahtis neile järele; kui nad tänavale jõudsid, märkas Oskar, et oli mütsi unustanud pähe panna, ta tõstis krae üles ja nad käisid vaikides. Peaks nüüd midagi rääkima, mõtles Oskar, pean rääkima millestki muust, sest kohe ei sobi kinost rääkida, aga ta käis ikka vaikides, Liis vaatas paar korda uudishimulikult tema poole ning Oskaril hakkas häbi, et ta ei oska millestki rääkida ja talle tundus, nagu oleks ta tühi kingakarp, mida Liis kannab kaenla all, oodates sobivat juhust, millal saaks karbi maha visata ja seda siis jalaga enda ees toksida.

«Ma pööran siit ära,» ütles Liis. Oskar kohmetus, jäi keset teed seisma. Liis naeratas armsalt: «Head nägemist, Oskar.»

«Oota!» hüüatas Oskar.

Liis seisatas.

«Tule täna kinno,» kogeles Oskar.

«Mida vaatama?» huvitus Liis.

Oskar ei teadnud, mida, ja vaikis, Liis punastas äkki ja lõi silmad

maha. Oskar tundis, et kurgus pitsitab. «Kas sa tuled?» küsis ta kõike julgust kokku võttes uuesti.

«Tulen,» vastas Liis vaikselt. «Aga nüüd pean kiirustama, muidu jään veel tööle hiljaks.»

«Ma tulen peale tööd sinu juurest läbi.» Liis noogutas ja ruttas minema. «Nägemiseni, Liis!» hüüdis Oskar talle järele.

Korraga vihma ei sadanud. Toomingad hakkasid uuesti õitsema, nende uimastav lõhn pani pea ringi käima ja see hakkas tantsima: algul kobamisi, nagu häbenedes oma oskamatust, siis sattus hoogu ning terve tänav keerles tantsides. Sülemid valgeid õisi olid läbisegi õrnade roheliste puulehtedega; linnud rivistusid telefonitraadidele ja alustasid lõbusat kontserti. Oskar keksis üle loikude, tiris pooluimasena trepikoja ukse lahti ja pidi Endre-muttele otsa tormama. «Oled pime või!» kirus mutt, keeras ringi ja jäi sahvri uksele seisma, käed jälle kõhu peal risti. Oskar põgenes tuppa.

Talle tundus, et kohe muutub Endre-mutt hiireks ja poeb läbi seinaprao või lukuaugu sisse, et ta on juba enne olnud mitu korda hiir ning nüüd ootab vaid sobivat silmapilku, et kõik Liisile ette rääkida. Oskarit haaras hirm: kui ta tõepoolest räägib, mis siis? Ta istus rusutult toolile. Ta ei tahtnud enam sellest mõelda, nüüd on sellega lõpp ja ta armastab ainult Liisi. Trepp nagises — Endre-mutt läks tuppa. Oli vaikus. Mingi kummaline vaikus ja Oskar vaatas unistavalt ringi.

Läbi akna valguvasse halli valgusse lõi korraga sisse hele kiir, see hakkas pilkuma, siis tuli palju kiiri ja nad muutusid vikerkaarevärvilisteks. Päike tuli välja ja nad lähevad Liisiga mereranda. Ta hoiab õrnalt Liisi ümbert kinni, Liis toetub tema vastu: päevitajad vaatavad neid naeratades, noogutavad neile; pallimängijad jätavad mängu, pall veereb merre, jääb madalatele lainetele kiikuma, aga keegi ei pane seda tähele — inimesed noogutavad neile naeratades.

Nüüd istub Liis diivanil, ta on jalad enda alla tõmmanud, juuksed lahtiselt ümber pea hõljumas. Tubagi on teistmoodi: seinu katab tillukeste siniste lilledega tapeet, vaasides õitsevad punased roosid, rasketest kuldraamidest vaatavad vastu mered ja rohetavad metsad ning kõikjal on kirkas päikesehelk — neil on liiva peal kuum ja vesi ahvatleb hullama. Liis paneb pea jalgade vahele ja vaatab, et ta on tagurpidi — see on nii naljakas: pea all ja jalad üleval; aga temale meeldib, et Liis nii vaatab.

Oskar sõrmitse taskurätiku nurka, unustades, et pidi nina nuuskama, vihmast märjad juuksed tilkusid. Siis süütas ta sigareti ning vajus vastu diivani seljatuge. Kohe tuli Liis tagasi ja pani oma pea tema õlale. Magus ja uimastav aroom hõljus õhus, Liisi juuksed kõdistasid ta nina-sõormeid, korraga märkas ta nurgas Endre-mutti, see istus põrandal maas, käed endiselt kõhu peal risti, ja nägi kõike pealt. Aga sellest ei olnud midagi, et ta pealt nägi, seda ta pidigi kõigile kuulutama ja Endre-mutt muutus korraga toredaks mutiks ning Oskar naeratas temale. Mutt

naeratas vastu ja Oskar mõtles, et küllap me meeldime temale, siis pööras ta end Liisi poole ja küsis, kas Liis armastab teda. «Ma armastan sind,» ütles Liis.

«Aitab unistamisest,» ütles Oskar kuuldavalt, tõusis ja pani voodiriided kokku, siis tegi akna lahti — tuppa voolas niisket õhku ja kajakate karjumist. Ta läks teise tuppa, pani triikraua soojenema, hulk aega mõtles, kas hakata särki pesema või mitte, siis otsustas, et kui läheb kinopileteid tooma, ostab hoopis uue. Ta pressis hoolikalt püksid ja pintsaku, riputas need riidepuu peale, viksis kingad, siis avastas, et ei olegi enam midagi teha. Akent kinni pannes tundis iiveldust ja mõtles: see on sellest, et ta tühja kõhu peale suitsetab. Ta läks kööki, jõi klaasi vett ning heitis uuesti pikali.

«Kallis, kas oled väsinud?» küsis kohe hoolitsev Liis.

«Ei, ma vaatan sind ja mõtlen, et terve see aeg, mil sind ei olnud, ootasin iga päev, et sa tuleksid.»

«Aga võib-olla sa kogu aeg ei oodanud?» küsis Liis kahtlustavalt.

«Ah, sa usud seda Endre-muti loba, paljugi, mis räägitakse,» pöökles Oskar. «Ausõna, ma kogu aeg ootasin ja ei uskunud, et sa kunagi tuled, mõtlesin, et tohin sind vaid kaugelt vaadata. Kardina tagant. Sa ei oska arvata, kui õnnelik ma nüüd olen.»

«Ma olen samuti õnnelik. Lihtsalt õnnelik ja ma ei usu midagi sellest, mis räägitakse.» Liis seisis voodi kõrval ja vaatas otse temale silma.

«Sul on meri silmades,» ütles Oskar.

«Sinul on ka meri silmades,» ütles Liis. «Mäletad, kui olime mere kohal lindudena?»

«Me olime kajakad,» ütles Oskar. «Me olime kajakad,» kinnitas Liis ja istus ta kõrvale.

Oskar ärkas selle peale, et keegi kloppis kõvasti vastu üst. Ta vaatas kella ja nägi, et oli juba pool kaksteist. Ma pean kiirustama, muidu võin kinopiletitest ilma jääda, mõtles ta, kui läks avama. Aga kui ta keeras ukse lahti, siis nägi toda naist.

«Nagu tellimise peale,» ütles naine. «Käisin töö juures sind otsimas, aga tuleb välja, et sul on täna vaba päev.» Oskar taandus uimaselt kõrvale. Naine sulges ukse ja pani kohvri ning suure musta kandekoti riidenagi alla põrandale. Siis hakkas ta mantlit vihmast kuivaks rapsima.

«Sa pidid tulema alles nädala lõpul,» raputas Oskar pead ja jõllitas kohvrit.

«Mis? Sa ei rõõmustagi?» hakkas naine naerma. «Tegin sulle kena üllatuse, eks,» ja surus Oskari vastu oma märga rinda. «Oh sind mu väiksekest küll!»

Oskar raputas pead ja mõtles, et näeb viirastust. Naine aga riputas mantli nagisse, võttis kandekoti ja läks tahatuppa. Oskar astus paar kiiret sammu, nagu tahtes teda peatada, jäi siis seisma. Milleks ta selle kohvri kaasa on võtnud? mõtles ta ja millegi ebameeldiva eel-

aimdus pitsitas ta kõri. Naine oli istunud laua taha ja pörnitses altkulmu.

«Kas sa ei olegi rõõmus?» küsis ta otsekui ähvardavalt.

«Ei, miks...» kohmas Oskar, astus laua juurde, võttis sealt ajalehe ja murdis kokku.

«Sa vaatad mind nagu võõrast,» ütles naine, tõusis ja astus otse tema ette. «Ütle, kas sa ka igatsesid mu järele?»

«Palun mine ära,» mõtles Oskar. Naine surus ta enda vastu ja tal oli tunne, et kohe pigistatakse ta laiaks nagu pannkook. Siis litsus naine oma märjad huuled vastu tema huuli, seejärel tõukas ta kergelt eemale ja vaatas teda.

«Ma olen alles unest segane,» pomises Oskar.

«Küll on tore, et sul täna juhtus olema vaba päev,» sädistas naine. «Miks sa just täna pidid tulema,» mõtles Oskar. Aga naine seisis juba voodi kõrval. «Tule,» kutsus ta.

Oskar ajas tuhatoosi laua pealt maha, tuhatoos oli pilgeni täis ja ta hakkas suitsukonisid ja tikke pōrandalt üles korjama. «Jäta, küll sa pärast jõuad,» käskis naine, aga Oskar nägi, kuidas samal ajal Liis vaatas teda jalgade vahelt: pea oli all ja jalad olid üleval; väga kenasti vaatab — selles pole midagi ebaloomulikku, et tüdruk poissi nii vaatab, ütlesid inimesed ja naeratasid neile heatahtlikult; aga kui Oskar tõstis pilgu, nägi ta, et naine tõmbas juba kombineed üle pea.

«Ma ei taha,» mõtles Oskar.

Kui see oli läbi, ütles naine, et ta olevat õnnelik poiss, ja silus üle ta juuste: «Igatsesid, ma tean, kuidas sa igatsesid mu järele ja korraga ma olen sinu.»

Oskar pörnitses oma kondiseid põlvi, siis vaatas aknast välja ja nägi, et taevas lendasid kajakad. Korraga koputati, Oskar võpatas kohkunult. Koputati veel kord.

«Mine tee lahti,» käskis naine ja ütles siis õrnalt: «Meil pole vaja kedagi karta, ma ei lähe enam sinu juurest ära.» Oskar tõusis, võttis hommikumantli ümber ja läks avama.

Grand prix

aiguti käristasid jäävälja auravad lahvandused. Tihe udu roomas kaldajärsakust üles, tungis läbi rõivaste. Meest raputasid külmavärinad. Ta rebis kuuekrae kõrgemale. Käed tõstetud, tardus ta samas paigale. Öödust kerkis inimfiguur. Viivu põrnitses mees liikumatut hahmu, astus

siis raevukalt edasi. Vaid kaldaäärne puu. Raagus, niiskusest läikiva tüvega. Ent... taamal seisab ju tõepoolest keegi! Taeva päralt, ega ometi...? Ei. Jälle puu. Neetud. Pikk rida puid. Kaldaallee vist. Nagu... nagu... kadalipp. «Ka-da-lipp,» kordas mees poris lirtsuvate sammude rütmis. Vinutuul rabistas okstelt jäiseid piisku. Hetkeks ilmus lähim lahvandus aurupilvest nähtavale. Mees eraldas selgesti keeriseid selle mustaval pinnal. Neis oli isemeelset mängulusti. Ja seletamatut lumma. Mees kiskus pilgu jõelt. Kiirendas sammu. Tema selja taga tehti sama, mees teadis seda pöördumata.

Taibanud, et keegi tal kannul käib, oli mees alguses tundnud vaid uudishimu. Mõni juhuslik teekäija, oli ta mõtelnud, või keegi, kes võib-olla vajab midagi. Ja oli oodanud, millal tundmatu järele jõuab. Kuid võõras ei lähenenud. Tegemist polnud niisiis abivajajaga. Ega juhusega. Huvi tunti just tema vastu, see oli selge. Mees püüdis kiiresti leida takso, kuid tänavad olid tühjad. Linna ta ei tundnud; polnud ühtegi inimest, kelle juurde sisse astuda. Proovinud läbi kõik võtted, mida ta jälitajast vabanemiseks teadis, oli mees lihtsalt jooksu pistnud, kasvav hirm kannustajaks. Talle joosti järele. Sõnatult.

Kividele komistades ja poris libastudes oli mees aina edasi sööstnud, hoolimata rõivastest, hoolimata võimalusest pimedas sandiks kukkuda. Korra näis talle, et tagaajaja on maha jäänud, on jäljed kaotanud või väsimuse tõttu kaastamisest loobunud. Mees vähendas tempot, ent niipea kui ta oli seda teinud, ilmus jälitaja taas. Ja hullunud tormamine pimeduses jätkus. Lõpuks ei pidanud mees enam vastu — hirm, mis seni vastupidavust oli andnud, võttis talt korraga jõu. Hingpakkis pöördus ta jälitajale vastu, valmis kõigeeks. Aga tagaajaja ei kiirustanudki nüüd. Ta seisatus — nii kaugel, et mees vaevu ta kontuure eraldas, ja toetus puule nagu ta ohvergi. Kogub jõudu, mõtles mees vabisevate sõrmedega taskutes kobades. Need olid tühjad.

«Mida te minult soovite?» kagises mees pimedusse.

Vastust ei tulnud.

«Miks te mind jälitate?» karjus mees hüsteeriliselt. «Mida te minust ometi tahate?»

Ta hakkas astuma puule naalduva silueti suunas. Must vari eraldus tüvest ja taandus pimedusse.

Ümberringi valitses vaikus. Ainult kusagilt kõrgelt kandus ajuti lennukimootorite juminat. Mees vandus valjusti, kuulatas seejärel teraselt ja võttis siis endise suuna, taoti tagasi vaanides. Tundmatu — mees ristas ta Meeviseks, isegi teadmata, miks — seiras teda taas, tema liikumist otsekuu kopeerides: peatus mees, peatus ka tema, lisas mees tempot, tegi seda temagi. Niisugune närviline ja pisut absurdne olukord oli kestnud juba väga kaua; mees ei mäletanudki enam täpselt, millal see algas. Mees oli loobunud tagasi vaatamast — ta tajus jälitaja pilku oma kuklas nii selgelt, et võis peaaegu meetrise täpsusega nende vahe-maa määrata. Sellest peale, kui jõe äärde jõuti, hoidis Meevis lühemat distantsi.

Mees kõndis nüüd kiiresti, pilguga lähenevaid varje puurides. Eest-poolt oleks nagu hääli kostnud. Mees pingutas kuulmist, pidas hinge. Jah, eksitust polnud — see oli kõnekõmin.

«Inimesed!» kiiratas mees jooksma hakates. «Sõb-rad!» hüüdis ta erutusest katkeva häälega, kartes tulijaist vidus mööduda. Ent juba ilmus pimedusest kaks silueti, juba nägi ta neid — meest ja naist — üsna selgesti. Ka teda oli märgatud. Paar peatus. Seisis pilgu liikumatult. Siis tegid nad korruga täispöörde, kadusid tiidsasti ööuttu.

«Pidage!» karjus mees neile järele tormates. «Ma vajan teid, inimesed! Aidake mi . . .»

Miski jäi jalgu. Mees komistas, räntsatas täies pikkuses teeporri. Lamades kuulis veel eemalduvate sammude müdinat. Siis hääbus seegi. Vaikus. Mees ajas end pikkamisi käpuli. Kõrvulukustav möirgamine pea kohal pani ta kogu kehast võpatama. Näis, nagu variseks taevas. «Miraaž»-hävitaja, taipas mees. Ulgumine kaugenes tormihoona. «Kaitsja!» pomises mees tõustes. Sülitas liiva suust. Ropsas peoga üle rekaste rõivaste.

Eemalt huumasid mingisugused tuled. Mees hakkas valguse poole tukerdama. Kollased sõõrid muutusid järk-järgult suuremaks ja heledamaks ja mees nägi hiigelsilla metallsõrestikku. Elektrivalgustite tuhmuv rida selle kohal kadus kaugusse. Kusagil mitte ainsatki hingelist. Tõstnud jala sillaplatvormile, vilksas mees tagasi vaadata. Jah, too seal polnud teda jätnud.

Sild tühises jalge all õõnsalt. Ligatedatel metallplaatidel vedeles vet-tinud kompvekipabereid. Rebenenud «l'Humanité». Pealkirja all ver-saalis «GRAND PRIX DE . . .». Leheräbal lirtsatas saapa all. Mees peat-us kuhtunult. Toetus rinnatisele ning vaatas jõe. Lahvandused aurasid.

Kõik on aur, olevat keegi öelnud. Vist Koguja. Ja mäng, lisas mees virdavat vett vaadates. Kaua ning ahnelt jälgis ta keeriste tantsu. Nagu vihuti mängeldes mõtles, et peaks nendega minema.

«Lasta end lainetel mustadel kanda,
viia end ära siit — Lethe jõe randa.»

Tõepoolest, arutas mees juba julgemalt, kunagi sünnib see ju niikui-nii. Võib-olla isegi üsna pea. Ja siis kindlasti vägivaldselt, vahest koguni piinarikkalt. Võib-olla tuleb ainuüksi hirmu käes piinelda päevade ja nädalate kaupa, taluda alandust, mida see põhjustab.

Mehe enesekindlus kasvas. Varem polnud ta söandanud taolistel mõtetel nii pikalt peatuda. Alati oli midagi teda takistanud, tagasi hoidnud. Sellest hoolimata, et oma targutusi polnud ta sisimas kunagi tõsiselt võtnud. Mõtelda võib ju paljugi! Sõnade, veendumuste ja tegude vahele jääb ikka ületamatu lõhe. Aga nüüd oli tal sild. Nüüd kammitstes teda vaid hirm kõrguse ees, hirm teadmatuse ees, hirm lõplikkuse ees.

Mehe süda peksles ägedalt. Oli aeg minna. Meevis lähenes aina. Mees ajas end sirgu. Asetas jala kaitsevõrele.

Tuttav lapsekäsi peatas ta. Võilillekimp, mis pidi viima tusatuju, oli selles peos niisama värske kui aastate eest. Nagu üks hommikukiirtest ja igilumest sätendav mäetipp, mille jalamil heitlesid veel öövarjud. Nagu orelimäng hämaras külakirikus, kuhu kandus niidetud heina lõhna. Nagu ühe naise usaldavad silmad, tema naeratus.

Jah. Kuid sellegi oli maailm temalt uuesti võtnud. Ent kui kõik kordub veel? Ei enam. Ei iialgi, nagu ütles üks ronk. Kellele põhjustaks tema lahkumine tõelist valu nüüd? Kellele oleks ta asendamatu? Millest konkreetset oleks tal endal kahju lahkuda? Oma pärisosa, oma elu parimad hetked võtab ta ju kaasa.

Mees tajus kedagi lausa selja taga. Ta ronis rutaka! käsipuule. Vaatas alla. Sulges silmad. Jälitaja rahmas teda jalast. Vastupandamatu jõud kiskus meest tahapoole, tagasi sillale. Mees vaarus, püüdis tasakaalu säilitada. Rabeles vastu kogu jõust. Röökis jubedusest. Meevise haare lödvenes korraks. Samal silmapilgul rebis mees end lahti ja kukutas sügavikku. Ta oli pääsenud.

Langemisevahk vaibunud, hakkas ta keha pinnale kerkima. Jäine vesi imbus rõivastesse; liikmed kirvendasid külmast. Siis tundis mees, kuidas pea kerkimishoos millegi vastu pörkas. See oli jääkaas: tormakas vool oli kandnud ta üllatavalt kaugele. Mehe eneseületamisrõõm muutus juubelduseks, ekstaasiks. Isegi stiihia oli tema poolt. Ükskord ometi! Siit ei leia teda eales keegi! Meeviski mitte. Nüüd oli ta vaba, vaba kõigist! Ka ootusekuradist, keda oli aastaid illusioonidepudruga nuumanud. See kuningriik kuulus vaid talle üksinda. Tema oli selle vallutanud, tulnud võitjaks. See oli tema triumfihetk, tema *grand prix*.

Mees kukerpallitas vees, vehkis käte ja jalgadega. Ta oli vaba! Vaba! Nüüd uskus ta mõistvat väidet, et suurim inimeses on tema langus. Veel kunagi oma elu jooksul polnud ta kogenud nii täiuslikku tunnet, nii segamatut rõõmu. Seda oli tema jaoks harjumatu palju. Liigagi palju. Oleks tahtnud oma õnne jagada, sellega kedagi õnnestada. Nõnda oli ta kord lapsepõlves ihanud viia kaasläsi rikkalikule maasikavälule, mille oli avastanud. Ja polnud tal rahu enne, kui seltsilised leiust osa said. Samasugune painav tarve valdas teda nüüdki.

Mehe keha sihitu pöörlemine asendus korrapäraste liigutustega. Ene-sele oma tegevusest aru andmata oli mees hakanud ujuma, peaga aeg-ajalt jääst lage riivates. Veel polnud ta vett sisse ahminud, veel jätkus õhku kopsudes.

Jälle kopsas pea vastu jääd ja endisest ägedamalt tõmbas mees end edasi. Kusagil peab jää ju lõppema, kuskil peab olema auk selles neetud kaanes. Aga kui ta ei leiagi seda? Kui enne...? Mehel oli tunne, nagu oleks ta keha õõnsaks muutunud. Kõhukoopas viipus läila lainetus. See oli hirm. Jääkaas jätkus endiselt. Mõistus hakkas raudkülmas vees tuhmuma. Jääkaas jätkus endiselt. Juba tõmbles hapnikupuudusest vahelihas. Jääkaas jätkus endiselt. Viimase jõuga hambaid kokku surudes laskus mees sügavamale ja sööstis siis üles, nii kiiresti kui suutis. Pea raksatas kokkupõrkest. Teadvus tumenes, näis hoopis kaduvat. Mees ei adunud isegi seda, et suhu ei tunginud vett. Siis aga tajus ta korraga nõrka valgust. Nägi ähmaselt väikest lahvandust. Mees ei usaldanud oma veest looritatud silmi. Taipas siis, et ta ju ometi hingab, ja rõkatas hoovatuses.

Vool kandis ta kiiresti võrendiku teise otsa. Mees haaras jääservast, vinnas end rinnuni veest välja. Lartsatas jää murdudes tagasi. Ta proovis end selili kuivale hiivata. See näis õnnestuvat. Mees tänas mõttes vetelpäästeplakateid, ja vajus siis praginal sisse.

Aina uusi tükke eraldus jääväljast ning üha enam väsis mees. Ta silme ees kangastusid uppunud, keda oli sattunud nägema. Tinedad moondunud näod, nahk koorunud vedelalt lihalt. Raipelõhn sõormeis, tegi mees taas katse välja ronida, kuid raskunud keha ei kerkinud enam. Nüüd hakkas ta appi karjuma — kimedalt, pikalt, lootusetult.

Hädavaevu suutis mees veel pead veepinnal hoida. Tema keha oli kaelani kadunud jääkaane alla. Visalt, raugematu jõuga imes vool teda endasse. Kriipshaaval vajus jäätunud juustega pea sügavamale. Enam ei valitsenud mees oma käsi. Jääserva klammerdunud sõrmed hakkasid pikkamisi libisema. Nad olid just vallandumas, kui mehe randmetest korraga kinni haarati. Tema tundetu keha kerkis veest, lohises jääle. Samas oli ta võrendikust juba kaugel.

Veidi toibunud, vaarus mees põlvili, vaatas ringi. Selja taga märkas ta pimeduses vaevu eraldatavat hahmu. See oli Meevis. Jälitaja.

Poemist „Hiroshima naeratus“

REEKVIEM TUNDMATUILE SURNUILE

Te peate igavesti mäletama
neid tundmatuid, kes surid Hiroshimas:
küll kühmas kalurit, kel valmis just
uus võrk, mis oli kootud päiksepaistest
ja milles ookean hõljutas vesiõisi,
mis lõhnasid kannikestena,
kui meest, kes rikšarakmeis koju jõudis
ja, nagu naerul, näitas lastele
üht kaasatoodud imelikku looma,
jalgratast igivana. Ise lausus:
«Ma sõidan sellega veel sada aastat!»,
ja emasid, kes surid hälli kohal
või tegid parajasti rasket tööd,
ja tütarlast, kes veerand tunni pärast
taas oleks kohtund oma kallimaga,
kes oli rindel olnud neli aastat
ja haavatuna veidiks koju lasti,
ja õnnetuid, kes templijahedusse
tol tunnil olid tulnud palvetama,
ka lapsi mäletage, neid, kes koolist
ei tulnud enam koju. Põllekesed
vaid tuulepuhangutes tiirlesid.

See pilt ehk kurvem oli veel kui surm . . .

Me peame igavesti mäletama
neid tundmatuid, kes surid Hiroshimas . . .

Ei tohi mõrvarid meil meelest minna.

HIROSHIMA LINDUDE HÄÄLED

Kus, kus nad on?

Kes?

Kus, kus nad on?

Kes? Kes?

Kus nad on?

Kes? Kes?
Inimesed ...
Ei tea. Näe, tuhk. Helbed ...
Kõik lendasid ära ...
Kuhu, kuhu?
Ei tea. Teeme meie pesa!
Kus?

TUHA HÄÄL

Ei enam tea, kes ükskord olin, koos
mus on nüüd paljud. Olen tulvil und,
ränk-kehatut kui needus. Olen kivipank
ja teostamata jäänud elutung.
Ma olen ohtlik lelu, mörvarid!
Ei saa mind pihku jätta, nagu ei saa lund.
Ei suuda te mind merre puistata —
ma olen teie mällu söövitund.

Eest! Olen tuhk. Ka läbi uksepraod
võib astuda mu vilgas varjujalg.
Kui uneaegu suudlen teid, siis märgitud
mu tuhasuudlusest on jäädavalt te palg.

OOKEAN TÕUSEB...

... Kas näed, et ookean on tõusmas!
Ta avarus kiigub ja kiirgab miljonitest
mälestustest ja haavadest. Tuhaloori
ta tõmbab maha — silmapiir väriseb,
sinised tellised tulevad müürist lahti
ja kõrgele tõstetud needusemärki kui vastust
näitavad Hiroshima õed, nagu Nagasaki
lahega, mis pole enam lahe vöö, vaid ahel.
Ennäe! On Jokohama samuti vangis
ja Shimonoseki, palav kõrgahjupõrgu,
mis lükkab laotusse tuhandeid teravaid sarvi,
sulametalli lohede kallistus kaelal,
mürgi, raua ja väavli lämmatav ling ...

Ja valjult mühiseb merre, mis kõigist suurem,
ja kerkib taeva kumera kummini
üks teine meri soolasest, kibedast higist.
On miljonid jõed talle toiduks toodud. Temas
on paljude piinatud laupade kortsud koos:
Javata kaevurid, kes kopsudest sülgavad verd,
ja põlised põllumehed, kes näljapuuslikena

on puusadest saadik riisipõldude poris,
ja kollased orjad Okinawa saarelt,
kes, palgetel kahvatu kuma, rebivad rikšasid,
kus pehmetes patjades aelevad anastajad ...
Ookeaniratsud hüppavad hirnudes püsti,
kurjalt korsates, sadulaid pildudes taeva.
On ookean tulvil otsekui relvade helki,
otsekui relvade helki ja vahuste trompetite
ja vahuga kaetud pörgulõugade häält —

ja niiviisi sööstab ta matma mõrvareid!

Ookean sööstab matma mõrvareid
ja hõikab paljude paljasjalgsete poole,
ülekohtu ohvrite vaikivale voolule:
— Võtke mu relvad ja tabage nendega!
Te peate mu mürgi, mu sapimõrkuse
ja mu märatseva ärevuse sügavusist üles leidma,
peate tooma mu tavatu tusa ja vihavõimu
ja haarama mure, mis on must nagu kuristik!
Vaadake mind! Ma avan oma sooned,
et viimati välja saav mürk nad uputaks! ...
Ookean mõirgab, vahutab vihast:
— Mõrvarid peavad minema!

Siis naerab ta metsikult, kallates kaldale relvi! ...

Tõlkinud A. ALLIKSAAR

Vangid

ösel võisime näha, kuidas Leningrad põles. Kaugelt vaadatuna tundus lõõm süütu ja pisuke. Alguspuhku oli meil palju oletamist ja vaidlemist — kus kohal ja mis põleb, ja igamees mõtles oma kodule, kuid päriselt kindlad polnud me kunagi, sest vaatepiiril laiulval linnal puudus sügavus. Tal oli üksnes pimedusest välja lõigatud profiil. Möödus terve kuu, linn üha lõõmas, ja meie hoidusime seljataha vaatamast. Me istusime kaevikus Puškini all. Sakslaste eesliin tungis kiiluna eikellegimaasse, kiilu teravik tuli meie rühmale päris ligidale, üksnes meetrit poolteistsada jäigi vahet. Kui tuul sealtpoolt puhus, oli kuulda, kuidas konservikarpe tühjaks kraabiti. See ajas meid iiveldama. Algul tundus, et näljaga ei saa ära harjuda. Ent nüüd oli näljatunne tuimenenud, suus pakitses vahetpidamata. Igemed olid paistetunud, nagu vatist. Sinel, püss, isegi kõrvik muutusid päevast päeva raskemaks. Kõik muutus raskemaks, välja arvatud leivaportsjon.

Ja veel kandusid meieni sakslaste hääled. Üksikud sõnad. Oli sõnu, mis millegipärast kostsid meile kätte täiesti selgelt. Kunagi ma armastasin saksa keelt, sain tast hõlpsasti jagu. Nähtavasti oli mul hea mälu. Aga võib-olla olin ma võimekas. Jelena Karlovna käis pingiridade vahel — armas, puhas, lillapõseline mutike. «Gorskoff, koristage oma porised jalad eest.» Saapad olid mul alatihti mustad. Ja praegu on säärikud niisamuti paakunud saviga koos. Kirsasäärikud ei pidanud pakast. Parema jala külmavõetud varbad valutasiid. Ma püüdsin kõndides rohkem kannale toetuda. Muldonni juurde viiva käigu alguses saime Truštšenkoga kokku, pöördusime aegamisi ringi ja läksime kumbki oma kaevikulõiku pidi vastassuunas. Säherduse pakase käes ei tohtinud seisma jääda. Truštšenkol olid samuti jalad ja käed külmavõetud. Meile olid ette nähtud vildid. Kogu meie rühma peale oli üks paar vilte. Need andsime Maksimovile. Ta käis meile külmunud kartuleid toomas. Kust ta neid välja koukis, seda ei teadnud keegi. Õhtuti ta kadus ja naasis mõne kartulipabulaga.

Ma polnud kunagi kuulnud lund nii valjusti kriunuvat. Ta lausa kisen-das jalge all.

Möödunud talvel sõitsime me Kavgolovosse. Sulalumi rudises suuskade all, libisemist polnud üldsegi ja me unistasime pakasest...

Kas tõesti see kõik ikka tööpoolest oli? Ja mina, Tolja Gorškov, magasin voodis kahe lina vahel ja ema käis mind hommikuti äratamas?

Läksin tagasi. Läksin ja otsisin tuge külmunud kaevikuseintelt, sest pea käis ringi.

Mis ühist sai mul olla tolle noormehega, kes õppis seda neetud saksa keelt, kes suusatas, kandis triibulist spordisärki, sõitis trammis instiituuti? Mul polnud temaga vähimatki pistmist. Me olime võhivõõrad. Ma teadsin kõike, mida ta oli teinud, kuid ei suutnud kuidagi taibata, miks ta oli nõnda teinud ja miks ta oli nõnda elanud. Tema aga ei tundnud mind üldse. Minevik koorus kihiti nagu kapsalt lehed. Kui ma ellu jään, kas muutun siis tõesti taas teiseks, ja kõik sinne — kaevikud, nälg — taandub üksnes mälestuseks kellestki, kes sõdis Puškini all?

Jõudsime Truštšenkoga ninakuti ja, ära oodanud, kunas sakslased raketi üles lennutavad, uurisime teineteise nägu — kas pole sinna siginenud valgeid laike. Kui raketit kustus, kuulsime hääli. Sealtpoolt. Pimedas kuuleb millegipärast paremini. Hääled kostsid mitte sakslaste kaevikutest, need tulid lähemalt. Imelikul kombel kõneldi laia suuga, lustlikult. Me ronisime laskeastmele ja silmasime lumevalgel kaht kogu. Nad tulid otsejoones meie sihis. Nad kõndisid täies pikkuses püsti, üks oli suurekasvuline, teine väiksem. Nad kaelustasid, tümpsisid sammu ja rääkisid midagi, mitte meile, vaid iseendale.

Me tõstisime vindid. Raketid paiskusid õhku. Valgus langes neile kahele; nad lähenesid, nad olid lausa käeulatuses, väiksem kandis karusnahkse kraega tuvihalli ohvitserisinelit.

Truštšenko pani püssi palge, ma takistasin teda. Ta ei taibanud kohe, siis taipas ja me jäime ootama.

Suurekasvuline toetas väiksemat, vabade kätega tagusid nad endale takti ja üürgasid laulda midagi Lieschenist.

«Seis! Halt!» pistsin ma kisama.

Truštšenko müksas mind:

«Mis sa röögid?»

Ma ei teadnud isegi, miks ma kisendasin. Kuid sakslased ei teinud väljagi. Nad ronisid kaevikurinnatisele ja sadasid sealt järgmisel hetkel alla. Me sihtisime nende pihta: «Hände hoch!» Nad roomasid mööda kaevikupõhja, ei pannud meid mikski ja vandusid. Alati saab aru, millal sõdur vannub, vandugu ta mis keeles tahes.

«On aga end täis tõmmanud,» ütles Truštšenko. «Sa mu meie!»

Jooksis kohale rühmakomandör, kandisime sakslastest talle ette. Rühmakomandör kergitas korraks ohvitseri kraedpidi ja sai vihaseks.

«Mis te mulle puhute,» käratas ta, «seal on ju puha miinipuru!»

Me ei osanud talle midagi öelda. Meie omad mineerisid eikellegimaa juba sügisel, siis mineerisid selle omakorda sakslased, siis jälle meie

omad. Seda maaribakest mineeriti lõputult; seal oli miin miini otsas. Kuidas need kaks läbi tulid, seda meie mõistus ei võtnud.

Rühmakomandör käskis sakslased muldonni tassida. Leitnandi jõudsi kuidagiviisi päralt lohistada, gefreiteriga aga jäime hätta. Kitsukeses kaevikus ei saanud temast kuidagi kinni haarata. Ning nagu ta tükaka sai, pistis kohe laulma. Häält oli tal mitme mehe eest. Ta riputas end meile kaela, tükkis kallistama ja aina üürgas seda tobedat Lieschenilaulu.

Muldonnis heitsime nad põrandale ja nad hakkasid otsemaid norskama, ei tundnud isegi, kuidas rühmakomandör nad läbi otsis. Maksimov ulatas mulle kartuliviilu. Kartul oli mädanema läinud. Ma lutsisin viilu ettevaatlikult, et igemed veritsema ei hakkaks. Poisid vaidlesid, kas need jõmmid lähevad minule ja Truštšenkole keeltena arvesse. Iga keele eest oli lubatud «Punane täht» või vähemalt medal.

Gefreiter noriskas lahtisi sui, õndsanaoline ja punapõskne. Leitnant oli ennast rõngasse keeranud ja pea gefreiteri kõhule seadnud. Maksimov kükitas ta kõrvale, nuusutas.

«Mis see muud on kui rumm,» ütles ta. «Ah te reod!»

Neist levis hapukat ja rammusat lõhna. See pani südame pööritama.

«Paras oleks nad külma kätte visata,» ütles keegi.

Nad olekski visatud, kuid selleks polnud jõudu.

Ma virgusin parajasti siis, kui rühmakomandör sakslasi üles äratas. Esimesena liigutas ennast gefreiter. Ta oiatas, tõukas leitnandi pea oma kõhult, ajas end istuli ja jäi meile otsa jõllitama. Leitnandi pea kolksatas vastu põrandat ja leitnant ärkas samuti. Ta ringutas ja haigutas tükike aega. Siis keeras end küljele ja märkas meid. Muldonni oli kogunenud paksult mehi. Kõik vaikisid. Minu kõrval seisev Truštšenko kõhatas tasakesi, surus kähku käe suule. Leitnant vahtis teda juhmilt ja hakkas korraga naerma. Sedasi aegamisi, kähklevalt. Siis tõstis oma kinnastatud käe, uuris seda, ähvardas meid sõrmega, haigutas magusalt ja asutas end uuesti magama. Gefreiter kahmas tal õlast.

«Russen! Russische Soldaten!»

Selle peale leitnant otsekui visati üles. Ta kargas jalule, haaras püstitoli järele. Kuidas me küll ei märganud talt relva ära võtta? Ta tõmbas oma «Walteri» välja, kuid mehed isegi ei liigatanud. Roodukomandör seisis uktsel. Ta muigatas. Ja meie, niisamuti muigamisi, silmitsesime leitnanti ja ootasime. Leitnandi käsi võbises.

«Gut Morgen,» ütles kapten.

Kõik hakkasid naerma. See oli vaikne, rahulik naer ja leitnant ühines meie naeruga. Siis lakkasime me naermast ja vaatasime, kuidas tema naerab, ja silmitsesime ta punaseid igemeid. Leitnant krimpsutas nägu, hõõrus pead. Ju see lõhkus tal hullumoodi valutada. Ta ütles mõne sõna gefreiterile.

Poisid vaatasid minu poole. Nädala eest oli mind saadetud staapi, seal

oli tõlkidest nappus. Ma ütlesin, et ei oska tõlkida. Ma ei tahtnud staa-
bis tõlkeda, tahtsin tulistada, mitte aga vangidega õiendada. Mul õn-
nestuski ennast siia tagasi rääkida ja poisid ei reetnud mind, kuid nüüd
huvitas neid kangesti, mida leitnant ütles.

«Ta ütles, et see pole muud kui uni, et nad näevad lolli und,» tõlkisin.

Leitnant nõjatas vastu seina, sulges laud. Gefreiter aina pilgutas
mõistmatult silmi, tal oli ikka tobe lõust küll. Siis hakkas ta luksuma
ja palus juua.

«Oh sa mu vaeseke,» ütles Truštšenko. «Peaparanõust tahad või?
Kalja? Äkki kurgisoolvett? Või kapsa oma? Säh, raibe.» Ta pistis ge-
freiteri nina alla trääsa. Ta külmavõetud sõrmed olid siniseks tõmbu-
nud.

Sellest said kõik korraga elu sisse. Gefreiter taganes leitnandi kõrvale,
silmad hirmust valkjad. Ta haaras käega rinnust ja hakkas oksendama.
Truštšenko oli äkki kui pöörane, kiskus leitnandi käest püstoli, suuri-
vaevu saadi ta vangidest eemale.

«Andke vett,» käskis roodukomandör.

Katelok värises gefreiteri käes, vesi loksus maha, ta jõi, puristas, noo-
kas peaga nagu hobune, silmad aga olid endiselt valkjad.

Leitnant libises seina mööda põrandale kükakile, ta kõigutas end
kahele poole, tegi silmad lahti, sulges need uuesti, avas siis taas, otsekui
lootes midagi.

«Küsi, Gorškov, kuidas nad meie juurde said,» ütles roodukomandör.
Ma küsisin. Leitnant naeratas ja sulges silmad.

«Nad ei saa aru,» ütlesin mina.

«Püsti!» röögatas roodukomandör. «Valvel!»

Ta röögatas nii, et me kõik püsti kargasime, ning leitnant kargas
samuti püsti ja tõmbus sirgu nagu meiegi.

«Vaat nõnda,» ütles roodukomandör. «Ja sina räägid, et nad ei saa
aru. Viite nad armee staapi.»

Saatjaiks käsutati mind ja Maksimovit. Meile ulatati ümbrik nende
dokumentidega. Ma katsusin ülesannet oma kaelast ära sokutada. Keegi
meist ei armastanud linnas käia. Kuid rühmakomandör ütles, et saatja
peab igaks juhuks nende keelest aru saama.

Kaevikud olid värsket kriunuvat lund täis. Sakslased kahlasid meist
eespool. Hommik sai meid peatselt kätte. Ta tuli taevasse nii lõikav-
selgena, et silmadel hakkas valus. Lagedal võtsid miinipildujad meid
kahel korral tule alla. Me kukutasime end lumme, ja teisel korral jäin
ma lamama. Maksimov rääkis mulle midagi, mina ei tahtnud muud kui
magada. Või vähemasti veel pilguke lamada. Maksimov tonksas mind
jalaga. Leitnandi silmaterad ahenesid, ta libistas pilgu kiiresti üle
minu, Maksimovi, lageda lumevälja ja üle selle välja veerel paistvate
Puškini majade varemete, kus kükitasid sakslased ja kuhu polnud kuigi
palju maad.

Tõusin ja raputasin püssiluku lumest puhtaks.

Peaasi oli teisele poole raudteetammi saada. Ronisime tammiharjale ettevaatlikult, peljates snaipereid. Sakslased roomasid eespool, lund pudenes meile näkku ja meie kohal helklesid paksud rautatud tallad. Hingpakkis Maksimov ei jõudnud järele. Raudteel heitsin ma pakasest kleepjate rööbaste vahele. Sakslased olid juba all ja ootasid meid, Maksimov aga alles ronis tammi pidi üles; ta andis mulle käega märku, et ma edasi läheksin, tal hinge tõmmata laseksin.

Libistasin ennast alla sakslaste juurde. Nad seisis tammi jalamil. Olin sattunud nende vahele. Neil oleks tühiasi olnud mind pikali paisata, vint ära võtta. Ei tea, miks nad seda ei teinud. Gefreiter vahtis ootamisi leitnandile otsa, see aga seisis suletud silmi, siis äkki krimpsutas valuliselt nägu ja avas silmad.

Leitnant püüdis minu pilku tabada. Mu pea külmetas pakases ja uni vaevas aina tugevamini.

«Lakkekrantsid, fašistiraisad,» ütlesin, «anastajad, ebardid sihuke-sed.»

Hüüdsin Maksimovit. Kohkusin, et ta võib ära külmuda. Ime, milline vanamees Maksimov oli. Kellestki teisest ei pidanud ma nõnda lugu kui Maksimovist. Ta ei peitnud oma leivaportsjonit; hommikul löikas sealt killu, sõi ära, ülejäänud pani oma kateloki põhjale ja läks vahikorda. Ja see tema leivatükk lebas naril õhtuni välja. Ning kõik, kes muldonnis viibisid, püüdsid vaadata kuhugi mujale. Maksimovit kiruti küll igasuguste sõnadega, siis aga hakati omagi päevanormi jaotama. Võttis vaeva, enne kui harjuti. Üksnes Truštšenko sõi kõik korraga ära; mis seal ikka hoida, seletas ta, äkki tehakse enne õhtut vagaseks.

Me jõudsime maanteele ja liikusime linna sihis. Linn asus otse ees. Tahes või tahtmata pidime vaatama, kuidas ta tuli üha lähemale kõigi oma tornide, korstnate, katedraalide ja tulekahjusuitsudega, mis kerkisid küll siin, küll seal kui keeritsotstega jämedad sirged sambad.

Sakslaste meelest võis see olla päris kaunis vaatepilt: päike oli pakasvines, õhk sätendas ilusti ja kraapis meil kõri. Suhinal lendasid üle meie peade nähtamatud mürsud ja lõhkesid kuskil linna keskel. Me tajusime üksnes maapinna tuhme võpatusi. Esmalt pehme suhin pea kohal, siis võpatus. Õhk jäi selgeks, taevast sügavsiniseks. Me hoidsime rindejoont paigal, me kaitsesime linna, kuid nemad pääsesid sinna ka üle meie peade, ja nad tulistasid, tulistasid igal hommikul ja igal pärastlõunal, jahvatades linna sodiks.

Maantee oli tühi. Hoidsime püsse laskevalmis. Ma ei tundnud enam sõrmi. Pistnuks sakslased jooksu, vaevalt küll oleksin ma suutnud tulistada. Nad kõndisid meie ees. Nad võtsid nii pika sammu, et me ei jõudnud järele, ja siis ma karjusin: «Halt!» Nad seisatasid kuulekalt, leitnant ootas meid, hoides käsi taskus. Ta vasak põsk oli valgeks tõmbunud. Tahtsin talle seda ütelda, kuid pakase käes oli valus rääkida. Kostis

miini vilinat. Sakslased paiskusid lumme. Ma jäin seisma, kiskusin end üksnes nii väikeseks kui sain. Tundsin, et kui maha heidan, ei tõuse ma enam. Maksimov jäi samuti seisma. Me seisime ja silmitsesime teineteist. Miin lõhkes sadakond meetrit eemal. Lumetolm ja külmunud mulla känkrad.

Pärast kontrollpunkti läks kergemaks, autosid hakkas vastu tulema. Heitsime püssid üle õla ja ma pistsin käed tasku.

Rindel oli elu mürarikas, linnas aga oli vaikne, ja mida edasi, seda vaiksem. Me liikusime vaikusesse. Päike leegitses aknaklaasidel. Kõndisime keset sõiduteed, sest kõnniteed olid maetud lume ja kiviprügi alla.

Tõusis tuul. See tungis kontideni. Nõrkusest tundusin endale nii õhulisena, et hakkasin kartma, kas tuul meid äkki mööda prospekti minema ei kanna. Võtsin Maksimovi sinelipõõnast kinni.

«Mis on?» küsis ta, siis aga taipas, sest oli ise niisamasugune kergekaaluline ja võis samuti lendu minna.

«Lähme sisse,» ütlesin ja me ronisime tramm, et hinge tõmmata. Tramm seisis lumehanges, uks oli lahti. Istusime pinkidele.

«Sitzen Sie,» ütlesin ma ja sakslased seadsid end meie kõrvale. Meie vastas istus ärakülmunud vanamees. Tema kasuka karakullkrae oli üles tõstetud. Nähtavasti oli temagi siin kunagi tuulevarju otsinud.

«Jah, me jääme pihku, kaputt,» ütles gefreiter.

Leitnant, pööramata vanamehelt otsekui nõiutud pilku, sikutas sinelikrae üles.

«Oo, mein Gott! Sa oled loll. Me ei saanud pihku jääda, igal pool on miinid. Aga meie pole isegi mitte haavatud.» Leitnant osutas vanamehe poole. «So geht es nicht.»

See oli number üheksa. Igal hommikul istusin ma number üheksasse ja sõitsin instituuti. Fljugovi juures tulid peale need meie poistest, kes käisid ühiselamust. Vagunis läks kitsaks ja palavaks. Lapsepõlves aga sõitsin ma emaga Metsatehnika Akadeemiasse isa juurde. Ta õppis seal metsavahtide kursustel. Me sõitsime number üheksaga. Kogu tee vah-tisin ma aknast välja... Avasin silmad ja nägin ärakülmunud vanameest. Ma sulgesin silmad ja nägin männimetsa peitunud valget instituudihoonet.

Kui kaugele minevikku ma ka poleks selle trammiga sõitnud, tõi ta mind lõpuks ikkagi tagasi siiasamasse, praegusesse talve. Ma ei saanud sõidult maha hüpata ja jääda sinna, sellesse parki.

Leitnant kõõritas minu poole ja ütles:

«Pole midagi, Richard, ma ärkan üles ja leian end lamamas Prandt-borti sohval.»

Gefreiter vahtis teda hirmunult.

«Aga mina?» küsis ta juhmilt.

«Sina oled samuti täis kui siga, vedeled koridoris.»

Ta rääkis seda veendunult ja tõsiselt ja kõigepealt minule. Gefreiter

katsus naeratada, kuid tema pungil silmades valendas hirm. Ta ei saanud millestki aru. Äkki märkas leitnandi näol veidrat naeruvilkastust, nagu oleks ta mu mõtteid aimanud, neid kuulda osanud. See oli paljastav naeratus, kaasosalise salamärguanne.

Haarasin püssi kõvemini pihku.

«Oled ikka paras kaabakas,» ütlesin. «Aga ära looda, see ei lähe sul läbi.»

«Millest jutt käib?» päris Maksimov.

Ma tõlkisin talle. Maksimov jäi leitnanti ainiti vahtima.

«Mõtles kenasti välja küll, raisahakatis.»

Leitnandi väike nägu läks pinevile.

«Mis ta ütles, palun, ma tahan teada?» küsis ta häiritult.

«Kavaldate, seda ta ütles.» Märkasin, et gefreiter muutus valvsaks.

«Ei, teie ise... teie ju samuti...» alustas leitnant tuliselt, kuid Maksimov tõusis pingilt.

«Aitab juttudest!»

Trammist väljudes kompas leitnant oma valgeks tõmbunud põske, ei tundnud nähtavasti midagi ja rahunes.

Keset tänavat mustendas suur mürsulehter. Pidime turnima üle kokkuvarisenud seinast moodustunud telliste ja talade lumise lasu. Maja aga näitas ennast otsekui läbilõikes. Meie pilkude ees oli tuba, selle keskel seisis vahariidega kaetud laud, laual läikis heeringataldrik, seinal aga Vorošilovi portree; tema rind oli ordeneid täis. Avatud uks viis otse taevasse.

«Näed!» ütles leitnant gefreiterile rõõmsalt. «Näed!» Ta ajas end sirgu, vehkis kätega, otsekui kavatseks lendu tõusta. «Näed, näed, mis ma rääkisin,» karjus ta.

«Molu kinni, sina...» ütles Maksimov ja hakkas vintpüssi rihmalt võtma.

Leitnant kahmas mul nõnda kõvasti käisest, et ma löin vaaruma, ja hakkas mulle otsa vahtides ülikärmesti rääkima:

«See on võimatu. Aga äkki on kogu see sõda üksnes unenägu? Lap-sena nägin ma tihti sõda unes. Aber andere Kriege. Äkki ma ärkan ja lähen kooli...»

Tal olid täiesti läbipaistvad sinisilmad. «Jumal küll, ta on vist samuti paarikümnene,» mõtlesin, «või siis aastat kaks vanem. Nähtavasti alles kodumailt...»

Tänavaristil varemete vahel töötasid mõned naised ja poisikesed. Naised kandsid vattpükse, poisikesed olid mässitud suurrättidesse. Nad tirisid müüriurusude alt tööpinki välja. Mingil kombel olid nad pingile jalased alla toppinud ja nüüd püüdsid seda liikuma saada. Hallipäine hirmkõhn naine hüüdis tasakesi: «Noh, veel kord — korraga, veel üks kord, korraga!» Ta häälgiti otsekui läbipaistev. Naised pingutasid pingi kallal kõigest jõust, kuid neil ei tulnud midagi välja. Nad väsisid mo-

mentaanselt ja tõmbasid pingi najal hinge, naine aga kordas sedaaegu tasakesi: «Veel üks kord!»

Sõnagi lausumata näitas Maksimov sakslastele, mida nad peavad tegema. Naised tõmbusid kõrvale. Sakslased haarasid pingiraamist, meie samuti. Jalased rebenesid lume küljest lahti, kriunatasid, liikusid paigast, naised kahmasid nõõridest, rakendusid ette.

Küülikunahkses, hüppenõõriga võõtatud kasukas poisike ligines leitnandile ja jäi vahtima ta läikimahõõrutud säarikuid. Ettevaatlikult puudutas ta sineli tihket kalevit ja tõmbas otsmaid käe ära, tõmbas pea-aegu et jälestades ja ruttas naiste juurde, kes käratult meist eemaldusid. Nad olid tööpingi ümber kobaras, nagu vedanuks hoopiski pink neid kaasa, ja kordasid üha: «Veel üks kord, korraga.»

«Vahtige, fritsud, vahtige,» ütles Maksimov. «Et te pärast ei arvaks, et teile liiga tehakse.»

Ma ei vaevunud neile tõlkima, kuid leitnant hakkas rääkima. Ta pööras end alatihti minu poole ja aina rääkis, ise telliste otsas ning aukudes komistades ja gefreiterilt tuge otsides; ta röökis kui poolemeelne, ma ei saanud kõigest enam aru, taipasin ainult üksikuid sõnu, lausekatkeid, kuid temale oli see üksipuha, ta ei kõnelnud minule.

«Unmöglich... Das Leben kann nicht so schrecklich sein. Traum. Alles ist möglich. Bei Freud steht... Es ist nicht wahr... Ein Traum ist nicht strafbar... Habe keine Angst. Alles vergeht. Ich weiß... Das wahre Leben ist Kindheit... Mein Onkel... Wir sitzen im Garten...»¹

Me möödusime vanaeidest. Ta komberdas kepi najal; ei, see ei olnud kepp, see oli lakitud lauajalg. Tuhmkuldsed neiujuuksed ripnesid ta tahmunud näol. Sakslasi nähes naine isegi ei imestanud, ei kiljatanud, ta tõstis kepi, vaarus, ma toetasin teda. Ta ei suutnud muud kui keppi tõsta ja langetada.

Gefreiter peitis näo kättesse. Leitnant jälgis naist tarretunult, siis heitis meile võidurõõmsa pilgu.

«Kardate,» ütlesin ma. «Angst!»

Äkki taipasin: ma ei suuda teda kuidagi veenda, et see pole uni. Mida ta ka ei näeks, ta ajab oma joru ja mingi võim ei suuda teda uskuma panna...

Gefreiter ei kannatanud äkki enam välja ja karjatas, siis hakkasin mina samuti karjuma, ähvardasin leitnanti püssipäraga, gefreiter aga äigas talle.

Maksimov tulistas õhku, mingid sõdurid hüppasid dotist välja, lahutasid meid.

«Lollpea, et sind kurat võtaks,» oli Maksimov mu peale vihane. «Tribunali tikud või? Las ta trööstib ennast. Muidu võib peast nikastada. Viime ohmu staapi, mis keelt siis temast enam.»

¹ «See on võimatu... Elu ei või olla nii hirmus. Uni. Kõik on võimalik. Freudil on... See ei ole tõsi... Uni pole karistatav... Mingit hirmu. Kõik läheb mööda. Ma tean... Tõeline elu on lapsepõlv... Minu onu... Me istume aias...»

Leitnandil jooksis nina verd, ta ei pühkinud seda ära ja mulle kindla-meelselt otsa vaadates ütles:

«Unes on ka vahel valus.»

Maksimov lükkas ta liikvele. Nüüd käisin mina gefreiteriga kõrvu, leitnant aga sammus kõige ees ja kõneles valjult, lakkamatult ega hoolinud Maksimovi käratustest.

Ta hää l kumises mul peas. Ma sidusin mütsikõrvad tihedamalt kokku, et ei tarvitseks teda kuulda. Kui ma ometi poleks seda keelt osanud! . . . Mis oli Maksimovil viga, ta muudkui tõstis jalga jala ette ega teinud sakslasest väljagi.

Staabi lähedal sõitsid meile vastu surnutega koormatud reed. Laibad olid laotud kahelt realt ja presendiga kinni kaetud. Teiste all lebas noore naise laip. Ta juuksed olid vallandunud, pea kõlкус üle reeserva. Tema kohal ripnesid kellegi jalad ja säärikud tagasid vastu nägu.

«Issand, tee nii, et ma ärkaksin,» kähistas leitnant. «Ma tahan üles ärgata. Ma hakkam teistmoodi elama. See kõik ei sünni minuga . . . See pole mina! Ka teie magate. Te kõik magate!»

«Vaata, vaata aga hoolega,» ütles Maksimov. «Võib-olla näed seda ükskord veel unes.»

Staabis andsime sakslased valvekorraohvitserile üle ja seadsime end sidemeeste toas ahju juurde sooja. Ma tukastasin sedamaid. Maksimov sai mind suure vaevaga ärkvele, sundis teed jooma ja andis tüki suhkurut. Selle oli ta sidemeestelt teeninud oma jutuga sakslastest. Ei tea, mis ta neile kokku puhus. Ma rüüpasin teed ja vaatasin, kuidas kruusipõhjas sulab ja laguneb suhkurutükk. Sidemehed arutasid: on see sakslane simulant või tõesti nupust nikastanud? Siis uuris Maksimov teise rinde kohta, et kunas see lõpuks tehakse. Õhtuhakul asutasime eesliinile tagasi minema. Õuel märkasime oma sakslasi, nad toodi sinna pärast ülekuulamist. Gefreiter vaatas minu poole ja ütles:

«Ta reetis füüreri.»

Leitnant puhkes naerma. Ta mõlemad põsed olid valged.

«Ma olen vaba,» ütles ta. «Kuni ma magan, olen ma vaba. Sülitam kõige peale. Schert euch zum Teufel!»

«Kuule, mis see's olgu,» ütlesin ma Maksimovile, «näed, mismoodi ta on ennast sisse seadnud.»

«Ja mis sul sellest?»

«Nii ei lähe. Ta tahab hõlpsamini . . . Ei. Las ta teab,» ütlesin ma. «Muidu tuleb kenasti välja küll . . . et mina ei olegi mina. Mis viga sedamoodi lolli mängida . . .» Ma hakkasin püssi rihmalt võtma.

«Oled ikka,» ütles Maksimov. «Ta on sinu ajusid kah keeranud.»

Kostis röögatus, ma ei tea, kes röökis. Me üksnes nägime, kuidas gefreiter tormas leitnandile kallale, paiskas ta maha, haaras tal kätega kõrist.

Oli hetk, mille kestel kõik — sidemehed ja valvurid — seisid ja vaa-

tasid. Kas just hetk, aga pilgu aega seisid ja vaatasid. Gefreiter oli kaabakas, fašist, kuid nad mõistsid teda, ja ka nemad tahtsid, et ta raputaks lõpuks leitnandist selle jampsi, selle unenäolootuse välja. Kui siis sakslased lahku kisti, kuulsin ma gefreiterit pomisevat:

«Ära kägistan. Küll ta mul ärkab... Öösel kägistan...»

Tagasi läksime kaua, sageli puhates. Saime kontrollpunktist läbi, ja mulle meenusid ordenid — jäigi järele kuulamata, kas meile antakse nende sakslaste eest ordenid.

«Milleks seda sulle... säherduse rämpsu eest,» ütles Maksimov. «Ma nägin selle leitnandinoka kohe läbi.»

«Mismoodi sa ta läbi nägid?»

«Aga kui ta meil muldonnis püstoli haaras.»

«Noh?»

«Noh, ta ju ei lasknud. Kui oleks unes, miks siis ka mitte pauku teha.»

Keerasime maanteelt ära. Meie jäljed olid kinni tuisanud, taas lebas lumi sileda ja koheva vaibana, nagu poleks siit keegi üldse kunagi läinudki.

«Eks neil muidugi ole hirm naha vahel,» ütles Maksimov.

«Kas siis sina ei karda?»

«Mis minul karta?»

«Mina küll kardan... Ei, ma kardan muud,» ütlesin. «Et ma kõik selle hiljem unustan, seda ma kardan...»

Pimenes kiiresti. Seljataga haugatasid õhutõrjekahurid, oli kuulda, kuidas linna pommitati, ja kindlasti lõomasid seal majad. Me ei vaadanud tagasi. Vahetevahel seisatasime, tõmbasime hinge ja siis ma hakkasin selle leitnandi peale mõtlema. Ta ei andnud mulle rahu.

«Aga mis siis, kui ta tõepoolest just nagu magas?» küsisin ma. «Ja hiljem ärkab üles?»

Maksimov vaatas mind ja sülitas.

«Ei, oota,» ütlesin ma. Minuga juhtub vahel kah... teistmoodi muidugi... Mul on mõnikord tunne, et see kõik...» Ma osutasin seljataha, põleva linna poole.

«Kuule, noormees,» ütles Maksimov vihaselt, «pea parem moka maas. Ja ära ennast solguta.»

«Hea küll,» ütlesin.

Ma püüdsin sellele mitte enam mõelda.

Ma mõtlesin, et meil kaevikutes on siiski kergem kui siin, linnas, meil võib vähemasti paugutada; ma mõtlesin, kui päralt jõuame, on juba päris pime, ja hea, et on pime, ei ole vaja küüru hoida; mõtlesin, kuidas me rüübime kuuma supiluru, ei hakka jutustamagi midagi, vaid heidame kohe põõnema.

Tõlkinud V. ILUS

Saul Bellow

ärast Teist maailmasõda ameerika kirjanduses esilekerkinud autoritest on vahest kõige sagedamini kõne all Saul Bellow (1915), Jerome D. Salinger (1919), Jack Kerouac (1922—1969), Norman Mailer (1923) ja John Updike (1932). See loend aga ei hõlma küll kaugeltki kõiki praegusaja arvestatavaid kirjanikke, ka mitte prosaiste. Eesti lugejani ei ole jõudnud Kerouac ja Mailer. Neid kõiki siinkohal iseloomustada pole eesmärgiks, ka poleks see teostatav kirjanduse vähese kättesaadavuse tõttu. Loomingumeetodilt on nimetatud autorid kõik realistid, kusjuures ühel või teisel leidub sekka ka modernistlikke elemente. Üldiselt kõneldes võiks neist Bellow'd iseloomustada kui autorit, kelle huvikeskuses on ühiskonnaga opositsiooni sattunud intelligendi saatus. Salingeril on seesugustesse vahekordadesse jõudnud noored, Jack Kerouacil niisamuti. Suurima menu saavutas ta biitnikuromaanidega («On the Road» — «Teel», «The Subterraneans» — «Maa-alused»), mistõttu pälvis «hipide Homerose» tunnusnime. Mailer sai kuulsaks sõda tauniva romaaniga «Alasti ja surnud» («The Naked and the Dead», 1948), ta hilisem menu põhineb ühiskondlike pahede (kuritegevuse kasvamine, neegrite õiglusetus, perekonnaelu laostumine jne.) käsitlemisel. Võib-olla kõige raskem on määrata mingit valdavat iseloomulikku joont Updike'i loomingus. Üldise läbiva probleemina võiks siiski mainida üksikisiku kriisisuhteid vääriruutude ning tühise sotsiaalse keskkonnaga, kusjuures too vastuoludes rabelev tegelane ise võib olla ka antikangelane nagu romaanis «Jookse, jänku!» («Rabbit, run!»).

Mainitud autorite kohta avaldatud sõnavõttudes ei ole märgata ühe või teise kirjaniku lausast väljatõstmist, küll aga kohtame korduvalt kaudset küsimust, kas tänane generatsioon säilitab taseme, millele jõudis 20-ndatel aastatel kirjandusse tulnud sugupõlv ning tema markantsamad esindajad Ernest Hemingway ja William Faulkner. Õigusega öeldakse, et seni pole järglased veel niikaugele jõudnud, ent tulevikus ei tarvitse see olla võimatu. Tegemist on (peale kadunud Kerouaci) loomisjõuliste autoritega, nii et romaani edasine saatus ei anna põhjust pessimismiks ega langusperioodi ennustamiseks. Üks on aga selgunud: uue generatsiooniga on romaanis eluõiguse saanud endisest erinevad käsitluslaadid. Kui Hemingway, Faulkneri, ka John Steinbecki teostes on pööratud suurt tähelepanu välistele sündmustele, kujutatud aktiivset elu, siis uue sugupõlve romaanikirjanike ainevaldkond piirdub eeskätt tegelaste passiivse sisevaatlusega ja nende eneseanalüüsiga. Muude suundade kõrval on sügavam uue kvaliteediga romaan, milles sotsiaalne ning ka isikliku elu võnkeid registreerib tegelase psüühika seismograaf. Säärane individuaalset laadi registreering ei pruugi pakkuda vähema

mõjukusega ühiskonnakriitikat kui suuremate tegelashulkade liikumapanek, nagu näitab ka kõnesolevate autorite loomingu paremik.

Kui aga püüda ennustada, kes võiks tulevikus kujuneda rahvusvaheliselt kõige tunnustatuma Hemingway või USA-s mõneti kõrgemaltni hinnatud Faulkneri järglaseks, siis näib praegu selleks olevat enim väljavaateid Saul Bellow' l — otsustades hinnangute järgi, mis talle on andnud nii ameerika kui ka välismaa arvustus. Ja kuigi tunnustus pole alati olnud üksmeelne, on kiitev kriitika siiski ülekaalus. Ei tarvitsegi aina puhta kullana võtta tema romaanide kaantel toodud ülistavaid kriitikaväljavõtteid, nagu «suurepärase anne», «võrratu romaanimeister», «sajandi suurim ameerika romanist» jne. Ent need ajakirjandusest nopitud tsitaadid sisaldavad peale reklaami ka mingi annuse pälvitud tunnustust. Lisaks on Bellow ainus kaasaegne autor, kes on saanud kolmel korral, 1954., 1965. ja 1970. aastal Rahvusliku Raamatuauhinna, peale selle Rahvusvahelise Kirjandusauhinna 1965. aastal ja pälvinud muudki kõlavaid tunnustusi. Tema kohta on positiivset lausunud ka sellised hindajad, kelle erapooletuses pole kahtlust, sealhulgas nõukogude kirjandusteadlased T. Morozova ja M. Mendelson. Viimane iseloomustab Bellow'd kui hoolikat tähelepanu väärivat andekat romaanikirjanikku, kelle loomingu on vastuoludele vaatamata kõrgelt hinnatav ameerika elulaadi kriitiline kujutamine. Igatahes on Bellow' puhul tegemist tänapäeva ameerika kirjanduse väljapaistva, kui mitte väljapaistvaima prosaistiga.

Saul Bellow on rahvuselt juut. Ta sündis 15. juulil 1915. aastal Lachine'is Quebecis Kanadas, kuhu ta vanemad olid paar aastat varem rännanud Venemaalt. Aastal 1924 asus perekond elama Chicagosse, mis sai tulevase kirjaniku kodu- ja koolilinnaks. Ka hiljem on kirjanik elanud pikemat aega selles Suurte Järvede piirkonna miljonitelinnas. Ülikoolis õppis noormees antropoloogiat, sotsioloogiat ja kirjandusteadust ning lõpetas bakalaureusena antropoloogia alal. Oli õppejõuks New Yorgi, Princetoni ja Minnesota ülikoolis, hiljem on tegutsenud kutselise kirjanikuna. Kirjandusse tuli Bellow 1944. aastal romaaniga «Ripakil mees» («Dangling Man»). Sellele järgnesid romaanid «Ohver» («The Victim», 1947), «Augie Marchi seiklused» («The Adventures of Augie March», 1953), «Püüa päeva» («Seize the Day», 1956), «Vihmakuningas Henderson» («Henderson the Rain King», 1959), «Herzog» (1964) ja «Härra Sammleri planeet» («Mr. Sammler's Planet», 1970). Ta on avaldanud näidendi «Viimane analüüs» («The Last Analysis», 1965) ja lühiproosa kogumiku «Mosby memuaarid ja teised lood» («Mosby's Memoirs and Other Stories», 1968). Lisaks ilmub kirjanikult jooksvalt esseid ja kriitikat perioodikas. Eesti keeles on Bellow' toodangust «Loomingu» Raamatukogu vahendusel avaldatud romaan «Püüa päeva» (1968) E. Soosaare tõlkes ja oodata on autori tunnustatuima teose «Herzog» ilmumist.

Saul Bellow' varasemad teosed «Ripakil mees» ja «Ohver» on psühholoogilised lühiromaanid. Õieti on piirav «lühi-» tarbetu, sest Ameerikas nagu Läänes üldse ei liigitata romaane ulatuse järgi. Mõlemas teoses jõuab peategelane äratundmisele, et mingi müstilise saatuslikkuse tõttu on ta sattunud konfliktidesse ja piinleb seepärast ängistava surve all. Esimene mainituist on päeviku vormis antud psühholoogiline portree noorest ameeriklasest Joseph Almstadtist, kes on sõja ajal ametiasutustes tekkinud arusaamatuste tõttu jäänud ripakile sõjaväe ja tsiviilelu vahele. Mobilisatsioonikäsu ootel on ta lahkunud oma teenistuskohalt

reisibüroos, kuid kutset sõjaväkke ei tule ega tule. Nii oleskleb ta juba kuid tavalise ühiskonnaliikme elust väljalülitatuna ja kasutab pealesunnitud vabadust. Tööle teda tagasi ei võeta, teda ei vaja keegi, teda ei käsuta keegi. Elab naise ülalpidamisel, oma tuppä sulgunult. Selline olemine ei paku mingeid positiivseid impulsse. Noormees muutub ükskõikseks oma perekonna ja sõprade vastu. Pikapeale tekib elutüdimus ja tõuseb hüsteeriline viha nende vastu, kes ei mõista tema olukorda ning kohtlevad teda endistmoodi. Abistamiskatsed teiste poolt solvavad meest, ta norib tüli oma endiste tuttavatega ja naabritega, venna pool tekib tal inetu kokkupõrge lapseohtu vennatütrega. Joseph muutub kõigile talumatuks, samuti kui teised inimesed tunduvad temale talumatud. Kuid kogu see ärrituvus ning seltsimatus on tema vabadusest põhjustatud psüühilise seisundi üks pool. See on olemuselt süveneva enesevaatluse, kuid ka ümbritsevate inimeste käitumist ning mentaliteeti läbinägeva kriitika tagajärg. Kõrvaltvaatajana hakkab Joseph analüüsima inimsuhete moraalseid aluseid ning mõistab üha selgemini, et ta elab inimdžunglis, kus valitsevad kõikmõeldavad ebasuhted ning egoism. Joseph võõrdub üha enam, tõmbub endasse ja temas süveneb teadmine, et elab tõepoolest piiramatule sõltumatusle vaatamata vanglas. Väär-moraali võimutsemise tõttu kaotab noormees usu jumalasse, tal ei ole enam millelegi toetuda, sest inimestega pole tal niikuinii mingit läbikäimist. Nii jõuab mees ummikusse ja lõpuks ei oska ta oma vabadusega midagi muud peale hakata kui sellest loobuda. Ta pöördub rekruteerimisbüroo poole sooviga astuda vabatahtlikult sõjaväkke. Palve täidetakse. Josephi päevik ja ühtlasi romaan lõpeb irooniliselt vaimustatud hüüdlausestega, milles peategelane *quasi*-õnneliku lahendusena tervitab pääsemist tingimustesse, kus ta on teiste juhtida, kus pole vaja endal otsustada, kus vabadus on annulleeritud. Säärase küünilise alistumisega lõpeb erandliku mõtleja katse astuda võitluse ühiskonnas valitseva mentaliteedi vastu. Josephi elusfääriks on individuaalne maailm, ent selle on loonud laiem sotsiaalne vaimne atmosfäär, mis piirab tegelase ängistavat eksistentsi. Sellest otsib ta asjatult ning lootusetult pääsu. Ameerika kriitik E. Wilson näeb õigusega Josephis tegelast, kelle piinlemised on tüüpilised tervele sõjaaegse intelligentsi põlvkonnale. Laiemalt võetuna on sellise üksikmõtleja katastroofile viiv konflikt kesk-klassi kodanluse vääritud mentaliteediga aina tüüpiline. Teglane — ja küllap mõnigi noor ameeriklane — jõuab järeldusele, et ta elab neetud ajastul.

Bellow' esikteoses olevad probleemid korduvad varieerudes ka ta järgmistes romaanides. Need käsitlevad intelligentsi hulka kuuluva tegelase kogemustest johtuvaid orienteerumiskatseid teda ümbritsevas keskkonnas. Teoste süžeedes on väljatõstetult käsitletud tülinaid, millesse tegelane satub, ja on jälgitud tema väljapääsuotsinguid. Sellised on põhimotiivid ka ta järgmises romaanis «Ohver», mis on probleemide poolest nagu «Ripakil mehe» jätkuks. Kui esimese romaani peategelane piinles seepärast, et oli ühiskonnast välja lülitatud ja hakkas n.-ö. kõrvaltvaatajana nägema ning analüüsima inimeste pahelisust ja tühisust, siis «Ohvri» keskne tegelane Asa Leventhal peab taluma aktiivset rünnakut, tõsi küll, ainult ühe isiku oma. Ent kallaletung tuleb siiski «teiste poolt», järelikult on ka Asa kaasinimestega opositsioonis. Asa piinlemise põhjustab tema liialdatult tugev süü- ning vastutustunne. Asa on keskealine mees, väikese äriajakirja toimetaja, kes on elanud tavalise kesk-klassi kuuluva töötava haritlase elu. Mehe kaitseingliks kuulukse olevat

ta naine Mary, kes aga mõneks nädalaks on ära sõitnud. Ja siis sugenevad ootamatult häired, alusetu süütunde viirastused, mis viivad mehe tasakaalust välja. Haigestub vennapoeg, kelle isa on perekonna hüljanud, ja Asa tunneb end süüdlasena, et ei suuda haiget last päästa. Kõige rängemaid kannatusi põhjustab aga keegi allakäinud tüüp Kirby Albee, kes vägivaldselt tungib Asa ellu.

Albee süüdistab viimast, nagu oleks see põhjustanud tema karjääri nurjumise, ja Asa ei saa lahti sugereeritud süütundest. Kättemaksuks asub Albee elama Asa korterisse, segab ennast tema asjadesse, reostab korteri, tassides sinna prostituudi, ja lõpuks püüab veenda Asat ühisele enesetapule. Romaani süžee moodustavad Asa sisepiinade vaatlus, meeleheitlik võitlus, et end säilitada vaenulikus keskkonnas. Ka see tasakaalust väljalöödnud mees on suurlinnaelu tüüpiline produkt, haritlane, kes ei suuda ennast maksma panna ja saamatuse tõttu loeb ennast selle eest vastutavaks. Nii Joseph kui ka Asa on iuudid. Rahvuslikuks iseloomujooneks on neil mõlemal teatud fatalism. Tugevamini kui esimeses romaanis tuleb «Ohvris» temaatilise probleemina esile rassiline vastuolu: Albee nimelt süüdistab, et juudina on Asa vihanud teda kui mittejuuti. Aga kummagi romaani tegelased ei pääse välja oma getomentaliitidest, nad tunnevad end ameerika juutidena, mitte lihtsalt ameeriklastena. «Ohvri» lõpplahendus on peategelasele soodus. Pärast kannatuste kolgatateed vabaneb ta oma süüviirastustest, kisub end lahti kiusajast ja küllap elab naasva Mary tiiva all tasapisi nagu varengi. Või koguni enesekindlamana. Lugeja võib küsida: kes siis oli ohver? Kas sellele pretendeeriv Albee? Hea küll, ta võis ju kunagi väga küsitavalt põhiustel olla sattunud sellesse ossa, praegu ta ainult poseerib, mängib kannataiat. Tõeliseks ohvriks on ikkagi Asa, ja mitte ainult üksiku vaenuliku inimese käes, vaid kogu elulaadi raames.

Mõlemad romaanid jäid ilmumisel üsna tähelepanematuks. Esimese kõlava menu tõi Bellow'le 1953. aastal «Augie Marchi seiklused». Järgmisel aastal anti teose eest Rahvuslik Raamatuauhind ja arvustus märkis seda kümnendi silmapaistvama romaanina. Pedagoogide ringides hinnati teost kui parimat noorsoo kujunemist käsitlevat raamatut. «Augie March» on Bellow' esimene mahukas romaan, lisaks on teose süžeealine haare hoopiski laiem varasematest üksikisiku psüühiliste elamuste analüüsides. Ajaliselt hõlmab romaan peategelase kujunemiskäigu lapseeas alates, tegelaskond on arvukas ja sündmustik rikkalik. Chicago kehvikodust pärit Augie elu kulgeb läbi arvukate seikluste ja vahekorradade kuni tehtud meheks saamiseni. Algul viirelemine isata juudid perekonnas, siis ajalehemüüja, poesell, koerte hooldaja nooblis koerteklubis, edasi katsed õppida kõrgemas koolis; ta on ekstravagantse miljonäri sekretär-teener, ametiühingu palgaline sekretär, sõjapäevil meremees, kusjuures tal on ka mõned seiklused naistega (nendest kõige tõsisem ta kavatsus abielluda miljonäri tütreaga) jne. Lõpuks on temast saanud soliidsete perspektiividega äritegelane. Sellise kireva elusaatuse tõttu on Augie väarikas partner maailmakirjanduse seiklejakujudel, ja pole midagi ootusvastast, et kriitikas on «Augie Marchi» iseloomustatud kui moodsat pikareskset romaani.

Augie suhtumine ümbritsevasse on pidevalt opositsiooniline, kuid see avaldub mitte aktiivses väljaastumises, vaid piirdub tema keeldumisega aktsepteerida olevat. Tema opositsiooni ajendiks on tung säilitada vabadus, sõltumatus, hoiduda sattumast kellegi poolt värvatuks. Aga ta on juba kord selline olevus, keda teised aina püüavad oma tahte allutada.

Augie lapseas on sääraseks värbajaks valitsemishimuline vanaema Lausch, kes pole unustanud perekonna paremaid päevi Odessas enne emigreerimist. Ta tahaks poissi näha kõrgema haridusega härrasmehena, ent Augie libiseb tal käest. Rahamees Einhorn protežeerib noorukit kõigiti, aga Augie tõmbab eemale. Tühja jookseb miljonär Renlingi perekonna soov lapsendada Augie. Noormees ei paindu alistuma rikka pruudi perekonna võimule ja loobub hiilgavast abieluvõimalusest. Nii on romaanis otse läbikäivaks motiiviks peategelase põikumine sõltuvusse sattumisest. Augie pole tugevate printsiipidega natuur, tal pole väljakujunenud ühiskondlikke tõekspidamisi, mille nimel ta võitlusse astuks, tema iseloomu domineerivaks jooneks on instinktiivne vabadustung. See päästab noormehe lõksudest, mis talle ette seatakse. Augie pole kangelane, aga ka mitte halva iseloomuga. Ta on kannatlik teiste vastu, ei satu konfliktidesse, tal on algatusvõimet ja energiat, lisaks seiklemiskalduvus. Nooruki instinktiivne vabadustung määrab ta tegutsemise, see on ta karakteri põhiteljeks ja otsustab ka tema saatuse.

Romaani süžee peädib ilma kokkuvõtva puändita. Augie — nüüd juba tehtud äritegelane — jääb finaalepisoodis juhuslikul reisil olles sõiduki pisiparanduse pärast peatuma kuhugi Prantsusmaa külla. Aga kujunemisromaan — selliseks võime teost Augie biograafia järgi kvalifitseerida — on jõudnud ju lõpule. Augie lülitub Ameerika majanduslikult rikkasse, vaimselt kehva elulaadi, sellisesse, mida tunneme Sinclairi Lewisi «Peatänava» kaudu ja millest Bellow on sündmustiku käigus visandanud iroonilise värvinguga pilte. Peategelase kohandumist ei käsita autor kui kaotust. Bellow ei ole maailmaparandaja, seltskonnakriitikale vaatamata ei näita ta pahempoolsete vastu üles erilist sümpaatiat. Erinevalt eelmiste romaanide tegelastest ületab Augie getopiiratud. Alistamatus ning pidev põikumine värbamiskatsetest teevad temast võrdväärse sisetundega inimese, kes kujuneb immigrandi järglasest ameeriklaseks. Peategelase saatuselugu lõpeb autori käsituses mažoorseult. Võiksime säärast arengut taunida, kuid ka neile, kes otsivad romaanist laiemate ühiskondlike probleemide käsitlust, pakub sotsiaalne taust hinnatavaid realistlikke pilte.

Hoopiski süngemad kui Bellow' varasemate teoste peategelaste tulevikuväljavaated on Tommy Wilhelmi perspektiivid lühiromaanis «Püüa päeva». Õieti puuduvad need täielikult. See on taas keskkonnaga vastuollu jõudnud mees, ent tema vaevlemine on sootuks valusam kui Josephi ja Asa piinlemine. Küsimuses pole enesepuremine ega ajutine rabelemine sul li haardes. Tommyt muserdab Ameerika rahamaailma küüniline halastamatus. Tegemist on vastastega, keda üks ameerika kriitik iseloomustab kui makiavellilikke — neil on vere asemel raha soontes. Sellises miljööts litsutakse maadligi indiviidid, kes ei suuda vastata samaga. Tommy Wilhelm on omamoodi hädavares. Kuulsa ja rikka arsti poeg ei ole osanud kasutada kõrgema hariduse kaudu avanevaid võimalusi. Ta on edutult katsetanud filminäitlejana, on ebaõnnestunult abiellunud ja suuräri teenistusest vallandatud. Sissetulekuid pole, lahus elav naine nõuab järjest raha, rikas isa keeldub poega ka ajutiselt toetamast ja lõpuks petab šarlatanist psühholoog «doktor» Tamkin mehelt viimased 700 dollarit börsispekulatsioonidega. Mehe edasine eksistents on täiesti väljavaatetu. Absoluutsesse ummikusse jõudmist illustreerib finaalistseen: otsides inimsuugas petturit, satub Tommy võõra inimese matusele ja puhkeb seal südantlõhestavalt nutma, leinates oma lootusetult purunenud elu.

Peategelane ei leia autorilt vähimatki kaastunnet. Ta on jõuetu, väsinud inimene, kelle ebaedus on süüdi kõigepealt tema ise. Ta on kat sunud teha karjääri aladel, milleks tal puuduvad eeldused. Tommy on alati löögivalmis ärimaailmas kaitsetu, ei oska püüda päeva. Tema ei oska olla nagu Tamkini-taolised tegeliskid, kellel on iga probleemi, iga eluseiga jaoks valmis seletus ning lahendus. Muide, «doktor» Tamkin on autori karakterite sarjas markantsemaid kujusid. Tommy Wilhelmi traagika üheks põhjuseks on asjaolu, et olles võõras bisnessimentali teedile, püüab ta saavutada elus edu raha abil, mis paratamatult peab temasuguse jaoks lõppema fiaskoga. «Püüa päeva» peategelast on kriitika nimetanud tüüpiliseks suurlinlaseks, kes pidevalt tunneb taevast enda peale langevat. Nii läheb «kõige arenenumas ühiskonnas» inimesel, kes pole suuteline ennast kaitsma. Taas pole romaanis antud laiemat pilti ühiskondlikust miljööst. Seda esindavad ainult kolm tegelast. Peale Tommy on tema isa, dr. Adler, kelle omaksetunded on täiesti atrofeerunud, mistõttu ta jääb poja katastroofi puhul küüniliselt ükskõikseks, tal on vaid häbi, et too on selline saamatu; ning peale isa veel aferist Tamkin ja Tommy elutark ning halastamatult viimast väljapressiv naine, keda küll ainult telefonis kuuldakse. Kogusummas sugeneb ironiaküllane paroodia New Yorgi West Side'i ülempihist.

Kriitika on tunnistanud romaani «Püüa päeva» Bellow' üheks esileküündivamaks teoseks. On välja tõstetud romaani energilist stiili, autori üllatavat läbinägemisvõimet seltskonna sotsiaalsel iseloomustamisel, samuti meisterlikke karaktereid.

Kolm aastat hiljem (1959) ilmus romaan «Vihmakuningas Henderson». Ka siin on kõne all üksikisiku vastuolulised suhted ühiskonnaga, ent need erinevad eelmiste teoste tegelaste omadest. Hendersoni ei ahista keegi, ta on oma elu peremees, ent talle hakkab vastu ümbritseva seltskonna vaimne tühjus, elu sisutus ning sihtus. Multimiljonär Henderson on 55-aastane bisnesmen, kes ei leia oma tohutule energiale rahuldust pakkuvat rakendust. Mees viskleb talumattuna tunduvas keskkonnas, purjutab, hülgab oma (juba teise) perekonna. Ta tunneb, et nii enam edasi ei saa. Teda piinab kogu aeg määritlematu tung: «Ma tahan, ma tahan, ma tahan!», kuid mida, see pole selge. Tegemist on taas ummikusse jõudnud inimesega. Ja siis jätab Henderson kõik sinnapaika ja reisib ilma kindla eesmärgita ning kavatsuseta Aafrikasse. Sündmustik algabki küsimusega: «Mis sundis mind ette võtma seda reisi Aafrikasse?» Sisult on see põgenemine väljakannatamatust Ameerika tsivilisatsioonist primitiivsesse ühiskonda, kus tegelane loodab leida inimesi, kes pole veel minetanud tarkust «elada õigemini». Tegemist on tüüpilise tendentsiga vastandada primitiivsust superkultuurile. Edasi areneb inimese taassünni müütromaan. Too Aafrika, kuhu Bellow oma tegelase viib, pole praegune inimliku võrdõiguslikkuse eest võitlev Must manner ega ka kunagine algeliste loodusrahvaste maailm. Ekseldes eksootilises troopikas, satub Henderson tõeluses olematule müütide ja maagia maale, kus teostubki ta sümboolne muundumine. Algul satub ta ülihumaanse Arnew' suguharu asupaika, kus teda ülisõbralikult vastu võetakse. Ent inimlikkus ja headus ei ravi tsivilisatsioonihagust. Pärast ebaõnnestumisi jõuab rändur julma ning sõjaka Wariri rahva juurde, kus teda korduvalt ähvardab oht. Fantastilisel rituaaltseremoonial paneb Henderson ennast maksma tänu oma hiigeljõule ja ta tunnistatakse vihmaandjaks jumaluseks, vihmakuningaks. Elutarga kuninga Dahfu õpetuse järgi teostub Hendersoni elureform. Et pääseda tsivilisatsiooni-

haigusest, tuleb mehel vabaneda inimolemusest, samastuda loomaga — kultusliku lõviga, käia neljakäpakil ja möirata, samas kaitsetuna metsalise ees tunda kohutavat hirmu. Ja ta sünnibki uueks inimeseks. Järgneb rida fantastilisi seiklusi, millest pääsnuna pöördub Henderson tagasi sootuks uue, enesekindla ning sihiteadliku inimesena. Ta otsustab õppida arstiks, et sellena kõige konkreetsemalt kaasa aidata humaansuse võidulepääsule.

«Vihmakuninga» sündmustik on küllastatud värvikirevast eksootikast, mis meenutab Rider Haggardi Aafrika-fantaasiad. Jutustuse ekstravagantsus ja tormakas hoog varjutavad romaani sotsiaalse probleemistiku — ameerika seltskonna vaimse tardumuse ning sellest johtuva üksikisiku sisekriisi käsitletuse. Roman on Bellow' loetavamaid teoseid, ent mitte kõrgsaavutus.

Selleks on aga Rahvusliku Raamatuauhinna ja Rahvusvahelise Kirjandusauhinnaga premeeritud «Herzog» (1964). Raamat tunnistati bestselleriks nr. 1, seda ülistati kriitikas kui kirjanduslikku suursündmust, täiuslikku proosateost, mille autor on Ameerika tänapäeva juhtiv romanist ning kunstiküpsim stilist, jne. «Herzogis» ei ole üksikisiku ja ühiskonna vahel otsest konflikti. Peategelane, tunnustatud teadlane professor Moses Herzog, on kaotanud vaimse tasakaalu. Ta on hakanud loenguil oma ettekannet katkestama, et teha vahepeal märkmeid, kaotanud võime jätkata pooleliolevat uurimistööd, võtnud end ülikoolist ajutiselt lahti ja loobunud siis lõplikult teadlasekarjäärist. Ta veidruks on kirjade kirjutamine; need on adresseeritud kas lähedastele inimestele, avalikele tegelastele, mineviku suurmeestele (Spinoza), kõrgetele ametiisikutele (president Eisenhower) ja muudele. Kirju aga ei saadeta ära. Vaimsest tasakaalust on Herzogi välja viinud lahkuminek naisest, kes võttis endale armukeseks ühe Mosesele lähedal seisnud teadlase. Professori kirjamaania on põhjustanud kuuldusi tema hullumeelsusest, mida erilise hoolega levitab lahutust taotlev naine. Roman algab lühikese kokkuvõttega ajal, mil tegelane on oma veidrast harjumusest üle saanud, ja lõpeb teatega, et tal pole kirju enam kellelegi. «Mitte ühtegi sõna.» Kireva sündmustikuga «Vihmakuninga» järel tähistab «Herzog» pöördumist tagasihoidliku tegevustikuga psühholoogilise romaani juurde. Bellow' monograafist T. Tanner sedastab, et roman hõlmab ning võtab kokku kõik autori varasemate teoste probleemid. Sellele pole alust vastu vaielda, ent oleks liiga kitsas näha «Herzogis» ainult kokkuvõtvat kordust. Mosesest haaravad sootuks laiemad probleemid kui tema eelkäijaid. «Herzog» on laadilt filosoofiline roman. Peategelast ei häiri kaugeltki mitte ainult ta karilejooksnud abieliu ja sellest tulenevad ebamugavused. Moses mõtleb palju, teda hoiab häireseisundis pidev introspeksioon, ta tunneb julma üksildust, teda piinavad mälestused ja arvutud ühiskondlikud probleemid. Nagu eespool mainitud kirjandusteadlane tähendab, on Moses oma hingele võtnud terve inimkonna murekoorma. Tegelase selleteemaliste mõtiskluste kaudu kritiseerib autor taas — ja sügavamalt kui varem — ameerika vaimse elu langust. Et kritiseerib ebanormaalsusse kalduv või psüühiliselt haige inimene, omandavad ta arvamused grotesksuse varjundi. Seda suurendab tõik, et tema huvi äratanud küsimused on juhuslikud ja süsteemita. Moses ise loomustab ennast kui kujutluste vangi, kui sunnitud tunnistajat, teda painavaid küsimusi ei saa kuidagi summeerida kindlaks moraalseks ja sotsiaalseks hoiakuks. Nagu viidatud, esinevad paljud probleemid juba autori varasemates romaanides. Missugune väärtus on üksikisiku vaba-

dusel? Ta otsib asjatult mingit sihipärast alust kaootilises elus. Moses on ülimalt kriitiline enda suhtes, leides, et ta senine elu on olnud ainult eksimuste kataloog. Neis ja nende põhjustes püüab mõtleja selgusele jõuda. Minevikuga arveid tehes jõuabki Moses oma psüühilisest traumast vabanemisele. Mis edasi, sellest romaan ei kõnele. Peategelase ühiskonnakriitika on läbinägev ja kompromissitu. Abieluvahekordi klaarides selgub talle, et naise advokaadi jt. peamiseks tegutsemisajendiks on rahahimu, sellest pahest pole keegi riivamata jäänud. Maailmast on kadunud inimlikkus, kaastunne, südamlikkus. Selle kõik on põhjustanud üldine halastamatu võitlus materiaalsete hüvede nimel. Oma seostamata kirjades ründab Moses käibeideid, aga ka filosoofias valitsevaid vaateid, nagu Saksamaalt imporditud eksistentsialismi, mis muu hulgas püüab inimesi veenda hirmutunde kasulikkuses. Või vaateid, et inimesed on määratud hukkamisele. Teda häirivad sügavalt USA sotsiaal-poliitilised olud — külm sõda kui poliitilise hüsteeria faas — see, et «elu vaenlaste» käsutuses on relvad, mis võivad hävitada terve inimkonna, jne.

Ent sünged tähelepanekud ei vii peategelast lootusetusse pessimismi. Ta keeldub omaks võtmast käsitust, et praegune aeg on koletislik, halvem igast varasemast ajastust.

Autor laseb Mosesel jõuda rahulikku soostumisse olevaga. Seetõttu on teose puuduseks loetud, et opositsiooniline kritiseerija lõpetab konformistina. Ent peategelase arengukäigu säärane käsitlemine oleks liialdavalt ühekülgne. Moses ei ole ju ka oma ägedaimas kriitikas kuidagi ühiskondlik võitleja. Tema kirjad, mille kirjutamine on kujunduslik võte ta mõtete konkretiseerimiseks, jäävad tema enda teada ega pääse mõjutama kedagi. Ei ole näha, et Moses ka edaspidi loobuks oma vaadetest. Ta saavutab vaid tasakaalu. Teoses avaldub kriitika jääb kõlama sõltumatult peategelase edasisest käitumisest, mistõttu ei peaks olema alust süüdistada romaani konformismi õigustamises või propageerimises.

1964. aasta sügisel esietendus ühes Broadway teatris Bellow' komöödia «Viimane analüüs», kuid niivõrd edutult, et kriitikal oli põhjust kõnelda tüki läbikukkumisest. Põhjusi muidugi eemalseisja ei tunne. Võib aga oletada, et autor selle mõjul hiljem enam draamažanris pole kirjutanud. «Viimane analüüs» naeruvääristab ameeriklaste tava kinni haarata kõmulistest teooriatest, reklaamitavatest võltsteaduslikest eksperimentidest jm. Näidendis lavastab vana *music-hall*'i koomik Philipp Bummidge, kelle kupleed ja vaimukused publikut enam ei tõmba, psühhoanalüütilise televisiooniseansi, kus demonstreeritakse mitmesuguste neurooside ravi «eksistentsialistliku endaanalüüsi» abil. Matkides Freudi lavastab koomik seansi, milles ta vaheldumisi esineb nii arsti kui ka patsiendina. Pseudoteadusliku argoo ja psühhoanalüüsi populaarse terminoloogia abil saavutatakse parodeeriv efekt. Kaashuviliste abiga demonstreeritakse tavalisi psühhoanalüüsi uurimisvõtteid, kusjuures ettekannet võrdsitavad vanast komöödiast tuntud jämekoomilised lavavõtted. Kõik teavad, et tegemist on jandiga, ent publik tahab, et teda narritatakse, ja alati leidub ettevõtjaid, kes vastutulelikult on valmis pakkuma bluffe. Ent paroodiast ja vulgaaritsemisest kõlavad läbi pessimistlikud noodid. Bummidge tunnetab, et elu kaootilises maailmas on absurdne. Parim vahend, millele ta saab toetuda, on koomika. Ainult koomiline on suhtumisviis, mis võib päästa inimese ümbritseva elu paradoksidest ja vastuoludest. Ja tõepoolest, koomik Bummidge orienteerub ideede kaoses edukamalt kui teadlane Herzog, kes tulemusteta üritab luua mingit ajastu intellektuaalset sünteesi.

Bellow' seni viimane teos «Härra Sammleri planeet» tõi autorile juba kolmanda Rahvusliku Raamatuauhinna. See on taas filosoofiline romaan, veelgi probleemirikkam ning -sügavam kui «Herzog». Ka sellel teosel on peategelaseks juudist haritlane, härra Sammler, kes on aktiivsest elust väljalülitunud, seitsmekümnendates aastates vanahärra. Ta on vaatleja ning mõtiskleja. Päritolult poola juut, inglise aristokraatliku akadeemilise haridusega (Oxfordi vilistlane), on ta veetnud oma tegutsemis- ja tööaastad Londonis Ida-Euroopa ajalehtede kaastöölisena. Satunud Hitleri sissetungi ajal Poolasse, on ta võtnud osa partisanivõitlusest. Vangistatuna surma mõistetud, pääseb ta hukatavate ühishauast, varjab end sõja lõpuni ja saabub siis rikka sugulase abil USA-sse. Nüüd on ta koos oma samuti imekombel pääsnud tütrega selle heategija ülalpeetav. Vana mehena, lisaks majanduslikult hooldatuna ei ole ta sisse elanud Ameerika eluolusse ja nii näeb ta kõrvalseisjana seda selgemalt nüüdisaja moraali, elulaadi ning ideede virilusi. Ta on vaikiv kriitik, võtab nähtusi, nagu need on, otsides asjade ja käibemõtete tagant põhjusti ning tehes üldistusi. Sammleri tähelepanu ei kõida ainult ümbritseva elu avaldused, vaid tema arutlused ja kõnelused hõlmavad ka globaalseid probleeme inimkonna ajaloo ja tuleviku teemal. Ta mõttehaare on laiemgi kui Herzogi oma, kusjuures üldistused juhivad pessimistlikele järeldustele: tema planeet on olnud ja on praegugi halb maailm. Kuid sünged järeldused ei vii Sammlerit ahastusse ega pahameelepurseteni. Ta nendib filosoofiliselt, et nii on, kuigi võiks olla ka teisiti. Jooksvas elus häirib teda paljugi, ka karvased ja räpased üliõpilasnoored, kellel puudub soliidne kõnepruuk ning sügav kultuursus. Tema heategija poeg on siia-sinna haarav tuuletallaja, tütar aga ainult seksist küllastatud olend. New York on muutunud hullemaks kui Naapoli või Saloniki, valitseb barbaarsus. Moodne tsivilisatsioon ei loo enam suuri isiksusi. Valgustusajastu andis inimkonnale võrdsuse, vabaduse, vendluse ja adulteeriumi. Hulkade omaks saanud vabadus on eriti avardunud erootilises valdkonnas. Tehnika areng on toonud ühiskondlikku ellu mõjuva tegurina masina, mis on tunginud ka kultuuri. See kujundab süsteemid, süsteem aga vajab keskpärasust, mitte suurust. Nii minnaksegi vastu mitte tõusule, vaid keskpärasustumisele. Üksikprobleemidest lähtudes jõuab Sammler järeldusele, et ühiskondlik mõte on jõudnud ummikusse ja sellest johtuvalt ka sotsiaalne elu. Tuleb asustada uusi planeete, hüpata Kuule, rajada sinna suurlinnu. Kaugemaks perspektiiviks on Mars. Nagu Euroopa sai kunagi elamiseks vajalikku õhku ning ruumi Ameerika avastamise ja asustamise kaudu, nii on inimkonnale pääseteeks teiste planeetide vallutamine. Sellised mõtisklused lähtuvad ameerika astronautide kuuretkedest, aga ideid on ammendatud ka H. G. Wellsi maailmaruumi-fantaasiatest, nagu «Esimesed inimesed Kuul», «Maailmade sõda» jm. (Muide, Sammler on Londonis olemise ajal suhelnud Wellsiga.) Härra Sammler ei tunnista revolutsioonide ühiskondlikult edasiviivat toimet, samuti ei usu ta, et sotsialismi teooriate teostumine võiks tuua inimkonnale helge tuleviku. Ta seisukohtade huvipakkuvaks osaks on Ameerika rahamentaliteedist põhjustatud eluja mõttelaadi kritiseerimine liberaalse haritlase positsioonilt. «Härra Sammleri planeedi» sündmustik on vähene. On kujutatud n.-ö. erruläinud, võõras miljöös passiivselt oleskleva intelligendi sündmuskehva elu, mille taustal toimuvad vähesed tegevusepisoodid: korduv kohtumine taskuvargaga, hästi kavatsetud ja hästi lõppev võõra käsikirja näppamine Sammleri tütre poolt, peategelase toetaja surm ja sellega seostuvad

pisisündmused perekonnas jmt. Andvam on pilguheit Sammleri minevikku, mis avab sissevaate hitlerliku terrori olustikku ja annab alust natsismi taunimiseks. Romaani puhul on sobiv korrata M. Mendelsoni üldist hinnangut «Herzogi» kohta: vaatamata vastuoludele on tegemist tähelepanuväärse kirjandusteosega. Romaan näitab ka autori kunsti-meisterlikkuse jätkuvat tõusu.

Nagu mainitud, tuli Bellow kirjandusse 40-ndatel aastatel. See oli ameerika kirjanduses periood, mil tugevasti kõlasid hääled vana romaani jõuetuksjäämisest ja elavnesid modernistlikud tendentsid. Ameerika kriitik A. Kazin märgib tunnustavalt, et Saul Bellow ei läinud nende noorte teed, kes taotlesid menu peamiselt huvitavusega ja püüdsid lugejat rabada millegi senisest erinevaga. Bellow oli uustulnuk, kes juba esimestes romaanides jutustas avameelselt oma tegelaste konfliktidest, tuginedes tõeluse kogemustele. Ta teosed on isikuromaanid, nende peategelaseks on peaaegu eranditult haritlane, tavalisest konformistlikust kodanlasest erinev inimene, kes just seetõttu on suuremas või väiksemas konfliktivahekorras üldsusega. Selliste tegelaste opositsioonilisus ei lähtu ühiskondlikest tõekspidamistest, vaid nende suhete laadi ja piiri määravad isiklikud huvid. Üksikud tegelased on varem kuulunud pahempoolsetesse organisatsioonidesse või neid sümpatiseerinud, kuid sündmustiku sõlmumisajaks loobunud. Nii taunivad nad kõik ühiskondlikku miljööd individuaalsete opositsionääradena. Nad ei saa end vabalt teostada keskkonna pahelisuse tõttu, neid rõhuvad elutingimused, nad on rahuldamatud. Ühesõnaga, elumiljöö ei sobi tegelasele, ta satub järjest vastuoludesse, kannatab, tõrgub, pettub. Bellow ei loo idealiseeritud tegelasi ega mätreid. Mõnes teises süžeelises kokkupanus võiksid needsamad tegelased olla vastumeelsed oma pretensioonika opositsiooni tõttu. Tavaliselt ei lõpe tegelase evolutsioon võiduga, vaid pigem alistumisega, kaasaminemisega või vähemalt loobumisega vastasrindlusest. Enamasti jääb vastamata, mis saab tegelasest edasi. Bellow'l ei ole resultatiivseid finaale. Ta ei paku tegelase tervikbiograafiat, vaid võtab vaatluse alla mingi otsustava löigu inimese elust (erandiks on «Augie March») ja jälgib selle vältel eeskätt psüühilisi protsesse. Välissündmustel on teenindav funktsioon. Tegevus piirdub mõneti ainult tegelaste kokkuviimisega, et anda võimalus mõtteid arendada. Erandiks on seiklusromaanide poole kalduv «Vihmakuningas», milles tegelase psüühika vaatlus kipub varju jääma. Välise sündmustiku hääbumine on märgatav just hilisemates teostes («Herzog», «Härä Sammleri planeet»). Bellow ei joonista sügavamalt haaravaid pilte ühiskonnast, ent siiski on kõigis ta teostes sotsiaalne element arvestatavalt tugev. Ta tegelaste sisekriisid ja konfliktid ei sugene nende isikust, vaid suhetest keskkonnaga, seega sotsiaalsetest ajenditest. Niisiis üksikisikust ühiskonna juurde, mitte vastupidi. Kuigi romaanide kompositsioonis on olustik ja üldise moraali käsitus sekundaarne, teenindav element, on see siiski küllalt pakkuv. Lisagem, et tähelepanu jaotus isikliku ja ühiskondliku elemendi vahel Bellow' teostes kõigub ja sotsiaalsete suhete erikaal näib kasvavat hilisemates romaanides, ent ikkagi projitseerituna tegelaste sisemaailma. See on ja näib ka jäävat autori omapäraks.

Egon Ranneti kujutamislaidi tunnusjooni

astal 1956 üllatas Egon Rannet avalikkust näidendiga «Südamevalu», mis tõstis kümnendi algupoolel olujutustustega tähelepanu äratanud ja novellivõistlusel auhinnatud autori meie näitekirjanike esiritta. Maa-aineline «Südamevalu» saavutas laval menu ja kriitika tunnustuse. Uudsusena köitis tol ajal inimeste vahekordade ja isiku väärtuse hindamine kõlbeliste põhimõtete alusel, peategelase sisevastuolude näitamine ning põllumajanduse juhtimise ebakohtade sirgjooneline eitamine.

Lava jaoks oli Egon Rannet varemgi kirjutanud. 1949—1950 avaldatud lühinäidendid, eriti «Leerikleit», said isetegevuslaste esituses laialt tuntuks. 1951. aastal «Loomingus» ilmunud komöödia «Omad inimesed» ja sama aasta näidendivõistlusel esimese auhinna pälvinud «Raske iseloom» teatripubliku ette ei jõudnud. Egon Ranneti esimesed sammud lavateoste loomisel ilmutasid kohase eeldusena oskust luua keerukaid olukordi, ühtlasi avaldus autori suutlikkus tabada tüübiomast kõnepruuki ning leidlikult kujundada koomilisi situatsioone, niisamuti tema teravdamiskalduvus, esialgu eeskätt pilkealuste objektide puhul.

Pärast «Südamevalu» on Egon Rannetilt siiani avaldatud näidendid «Kadunud poeg», «Salakütid», «Haned», «Karikas ja madu», «Veripunane roos» ning «Kriminaaltango» ja väga korralikud inimesed».

Inimväärtuse küsimust käsitleb kirjanik peaaegu kõikides oma näidendites, hinnates tegelasi selle järgi, kas nad suudavad jõuda tõeni, kas nad julgevad seda tunnistada, ning kas nad leiavad selle kaudu oma koha ühiskonnas. Nii taotleb Egon Rannet seostada väärtuskriteeriumi kahte tahku: tõe tunnetamist ja oma koha leidmist. Põhiküsimuse arendamisel koorub välja autori ideaal: et isekusest üle saada, on vaja esikohale seada ühiskonna huvid. Seejuures ei tauni autor otsijaid ning eksijaidki. Ta laseb neil kõigil leida väljapääsute, ainult Mart Tuisul («Kadunud poeg») ja Mari-Eltsul («Südamevalu») tuleb oma hälbimuste eest surmaga tasuda.

Ajast aega on peetud näitekirjaniku kohuseks publiku pinevilhoidmist (juba Boileau soovitas asetada draamateoses pearõhk emotsionaalsele mõjuvusele). Dramatismi kujundamine algab aine ja keskkonna valimisest. Egon Rannet tunneb mitmesugust olustikku, muude hulgas ka maaelu (peale «Südamevalu» veel «Haned»), ja uudsuspinevuse loomist alustaski ta just sellest. Publiku tundeid pingestama on määratud niihästi üksik, kummaliselt sisustatud metsavahimaja «Salaküttides» kui ka haiglatöötajate («Karikas ja madu»), Suure Isamaasõja võitlejate («Veripunane roos»), miilitsameeste ja noorte kurjategijate keskkond («Kriminaaltango»), mis eeldatavalt on paljudele vaatajatele võõras. Selle kõrval koondab Egon Rannet ebatavalisi ja esmaavastuslikke seiku oma näidendite sündmustikukangasse ja tegelaste elulugudesse, sest teadagi peab draama aluseks olev elunähtus traditsiooniliselt sisaldama dramaatilisi elemente. Näiteks endisest

kaevuripojast korporandi kojutulek — teiste teada vangist, tegelikult välismaalt saadetud õonestajana — ja tema ümberkujunemine siin nähtu ning kogetu mõjul («Kadunud poeg»). Eripärasemate juhtumite hulka kuuluvad veel pastori ametit õppiv kolhoosnik (Taavet «Hanedes») ja endine politseinik punaarmeelase (Ruut «Veripunases roosis»). 50-ndatel aastatel said uudsusväärtuse peategelase töövahekordade kõrval ka tema isikliku elu senisest ulatuslikum käsitlemine, juhtivate töötajate ametialased äpardused ja perekondlikud konfliktid (näidendis «Südamevalu»). Saksa DV teadlane K. Kändler peab sotsialistliku näitekirjanduse erijooneks, et meil ei hakata mõnd intuiitiivselt-spontaanselt haaratud juhtumit või ideed selle kunstilise töötlemise käigus ühiskondlikele nõuetele konjunktuurselt kohandama, vaid sobiva aine otsimisel saab ajendiks objektiivne vajadus, nn. sotsiaalne tellimus. Vahel aga juhtub, et dramaatilist pinevust töötav aine ning tegevuskoht ei soodusta autori ideede realiseerimist. Teatud määral tuleneb kunstiküsimuste lihtsustatud käsitlemine «Salaküttides» just sellest asjaolust.

Prantsuse näitekirjanik H. Becque on draama raskuspunktiks pidanud ideede sulatamist karakteritesse, dramaatika või koomika jõudu, mida karakterid annavad ideedele. Egon Ranneti karakteriloomingu eripära tuleneb sellest, et kirjanik enamasti eelistab juurdlemisele osutamist. Seetõttu ei kehastu probleem tegelaskujudes, vaid viimased on abinõuks, et luua probleemi mitmest küljest tutvustavaid olukordi. «Südamevalu» mõningad lõigud ja «Kadunud poja» kaks esimest vaatust viitavad küll autori taotlusele hakata probleeme käsitlema karakterite kaudu ja avada neid sügavamalt, ent ilmselt ei vastanud selline laad Egon Ranneti kirjanikuloomusele ning hiljem on ta piirdunud oma tegelaste karakteriomaduste tutvustamisega üksnes põhiküsimuse arendamise piires.

Egon Ranneti kujuloomislaadil on ürgjõuliste meelstüüpide esitamise poolest ühisjooni August Jakobsoniga. Sealjuures on tegelaste jõu- ja emotsionaalsuseavaldused Rannetil pingelisi olukordi kujundavateks võteteks, näiteks Kustas Loki («Südamevalu») ja Mart Tuisu reageeringud armastuskolmnurga ilmnemise puhul, Jaagupi («Salaküttid») käitumine viimases vaatuses. Samal eesmärgil on üks olulisi karakteri kujundamise põhimõtteid kontrast, vastandlike omaduste mahutamise tegelaste iseloomudesse. Sellise mooduse kasutamist näitekirjanduses on kõrgelt hinnanud näiteks nõukogude teoreetik M. Kurginjan. Remargis ütleb Rannet ära Kustas Loki välimuse ja sisemuse vastuolu. Sellele lisanduvad ühelt poolt jõulised tundepursked, lihtsakoeline siirus ja teo-inimese pealiskaudsus, teisalt avaneb mitmes pöördelise tähtsusega stseenis hämmastav otsustamiskiirus ja enesevalitsus. On juttu, et Loka ei suuda iseseisvalt mõelda, aga kogu tema hilisem tegevus (kas või uuenduste rakendamine kolhoosis) rajaneb just sellel võimel. Samas teoses on vastuolu veel Mari-Eltsu iseloomus, kui arvestada tegelase käitumist tema jaoks pingelistes olukordades (napp, katkendlik kõne, vaistlikud liigutused, mis räägivad abitusest, alistuvusest ja mõjutatavusest) ja teisalt tema agarust oma edasise elu korraldamisel, millest jutustatakse tagasihaaravalt, niisamuti põikpäist isekust Loki naisena. Seda otsustamisjulguse ja nõrkuse seostumist ei ole kirjanik tegelase psüühilise eripärasusega põhjendanud, nagu muudelgi juhtudel esinevaid vastuolusid iseloomudes. Metsavaht Jaagup «Salaküttides» on kord äärmiselt arenematu, samas jälle ülimalt keeruka olemusega, «Kriminaaltangos» muutub Ema keskmisest väikekodanlasest peaaegu et kangelannaks. Seejuures aga ei saa tähele panemata jätta, et kontrast loob teatava tasakaalu, põhjustab mõlema äärmuse vastastikust nõrgenemist, sarnasuse harmooniat.

Tegelasrohketes näidendites («Haned» ja «Veripunane roos») lähtub Egon Rannet kujude loomisel eeskätt uudsete tüüpide tutvustamisest ja hindamisest; kui nende puhul ongi pinna alla vaadatud, siis piirdub see tegutsemisajendite tea-

tavakstegemisega. Paheliste tegelaste puhul tavatseb autor kasutada ületeravdamist, koondades nendesse rohkesti eitamist väärivaid jooni.

Tegelaste hulgas on olulisel kohal võluv ja aegapidi üha päikeselisemaks muutuv naistegelane, keda hilisemates teostes on vastandatud pahelistele sookaaslastele.

Enamik Ranneti näidendite tegelastest — seejuures mitte ainult need, keda autor väärtuslikuks peab, — on vastustamatute tunnete võimuses. Ainukordne ja eluaegne, ka armastatu surma trotsiv kiindumus on kirjaniku meelismotiive. Tüüpomaduste ja tüüpide loomise võtete kordamine muudab eri näidendite tegelaskonna mõneti ühepalgeliseks, hoolimata kujutatud elulõikude ning saatuste mitmekesisusest.

60-ndatel aastatel võib märgata Egon Ranneti taotlust luua mõningaid sümboli kaaluga, rohkem üldistavaid tegelasi. Näidendis «Karikas ja madu» on üksikasjalikult väljatöötatud sulitüüp pärisnimeta jäetud (Patsient) ning lastud tal mitmel korral tulla sisse uksest, mis on teiste teada lukus. Et aga ülejäänudki kesksed tegelased on erandlikud, üksikjuhtumeid esindavad, siis ei kujune Patsient lausa kurjuse kehatuseks. Juudi tütarlaps Mirjam («Veripunane roos»), kes ilmub peamiselt oma armastatu Robi Laastu kujutluspildina, on mõeldud fašismiohvrite võrdkujuks. Seejuures on muusikust sõdurit, kes lõiguti muutub romantiliseks armastajaks ja romantiliseks tasujaks (omaalgatuslik kättemaks fašistile, kes koonduslaagris tappis Mirjami), kujutatud kogu teose ulatuses ülejäänud tegelastega ühesugusel olustikuliselt konkreetsel tasandil. Nii ei muutu Robi Laastu tegu ühise suure tasumisvõitluse võrdkujuks, vaid jääb erandjuhtumiks. Selliselt hajub ka Mirjami sümboolsus ja rõhutatud olustikuline kroonikanäidend ei sula ühte romantilise draamaga hävimatust armastusest, mis oma ülevusega pidanuks fašismi julmusele vastanduma.

Süžee rajab Egon Rannet enamasti pinevust tingivale armastuskolmnurgale, mille kõiki tippe kehatavad tegelased teenivad probleemikäsitlust. Võistlejate igipõlised vastuolud süvenevad ellusuhtumiskonfliktideks ausa ja tarbijaliku mõtteviisi vahel. Konfliktiprobleemi on alati peetud dramaturgia sõlmküsimumseks, dramaatilise pinevuse kandetalaks. Egon Rannetil on draamatismitaotluse tõttu konfliktistruktuur võrdlemisi keerukas. Ta ei pea kinni tavadest ega haara peategelasi ühte kesksesse kokkupõrkestseeni, milles kõik liinid kulmineeruksid. Tegelastevahelistele konfliktidele lisab autor vähem rahvastatud näidendites ka nende isiklikud sisevastuolud, millele toetub teose ideeline telg. «Südamevalu» tõstis kirjanik olulisele kohale keske tegelase sisekonflikti, mida meie sõjajärgsetes lavateostes varem polnud. Nimelt etendab Kustas Loki, algul traktori- ja maamajanduse direktori, hiljem kolhoosisimehe tegevusliini arenduses olulist osa sisevõitluse tunnusjooni ning kommunisti aususe vahel. Selle võitluse tõusujoone lava taha jätmises ilmneb ka kirjaniku loomislaadi omapära. Niisuguse võtte kasutamist on tinginud esiteks enesega võitleva tegelase jõuline iseloom; tugev isiksus ei otsi usaldusaluseid, kellele end avaldada. Monolooge aga meie 50-ndate aastate näidendites enamasti ei kasutatud, kuigi ka traditsioone järgiv draamateooria neid ei eita, vaid peab stiilabinõuks, mida võib kasutada seal, kus see sobib näidendi enda ja kirjaniku esitusviisiga. Tegelase sisekonflikti arendamata jätmise teiseks põhjuseks on Ranneti juba eespool mainitud kirjanikutemperament, millele pole kohane tegelaste psüühika üksikasjalik väljatöötamine.

Niisamuti nagu «Südamevalu» puhul on Rannet toiminud ka näidendis «Kadunud poeg», mille sündmustikuline telg tugineb Mart Tuisu sisevõitlusele ning armastuskolmnurga tõttu kujunenud väliskonflikti arendusele. Mart Tuisu sisevastuolu sõlmitus 1. vaatuses viitab psühholoogilisele draamale. Tekib see võitlus siis, kui peategelane, kes on seni arvanud end rahva huvide eest väljas olevat, hakkab oma ema käitumise mõjul aimama, et rahvas tema taotlusi ei vajagi.

«Kadunud poja» on teose ekspositsioon juba arenduse osa. Niisugust juhtumit pidas näit. Fr. Schiller parimaks dramaatiliseks aineks. Nimelt äratas ema käitumine poja vastuvõtmisel viimases võrastust. Raiesmiku teated kodumaal valitseva olukorra kohta on teistsugused, kui tulija arvas. Nii antakse 1. vaatuses tavalise ekspositsiooni kõrval peategelase sisekonflikti tekkimiseks vajalikud mõjutegurid omalaadses gradatsioonis, mis mõneti kompenseerib kulminatsioonile eelneva tõusu nappust 2. vaatuses. Selles teoses toetub kogu ideeline telg (meitegelikkuse mõjujõud, mis sunnib veendunudki vaenlast tähiseid vahetama) peategelase sisevastuolule, mille tõusukaarest on suurem osa taas lava taha jäänud ja mis jõuab haripunkti ning laheneb juba 2. vaatuses kadunud poja pihtimuse näol. Lõppvaatuses esitatud tagasihaaravat jutustust sisekonflikti küpsemisest ei kannan enam hingedraamale omane sügav seesmine pingeline. Põnevust tekitama jääb ainult küsimus, kuidas luurerühma peamees tabatakse.

Mardi ema, vana töölisnaine Leena Tuisku sisevõitlusest ema- ja kodanikutunnete vahel on vaatajate ees korraks ainult üks poolus: ta kas süüdistab poega või võitleb tema eest. Seetõttu langeb Leena Tuisk kohati näidendi realistlikust põhilaadist välja ning esineb abstraktse õigusemõistjana.

«Kadunud poja» konfliktiehitus on tavapärasest erinev ka seepoolest, et harilikult kulgeb sisekonflikt isiklike vahekordade pinnal ja väliskonflikti aluseks on ühiskondlikud suhted. Selliseid sisevastuolusid, nende kujunemiskäikugi on laval hõlpsam edasi anda ilma tekstita, kusjuures ei teki ka illustratiivsuseohtu.

Hoolimata lõppvaatuse epilooilisusest on «Kadunud poeg» Egon Ranneti kõige reeglipärasem näidend, milles olustikuline taust on väga napp, tutvustatavad kõrvalkõrvaldused puuduvad täielikult, kõik olemasolev on peaidee väljatoomise teenistuses.

Lahendustes taotleb Rannet lõplikust ja teravdatud pinget. Enamikul juhtudel sekkub lahendus eesootamatus. Arvamus, et selline asjaolu vaatajat eriti köidab, kuulub draamatehnika algtõdede hulka. «Südamevalu» on lahendust teritatud eeskätt Kustas Loki hingeelu kaudu: südamepiinad teda hüljanud naise pärast asenduvad leppimislootusega, kui Mari-Elts on oma väikekodanlikest arusaamadest lahti ütelnud; lõpp-pildis purustab helge meeoleu teade naise hukkimisest autoõnnetusel, kohustused (töö ja laps) lülitavad murtud mehe taas ellu.

«Südamevalu» sai kirjanikul teoks romaani dramatiseeringuna. Mitte üksnes ainetiku, vaid ka süžee põhijoonte ülekandmist ühest kirjandusliigist teise on Rannet rohkemgi kasutanud, näiteks novellist «Elulõimed» filmistsenaariumi «Vihmas ja päikeses». See põhjustab erinevate liigielementide liitumist.

Levinud arvamus järgi äratas lavateos emotsioone eeskätt tegutsemise, mitte kõneluste kaudu, kuid Ranneti näidendites ei puudu ka eepilised lõigud. Nii «Südamevalu» pikk tegevusaeg kui ka ulatuslikud informeerivad eellood mitmes näidendis («Salakütid», «Karikas ja madu», «Kriminaaltango») pärinevad sellest valdkonnast. Soomlane E. Krohn on küll väitnud, et jutustav esitusviis toob näidendisse eepilisust niisama vähe kui dialoog romaani dramaatilisust, kuid paikapidavam näib veelgi Goethe seisukoht, mille järgi kõik aeglustavad motiivid tuleb lugeda eepilisteks, sest seda liiki teose iselärasuseks ongi alati ette ning tagasi haarata.

Põhiprobleemi kõrval tavad Egon Rannet oma näidendisse paigutada veel päevakajalist materjali peamiselt majandusküsimuste näol. Juba «Südamevalu» jäi selle ainelõigu käsitlus osalt karakterite võitlusest (nii sisemisest kui ka välisest) eraldi. Loki konflikt Kriisaga tekkis ju ainult isiklikul pinnal. Need tegelased, kellega Lokil on tööalaseid vastuolusid, esinevad ainult episoodiliselt. Et kunstis taastluuakse kõik tegelikkuse sotsiaalsed ja majanduslikud kollisioonid oma eriliste seaduste järgi ja need omandavad dramaatiliste konfliktide vormi, on käesoleval juhul tegemist publitsistikapõhimõtte järgimisega. Soov probleemide

ennetada, käsitleda seda varem, kui see tegelikkuses lahendatakse, ja sellega avallikkust aktiivselt mõjustada, on hea publitsistika tunnusjooni. Paljude tegevusliinidega näidendis «Haned» on eelmainitud tendents süvenenud: nii majanduse valdkonda kuuluvaid kui ka eetilisi probleeme ainult tutvustatakse. Seejuures väljendab autor oma seisukohti eeskätt otseütlemiste kaudu, sest nende kehastamiseks pole aine rohkus ruumi jätnud. Egon Rannet ise on maininud, et «Hanedes» pole tegemist üleminekuga uuele vormilaadile ega eksperimendiga teistsuguste lahenduste suunas. Järelikult on ebareeglipärase süžee kujunduse tinginud kavatsus rohket materjali operatiivselt esitada. Kroonikataolises näidendis «Veripunane roos» puudub isegi lavaline konflikt ja juhuslikkused etendavad sündmustikus kaaluvat osa. Kuigi dramaatiline kroonika öeldakse sündmuste edasiandmisel eepiliste teoste seaduspärasusi järgivat, võib selle näidendi esituslaadi pidada publitsistlikuks. Ehk küll päevakajalist osa «Veripunasest roosis» ei ole, langeb siingi rõhk teadustava ainekogu laiale haardele ning uudsusele.

Et eepika- ja publitsistikaelemendid gradatsiooni pidurdavad, rakendab Rannet dramatismi huvides ka järske kontraste. Seda kujundit on näit. O. Ludwig pidanud koguni kõigi teatraalsete efektide aluseks, milleta pole kunstilist ühtsust. Algul seab Egon Rannet vastandatavad tegelased jaolt võrdsetesse tingimustesse. Nii on «Südamevalu» põhilised antipoodid Lokk ja Kriisk mõlemad Suurest Isa-maasõjast osa võtnud. Hiljem aga läheb kirjanik üle otsejooneliselt must-valgetele kontrastidele, mis ilmnevad eriti näidendites «Karikas ja madu» ning «Kriminaaltango».

Pinevust tekitab tegelase iseloomu mahutatud vastuolude kõrval veel vastandamisvõtte tegevusliini arenduses, näiteks kui Kustas Loki juhitud kolhoosis hakkab elu edenema, lahkub esimehe naine.

Dramatismi on Rannet taotlenud luua ka terariistade (karuoda «Salaküttides»), tulirelvade ning ületeritatud juhtumitega (kujutletavad viirastused näidendis «Karikas ja madu»). Reaalse maailma segamine fantastilisega on samuti teatraalne efekt, mida kirjanik ainukordselt kasutab draamas «Veripunane roos».

Mõnede tegevusliinide kujundamisel on Rannet lähtunud kunstikaugete vaatajate maitsesuunast. Soovist neidki teatrikunsti mõjuringi tõmmata on inspireeritud seesugused süžee käigud, nagu kunstnik Aadam armastuse salakütina peibutamata Meelat, kellega ta vaevalt tutvuda jõudis («Salakütid»), mõnede noorte seaduserikkujate tegevus ja löigud nende elulugudest «Kriminaaltangos». Nii-sugustest seikadest pole igakord abi teose idee realiseerimisel, pigem suunavad need vaataja tähelepanu peamiselt kõrvale. «Salaküttides» jääbki mainitud liini esile kerkides varju mõte, et boheemitsemise tõttu jalgealuse kaotanud kunstnik leiab end taas nimelt Meela usu mõjul inimestesse.

Egon Ranneti lavateoste žanrimääranguks on kolmel juhul «näidend», kahel korral «draama». «Haned» kannab nimetust «kuus pilti vahekildudega», aga «Kriminaaltango» — «satiir». Viimane ei ole täpne. See näidend on rajatud väite — vanemate patud kallutatavad lapsed õigelt teelt kõrvale — näitlikustamisele. Tehakse seda ühelt poolt tuulelipust Isa satiiriliseks mõeldud ja teiselt poolt tema poja ning noorte kurjategijate jõugu peamiselt tutvustavas-hindavas laadis esitatud tegevusliini abil. Isa puhul aga ei avaldu autori üloetek kujutatavast, vaid üksnes viha. Koomiline üldse, nii ka satiir, on mõeldamatu, kui autoril ja lugejal puudub veendumus, et ta on kujutatavast kõrgemal. Puudub ka teravmeelsus, mis on satiiri vältimatu koostisosa.

Ihmumisajal paistis Egon Ranneti «Südamevalu» silma tegevuskohta ning tegelaskujude isikupära arvestava keelepruugiga ja tundus selleski suhtes uud-sena. Mulje isikupärasest väljenduslaadist loob kirjanik sageli ka grupistseenides kõneaine vaheldumisega. «Südamevalu» leidub küll kulunud väljendeidki, eriti

otseütlemiste puhul. Neid kohtab ka 60-ndate aastate teostes, kus publitsistlik esituslaad süveneb.

Et tegelaskujudesse on mahutatud vastandlikke jooni, väljenduvad need kohati sootuks erinevatel tasanditel, eriti «Salaküttide» Jaagupis. Näidendis «Karikas ja madu» ilmneb, et haritlastele on kirjanik märksa vähem võimalusi andnud kujundlikult kõnelda, välja arvatud juhud, kus ta kujutab nende erakordset labasust (viuldaajast arstikaasa Inga Martin) või purjusolekut (Joonas Martin).

Lõiguti ulatub Egon Ranneti tegelaste mõõdukalt kujundlik kõne üle vastava ajajärgu näitekirjanduse keskmisest tasemest.

*

50-ndate aastate keskel eesti nõukogude näitekirjandusse astudes äratas Egon Rannet tähelepanu uuendajana. Ta tõi kaasa senisest erinevad sündmustekäänud, sisevastuoludega ja siiski väärtusliku peategelase, võrdsustas südamevalu isiklike kannatuste ja töömurede pärast, kujutas õige laialdaselt argielu pähänähtusi ja tõstis ausse keskkonnapärase keelepruugi. Kirjaniku esimeses kutselisele lavale jõudnud teoses ilmnevad kahe kujutamislaadi alged — psühholoogiline ning olustikulis-publitsistlik. Esimest viljeles ta mõnevõrra järjekindlamalt ainult näidendis «Kadunud poeg», mille uudsusväärtus tugines ka ainealale. Edaspidi jäi Rannet teise suuna juurde, mis näib olevat tema kirjanikutemperamendile kohasem, sest võimaldab kasutada talle omaseid järske kontraste ning teravaid stseene ega nõua tegelaskujude sisemaailma üksikasjalikumalt väljatöötamist. 60-ndate aastate näidendites on valdaval kohal avara ja uudse ainestiku tutvustamine ühes otsejoonelisemate suhtumisväljendustega.

Jõulise ja teravajoonelise kujutamislaadi poolest jätkab Egon Rannet August Jakobsoni draamatraditsioone.

Laastumeister Aira Kaal

uubelini jõudnud Aira Kaal kuulub meie sellesse generatsiooni, kes oma alg-, kesk- ja kõrgema hariduse sai läbini kodanliku vabariigi ajal. Kuigi ta juba oma õpiaastatel oli mõnel määral tutvunud marksistliku kirjandusega, võib ometi ütelda, et temagi sattus ajastu ülikeerukate probleemidega silmitsi suhteliselt järsult ja vähese ettevalmistusega. Marksismi kui maailmavaate omandamine selle tõelises sügavuses nõudis suurt teadmiste ja kogemuste pagasit.

Seetõttu oleks Aira Kaalu komplitseeritud, mitmesuguste vastukäivate hinnangute all olnud elu- ja loominguteest psühholoogiliselt täpse kujutuse andmiseks vaja juba monograafilise vaatluse avarust ajastu probleemide foonil, et mitte takerduda stereotüüpsetesse, küll mugavatesse, kuid töökaugettesse lihtsustustesse.

Aira Kaalu vaimses struktuuris asub vist küll kõige nähtavamal kohal vajadus juurelda elu üle, küsida elunähtuste põhjuste ja nende mõtte järele, isegi kui tulemus oleks ainult hüpotees. Õpiaastail ülikoolis juhtis see juurdlemistarve teda lingvistiliste huvide juurest filosoofia juurde. See väljendus ka tema esimeses kaante vahele jõudnud raamatus «Mehe ja naise psühholoogiast» (1936) ning isegi üsna varastes värssides, kus tunnet kippus valitsema mõte, noore värsisepa kohta ebatavaliselt nõudlikult. Seesama juurdlemistarve kallutas teda, Saaremaa jõuka talu tütarit juba kodanlikus ühiskonnas pahempoolse maailmavaate poole, unistuse poole õiglasemast elukorraldusest, nagu ta seda tookord mõistis.

Kalduvus juurdlemisele, mõtte valitsemisele emotsiooni üle ei teinud Aira Kaalust jahedat, *splendid isolation*'it säilitavat skeptikut. Kirglik, mõnikord isegi fanaatiline kiindumine kord leitud tõdedesse asus tasakaalustama analüüsimis- kalduvust, teisalt viis aga omapärase antiteesini, mis ulatub sügavasti tema kirjanduslikku maailma, on olnud siin avalduvate vastukäivate ilmingute põhjustajaks. See teeb mõistetavaks ka Aira Kaalu žanrirahutuse. Tänapäeval tunneme Aira Kaalu kriitikuna-teoreetikuna, esseistina, lüürikuna, katsetajana lavakirjanduses, reisikirjanikuna ning lõpuks laastumeistrina. Mõtterännud on toetanud uudishimutsevat väljakippumistungi ainult ühe žanri vangistusest. Seejuures on Aira Kaalu kirjanduslikule eneseteostusele iseloomulik, et ta suurt lugu ei pea žanrilisest puhtusest. Veelgi täpsem oleks öelda, et ta otsekui lõbu tunneb eri elementide segamisest, nende koostoimel tekkinud efektist või dissonantsist. Tema eepilises loos pole lüüriline luulelõik haruldane, lüürikas aga võib küll häirida, kuid mitte üllatada mõni priske prosaism. Selles mõttes võib Aira Kaal tunduda lähedane meie žanrirahutule ja dissonantsihimulisele tänapäevale, kus kirjanduslikud kullaotsijad kõikvõimalikes variatsioonides sobitavad tuntud elemente, et leida tuntuist tundmatut.

Aira Kaalu enda mäletamise järgi hakkas ta sulge proovima nii lüürikas kui ka proosas peaaegu üheaegselt, juba 15-aastaselt Kuressaare gümnaasiumi ajakirjas «Kume rivi». Luuletamine tegevat õnnelikumaks, ütleb Aira Kaal küll tänapäevalgi, kuid sellest hoolimata on proosažanrid tema kirjanduslikul tee-

konnal nõudnud küllaltki suure osa. Kuid meenutagem siiski, et Aira Kaalu tõeline trükidebüüt oli luule vallast: Eesti Noorsoo Karskusliidu ajakirja «Kevadik» 1929/30. aasta esimeses numbris ilmus Aira (tookord veel Alma) Kaalult luuletus «Mida me kardame». See oli ajakirja luulevõistlusel saanud ergutuspreemia ja autorile kingiti Marie Underi «Rõõm ühest ilusast päevast».

Värsikoguni Aira Kaal niipea ei jõudnud, kuigi luuletusi tuli juurde rohkesti. Essee «Mehe ja naise psühholoogiast» ja lühiromaan «Mamma ja mina» jõudsid enne neid ilmuda. Gustav Suits, kellele üliõpilane oma värsiproove näitas, andis küll heatahtlikku ergutust, kuid teine õppejõud Ants Oras arvas, et need katsetused on veel «kristalliseerumata». Samal seisukohal oli ka «Loomingu» toimetaja J. Semper, kes ütles sõnaselgelt, et neis pole «luulehõngu». A. Oras aga avaldas tunnustust Kaalule kui kriitikule-teoreetikule, eriti V. Ridala 50. sünnipäeva puhul kirjutatud artikli eest, ja «Eesti Kirjanduse» toimetaja D. Palgi pidas lugu tema arvustuslikust kaastööst.

Esialgne, mõnetigi põhjendatud ebaedu värsiloomingus virgutab seda enam sulge proovima proosas. 30-ndate aastate lõpuks oligi Aira Kaal õpingute vahelt aega näpistades valmis kirjutanud mahuka romaani «Mamma ja mina». See rändas «Looduse» romaanivõistlusele, jäi seal küll auhinnata, kuid suunati tugevasti kärbitult «Looduse» Kroonise Romaani» seeriasse, sai seal pealkirja alla määratluse «perekondlik romaan» ning ilmus 1939. a. lõpul, s. o. kümme aastat pärast esimese luuletuse ilmumist. Pseudonüüm Reet Uielu oli mõtlemapanev: Uielu = uue elu ~ elumaja (vrd. Uetoa), konkreetse vabadikuhoja nimi Kaalude naabruses. Saarlaste keelt mittetundev lugeja ei saanud sellest arugi, pidas seda eufooniliseks kombinatsiooniks.

Aira Kaalu esikromaan kui «kroonine» ja «perekondlik» ei äratanud muidugi erilist tähelepanu 1939. aasta rikka romaaniloomingu taustal. Just sellel aastal ilmusid A. H. Tammsaare «Põrgupõhja uus Vanapagan», J. Semperi «Kivi kivi pääle», M. Metsanurga «Tuli tuha all» jt. Kuid mõnigi terane lugeja ja kriitik märkas uue prosaisti värsket elunägemist, vaatamata teostuse korraldamatusele ja stiili eklektilisusele. Ed. Hubel, kes žürii liikmena oli tutvunud võistlusele saadetud käsikirjaga, trükivariandist ligi neli korda suuremaga, arvas teost «Eesti Kirjanduses» kritiseerides, et kirjastus on karpimisega romaanile kohati liiga teinud ning selle lünklikuks muutnud. Tavaliselt irooniline, kurjalt nõudlik arvustaja aga pidas romaani omapäraseks, hindas noore autori oskust jutustada kütkestavalt, lõbusalt ja vaimukaltki. Nii see ka oli.

Huvipakkuv on Aira Kaalu esikromaanile vaadata tänapäevaste silmadega. Seesama saaremaine kodu oma inimeste, maastike, lillede, lapsepõlvesündmustega, mis sisustab esikteost — ja ometi mitte enam seesama —, väreleb mälestuslikus perspektiivis tänase Aira Kaalu kodunurga laastudes. Endise ja tänase võrdlemisel tõdeme, et muutunud on palju, muutunud on ka autor, esikromaan Simsi ise, kuid midagi äratuntavalt ühist seob siiski eilset tänasega. See on ainekäsitluses väljenduv siirus, pehme huumor, dekoratiivse elemendi võõristamine. Ka Aira Kaalu mediteerimiskaldumus väljendub «mõtlemispaiku» otsivas Simsis, kes rahvarohkes peres tunneb vajadust vahetevahel omaette olla. Esikromaan on algaja autori kohta küllalt leidlikult struktureeritud. Sündmuste kergealgne lõbus-humoristlik käsitlus vaheldub «meditatsioonidega» mitmesugustel teemadel, mis tänapäeva keeles kõneldes toob romaani teise plaani. Sündmus või juhtumus ise on kogu mõttematka ettekäändeks. Kavatsuslikult naiivhumoristliku kihi all käärib tõsiseid mõtteid elu üle, psühholoogilisi-psühhoanalüütilisi tähelepanekuid, sageli tahtlikult primitiivselt koreedal kujul. Karpimisel langes ohvriks suurem osa mõtteuitlemistest, mis läbi trükivariant omandas rohkem ajaviitelise ilme; tekkinud lünkade tõttu ähmastus ka ema kuju, jäi selgumata mamma ja mina vahelkord, eriline kiindumus emasse, mis oli teose loomisel põhiajendiks.

Harjumuspäraste kompositsioonireeglite ignoreerimine, tee äärest lilli noppiv meetod tegi Aira Kaalu esikromaani küll laialivalguvaks, kuid mitte igavaks. Rohked dissonantsid, lüüriilised vöödid kõrvuti kärtsaka, lori-laululiku naturalistliku detailiga — see kõik võis küll riivata lugeja maitsemeelt 30-ndate aastate lõpul, praegusel dissonantsikal ajal oleks selleks vähem põhjust. Kuid nii ilmutamisajal kui praegugi on võimeline köitma loodusekäsitlus, mis autoril n.-õ. veres oli ja tänini verre on jäänud. See oli juba siis maalapselikult vahetu, sundimatu, ilutsemispüüdetu, mõnikord sõnastuselt komistavgi, kuid värske. Loodus oli autorile elusaks partneriks, mitte foon sündmusele või abinõu tegelaste karakteriseerimisel. Täna Aira Kaalu laastude lugejale on kiusatus tsiteerida mõned looduse-lõigud esikromaanist, mida praegu peaaegu üldse ei tunta. Näiteks loodusega kahekesi olemise elamus Simsi kirikust põgenemise loos: «Astusin ja peatusin, peatusin ja astusin. Mõnekümne meetri taga paistis vees roheline laid, kaugemal teine, kolmas... Üldse oli merekäär täis rohelisi laide, üsna tibatilukesi. Oli see nüüd silmapettus või ei, aga tundus, nagu hakkaks üks neist laidudest mulle rohelist rätti lehvitama. Minus tekkis vastustamatu igatsus seda heterohelist oma käega katsuda.

Võtsin ruttu riided seljast ning sammusin neid puntras pea kohal hoides läbi vee. Esmalt ulatus vesi põlvini, siis kõhuni, siis vööni. Pole kerge jalutada vees, mis ulatub sulle vööni, kui sa ei tohi ujuda, sest riided saaksid märjaks. Sel silmapilgul vihkasin riideid kui inimsoo äraandjaid, nagu trelle, nagu vanglamüüre, nagu poomisnööri...

Langesin silmili pikka rohtu ja tundsin oma südame sulavat. Kopsud täitusid maa, rohu ja veekõntsa lõhnaga.

Pikk rohi õõtsus tuule käes ja puudutas mind üleni. Jahedalt. Tükk aega pöörlesin maas ja tajusin uduselt, kuidas mind ikka tugevamini ja tugevamini rohelisse rätti mässiti. Lõpuks väsisin ja jäin lamama.

Nüüd alles märkasin, kuidas kajakaparv mu ümber kisendas. [— — —]. Vahel nad lendasid nii madalalt, et peaaegu puudutasid mind tiibadega. Kehad nagu süstikud, silmad vaatasid küsivalt alla. Tiivad aga vehklesid, vehklesid... peatusid ja vajusid natuke allapoole. Punased jalad olid neil kõhu all krõnksus, aga pead olid siledad ja paid. Lõppude-lõpuks ei mõistnud kajakad muud peale hakata, kui liikusid mere kohale ja mere kohalt jälle tagasi minu kohale oma tiibade vehklusega pilvi varjates. Mis sellest! Pilved tegid täitsa igapäevaseid liigutusi. Nad lagunesid ja kogunesid, vaarusid ja taarusid ning hüllisid tasakesi minema. Tudrerohi aga lõhnas natuke mörkjalt. Ning kõrvad harjusid niivõrd kajakate kisaga, et see tundus vaikusena.» Niisuguseid intiimseid kontakte loodusega on teisigi. Nad valgustavad spontaanselt minategelase sisemaailma ning on ühtaegu selle maailma põhielemendid. Näiteks looduselamus Laoste poolsaarel: «Mustade kividega palistatud mererannad on ikka olnud mu lemmikud. Seisatan neid nähes ja tunnen, nagu keerleksin hiigelhooga läbi maailmaruumi. Kehaliselt olen purjus ja vaimselt täiesti mõtlemisvõimetu. Kui niisuguses olukorras vaatan merd ja rannikut, mis kive täis külvatud, näib, nagu laulaksid kõik kivid tasakesi. Viivu aja pärast arvan juba, et nad laulavad väga valjusti. Viimaks usun kuulvat trummipõrinat või maavärisemist või midagi äärmiselt vägevat. On tunne, nagu valutaks kivide süda ja nagu sulataksid päikesekiired neid. Endalgi käib valuviirg südamest läbi, iga kord kui meri oma sinise keelega kive lakub. Issand, mihuke imelik asi on meri! Muudkui õõtsub ja kiigub marsitaktis... Ja mustad kivid on nagu janunevad loomad, kes muiste merest jooma tahtsid minna, ent järsku tardusid. Sellepärast on nad nii imelikult laiali ja nii imelikult reas... nagu nad üksteisest ette rutates kord mere poole jooksid.» Ei ole raske märgata: noore Aira Kaalu kujutluslaad, ta suhe loodusega on lähemal Tammisaare arutlevale, sageli kujundi piirjooni ähmastavale kui Tuglase täpselt ja

teravalt maalivale laadile. Isegi sõnake «imelik», Tammsaare stiilstruktuuris oma korduvusega tähelepanu äratav ja otsekui mõtisklevalt seisatama sundiv, esineb Aira Kaalul peaaegu samas rakenduses.

Lühiromaaniga «Mamma ja mina» tutvustas Aira Kaal end suurte ajaoluste sündmuste eelõhtul. Järgnev periood polnud soodne aega ja distantsigi nõudvale eepilisele loomingle; murrangulises olevikus kuhjusid sündmused, tungisid sisse uued elu muutvad ideed. Võitlus vana ja uue vahel kajastus kiiremini lüürikas, süvenes poliitiline luule, ajanähtustele vahetult reageeriv, sageli intellektuaalselt terav. Poliitilise rõhuasetusega luuletus ja publitsistlik artikkel, seotud autori ajakirjandusliku tegevusega, hakkasid Aira Kaalu loominguks maad võtma juba uue kümnendi algul.

1940. aastal lõpetas Aira Kaal ülikooli, *laudatur*-aineks filosoofia. Samal aastal tegi ta ka oma ühiskondliku valiku. Materialistliku maailmavaate poole kallutas teda juba õpiaastail inglise keeles loetud Lenini «Materialism ja empiriokrititsism», mitmesugused elukogemused ja fašismi pealetung, nagu ta ise on hiljem korduvalt maininud. Suure Isamaasõja ajal täitis Aira Kaal tagalas auga oma ülesandeid, kandes südames võidulootuse kõrval isiklike kaotuste ahistust (laste surm, lapsepõlvkodu lõhenemine). Sõltumatust hindav, vähenõudliku eluga harjunud üliõpilaspõlvest peale, ei kuulunud ta sõja-aastatel nende hulka, kes otsisid kergemat äraelamist. Abielu välismaalasega — tookordses situatsioonis polnud see ainult eraasi — tekitas komplitseeritud probleeme.

On loomulik, et sõja ajal ja sõjajärgsel viisaastakul kerkis Aira Kaalu loomingu esiplaanile lüürika. Esikkogule «Ma ei anna relva käest» (1945) järgnesid mitmed teised, võitlevad ja publitsistlikud. Aira Kaalu luule aga vajab eri vaatlust.

Eepika kirjutamise kavatsused said realiseeruma hakata alles järgmise kümnendi künnisel. Sedagi teiste tegemiste vahepeal. 1950. aastal aga ilmus lühiromaan «Sajandite vangla», sissevaade Inglismaa ühiskondlikku ellu eestlasest keelepraktikandi ja ühtlasi teenija silma läbi. Teoses on rohkesti autobiograafilist elementi, autori enda Inglismaa-periood aastatel 1938—1939 kõneleb siin suuresti kaasa, kuid rõhutatud objektiivsusetaotluse tõttu on teos jäänud kunstiliselt pinnaliseks. Üle jõu käiv ülesanne oli poliitiliste pingete kujutus, mis nõudnuks mõneti mitmekülgsemaid teadmisi.

1956. aastal andis Aira Kaal mahuka romaani «Teelahkmel», kuid siingi ei pääsenud veel mõjule ta andelaadi tugevamad küljed — juurdleva vaimu liit elunägemise erksusega. Deduktiivne lähenemine eluainesele põhjustas skemaatilisi lahendusi, Aira Kaal kui eepik jäi ka sellel perioodil lüüriku varju. «Teelahkmel» on omamoodi Tarru-romaan üliõpilaste, kääriva intelligentsi ja ka töölisklassi esindajatega 30-ndate aastate esimesel poolel — liiga arvuka tegelaskonnaga, et romaani piirides anda kõigile psühholoogilist kandvust ja põhjendatust. Romaanis leidub küll episoode, mis tunnistavad autori iseseisvast elu uurimise võimest, kuid teose üldises struktuuris ei pääse need mõjule. Kriitika võttis romaani põhjendatult risttule alla, kirjutati ulatuslikke arvustusi, ent rõõmustaval kombel oldi sel ajal juba üle jõutud kalduvusest kuulutada kunstiliselt keskpärane teos sotsialistliku realismi saavutuseks, argumenteerides teema vajalikkuse ja probleemiasetuse soovitatavusega. Nii «Sajandite vangla» kui ka «Teelahkmel» ei ületa eesti nõukogude proosa keskmist taset 1950-ndate aastate esimesel poolel ega ulatu Hindi ja Sirge selleaegse tüseda realismini.

Seda enam üllatas Aira Kaal kümme aastat hiljem oma «Kodunurga laastude» esimese köitega (1966), millele neli aastat hiljem järgnes teine võrdväärne köide. Just see osa Aira Kaalu eepikast tuletas meelde A. H. Tammsaare elutarkuse, et inimene pole kuigi suur meister elavast arusaamisest. Aga kui ta elava ära tunneb ja seda mõistab, on ta juba palju saavutanud. Aira Kaalu üllatus selles seisneski, et ta näiliselt pretensioonitus kodunurga laastus jõudis oma sõnaga

elusoontele ootamatult lähedale, otsekui oleks autori tunnetuses ja väärtuste süsteemis midagi lahti sulanud. Induktiivne, elu enda ilmeist ja liigutusist lähtuv uurimismeetod, selle tulemuste eelarvamusteta ja kartuseta üldistamine tõi Aira Kaalu laastuloomingusse elu sügavamaid tõdesid järgiva kunsti väärtusi.

Kui kirjaniku esimeses koduainelises romaanikatses märkasime elunägemise värskust, siis laastudes on sellele midagi olulist lisandunud. Inimese, looduse ja ühiskonna loomuliku suhtestamisega on saavutatud sügavusperspektiiv, kujutatu avardub, tähendus mitmekordistub. Kodunurgast valitud aine on autorile niisama lähedane, nagu oli esikromaanis, kuid aastate ja elukogemuste foonil on kõik omandanud suurema ja sügavama mõtestuse. Iga tühisemgi lapsepõlvemure või -rõõm on siin «imelises tundlikkuses mõõtmatuseni avardunud», kui korrata Baudelaire'i sõnu, mis inspireerisid Tammsaaret. Et jõuda kodunurga laastu kaudu elavast arusaamiseni, inimese põhiliste väärtuste nägemiseni, on vaja olnud kõike vahepealset: rõõmu ja kibestumisi, leide ja kaotusi, õigeid ja eksisamme, läbireisituid ja reisimata jäänud kaugusi, unistuste ja reaalsuse dialektikat. Sel teel on jõutud tunnetuseni, mida kokkuvõtvalt väljendab Saint-Exupéry: tõelised imed, kui vähe teevad nad kära! Peamised sündmused, kui lihtsad nad on.

Aira Kaalu kakskümmend viis laastu on omamoodi kadunud aja otsimine ja mitte ainult see. Mälestuste rakursis astuvad ette kirjaniku perekonnaliikmed, naabrid, inimesed, kellega kunagi on kodumail kokku puututud, Saaremaa revolutsiooniliste perekondade esindajad, Saaremaa loodus ja eripära. Minevikuga seguneb kunstikavatsuslikult olevik. Autor rakendab kahte vaatepunkti, mõnikord — tegelaste karakteristikas — on neid enamgi. Kord esitatakse mälestuslikke muljeid nõnda, et autor nagu liiguks taas lapsena minevikus, sellega vaheldub teine plaan, kus asju vaadeldakse tänase seisukohalt. Vaatepunkti muutumised annavad esitatule sisemise dünaamilisuse. Sel moel esitatakse inimene ühes tema (sageli kurjalt muserdatud) saatusega. Nii on tegemist otsekui mitme mälukaardiga. Kuid mis veelgi tähtsam: lapse pilguga vaatamine ja uus vaatamine võimaldavad täheldada seda, mis inimhinge kodeeritakse varakult ja mis paratamatult jääb tema elu ja saatuse lõpuni mõjustama. Kuid ajataseandite vaheldus ei puuduta mitte ainult inimesi, vaid ka asju, loodust, sündmusi. Kahe mälukaardiga opereerides esitatakse vana tuuleveski otsekui elava olendina, tema noorus ja vananemine, tema surm ei puuduta vähem kui inimese kadumine. Lillerikka Vanatänava kirjeldus lapse pilgu läbi ja hiljem selle ülevaatamine oleviku aspektist annab käsitlusele sügavust ja avarust.

Nagu laastud ikka, ei ole Aira Kaalugi omad ühtlase toimega. Ei peagi olema. Neis on hõredamat ja tihedamat mustrit, kompositsiooniliseltki rulluvad nad lahti kord pingelisemalt, kord lõdvemalt. Kuid kõik nad on raiutud suurest elupuust, neist hoovab hinges puu lõhna. Kõige sisukamad ja kõitvamad on need laastud, kus ette astuvad kirjanikule lähedased inimesed, aga ka Saaremaa lähemast ajaloost tuntud kujud oma tööotsimise kirgede ja saatusekäänudtega. Laastudele on kirjutatud Saaremaa revolutsiooniliste perekondade Ellamite, Muide ja Möldrite traagilised lood lähedasest, inimlikust küljest vaadatuna.

Inimese kujutamises oli Aira Kaalu varasemas, isegi suurema elamispiinaga eepikas sageli jäikust ja kuivust. Autori suhtumine välisenduse harva, inimese intiimset siseelu mõista püüdev kujutus jäi kasinaks. Laastudes on otsekui psühholoogiline barjäär ületatud, leitud tee elavast arusaamiseni. Muidugi johtub see memuaarilise elemendi rohkusest ja karakterist, aine lähedusest, kuid kahtlemata ka muutusest käsitluslaadis endas.

Aira Kaalu perekonnaliikmetest kõige sügavama ja mitmekülsema kujutuse osaline on ema, mitte ainult «Emamedalis», vaid ka paljudes teistes laastudes. Valgust heidetakse mitmest prožektorist. Ema karakteriseeritakse kord enda mälestuse, kord teiste arvamuste järgi, mitmesugustest sündmustest jutustatakse

ema iseloomustamise eesmärgil. Ema, Saaremaa suure «puumatalu» perenaine, on loomult rõõmsameelne, tagasihoidlik, peenetundeline inimene, kes perenaiseuhkusele eelistab omaette olemise vaikust ja südamerahu. Autori vaatepunkti kahesus kujutamislaadis võimaldab ema vaadata esiteks lapse silmadega ja siis kogemustes karastunud inimese pilguga, tagasivaates. Sel teel antakse ema ta kaotusrohke saatuse taustal sügava inimliku mõistmise ja tundelise lähedalolekuga.

Ema, nagu ta tütrele paistis 30-ndatel aastatel, jäi esikromaani trükivariandis veel katkeliseks ja hajuvaks. 60-ndate aastate käsitluses on ema kuju hoopiski sügavam, mitmetahulisem. Siin on ema juba oma lõpliku saatusega, milles peegelduvad paljude emade elujooned läbitud murrangulisel ajastul. Ema-elanust on tugevasti tunda ka Aira Kaalu 50-ndate aastate eepikas.

Lühiproosas, olgu ta mis kallakuga tahes, ei saa muidugi inimese eludünaamikat anda selliste võimalustega nagu romaanis. Siin opereeritakse punktiirjoonega, ja oleneb autori talendist, kui palju sisu ta suudab sellega oma tegelasse panna. Tähtsam kui ehk mujal on siin alltekst, see, kus ütlemisele peab appi tulema aimataandmine. Ka Aira Kaalu parimates laastudes jääb mõndagi teksti alla, aimata. Vestelisema kallakuga laastudes on tekstialune muidugi hõredam. Inimese kujutamiseski on selles mõttes endisega võrreldes juurde tulnud nõtkust ja erkust. Isa, vanaisa, emm, Siima, Otsa-Mihkel, Juuli, Vassili Möldri noorem tütar Viira, Sei ja muidugi ka ema, mitmekülgsest valgustusest hoolimata, — ühtki neist pole lõpuni ära seletatud. Salapärasus jääb ümbritsema Siimat, lukus on emme minevik, kus võib-olla peitub võti ta imelikuvõitu olemuse mõistmiseks. Otsa-Mihkli armastus ja tema poolt antud töötus kumab kaugusest kui kustunud tähe valgus. Seiust ei saa aru, kas ta on hull või geniaalsuse tunnustega, ema noorusest antakse küll mõndagi teada, kuid aimatavana on allteksti surutud kõik see, mis sündis ema südames, kui pojad läksid eri rinnetele ja mees viidi igaveseks kodunt. Psühholoogina läheneb Aira Kaal inimesele ettevaatlikult, ta ei põlga ära lootusetuid vaidlusi Seiuga selles teadmises, et inimhinges toimuvat pole võimalik järgida nagu mööda sirget kanalit minnes. Seepärast ei ruttata ka arve tegemisega.

Inimesest ja tema ajast kirjutatud lugude kõrval on laastudes haruldasi ridu loodusest. Sellega üllatas Aira Kaal paljusid, oli ju loodus tema 50-ndate aastate eepikas võrdlemisi kõrvale tõrjutud, esikromaani tunti vähe. Lilli Promet kirjutas: ta polevat teadnudki, et Aira Kaal mõistab looduse keelt. Aira Kaalu puhul tekivad mõtted: ainult maalaps on ellu kaasa saanud rikkuse, millest linnas kasvanu ei tea unistadagi. Heaks botaanikuks võib küll kasvada linnalapski, kuid ial ei saavuta ta hiljem loodusega niisugust suhet nagu on maalapsel. Seetõttu leidub ka kirjanikke, kellele loodus on inimese olemise ja tegemistele üksnes dekoratiivseks fooniks, ja neid, kellel loodus on inimesekontseptsioonis.

Viimaste hulka kuulub ka Aira Kaal. Laastudes selgub eriti tema inimese- ja loodusetunnetuse ühtne aspekt: inimene mitte looduse foonil ega kukil, ei kuningana ega kerjusena, vaid inimene ja looduse käksõnad temas endas.

Laastude Kaal on muutunud varasemast filosoofilisemaks. Hullava ja looduse imesid nägeva lapse silmade kõrval on elutargad, olemise kulgu ja mõtet uurivad silmad. Mõtlikuna ja arutlevana kõnnib Aira Kaal looduses. Kõik looduses toimuv toimub nii või teisiti ka inimeses. Vaikus looduses astub paralleeli vaikusega inimeses. Kas õnnetusi ennustav või küpsemise vaikus? — küsitakse («Mida see vaikus küll ennustab?»).

Meistrikäega kirjutatud laastus «Kohtumine luikedega» ühinevad mõtted loodusest mõtetega inimesest ja elust, poeetiline elamus liigub oleviku ja mineviku piirimail: jalutuskäik koos oma varjuga kodumail täherikkal ööl, kaugelt kostvad luikede hääled («...miks nad ei maga?»). Sellega rööbiti lapsepõlvemälestus: kuidas kevadõhtutel karjamaale joosti, et kuulutada salapäraseid linnuhääli ja

et «kuupaistet kontides koju tuua». Ajatasandite vaheldudes süveneb inimese ja looduse ühesuse tunnetus. Kuu paistab nagu lapsepõlves, aga puudub vana õuevärav ja väraval taat. Ja siis autori mõtisklus nagu joonetõmme lõpmatusse: «Ma olen oma elu ära elanud, aga mulle näib täna kõik endine. Võin olla isegi mitu elu ära elanud, kuid see ei tähenda midagi! Sest luiged ja kuupaiste ja pikad varjud on endised. Läbipaistev hämarus, taeva kristall ja see kaugel orel, mille varssides lainetab konnade kroo-kroo ja viledes heliseb luikede luuk-luuk. See kõik on ajatu ja endine. Ei sõjaeelset, -aegset ega -järgset, nagu meie elu nüüd alati jagatakse, vaid lihtsalt «endine» — kevadine, ajatu, igavene.»

Laastudes «Üheksa lillekimpu», «Intiimne maastik», «Vanatänav», «Sadat sorti okaspuid ehk Otsa-Mihkli avastamine» jt. saab Saaremaa floora lugematutes variatsioonides inimliku hingetuse. Poetiliste figuride hulgas asub personifikatsioon eelistatud kohal. Vahtrad ja pihlakad jalutavad, kibuvitsarüblilikud jooksevad käratsedes mööda maanteekraave, uudishimutsevad kadakad-karjahoidjad, varsakapjadel on poolmuikil suud. Rahvapäraste lillenimede poeesia on sulatatud kunstilisse teksti. Vassili ja Juuli Möldri kurvas loos ütleb sõna sekka Juuli lilledest rõkkav aed, kus «sinised meelespead vaatavad otse silma», kus viipavad vabarnavärvilised talinelgid ja levkoide pöörised, kus «pisikesed mariid ja punased priimulad vaatavad lapselikult alt üles...». See teeb õnnelikuks. See õpetab, et kiusakast saatusest hoolimata maksab elada, toonitab autor. Juuli üheksa lillekimpu on ühtlasi haruldase inimesetundmise näited. Aga Otsa-Mihki okaspuude aed mõjub lausa sümfooniana. See on kirjeldatud Mihkli enda, autori ja Käspradu tüdrukute vilksamisi pilgu läbi. ««Paergu, õhtasel aal te kõiki neid värve ei nää.» ütles ta. «Aga kui te mõnikord hommikukastega siin kõnniksite...» Okkad pidid hommikuvalguses veiklema mitmesuguseis roheline varjundeis. Ja kuulajaile surutakse igavesti mällu, et okastel on veel okkatahud ja et «lumi on soe».

Kuid Aira Kaalu ja tema tegelaste kooselu loodusega pole ühtigi täidetud ainult ülevatest iluelamustest. Siin on ka oma argipäev. Maalapsele tähendab loodus ühtlasi igapäevast tööd. Lilledel kõrval on umbrohi, selle vastu tuleb võidelda, kuid looduseks jääb ta ikkagi. («Kus ema on?» — «Kitkub peedist rohtu.» — «Ah ikka jälle peedis, igavesti peedis!...») Looduse proosapool toob autoriteksi ja tegelaste kõnesse rahvapäraseid võrdlusi, piltlikkust, huumorit, saarlaste kõveraid kõnekäände. Kõike seda, mis esineb seal, kus loodust ei teretata kaugel külalisena, vaid sakutatakse omainimesena. Seepärast võibki siin romantilist karva ülevuse kõrval ka parajas paigas vanduda: «Oh sa kurehernekarvakirju kurat!»

Loodusemotiivil ja loodusekirjeldusel on Aira Kaalu laastus oluline konstruktiivne roll. Looduseta Kaal kaalub märksa vähem. Mõned kirjanduseuurijad on katsunud näidata, kuidas kirjanik loodusemotiiviga resp. -kirjeldusega toonitab tegelase siseelu kvaliteete või iseloomustab sündmust. Kuidas õnnetule inimesele seatakse fooniks kas tormine meri, vihmane öö vms., helgetele sündmustele aga päikeseline keskpäev jne. Justnagu muiste fotograafi juures. Aira Kaalu puhul võib piltlikult ütelda, et loodus nii oma luules kui ka proosas on temal suveräänse tegelase õigustes. Suhe loodusega on temal filosoofiline. Nii ei saa siin loodusekirjeldust käsitada meeleolulise kõrvalepõikena, vaid juhtiva struktuuri-elemendina.

Kui läheneda Aira Kaalu laastule žanriteoreetiliste huvidega, võib tekkida mõte, kas laastu nimetus on siin omal kohal. Nii ongi kriitikas küsitud ja arvatud, et laastu jaoks olevat need lood sageli liiga pikad. Mis on siis laast? See on üks lühiproosa vormidest, autoripoolse lähedalolekuga eluvaatlus, elumõtisklus, mõne elunähtusega seondatud meeleolukujutus. Laast on vabama ainekäsitletusega kui miniatuur, tihti avatud vormiga, kuid teda ei tule ära segada veste või olukirjel-

dusega. Kunstiliselt on ta viimastest nõudlikum, elukujutuses nähtavast osast sügavamale haarav, ka sel juhul kui aine on päevakajaline. Pikkus või lühidus kui välised tunnusjooned pole siin eriti määravad, laast võib olla kord pikem, kord lühem, kord lüürilisem, kord proosalähedasem. Aira Kaalu laastud üldiselt vastavad nendele nõuetele, kuigi siin vestelist elementi mõnikord ka rohkem on, kui laastule vaja.

Aira Kaalu laastude puhul tuleb esmajoones mõttesse Juhani Aho, kelle laastuloomingut meil on tutvustatud mitmes eri valikus. Arvatavasti ei jäänud Aira Kaalule kui kirjanduslike huvidega abiturientidele mõjuta 20-ndate aastate lõpul J. Aaviku tõlkes ilmunud imposantne Aho laasturaamat. Kuid varasemastki on mõnda teada. Aira Kaal on ühes erakirjas öelnud, et luges Aho laaste juba algkooliaastail ja et need meeldisid talle väga: «Mäletan, et olin eriti sisse võetud tema laastust «Kõige salapärasem». Selleks kõige salapärasemaks osutus temal — suvine keskpäev Soome metsas...» Aho oli Savo laps. Tema intiimne looduse-tunnetus, looduse ja inimese lihtne ja loomulik seotus võis Aira Kaalus helisema äratada muljeid ja mälestusi Saaremaa sülest. Aho laastulooming kasvas välja ajakirjanduslikust tegevusest, siin leidub ka kergemat vestelist elementi ja alles hiljem žanriteadlikumat suhtumist. Muidugi on Aira Kaalu laastud teistsuguse ajastu lapsed, teistsuguse tänapäevaga. Selgelt ja puhtalt kajastub see neis. Ja mitte ainult ei kajastu, vaid parimais nendest liitub selle üldinimliku tunnetusega, mille ta kunstiteos ei ela üle oma aja.

Laastust kui žanrist mediteerides ilmneb, et siin on võimalikud veel mitmed temaatilised sijaotused. Võib kõnelda spetsiaalselt kodu-laastust või kodunurga laastust. Aho laastuloomingus on see kõige sügavamalt läbituntud osa. Aira Kaal on seni piirdunudki kodunurga laastudega, kuid mõeldavad oleksid ka temal muu toimega laastud, reisilaastud jne. Aga just kodunurga laaste on langenud mitte ainult n.-ö. elupuu kutselistelt laastumeistritelt. Nähtavasti on inimesel vajadus aeg-ajalt tegelda selle eluringiga, mida nimetatakse koduks, saata sealt mõni läkitus maailma. Sageli on «laastu» ja «kirja» vahel raske žanrilist eraldusliini tabada. Nii võimegi A. Daudet' veskikirju pidada sisu poolest tema kodunurga laastudeks. Aira Kaal on ise märkinud, et Turgenevi «Küti kirjadest» on ta ära tundnud kodunurga laastu, samuti ka I. Babeli intensiivsetes «Odessa lugudes». Kuid siin annavad endast märku ka teiste žanride tunnused.

Lõpuks olgu lisatud, et laastuga — mitte enam üle kantud, vaid otseses mõttes — on Aira Kaal tutvust teinud ka täiesti mittekirjanduslikul alal. Sõja ajal töötas ta Tšeljabinski suusavabrikus, kus tehti ka laskemoonakaste. Ja et detailid olid vahel hõõveldamata jäetud, tuli temal seda teha, nii et laastud lendasid — üks käharam, teine sirgem, niisugused nad olid. Mälestuste heietamise korras on ta mulle usaldanud: «Tead, see hõõveldamine oli üks tore töö!»

Aira Kaalu laastuloomingus on tegemist juba individuaalse proosastiiliga, mitte enam eklektilise langemisega ühest stiilihäälestusest teise. Tundlikkus sõna atmosfääri suhtes on kasvanud, vääratused ajalehe kommunikatiivsesse stiili harvaks jäänud. Laastude puhul leidis kriitika üksmeelselt, et autor on enese leidnud. Eks stiil olegi üks eneseleidmine. Stiil väljendub juba väljalõigete tegemises elupaljusest, valikus, ainesse suhtumises. Inimese ja looduse suhtestamine, inimese kujutamise erilaad, autori vaatepunktide asetus, mida eespool vaatlesime, — see kõik kujundab stiililist ilmet. Aira Kaal on realist, kelle uurimis- ja kujutamiseobjektiks on igapäevane elulõik, kuid ta pole enam kujutatavast kaugel seisev protokollija, vaid ta otsib ja leiab siit jooni, mis selle igapäevasuse ühel või teisel viisil lõhuvad. Aira Kaal ei otsi omaenda ning oma kodunurga minevikust ja olevikust erakordseid sündmusi, fantaasianõudlikes fabuleerimiskatseis osutub ta kohmetuks, groteski akrobaatikasse teda ei oska sisse mõteldagi. Ta ei lenda oma mälestustest liiga kaugele, ei deformeeri neid kujunduselementideks,

pigem püüab võimendada nende dokumentaalset-tõsielulist sarmi. Seetõttu jääb tema laastus võib-olla puudu artistlikust teravusest ja sädelevusest, mõnikord intensiivsusestki, tuleb ette loo lõpu äravajumist, kuid seda kõike korvab mälestusliku aine käsitlemisel haruldane siirus ja avameelsus — ka ülihellade elusõlmede harutamisel —, kõigest näivusest lahtiütlemine. Lähedane vahekord ainega annab käsitlemisele soojust, ilma et seda taotletakski. Kui kasutada paradoksi, võiks ütelda: Aira Kaalu pretensioonikus seisneb pretensioonituses. Elupaljusest meeldib talle oma sule alla valida inimesi, kes ei tahagi midagi olla, kuid just seetõttu tõusevad üle igapäevasuse ja on midagi. Ühel või teisel viisil nad ühenduvad sisemiselt, nõnda on lugu Siimaga, Juuliga, niisugune on ema ja mitmed teised.

Pretensioonitu, paatosekauge eluhoiak, mitte meelemuljetele, vaid juurdlevalle mõttele rajatud tee elavast arusaamiseni väljendub ka sõnastusstiilis. Aira Kaalu proosas on vähe aistingulist, vähe värve ja hääli, ei midagi kirevat. Ta lause on asjalik ja enamasti lühikesevõitu. Igatahes puudub pikkade lauseperioodide voog. Ka ei rütmista ta oma teksti kordustega, ei pane rõhku eufoonilisele efektile kui ülekarusele, isegi kui mõtet häirivale. Aira Kaalu esitusviisis on otsekui midagi askeetlikku, nii kirjelduses, jutustuses-arutluses kui ka dialoogiribades. Poetiliste figuuride uurimine ei paku tema puhul erilisi leiuväljavaateid. Selles seoses esinevad sageli üldised, vähe individualiseerivad epiteedid «ilus», «hea» jt., mõni omadussõna kui kirjeldatava ammutuntud paariline. Nii öeldakse põldmarja kohta, et tal on «ilus valge õis», ei midagi üllatavamalt. Silmapiir on tavakohaselt «sinine». Sureva Akseli voodi juures nenditakse lihtsalt: «sirel õitset». Kirjanik hoidub meeleliste muljete pillerkaarist nii looduse kui ka inimese tunnete kujutuses. Ta toon ei kõrgene kõnelemisel valusatest ja helladest asjadest, kaotustest ja traagilistest saatustest. Vassili Möldri ma'avaremetesse sisse põigates ja möödunud meenutades jäävad eemale elegilised noodid. Öeldakse lihtsalt, et siin lõhnavad veel mõned roosipõõsad, õitseb valge kurekatel, puud sirguvad vabalt ja rõõmsalt, nagu poleks nende elus midagi muutunud, pooppuud on koguni suureks kasvanud jne. Huuelamused loodusest on antud summutatud toonis, sageli mõttelise alltekstiga. Lähedane on elu igavese muutuvuse mõte, ka looduses. Kui mõnikord on teksti sattunud tavalisest eksalteeritumalt hoiakut, tunneme seda kohe stiililise rütmihäirena. Näiteks «Intiimse maastiku» kõneluses punaste haabadega mõjub ebakõlana retooriline hüüatus: «Kaunid on unenäod ja kaunis on ärkamine punase haavapuu all!» See on siin võõras, stiililist ühtsust lõhkuv noot, mitte kunstikavatsusliku koormusega dissonants.

Ajastu kirjandusliku akrobaatika ja ehtimise väsitaval foonil võib ilustamispeglilik esitusviis mõjuda värske puhanguna. Palju oleneb suhetest ja taustast, miinusvõtte võib kujuneda plussvõtteks. Ja muidugi oleneb talendi jõulisusest, kas lihtne jääb lihtlaseks või saab temast kunstiliselt suur. Niisuguses stiililiste kulinateta ütlemisviisis saavutab Aira Kaal oma laastus sageli kunstilise eheduse, mõnikord aga jääb ka pinnalisemaks. Kuid isegi Tšehhovil ei õnnestunud alati jõuda n.-ö. lihtsuse luksuseni.

Looduse inimlikustamine rõhutab Aira Kaalu laastus pigem inimese ja looduse ühesuse mõtet, on rohkem filosoofiline kui kunstilise tehnika küsimus. Sellega on kooskõlas ka inimese iseloomustamine võrdlusega loodusest. Näiteks öeldakse Juuli kohta, et ta on nagu jõgi, mis voolab vaikselt ja vabalt.

Esineb küll ka juhtumeid, kus looduse inimlikustamisega liiale minnakse, seal hakkab see mõjuma üksluiselt, ei ergasta enam, elamus lõdveneb.

Võrdlused Aira Kaalu proosatekstis on enamasti pärit maalapsele tuntud igapäevase elu ringist. Puude lehed läigivad tal nagu märja kala soomused, põldmarja varred ja lehed on nagu tapuväädid humalaaia, pilved nagu loomad, teinekord nad hargnevad kui lõngavihid jne. Niisugune pingutuseta võrdlemine

toob teksti usalduse ja kodususe, kodunurga laastule omase intiimsuse. Selles tunneme Aira Kaalu oma stiili — elunägemise laadi ja selle sõnalise väljenduse paratamatut seost. Kuid kerge litritest kokkupandud pitsrätik, millega võrreldakse haabu, pole nagu oma lackast. Niisugused, küll harva esinevad ebakõlad nagu kahandavad «Intiimse maastiku» intiimsuse koefitsienti.

Aira Kaalu laastu stiililises struktuuris on abstraheriv, mõtteline alge tugevam sensuaalsest. Naudingut asjade vaatamisest või kuulamisest asendab huvi asjade suhte vastu. Loodusemulje kõrvale astub kohe mõte, esteetiliselt valjastab filosoofiline. Seetõttu saadab looduse meelelist retseptiooni tihti mõte looduse käskudest, elu säilitamise ja hävitamise dialektikast jne.

Abstraheriva alge tugevuse tõttu on Aira Kaalu laastus arutlusel küllalt tähtis roll. Sageli varjutab see kirjeldava elemendi, ja on laaste, mis struktuurilt rajanevadki arutlusel, näiteks «Mis on kratt?» Arutluses lastega kerkib nagu mitmes peeglis Aleksander Mui reetmine Miina poolt, kelle oma poeg teenis Punaarmee. Miks Miina reetis? Kas raha pärast? See motiiv ei mahu arutlejate puhtatesse südamesse. Võib-olla poja pärast? Hirmu pärast? See oleks nagu arusaadavam. Arutluse võtab kokku autoritekt elutarga humanistliku mõttekäiguga.

Kujundav energia Aira Kaalu laastus pole alati nagu ühtlaselt jaotatud. Väga tugeva mõjuga episoodide ja motiivide kõrval leidub ka hõredamat kudet. Stiililist ilmet kujundab, et aeg-ajalt antakse mõnele detailile erilisel suur koormus. Ühte kujundisse, sõnasse või lausesse koondatud traagiline, harvem ka koomiline ja väga harva ironiline element otsekui purskub esile, iseloomustab käsitletavat sündmust, olukorda, inimest. «Sa oled nii närtsinud. [— —] Sul vist raske venna vaeva vaadata,» ütleb ema sureva Akseli voodi kõrval valvavale tütrele, saadab ta ära, võtab sirelioks ja istub ise asemele. Selle detailiga on hoobilt valgustatud sündmuse kogu traagika. Kui ema kohta öeldakse, et ta käis, käte-rätik kaelas, sest taskurätist ei jätkunud, siis mõjub see ema kogu elumuret kokkuvõtvalt. Isa «päeviku» avastamine vana tuulinga küljelaudadel on mõjukas episood. Mitte vähem pole seda isa lahkumine kodunt valge kaelakoti moonaga. Niisugused tugeva kandejõuga detailid, mõni episood, motiiv, mõni üksik sõna või dialoog oma otsekui kokkusurutud informatsiooniga pingestavad laastude stiililist struktuuri, otsekui naelutavad kinni kirjelduse ja jutustuse.

Aira Kaalu laastulooming ei ole suur, kuid on sisuliselt haardelt avar ja inimlikult sügav. Siia on mahtunud inimene, loodus, ühiskond, ajalugu. On mahtunud keerukad sõlmpunktid isiklikust elust ja ajastust. Laastulooming kuulub Aira Kaalu proosa kandvaima osa hulka. Ainekäsitluse tiheduselt ja elumõtiskluse avaruselt ületavad laastud autori enda romaaniloomingu ja ka reisiraamatud, välja arvatud ehk «India sõidult» (1958), mis juba ilmumisel äratas pooldavat tähelepanu oma filosoofiliste mõtisklustega Ida ja Lääne kultuuridest, europotsentristliku maailmavaate kriitikaga. Laastumeistrina kuulub Aira Kaal meie kaasaegse proosa esirinda, tõendades ühtlasi, et traditsiooniliste meetoditega saab veel mõndagi ära teha.

Dostojevski ja Tallinn

Uuel 1938 tõlkisin Tallinnas Fjodor Dostojevski romaani «Igavene abikaasa», mis järgmisel aastal ilmus tema «Kogutud teoste» VIII köitena. Suvine Tallinn meenutas mulle mõneti omaaegset Peterburi, «Igavese abikaasa» tegevuskohta. Et kasvasin sellises ümbruses, kus Dostojevskist kõneldi sügava lugupidamisega, siis olin loomulikult üht-teist kuulnud ka tema Tallinnas viibimisest 1840-ndatel aastatel. Romaani tõlkimise ajal sai see biograafiline fakt otsekui uue tähenduse. Vastav huvi leidis toitu ka kokkupuudetest A. H. Tammsaarega, Dostojevski loomingu hea tundjaga.

Ühel varasügisel õhtul läksime Tammsaarega Uuele tänavale, kust pööras ära Inseneri põiktänav. Tammsaare viis mind avarale õuele ja osutas vanadele kastanitele: «Kui ma sajandi algul «Teataja» toimetuses töötasin, oli siin veel aed, nüüd on sellest alles ainult need kastanid.» Ta juhtis mu tähelepanu 1928. aastal Moskvas ilmunud raamatule (Ф. М. Достоевский, Письма I. Москва—Ленинград, 1928; siin avaldatud kirjakehted on tsiteeritud sama väljaande järgi), kust leiame Dostojevski poolt 1849. aasta juulis Peeter-Pauli kindlusest oma vennale Mihhailile saadetud kirja. (Teatavasti oli ka tema vend sama aasta mais-juunis vahialusena sellesamas vanglas.) Kirja lõpust loeme: «Kuidas ma tahaksin kas või ainsa päeva teiega koos olla! Varsti saab meie vangistamisest juba kolm kuud; ei tea, mis tuleb edasi. Võib-olla ei näegi sellel suvel rohelisi lehti. Mäletad, kuidas meid maikus vahel õue jalutama viidi? Seal hakkas siis juba haljendama ja mulle meenus Tallinn, kus ma samal aastaajal sinu juures olin, ja aed Inseneride maja ees.»

Silmitsesime Tammsaarega põliste puude koltunud latvu, mis olid hästi näha ka Inseneride maja tagaküljel asuvatest akendest. Maja esikülj oli Uue tänavale poole. Siia siis saadetigi need kirjad, mis kandsid ümbrikul aadressi:

Tema aususele, härra insenerlipnik
Mihhail Mihhailovitš Dostojevskile
Insenerikomando
Tallinn

Vendi sidusid peale veresidemete veel ühised kirjandushuviid. Mihhail Dostojevski (1820—1864) on jätnud oma nime vene kultuurilukku tõlkijana. Tema tõlkes on ilmunud F. Schilleri «Röövlid» ja «Don Carlos», Goethe «Reinuvader Rebane», V. Hugo «Jumalaema kirik Pariisis» jt. maailmakirjanduse klassikute teosed. Ajakiri «Otetšestvennõje Zapiski» avaldas mitmed tema jutustused. Tallinna tuli Mihhail 1838. aastal, kui asus tööle Insenerikomandosse. Siin abiellus ta 1842. aastal Emilia von Ditmariga.

Dostojevski kirjad Tallinna pakuvad üpris huvitavat kirjandusloolist materjali. Noore Dostojevski suure lugemuse kõrval kajastavad nad vendade ühiseid kirjan-

Boriss Zaborov

F. Gostojevski jutustuse „Tasane“ motiividel (Ofort) 1970

duslikke harrastusi, samal ajal aga kannavad need kirjad vaiksesse kubermangu-
linna Peterburi hoogsa kultuurielu sädemeid. Seepärast avaldamegi siin mõningad
iseloostavamad kirjakatkendid.

St. Peterburis 31. oktoobril 1838

Vend, kurb on elada, kui pole midagi loota. Vaatan ettepoole ja tulevik ajab
hirmu peale... Hõljun mingis polaarõhustikus, kuhu ei ulatu ükski päikesekiir...
Juba ammu enam pole tundnud inspiratsioonipuhangut, [— —] selle asemel olen,
kui mäletad, tihti säärases meeleolus nagu Chillon'i vang pärast vendade surma
vanglas... Ei lenda mu juurde luule paradiisilind ega soojenda masenduses
hinge...

[— —] Vend, lugesin läbi su luuletuse... See manas mu südamest välja mõned
pisarad ja uinutas mälestuste leebe sosinaga natukeseks mu hinge... Ütled,
et sul on draama idee... Rõõmustan... Pane kirja... Oo, kui sul poleks paradiis-
likust söömaajast ühtki raasukest, mis sul siis üle jääks...

[— —] Pane mulle kirja Chateaubriand'i «Le génie du christianisme'i» juht-
mõte. — Hiljuti lugesin «Sõn Otetšestvast» kriitik Nisard'i artiklit Victor Hugo
kohta. — Oo, kui väike on ta prantslaste meelest. — Kui tühisteks peab Nisard
tema draamasid ja romaane. — Nad on tema vastu ülekohtused ja Nisard (kuigi
on tark inimene) valetab. Ja veel: visanda mulle oma draama põhiidee; olen
kindel, et see on kena, kuigi draamapäraste karakterite loomiseks on kümnestki
aastast liiga vähe. — Vähemalt mina arvan niimoodi. — Ah, vennas, kui kahju,
et sul pole raha.

1843. a. lõpul pakub Dostojevski vennale koostööd E. Sue romaani «Mathilde»
tõlkimiseks. Selliseid vendade Dostojevskite poolt kahasse kavandatud töid pole
just vähe. Vaevalt kuu aega hiljem, 1844. a. jaanuaris kirjutab Dostojevski Tal-
linna sellest kui tulusast ning kindlast tööst ja teatab sealsamas, et on tõlkinud
Balzaci romaani «Eugénie Grandet», et tõlge on õnnestunud ja ta saab selle eest
vähemalt 350 rubla, kuid tal pole raha käsikirja ümber kirjutada lasta. Ta palub
selleks saata 35 rubla, lubades tõlke honorarist poole vennale. Kirjast kuuleme ka,
et tal on valmis draama juut Jankelist. Tallinlase A. Riesenkaampi memuaaride
kaudu teame, et Dostojevski kirjutas veel kaks draamat — «Maria Stuarti» ja
«Boriss Godunovi», ent need pole säilinud.

«Sinu luuletuses «Nägemus emast» ei saa ma aru, millisesse kummalisse kujun-
dusse rüütasid sa kadunu hinge. — See hauatagune karakter ei ole veel piirit-
letud. [— —]

Ah varsti-varsti loen Ivan Nikolajevitši¹ uusi luuletusi. Kui palju poeesiat!
Kui palju Geniaalseid ideid! Ja siis, unustasin öelda, loodan, et tead: Smirdin²
ehitab meie Sõnakunsti Panteoni raamatuga «100 kirjaniku portreed», lisades
igale portreele musternäidise autori loomingust, — ja kujutad sa ette, Zotov (!?) ja
Orlov (Aleksand. Anfimov.) on kah nende hulgas. On aga nali! Kuule, saada veel
mõni luuletus. See oli imekaunis! — Merkurovid sõidavad varsti Pensasse või vist
ongi juba ära sõitnud. —

Mul on vaesest isast hale! Veider iseloom! — Ah kui palju õnnetusi on tal
tulnud taluda! Mul on pisarateni kahju, et ei saa teda millegagi lohutada. — Aga
tead? Papake ei tunne üldse elu: ta on maailmas elanud 50 aastat ja arvab in-
imestest ikka sedasama, mis 30 aastat tagasi. — Önnis teadmatust. — Kuid ta on
selles väga pettunud. — See tundub olevat meie kõikide saatus. — Huvasti veel
kord.»

¹ Ivan Šidlovski, luuletaja, Dostojevski sõber.

² A. Smirdin (1795—1857), kirjastaja.

Järgmises, 1844. a. aprillis läkitatud kirjas veenab Dostojevski oma insenerist venda: «Taeva pärast, võta käsile «Don Carlose» tõlkimine. Sellest tuleb tore asi. Tee ainult rutem. [— —] «Don Carlose» tõlge kujuneb kirjanduses rõõmustavaks sündmuseks. Raamatu ostavad kirjandussõbrad, müüvad vähemalt 300 eksemplari. Mõttele järele! Sa ei riskeeri millegagi. Minu pärast ära muretse, mul on need asjad selged ja vahele ei jää, kirjastamiskulud katan alati!»

Sama aasta 30. septembri kirjast:

«Sain «Don Carlose» ja püüan vastata võimalikult kiiremini (sest aega ei ole). Tõlge on hea, kohati imetlusväärset hea, mõned read on küll nõrgad, kuid see tuleb sellest, et sa tõlkisid kiirustades. Ent nõrku ridu on vahest viis-kuus. Võtsin endale julguse üht-teist parandada, samuti mõne värssi teha... [— —]

Mis puutub Schilleri väljaandmisesse, siis olen endastmõistetavalt sinuga nõus, tahtsin koguni ise sulle soovitada jagada see kolme andesse. Esimeseks anname «Röövliid», «Fiesco», «Don Carlose», «Salakavaluse ja armastuse», «Kirjad Don Carlose kohta» ja naiivsuse loo³. Peaks üsna hea tulema.»

Samast kirjast loeme romaani «Vaesed inimesed» lõpetamisest:

«[— —] lõpetan «Eugénie Grandet» ulatuses romaani. Roman on küllaltki originaalne. Kirjutan seda juba ümber. 14-ndaks saan kindlasti ka vastuse. Annan selle ajakirjale «Otetšestvennoje Zapiski». (Olen oma tööga rahul)...»

Kõige ilmekamalt kõneleb sellest, mida andis noorele Dostojevskile Tallinn, 1845. aasta hilissuvel telesaadetud kiri:

«Kui raske oli mul Peterburi saabumine. Nende surmraske kolme tunni jooksul, mis meie sissesõit kestis, aimlesin läbi kogu oma tuleviku. Et olin teiega nõnda ära harjunud ja kodunenud, otsekui oleksin terve eluaja Tallinnas elanud, paistis mulle Peterburi ja edaspidine elu Peterburis nii kohutav, inimtühi, rõõmutu, paratamatus aga nii karm, et kui mu elu sellel hetkel oleks katkenud, siis, ma usun, oleksin rõõmuga surnud.»

Võib-olla sattus Dostojevski säärasesse meeleollu vintsutava laevasõidu tõttu, millest ta ütleb käesoleva kirja algul: «Kõigepealt, jätnud hüvasti Sinuga ja armsa Emilia Fjodorovnaga, astusin aurikule üsna räbalas meeleolus. Trügimine oli hirmus, minu tusk aga talumatu. Teele asusime mõni minut pärast kaht-teistkümmend. Aurik ei sõitnud, vaid venis. Tuul oli vastu, lained peksid üle laevalae; ma lõdisesin, külmetasin hirmsasti ja veetsin kirjeldamatu öö, istusin ja peaaegu kaotasin teadvuse ning mõtlemisvõime...»

Kulus 28 tundi, enne kui laev Kroonlinna jõudis, ja edasi märgib Dostojevski: «Tundi kolm oodanud, asusime juba hämaras teele vastikul pisikesel aurikul «Olga», mis ujus kolm ja pool tundi öös ning udus.»

Kirja lõpupoole Dostojevski meeleolu ilmselt paraneb (nähtavasti kirjutas ta vaheaegadega) ja ta lisab: «Goljadkin sai minu spliinist kasu.» Nõnda kuuleme teosest, mida ta kirjutas Tallinnas. See on jutustus «Teisik».

8. oktoobril 1845 Tallinna saadetud kirjast loeme otsekui eelmise kirja selgituseks: «Jakov Petrovitš Goljadkin on oma iseloomule truu. Kummaline lurjus, kellele ei pääse lähedale.»

Kirjad Tallinna, nende hulgas ka viimati mainitu, räägivad palju Dostojevski suhetest teiste kirjanikega, eriti Belinskiga: «Käin üsna tihti Belinski juures. Ta suhtub minusse äärmiselt hästi ja näeb minus oma seisukohtade kinnitajat publiku ees ja oma arvamuste õigustajat. [— —] Belinski õhutab mind Goljadkinit lõpuni kirjutama.»

Olulised on tsiteeritud kirjas ka järgmised read, mis teatavad ühest noore Dostojevski uuest mõjutajast: «Loe «Taverinat» (George Sandilt, «Otetšestvennoje

³ Dostojevski mõtleb Schilleri esseed «Naiivsest ja sentimentaalsest luulest».

Zapiski» oktoobrinumbris). Midagi seesugust pole meie sajandil veel olnud. Vaat, kus on ehedad inimesed.»

Mõni kuu hiljem võib Dostojevski juba vennale kirjutada:

«Noh, vennas, ma arvan, et mu kuulsus ei jõua eales sellise apogeeni kui praegu. [— — —] Belinski soosib mind nõnda, et rohkem pole võimalik. Neil päevil jõudis Pariisist tagasi poeet Turgenev (küllap sa kuulsid) ja osutab mulle juba algusest peale sellist tähelepanu, sellist sõprust, et Belinski seletab seda nõnda, nagu oleks Turgenev minusse armunud. Kuid, vennas, milline inimene ta on! Minagi peaaegu et armusin temasse. Poeet, talent, aristokraat, ilus, rikas, tark, haritud, 25-aastane. Mulle paistab, et loodus ei ole talle midagi keelanud. Lõpuks: viimseni sirgjooneline iseloom — sirgjooneline, kaunis, heas koolis lihvitud.»

Samast kirjast loeme veel: «Raha poolest pole ma praegu rikas... Neil päevil olin päris ilma kopikata.»

Paljud Tallinna läkitatud kirjad kõnelevad Dostojevski kiindumusest Mihhaili lastesse. Neid oli kokku kolm: pojad Fjodor (sünd. 1842) ja Mihhail (sünd. 1846) ning tütar Maria (sünd. 1843). Viimane päris oma nime Dostojevskite emalt. Mihhaili vanem poeg Fjodor oli kirjaniku ristipoeg. Peale Mihhaili ja tema perekonna elas Tallinnas veel kirjaniku noorem vend Nikolai, kes töötas tsiviil-insenerina.

Dostojevski südamlük kontakt vanema vennaga säilis ka hilisematel katsumis-aegadel. Oma elu kõige dramaatilisel päeval, mille muide Stefan Zweig on meisterlikult jäädvustanud esseekogus «Sternstunden der Menschheit», tõttas Dostojevski läbielatud hingelise kataklüsmi järel kohe sellest Mihhaili informeerima.

Peeter-Pauli kindlus,
22. detsember 1849

Vend, mu armas sõber! Kõik on otsustatud! Mind mõisteti neljaks aastaks sunnitööle kindluses (vist Orenburgis) ja seejärel reameheks. Täna, 22. detsembril viidi meid Semjonovski väljakule. Seal loeti meile ette surmaotsus, lasti risti suudelda, murti meie peade kohal katki mõök ja rõivastati meid surirüüsesse (valged särgid). Siis seati kolm meist tulba juurde surmanuhtluse täideviimiseks. Mina olin kuues, välja hüüti kolmekaup, järelikult tuli minul minna teises jaos ja elada ei jäänud rohkem kui minut. Vend, ma tuletasin meelde sind ja su peret; sellel viimisel hetkel olid sina, ainult sina mu mõttes; alles siis mõistsin, kuidas ma sind armastan, mu kallid vend! Ma jõudsin veel emmata Pleštšjevit, Durovit, kes seisid minu kõrval, ja nendega jumalaga jätta. Äkki anti märku, tulba külge seotud toodi tagasi ja meile loeti ette, et Tema Keiserlik Kõrgus kingib meile elu. Siis anti teada tõelised karistused.

[— — —] Vend! Ma ei langenud norgu ega heitnud meelt. Elu on kõikjal elu, elu on meis endas, mitte aga välimises. Minu kõrval on kõikjal inimesed, ja olla inimene inimeste hulgas ja jääda inimeseks alati, ükskõik millistes õnnetustes, mitte norutada ja mitte kokku variseda — selles seisnebki elu, selles on tema siht. Jõudsin selle äratundmisele. See mõte tungis mulle lihasse ja verre.

Ka pärast seda, kui Mihhail Tallinnast lahkus, suvitas ta koos perekonnaga kuni 1864. aastani igal suvel Eestis. Nii püsisid siinsed olud kaudselt veel pikka aega kirjaniku vaatapiiril.

Peale lähemate omaste oli Fjodor Dostojevskil kokkupuuteid paljude tallinlastega. Eespool mainitud jalutuskäigul jutustas Tammsaare, nagu oleks Dostojevski Tallinnas kord peatunud ka oma hea tuttava apteeker Riesenkampffi majas

Raekoja väljaku ääres. Käisime tookord vaatamas sedagi maja. Kahjuks ei mäletanud Tammsaare, kellelt ta oli kuulnud, et Dostojevski lühemat aega siin elas. Arvatavasti mõnelt Riesenkaupffil sugulaselt.

Riesenkaupffide perekonnast on Dostojevski uurijatele hästi tuntud Aleksander Riesenkaupff. See kirjaniku eakaaslane (sünd. 1821) oli mitmekülgsest andekas inimene, kes «kõneles soravalt nelja elavat keelt ja kirjutas vabalt ladina keeles, maalís hästi akvarellidega, oli silmapaistev pianist ning helilooja ja armastas kirglikult botaanikat», nagu öeldakse tema nekroloogis.

Riesenkaupffid olid Tallinnas tuntud suguvõsa, kes aegade jooksul andis kodulinna reaalakadeemilise haritlasi. 1842. aastal näiteks nimetati Tallinna linnarstiks dr. Leonhard Riesenkaupff. Aleksander Riesenkaupffiga tutvus Dostojevski oma venna kaudu 1838. aastal, kui noor tallinlane astus Peterburi keiserlikku sõjaväemeditsiini akadeemiasse. Mõnda aega elasid nad Peterburis isegi ühises korteris.

A. Riesenkaupffi memuaaridest (avaldatud raamatus «Ф. М. Достоевский в воспоминаниях современников» I, Москва, 1964) leiame rohkesti huvitavat tolle perioodi kohta, kui Dostojevskil valmisid teosed «Vaesed inimesed», «Teisik», «Härä Prohhartšin», «Perenaine» jt., mis on osaliselt kirjutatud Tallinnas. Riesenkaupffi sulest on pärit ka noore Dostojevski portreevisand: «...heledavõitu kastanpruunid juuksed olid lühikeseks pügatud, kõrge lauba ja hõredate kulmude all peitusid väheldased, võrdlemisi sügaval asuvad hallid silmad; põsed olid kahvatud ja tedretähnised, näo värvus haiglane, mullakarva.»

16. veebruaril 1841 korraldas Mihhail Dostojevski, kes oli parajasti sooritanud pealinna väliinseneri eksami, Peterburist lahkumise puhul õhtusöögi, mis kujunes kirjandusõhtuks. Sellel õhtul esitas Dostojevski katkendeid oma draamadest «Maria Stuart» ja «Boriss Godunov». A. Riesenkaupff jutustab sellega seoses detailsemalt kirjaniku ettevalmistustest nende teoste loomiseks. Arvatakse, et «Boriss Godunovi» jaoks täiendavat materjali kogudes sõitis Dostojevski Tallinnast Petseri kloostrisse. Üks näidendi stseen toimubki kloostris, kus tsaar Ivan Groznõi eest põgenedes peatus kolm päeva vürst Andrei Kurbski.

Koos Riesenkaupffiga külastas Dostojevski Peterburis nimeka saksa näitleja Lilli Löwe külalissetendusi, kus Löwe jättis talle Schilleri «Maria Stuarti» nimiselas sügava mulje. Oma samanimelise draamat kirjutades püüdis Dostojevski hankida Maria Stuarti kohta uusi andmeid.

Jõukast kodanlasperest pärit Riesenkaupffile ei jäänud märkamata kirjaniku pidev majanduslik kitsikus. Riesenkaupffi teatel kulutanud noor Dostojevski palju raha teatritele ja kontsertidele. Eriti kallid olid pääsmed selliste kuulsuste nagu F. Liszti ja Ole Bulli esinemiste puhul. Neile järgnenud päeval ajanud Dostojevski läbi ainult leiva ja piimaga. Tuba olnud tihti kütmata ja teda piinanud kõha.

Kui Dostojevski 1842. aasta juulis kuuks ajaks Tallinna puhkusele sõitis, palus ta enne ärasõitu Riesenkaupffil, et see talle Tallinna vaatamisväärsustest ning eluolust lähemalt jutustaks. Riesenkaupff tuli ka ise varsti Tallinna, kus ta kirjanikku kohaliku seltskonnaga tutvustas. Oma mälestustes kinnitab Riesenkaupff, et paljud tallinlased jätnud Dostojevskile ebasoodsa mulje «oma kastivaimu ja vagatsemisega», pietismiga, mida õhutas tolaegne fanaatiline moepastor Huhn. Et Dostojevski seetõttu kaldus sakslaste kohta tegema kaugemaleulatavaid üldistusi, pidas Riesenkaupff vajalikuks sõbrale rõhutada, et säärane kitsarinnalisus on «ainult kohalik koloriit, vaid Tallinna pärjelitele omane».

Riesenkaupff oli Dostojevski venda juba varem informeerinud kirjaniku kitsikust elujärjest. Nüüd varustas vennanaine Emilia Fjodorit Tallinnas pesuga, mis siin oli vastupidav ja hinnalt odav. Venna ebapraktilisust silmas pidades palus Mihhail, et Riesenkaupff asuks Peterburis temaga koos elama. Nii tehtigi.

Arstina praktiseeris Riesenkampff ühes Peterburi agulis. Dostojevski suhtus tema kehvadesse patsientidesse otsekui kallitesse sõpradesse. Ta kutsus neid enda juurde, kostitas jne. «Kui tegelen vaeste inimeste olukorra kirjeldamisega,» ütles ta nagu enese õigustamiseks, «olen rõõmus võimaluse üle lähemalt tutvuda pealinna proletariaadiga.» Eriti sageli külastas kirjanikku endine tallinlane Keller, tuntud klaverikunstniku vend. Riesenkampffile jättis mees küll allakäinud inimese mulje, kuid too osanud see-eest üpris mällusöövvalt jutustada Peterburi urgastest ja nälgivatest muusikutest. Edaspidi veendus dr. Riesenkampff, et Kellerilt kuulnud lugudest on mõndagi leidnud jäädvustamist teostes «Vaesed inimesed», «Teisik», «Netotška Nezvanova» ja mujal.

1844. aasta märtsis lahkus A. Riesenkampff Peterburist ja läks uuele töökohale Siberisse. Oma elu lõpul kirjutatud memuaarides valgustab ta tabavalt Dostojevski mitmekülgseid sidemeid Tallinnaga ja tema kokkupuuteid siinsete tegelastega. Muude kõrval iseloomustab ta ka eespool mainitud Huhni. August-Ferdinand Huhn (1807—1871) oli Dostojevski Tallinnas käimise ajal abipastor Oleviste koguduses, kus teda toetasid hernhuutlikud ringkonnad. Kuulanud Oleviste kirikus korduvalt Huhni jutlusi, jõudis Dostojevski eitavale seisukohale mitte üksnes baltlaste, vaid üldse saksluse suhtes. Kaasaegsete tunnistust mööda sünenenud pietistliku pastori rangetesse meelesparandusjutlustesse kohati kõrkust ja silmakirjalikkust. Dostojevskile jäi Huhn igatahes kauaks meelde.

Ent selles Tallinna vanas kirikus leidis muudki tähelepanuväärset. Organistik oli siin väljapaistev muusikamees Johann August Hagen. Algul köitis silma Wilhelm v. Kugelgeni maal, sellesama Kugelgeni, kes oli Virumaa kunstnikul akadeemik T. v. Neffil aidanud maalida Peterburi Iisaku katedraali ikonostaasi. Kõige enam paelus Dostojevskit kiriku arhitektuur. Gooti stiil oli romantikute lemmikstiil, sellest olid omal ajal vaimustatud noor Goethe ja Chateaubriand. Niisamuti käis Tallinnas noore Dostojevski käsi. Vana hansalinna gootipäraste eksterjööride jälgi leiab L. Grossman Dostojevski pärandist veel pärast pikematki vaheaega: «Ta joonistab hiljem oma käsikirjades graniitportaalide peeni detaile, rosette ja torne, mis räägivad ta muutumatust kiindumusest gooti ehituskunsti, mille konstruktsiooniseadusi on Dostojevski loomingu uurijad korduvalt kõrvutanud tema romaanide arhitektoonikaga.» Pealegi nägi Dostojevski Lääne-Euroopa keskaega meenutavat linnapilti esmakordselt just Tallinnas.

Maja, kus vend Mihhail elas, kuulus tolleaegse mõiste järgi eeslinna. Siin suvitades sõbrunes Dostojevski ka venna naabrite ja tuttavatega. Oma kirjade lõppu lisab ta vahel tervitusi, nagu näit. 17. oktoobril 1846: «Tervita eeslinna rahvast, Reinhardti ja teisi.» Mihhaili heale sõbrale Nikolai Reinhardtile saadab ta terviseid ka 1847. aasta aprillis.

Korduvalt leiame Dostojevski kirjades tervitusi vennanaise Emilia sugulastele Bergmannidele. Notar August Bergmann oma perekonnaga elas nähtavasti Mihhailiga ühes majas. Bergmanni nime kohtame ka Mihhail Dostojevski toimetamisel ilmunud ajakirjade materjalide hulgas. Ilmselt oli ta Dostojevskitele juriidiliseks nõuandjaks.

Tallinna vene vaimulike ringkonnast suhtles Mihhail Dostojevski lähemalt Pavel Polevitskiga, kes oli Vene tänavas asuva õigeusu kiriku preester (selles kirikus toimus muide M. Dostojevski laulatus). Siinsetest jumalateenistustest on osa võtnud ka Fjodor Dostojevski. Polevitski oli Dostojevskite pool sagedane külaline. Vahel viis vaimulik jutu elanikkonna vaesema kihi masendavatele elutingimustele. Tema käest on kirjanik kuulnud ka loo, mis sai aluseks jutustusele «Teisik» (üks ametnik kutsutakse oma ülemuse juurde lõunale, kuid teda ei võeta vastu).

Kohalikku vene seltskonda kuulunud vanematelt inimestelt kuulsin 1930-ndatel aastatel, et Dostojevski olevat tundnud huvi Vene tänav kiriku altari alla mae-

tud Andrei Vrali vastu. Andrei Vraliks nimetati Rostovi metropoliiti Arsenit (1696—1772), kes suri Toompea vanglas, kuhu ta oli mõistetud Katariina II solvamise ja opositsioonilise tegevuse pärast. Kuulnud Polevitskilt tolle kirikuvürsti traagilisest saatusest, tekinud Dostojevskil kavatsus kirjutada ajalooline romaan «Andrei Vral» («Андрей Враль»).

Tallinnas oli Dostojevskil kokkupuuteid ka siin elava vene kirjaniku Konstantin Masalskiga (1802—1861), kes oli tuntud kui ajalooliste romaanide autor. Tõenäoliselt võis neil juttu olla ka Andrei Vralist. 1846. aastal külastas Masalskit Tallinnas N. Nekrassov, et osta temalt ajakirja «Sõn Otetšestva» väljaandmisluba.

Kui sama aasta mais saabus koos oma lapse ja õega Tallinna V. Belinski abikaasa, palus Dostojevski, et vend neid kui kalleid külalisi vastu võtaks ja abistaks Haapsallu sõitmisel.

Mitu korda Fjodor Dostojevski ise Tallinnas viibis, seda on raske täpselt öelda, sest kirjaniku noorusaastate kronoloogilises ülevaates leidub veel palju valgeid laike. Trükkisõnas on selle kohta ainult kaks kinnitust: Riesenkampffi mälestuste kaudu teame, et Dostojevski suvitas siin 1841. aasta juulis neli nädalat, ja ajalehest «Revalsche Nachrichten» (1845, nr. 25) loeme, et 9. juulil saabus teiste reisijate hulgas aurikul «Storfürsten» Kroonlinnast Tallinna ka leitnant Dostojevski. L. Grossman konstateerib samuti Dostojevski Tallinnas suvitamist 1842., 1845. ja 1846. aastal. Tõenäoliselt võime viimastele lisada ka 1843. ja 1844. aasta suve.

Mis puutub Tallinnas kirjutatud teostesse, siis L. Grossmani andmetel töötas Dostojevski siin jutustuste «Teisik», «Härä Prohhartšin» ja «Perenaine» kallal. Käesolevate ridade autoril õnnestus omal ajal talletada mõningad pärimusteaded selle kohta, nagu oleks kirjanik oma romaani «Vennad Karamazovid» loomisel kasutanud Suurinkvisiitori üheks prototüübiks Oleviste pastorit Huhni. Samade teadete põhjal olnud esimene naine, kellega noor Dostojevski õõ veetnud, Jelizaveta-nimeline tallinlanna. See nimi, mida kohtame kirjaniku mitmetes teostes, olnud sestpeale Dostojevskile eriti kallis. Mainitud põliste tallinlaste arvates olevat kirjanik mõningaid Jelizaveta iseloomujooni andnud Sonja Marmeladovale romaanis «Kuritöö ja karistus». Seda pärimusteadet on oma biograafilises romaanis «Otsingute tee» («Дорога исканий», 1962) kasutanud ka D. Bregova. On muide kõneldud sellestki, nagu oleks Dostojevski ühes Tallinna kõrtsis kohanud tšinovnikut, kelle ta hiljem teoses esitas Marmeladovi nime all.

Ühe «legendi» järgi vestelnud Dostojevski kord Tallinna turul siinse talupojaga. Saatnud ta all-linna eesti asulasse, sattunud kirjanik seal raugale, kes oli naabrite keelepeksu tõttu olnud süütult palju aastaid sunnitööl. Võib-olla mõtles Dostojevski temale, kui kirjutas sunnitööle saadetud mõrvarist, kes polnud kedagi tapnud.

Tartlastele omal ajal hästi tuntud dr. med. E. Fischer ütles nende ridade kirjutajale kord ühes vestluses, et doktor K. Rutenspitzi nime all on Dostojevski «Teisikus» kujutanud Tallinna arsti Alexander Theodor Wincklerit (1802—1863). Viimane andnud oma patsientidele alati järgmist nõu: «Teil tuleb täita minu ettekirjutusi, põhjalikult muuta oma harjumusi, soetada endale sõpru, lõbutseada «и бутылке врагом отнюдь небывать.» Need sõnad on kirjanik pannud suhu arstile, kelle poole pöördub «Teisiku» peategelane Goljadkin.

Tartus rääkis mulle kord Gustav Suits, et oli noorpõlves kohanud vanameest, kes olnud sunnitööl koos Dostojevskiga. Kirjanik oli talle esitanud küsimusi eesti rahva ajaloo ja talupoegade olukorra kohta. Dostojevskil olnud Tallinna-päevist meeles isegi mõned eestikeelsed sõnad ja laulukatkendid. Ta kavatsenud Tallinna elust kirjutada jutustuse «Linn mere ääres». Üliõpilasena Soomes elades oli G. Suits kokku puutunud inimestega, kes veel mäletasid Mihhail Dostojevskit ta Viiburi-perioidist, kui vend Fjodorgi seal külas käis. Üks eakas soomlasest õpe-

taja mäletanud ühist laevasõitu, kus ta kirjanikuga oli tuttavaks saanud ja see talle Baratõnski värsse oli deklameerinud.

1930-ndatel aastatel avaldas Tartus ilmuva «Dorpater Zeitungi» toimetaja K. Peterson arvamust, et mitmes Dostojevski teoses esinevale sakslasele on eeskujuks olnud Tallinna elanikud. Näiteks pidas K. Peterson parun Wurmhelmi kuju romaanis «Mängur» nii välimuse kui ka käitumise ning kõnepruugi poolest õnnestunud karikatuuriks Tallinnas laialt tuntud parun Maydellist. Kui palju seesugustes arvamustes tõtt on, seda on tagantjärele raske öelda. Igatahes on kindel, et Tallinna saksa seltskonnas liikudes võttis noor Dostojevski vastu rohkesti seesuguseid muljeid, mida ta hiljem ära kasutas oma teoste loomisel.

1935. aastal anti Moskvas välja raamat «F. M. Dostojevski märkmete vihikud» («Записные тетради Ф. М. Достоевского»). Selles väljaandes, mis laseb lähemalt jälgida kirjaniku tööd süžeede arendamisel, huvitab meid eeskätt «Jutustus saamatust inimesest», teise nimega «Kartuzov» (ka «Von Kartuzov»).

Esitame siin märkmed, mis kirjanikku ajendasid Kartuzovist kirjutama:

Reval

Sel saksa linnal on pretensioone olla rüütellik, mis on ikkagi üpris veider (kuigi ta millalgi tõesti oli rüütellik). Juhtumisi kuulusin, või täpsemini — ei kuulunud küll nende hulka, kuid olin lähemas kokkupuutes väikese fortifikatsiooniehituste ohvitseride seltskonnaga. Nooremate hulgas oli mitu elurõõmsat inimest, kuid kõige rohkem äratas meie hulgas tähelepanu kapten Kartuzov.

«Märkmete vihikutes» kohtame Tallinna saksapäraselt nime *Reval* õige mitmel korral:

Reval on mereäärne linn lahesopis, siia sõidetakse suplema...

Teose nimegelase kohta öeldakse:

Kartuzov on Revalis uustulnuk. Tegi kõigile visiite...

Kartuzovi kirjad käisid Revalis käest kätte.

Reval. Supelveed. Kartuzov amatsooni vangistuses.

... kolmandal päeval pärast saabumist saadab Kartuzov veel kirja Karamzinile.

(Esimese saatis ta Revalist.)

Kõige tähelepanuväärsem on meie jaoks järgmine märkus:

Belinski, Turgenev, Herzen Revalis.

Fakt, et Dostojevski valis oma kavatsetava teose tegevuskohaks Tallinna, tõendab, et kirjanik pidas seda linna kaua meeles. Fragment «Reval» on kirjutatud 1869. aastal, «Kartuzovi» kontseptsioon aga 1871. aastal. On tõsiselt kahju, et see kavatsus jäi realiseerimata.

Eestiga seotud vene kultuuritegelastest tundis Dostojevski veel Tartu ülikooli professorit P. Viskovatovit, kes külastas teda 1871. aasta juulis Dresdenis ja kellele ka kirjanik visiidiga vastas.

Dostojevski loomingu tutvustamist eesti lugejaskonnale on juba varem käsitlenud Harald Lepik (1956. a. «Sirbis ja Vasaras»). Lisagem siin veel mõningaid andmeid Dostojevski kunstisõna kandumisest Eestisse teatrilava kaudu. 1921. a. tõi Tallinna Draamateater lavale romaani «Kuritöö ja karistus» dramatiseeringu, 1924. a. lavastas «Kuritöö ja karistuse» Pärnu «Endla» teater, 1939. a. Tallinna Töölisterateer (lavastas Priit Põldroos, kes ise mängis Raskolnikovi osa).

Tähelepanu väärivad ka vene teatrite lavastused kodanlikus Eestis. Nii tõi Tartu Vene Teater (lavastaja D. Šumakov) järgemööda lavale Dostojevski teoste «Idioot», «Alandatud ja solvatud», «Vennad Karamazovid», «Mängur» jt. dramatiseeringud. Dostojevskit lavastasid veel Tallinna ja Narva vene teater, samuti Eestis tihti gastroleerinud Riia Vene Teater.

Dostojevski romaanidest esitati meil instseneeringuid kontserdilavadelgi. 1930-ndatel aastatel gastroleeris Balti vabariikides üks oma aja väljapaistvamaid Dostojevski tõlgitsejaid Mihhail Tšehhov (A. Tšehhovi vennapoeg). Mäletan veel

siiani tema erakordselt hingestatud esinemist Marmeladovi osas. Aastal 1937 külastas Eestit ka kuulus vene näitleja Jelena Polevitskaja, kelle vanaisast P. Polevitskist oli juttu eespool. Lavastuses mängimise kõrval esines ta ka deklaamaatorina oma kompositsioonis «Tähendamissõnad Suurinkvisiitorist». Eestis elanud vene luuletaja Igor Severjanin on pühendanud Dostojevski mälestusele mitu luuletust.

Rohkesti teadis Dostojevskist ja tema kaasaegsetest rääkida omaaegse Eestimaa kubeneri vürst S. Šahhovskoi lesk Jelizaveta Šahhovskaja (sünd. Miljutina), kes suri veidi enne Teist maailmasõda. Tema isa, kindral-feldmarssal ja väljapaistev sõja-ajaloolane Dmitri Miljutin (1816—1912) oli kirjanduslike huvidega inimene, nagu tõendavad tema hiljem avaldatud päevikud. Ta oli Lermontovi noorpõlvekaaslane ja oskas tsaaririigi kõrge aukandjanagi säilitada heatuttavlikku suhtlemist N. Nekrassovi, N. Tšernõševski, L. Tolstoi, F. Dostojevski jt. vaimuinimesega. Osa isa ülestähendustest oli vanema tütre valduses, nagu võisin veenduda teda Kuremäe kloostri külastades.

*

Dostojevski perekondlikke ja muid sidemeid Tallinnaga, tema loomingu siinseid alglätteid ja vastukajasid on veel vähe uuritud. Tema Tallinnas viibimiste kohta on küll säilinud mälestuskilde isiklikest kontaktidest, kuid eeltööde nappuse tõttu jääb esialgu konkreetse vastuse näiteks küsimus, missugust mõju avaldasid kirjanikule siinised arhitektuurimälestised ja muud kunstivarad. (Üldiselt tuntud on kirjaniku suur huvi kujutava kunsti vastu, mis nähtub ka tema kirjavahetusest.) Ligikaudnegi ülevaade puudub sellest, kuidas kajastus Dostojevski elu ja looming baltisaksa ajakirjanduses ja Eestis ilmunud venekeelses perioodikas. Mõlemat jälgisid ka paljud eestlastest lugejad. Meil ei ole kirjutatud ühtegi spetsiaalsemat uurimust selle kohta, milliste kontseptsioonide alusel käsitleti Dostojevski loomingut tsariaegses Tartu ülikoolis ja kodanlikul perioodil. Ometi andis selle kooli saanud haritlaskond üldiselt tooni ka Dostojevskisse suhtumisel. Lähemat valgustamist nõuab samuti kirjaniku eestindamise käik. Nii ootab eesti-vene kirjanduslike suhete käsitlejaid Dostojevski uurimisel veel palju ülesandeid.

Provintslikkusest

ie kultuuri- ja kirjanduselust rääkides vihjatakse mõnikord provintslikkusele ning püütakse sellega seletada või välja vabandada üht-teist negatiivset nähtust. On kuulda koguni arvamusi, nagu oleks provintslikkuse kui salapärase mõiste taga mingi objektiivne seaduspärasus, millest me ei vabane, ükskõik kas kempleme tema ümber ja oleme tema vastu või mitte. Nõnda näime õigustatud olevat õlgu kehitates sügavmõtteliselt nentima, et nagunii langeb meie tegudele ja ettevõtmistele provintslikkuse vari, ning olukorraga leppima. Sest on ju tõsi, et Eesti on rahvaarvult väikseim Liidus, et meie kultuuri kandvad jõud on väikesearvulised, koondunud peamiselt kahte linna ja nii edasi.

Jah, aga ... mis ta siiski on, see provintslikkus? Kas pole provintslikkuse peamiseks tunnuseks esteetilise mõtte loidumine, mille tõttu kunstilooming kaotab oma värskuse ja muutub tuntud teemade ning mälutud filosoofiliste mõttekäikude kordamiseks? Nii et lõpptulemusena viib see kunstinivoo alla, sunnib rahulduma keskpärasega ning seda kulunud ja keskpärast isegi õigustama? Kas ei avaldu provintslikkus ülitähtsas sekeldamises sellesama keskpärase ümber, loomingu sisulise kaalu langemisega pöördvärdeelisest pretensioonikuse tõusus? Kas pole muu välisem, vähem asjaomane?

Suurtel kultuurikeskustel ja vaimsetel metropolidel on muidugi hõlpsam kui provintsil hoida oma esteetilist mõtet elevil ning alatasa üllatada maailma millegi uuega, sest suurtesse kultuuritsentrumitesse on koondunud rohkem vaimset energiat. Kunstiloominguga tegeldakse kõikjal, kuid on ainult üks Pariis. Kui provintslikkust vaadelda nii, siis ei näi sellest vabanemine tõesti reaalne, sest Tallinnal ja Tartul pole eeldusi kujuneda kultuurikeskusteks, mis oma mastaapidega rabaksid teisi rahvaid. Ent probleemil on teinegi aspekt, meie jaoks olulisem.

Kultuurimetropolid tõmbavad oma magnetjõuga kokku tohutu hulga loomingu tegelevaid inimesi. Mitte kõik nende hulgas pole geeniused; esteetilise mõtte novaatoreid ja püsiva väärtusega kunstiloomingu pakkujaid on metropolideski suhteliselt vähe (arvestagem muuhulgas, et väärtusnormid on seal tavaliselt kõrgemad kui provintsis). Neile vähesetele, kelle õlul lasub kirjanduse ja kunsti edasiarendamine selle sõna tõelises mõttes, pole tavaliselt metropoli vajagi, sest loomingu nõuab eelkõige süvenemist ja eneseleidmist ... Metropolil vajavad esmajoones teise suurusjärgu tähed ja nendest väiksemad, epigoonide ja diletantideni välja, sest just keskuses on kerge tabada esteetilise mõtte uusi lainetusi ja haarata otse õhust, mis hetkel moes. See ongi epigoonide peamine mure — ilmated!

Jah, ilmateated saab kõige mugavamalt kätte metropolis, sellest ka suur tung keskuste poole; ajalugu näitab siiski, et esteetikas ja kirjanduses võib «ilma teha» provintsielanikki... Voltaire andis tooni kogu valgustusaja Euroopa kirjandusele ja filosoofiale ning valitsejad-valitsejannad ei häbenenud talle kuhugi Šveitsi piiri lähedal asuvasse kolkasse kirju saata; Inglise kanali saartel redutades jõudis V. Hugo oma loomingu kõrgperioodi; Jasnaja Poljanat pole vene kirjanduse ajaloos veel kunagi provintsiks nimetatud. Näiteid võiks tuua loendamatult.

Vaimne provintslikkus on muidugi olemas, kuid ta pole seostatav ühegi paigaga maailmas. Küllap leidub seda rohkesti suurlinnadeski, ainult seal on seda hõlpsam varjata. Ei johtu meie provintslikkus mitte sellest, et elame Tallinnas või Tartus, Viljandis või Väike-Maarjas, vaid kõigepealt meist endast, eelkõige meie vaimsusest, mõttelaadist. Loomingut vaimsed kontaktid muidugi soodustavad ja neid on metropolis hõlpsam luua kui provintsis. Aga kontaktipidamise võimalused on meie päevil ka hoopis soodsamad, kui olid Voltaire'i või Hugo ajal. Teiselt poolt on virgutavatele kontaktidele lootmine enesepettus, sest igasugune loomine algab tööst iseendaga, kirjanduslik loomine tööst sõna ja ainega. Kui tahetakse vabaneda provintslikkusest, tuleb ületada provintslikkus omaenese mõttelaadis, igasugune muu provintslikkuse vastu võitlemine on tühine.

Ja samuti on selge, et kui tahame millegagi kõita maailma tähelepanu, siis saame seda teha ikka kunsti ja kirjandusega, mille lätted asuvad siinsamas provintslikus Eestis. Mõeldagu H. K. Laxnessi võidukäigule. Ta tuli polaarjoone-äärsest Islandi provintsist, süvenes Islandi ainestikku otse jonnaka kirega ja on tänu oma «provintsitruudusele» üks omapärasemaid eepikuid tänapäeva maailmas. Ta ei mõtelnud nagu provintslane! Ent kusagil pole ka kirjas, et Maarjamaal peaks mõeldama aiva provintslase kombel.

Kriitika JA

BIBLIOGRAAFIA

Selleksam seljataga

Aime Maripuu: «Majas rappuvad seinad». Jutustused.
«Eesti Raamat», Tallinn, 1971. 144 lk.

Aime Maripuu on viimastel aastatel olnud üks agaramaid «Loomingu» autoreid. Seda küll põhiliselt oma võistlustoodangu näol, mis ajakirja novelli-võistlustelt suuremaid või väiksemaid auhindu ära on toonud; autori viimased ilmunud katsetused lasevad aga loota, et ta on hakanud endale tõsisemaidki sihte seadma.

Ka hiljaaegu ühiste kaante vahele saanud juttudest on suurem osa varem ilmunud ja ära (au)hinnatud. Kirjanik on oma loomingu suhtes käitunud küllalt suure pieteeditundega — «Loomingust» loetud lugudest on välja jäänud ainult «Viru põik». Ümbertöötamisvaev on samuti jäänud nägemata, ja asjatult. Kogumiku värskus ei kaotanuks sellega midagi. Vähemalt «Teekond selleni» oleks vajanud põhjalikku ümberkirjutamist, et vabastada tekst neist naiivsustest, maitse- ja stiilivääratustest, millest kubisevad tänapäeva noori inimesi kujutavad lõigud.

Jutustuste kogu küllalt napp maht on autorit säästnud ühest olulisest koostamisprobleemist — lugude tsüklitesse jaotamisest. Ka järjestamisel on lähtekohaks võetud põhiliselt kirjutamisaeg. Nii on saavutatud optimaalseim lahendus. Ainult viimaste jutustuste puhul on seda printsiipi mõnevõrra ja õigustatult rikutud. Tõsiselt dramaatiline, sügavaid ühiskondlike probleeme kandev «Inimesed kahe maailma piirilt» on jõuline lõpp raamatule. Seesuguse valiku juures on esimene ja viimane jutustus oma pisut suurema huviga ühiskondlike probleemide vastu teosele otsekui raa-

miks. Ühtlasi on nad autori ilmse arengu tunnustajad.

On võrdlemisi iseloomulik, et üsna mitmed (nais)kirjanikud on alustanud lapsepilguliste teostega, kusjuures eesmärgiks ei ole seatudki lapsepsüühika tõsimeelset edasiandmist. Niisugustes teostes vaadeldakse mõningaid olulisi (sageli sotsiaalseid) sündmusi alaealise (enamasti koolieeliku) vaatevinklist, mis võimaldab tegevust kujutada seda liigselt analüüsimata. «Vana testamendi Jehoovas» jutustab üks laps oma vanaisast. See vanaisa tundub olevat jõuline ja mõneti erandlik karakter, kuigi lapselapsel on temaga seoses meeles ainult ebameeldiv. Ta on despoot, aga tööd tehes säästab ta kõige vähem iseennast. Järsk ja karmikäeline on ta (meenutagem hobusepeksmise stseeni) ja väga kinnine. Seda lugu lugedes tuli pähe autori suhtes kiusakavõitu mõte, et millisenä oleks Vargamäe Andrese tüdrukupirtsust lapselaps oma vanaisa võinud näha. Oli ju Andreski kõva tööruh-maja, soodes rahmeldaja, kividega maadleja. Ka piibliraamatut uuris ta vanemas eas üha suurema hoolega. Vana vingamehe koera peksmine (kallil jõuluõhtul pealegi) oli ehk sama jõhker ja metsik tegu kui hobuse nüpeldamine Maripuu loos. Jonni jätkus Mäe pere-mehel parasjagu naabrimehega vägi-kaika vedamiseks ja jäi üle koduraha jaoks kah. Selle kohatu paralleeliga tahetakse tähelepanu juhtida ainult suhtumise küsimusele. Kirjanik peab oma töö iseärasuste tõttu sageli olema koh-tumõistja maailma, tema vigade ja pa-

hede üle. Sealjuures ei tohi mingil juhul unustada, et selle liitsõna teise poole tõsikroonuliku tähenduse kõrval on olemas ka teine ja laiem, mis tähendab lihtsalt arusaamist.

Olgu kiusujutuga kuidas on, vaieldamatult on Aime Maripuul karakteriloomise soont, kuigi nii mõnigi omapärane ja toekas karakter tal teinekord üle pea kipub kasvama. Tõelise karuteene osutab esimesele loole aga kunstlik ja eba-veenev lõpplahendus. Rahulikule eepilisele karakterikujutusele järgneb paroodiafragmendina mõjuv fantastiliselt tormiline sündmustiku areng. Kähku ja sirgjooneliselt lahendatakse sõjajärgsete külaprobleemide gordioni pundar. See oluks obligatoorne ehk mõne kunagise käibeskeemi järgi, kus uus hea pidi tingimata võitma (vähemalt moraalselt); vana, paha ja iganenu ennast lõplikult paljastama ning saama vastulöögi. Loo kirjutamise ajal olid seesugused primitiivšabloonid juba ammuilma ajast ja arust. Ka peategelase iseloomustasse ei lisa lõpusündmused midagi uut.

Kui uskliku taluperemehe kuju jäi mõnevõrra lihtsustatuks hinnangute otsekohesuse tõttu, siis hilisemates lugudes ei ole autor oma otsustustega enam nii resoluutne ja pealetükkiv. Mõninga üleolekuga refereerib ta külaelanike arvamusi («Teekond selleni», «Majas rappuvad seinad»), aga neid vist ei tarvitse päris sõna-sõnalt võtta. Sellegipoolest lisavad need väikesed torked peategelaste iseloomustusse peale õelate detailide ka midagi olulisemat. Nagu öeldud, on Aime Maripuul silma ja sulge karakterite jaoks. Pea iga tema lugu kannab jõuline ja omanäoline isiksus. Erand on visandlik etüüd «Paadimatka», mille jõuetu ja egotsentriline kangelanna jääb ainult hellitatud linna-plikaks. Tegevuse arendamine on Maripuu nõrgem kül. Igakord ei ole võimalik tegelaste käitumise põhjendamatuks ka nende omapärasuse või erandlikkuse arvele kirjutada. Autor oskab näha huvitavaid inimesi, on aga tihtipeale hädas nende tegevuse leidmisega.

Pärast «Vana testamendi Jehoovat» tõuseb Maripuu huviobjektiivini-

mene kui bioloogiline olend. Sealjuures köidavad teda peamiselt jõulised naisenatuurid, kelles on verd ja värvi (kohati üleaurgi). Ühiskond nende ümber ja tema probleemid jäävad kõrvale. Kõige kompaktsem ja õnnestunum neist ürgnaistest on Putkavahi Ela kogumikule pealkirja andnud loost. Nimijutustus on saanud kompositsioonilt võrdlemisi terviklik, autor on suutnud vältida tarbetuid kõrvalekaldumisi ja tähelepanu fookuses on pidevalt Ela, küll Traktori-Taavi pilgu läbi, küll külaelanike kõverpeegli kaudu. Jutustuse lõpp on Aime Maripuule üsna iseloomulik — esikteose kuuest loost kolmel on lahkumine omamoodi puändiks («Vana testamendi Jehoova», «Teekond selleni» ja kõne all olev). Ka «Paadimatka» kummitab pidevalt äraminek. Nimijutustuse lõpp võib ju tuleneda karakterilooikast, suuremat vastuolu siin ei teki, ent tundub siiski, et autor on valinud endale lihtsalt kergema tee. Sisuliselt, loogiliselt või emotsionaalselt põhjendatud äraminek võib kirjanduses jätta vägagi mõjuva mulje. Aga šablooniks muutununa ja nõrgalt mõtestatuna kaotab seesugune kujund nii oma mõju kui ka funktsiooni teoses.

Kunstiliselt teostuselt ja suunitluselt jääb mõnevõrra hajali ning ebamäärasaks «Talu linnamäe all» oma rikkaliku kujundipillerkaariga ja müstiliste kilinatega.

«Teekonnas selleni» on õnnestunud löike Toomi vanaemast. Tänapäeva noori inimesi puudutav osa on kirjutatud aga naiivselt ja nõrgalt. Autor on katsetanud moodsat hakitud stiili, mis pole talle omane. Ta ei tunne(ta) oma tegelasi — see on loo peamisi puudusi. Tänapäeva ja mineviku kõrvu asetamine (või vastandamine?) pole seetõttu õnnestunud, autori kavatsused jäävad realiseerimata, lugu ise üsnagi amorfseks.

Kõne all olnud jutustusi võib pidada näpuharjutusteks, mis on möödapääsmatud kirjutamisvilumuse omandamisel, kusjuures autori areng on märgatav. «Vana testamendi Jehoova» järsust ja paindumatu teemakäsitlest nimiloo

paljumõistva, lameda moraalita karakterianalüüsini on vist võrdlemisi pikk tee.

Valimiku ja Aime Maripuu senise loomingu suurim õnnestumine on «Inimesed kahe maailma piirilt». Kolm eripalgelist fragmenti haakuvad hästi. Autor on säästnud värvi tegelaste iseloomustamisel ja seetõttu mahub sellesse jutustusse terve hulk õnnestunud karaktereid, olgu see siis mini Laalia, palvevend Pärtol, Lausi Maimu oma «nigela» mälestuste-kallimaga või Hull-Irmgart. Kui vahepealsetel aastatel huvitas Aime Maripuu põhiliselt inimeste bioloogilise eksistentsi kujutamine, siis selles loos naaseb ta religiooni ja ühiskonna probleemide juurde. Probleemide toekus on väljaspool kahtlust, nägemis aspekt uudne. Ka maitse ja stiilitunne pole seekord alt vedanud. Napilt ja asjalikult visandab autor hääbuva Tõrise-Matsi taluga seotute saatusi. Siin on Tõrise-Matsi kunagine uhke pärisperemees, kes, vasikas tühnis ja kruupink koormas, kolhooside eest linna on sõitnud. On künnimees Maimu, tema teisme-ea siiras kiindumus, mis aastate tagantki ennast tuttavates paikades meelde tuletab. On Tõ-

rise-Matsi võõrastaat ja Hull-Irmgart, uued inimesed siinmail, aga muidu läbi ja läbi vanad, endisaja rahvas. Ja on ka ühe silmaga Penu, talu viimane põlisasukas, kes järjest viletsamaks jääb. Jutustuse raskuskeskmeks on Pärtol ja Laalia, kaks erinevat karakterit, kaks vastandlikku elunägemist (mis mõlemale — kummalegi omamoodi — saatuslikuks saab) ajaloo otsustavatel hetkedel, nähtud peamiselt vana Irmgarti hallutsinatsioonide kaudu ja emarmastusest pimestatud tõlgenduses, milles kõik asjad saavad reaalsest erineva koha, must on siin enamasti valge ja valge must. Need on sugestiivsed ja hästi kirjutatud leheküljed. Jutustuse suhteliselt napist mahust hoolimata on autor osanud üllatavalt palju ära öelda. Oma esikteoses on ta peamiselt huvitavate karakterite kujutaja. Lõpulugu näitab autori võimeid komplitseerituma probleemistikuga ja ideelt toekamate teoste loomisel.

Aime Maripuu esimene raamat annab ülevaate ühe kirjanaise arengust loomisaabitsasse sisseelamisel. Öpiaja tulemuslikkust saavad näitama järgmised teosed.

M. Jõgi

Värsshumoristi kirjanduslikke vahelugemisi

Harald Suislepp: «Tuulest, luulest ja tuuleluulest».

«Eesti Raamat», Tallinn, 1971. 104 lk.

Harald Suislepa pärisosa on olnud eepika — ennekõike poeem, aga ka värssnäidend (dramaatiline poeem?) ja värssföljeton. «Tuulest, luulest ja tuuleluulest», mille kuuekümnest palast ning nende sissejuhatusel moodustavad nelikümmend mõnerealised epigrammid ehk, nagu autor neid ise nimetab, kirjanduslikud pisiportreed, võib selles mõttes mõjuda ta senise loomingu hulgas esialgu erandina. Püsivaks niisugune järeldus siiski jääda ei saa.

«Tuulest, luulest ja tuuleluulest» siisuks on värsid luulest, poeedipoolse täpsustusega — niisugune luule luulest, mis

võiks kuuluda rubriikidesse «Lind puhastab nokka» või «Tööpingi korrashoid» või siis ka «See, mis tuli tuulest». Kui meenutada H. Suislepa varasemat loomingu, eks ole ta ligilähedalt samasisulisi värssse, nimelt kirjaniiku tööpingi korrashoiust ja sellega seoses olevast, kirjutatud ju varemgi. Tõsi, siiani on niisugused vaheleütlemised olnud tal tavaliselt mõne teise loo sees, üksnes selle teise loo osaks, ja võisid seetõttu vähem silma hakata. «Suure Vankri jälgedes» arvustajate enamikule igatahes nad kahe silma vahele ei jäänud. Kriitika poolt peaaegu märkama-

tult vahelejäetud «Kellakäos» oli aga ka iseseisvaid kultuuripoliitilise sisuga värsistusi.

Väga lähedane oma suhtumisnurgalt kogumikule «Tuulest, luulest ja tuuleluulest» on raamat «Ja sõna sai tinaks...», «sigaretisuitsustest toimetustubadest talletatud tuuleluule» — grupiportree, miks mitte grupišarž oma lehemeekest kolleegide teemal. Tuletatagu viimasest meelde Toimetaja ning Epu vahelise dialoogi seda osa, kus Epp, meenutades oma vanaema ütlemist, sõnab: «Naer on hinge puhtus, / naer soojendab ragu tulerõõm. / Naer on arusaamise alus», mille peale Toimetaja omalt poolt lisab: «Kuid on ka naeru, mis leegina lahvatub räästa, / mis tuhastab, puhastab, vabastab. [— — —] Iga arengu eel sõitis satiiritroska. / Aeg vajab naeru / nagu hobune kaeru, / nagu paadimees aeru...» Kummaski nimetatud raamatus on H. Suislepa naer ennekõike arusaav ning alles seejärel vahel ka pisut nõökiv, peaaegu mitte kunagi aga tuhastav. Värskendavaks osooniks on ta naer seejuures ometi alati olnud. «Tuulest, luulest...» jätkab seda vajalikku kirjandusliku ilmastiku õhupuhastust, millele raiusid paar aastat tagasi teed Onu Thali «Paroodikoodi-oodiad», ainult selle vahega, et Uno Laht oli oma raamatukeses pilkavam, teravam.

Kogumiku põhiosaks on kirjanduslikud pisiportreed, šaržid. Žanr ei ole lihtsamate hulgast, nõuab leidlikkust ja olulise äraütlemist vähesega. H. Suislepp on sellega hakkama saanud, mitte kuidagimoodi, vaid tähelepanuväärset osa üles näidates. On epigramme, kus objekti kohta öeldust põhiline on kokku võetud juba selle pealkirjas, teksti sisustatakse ja ilmestatakse sellest samast lähtudes kõnealuseks valitu loomingule iseloomulike detailikujunditega («Noor nukrus», «Hüüdja hääl assotsiatiivsus kõrbes», ka «Küps kevad»). Epigramm saab otsekui kaks erinevat tasapinda. Sagedamini kasutab H. Suislepp siiski portreeritavate endi teoste pealkirju, et neid koos ühendada iseloomulikuks situatsiooniks.

Kipp, köpp!
Kipp, köpp!

Teekaaslaselks sai Maasik Tuisu Taavi.
Noor lehtiv kaasik rännuvilest kaikus.
Siis kargasid nad rõmsalt üle kraavi.

Kipp, köpp!
Legendi lõpp...
Ja tuulevaikus.

(«Koduküla teedel»)

Ei puudu aga mitmed näited niisugustestki šaržidest, kus epigrammi loomisel on püütud objekti olemust tabada iseloomustatavapoolset abi vajamata («Regivärsi Rodin», «Üks kriitikaline tõelus», «Riimi loogika», «Kirjanduslik kammerton»; teatud klausliga võiks nende hulka lugeda ka sellised nagu «Reporter värsivõrgus»). Kujundi kõrval on luuletajale olulisel kohal riim. Tähelepanuväärseks tervikkujundiks ühinevad nihhasti üks kui teine «Riimi loogikas».

Paaril korral lööb leebe ja tasakaaluka temperamendiga kirjutatud epigrammidest läbi ometigi ka midagi niisugust, mis kuulub teravdatud suhtumissuunaga satiiri maile ja mis ei luba öelda, et ta üldsegi «tuhastav» pole. «Klassikat emakojas» vaevalt et sinna lahtrisse veel saab liigitada, aga konkreetse adressaadita «Esteetilist» küll. Viimase ebamäärasem objekt, «noor põet» ja temasse suhtumine, seob selle epigrammi nähtavate sidemetega kogumiku šaržiosale eelneva «Muusa jälgedes» ilmselt programmiliste taotlustega luulepalade külge. Nähtavasti pole tegetmist üksnes sellega, kas niisugune toon luuletajale sobib või mitte, on talle omane või mitte.

«Muusa jälgedes», samanimelise tsükli avaloos on autor asetanud vastastikusesse seosesse ajastu ja luule, minevikus ja nüüd. Ta teeb seda küll tavapäraselt muigelsui ja vallatlemisi, ent ometi kumab samal ajal ridade vahelt ka ärapeitmatut minoorsust — kui kõne all on ta enda aeg.

Sulg, mis kord sündis, nüüd on
stantsitud.

Head tehisviisid, tehisviilid...
Näed — tehissulest sünnib tehisteos.
Täis tehisluleet pead ja riulid.

Kunagise minetatus, nuriteisenemine on sünnitanud «Argonauudid».

Seeriatootmise, maneeri, tühja sebi-
mise, «moe galopi» suhtes luules on
poet kompromissitu ja seda jagab te-
maga küllap iga lugeja. «Argonaute»
võib ju lõpuks lugeda kui kurba tõde-
mist, aga kohati on ta värssidesse lip-
sanud ka midagi niisugust, millel ta ise
kas või oma seletuskirjas «Luuletamise
köögipoolelt ehk miks ma Lepa Anna
juubeliks salmi ei kirjutanud» jalad alt
lööb. Midagi, mida kujutled öeldavat
tõsise pidulikkuse ja hardusega ning
sõrm püsti. Pühaku osa H. Suislepa ja
selle koguga aga ei passi kuidagi kokku.

Luuleraamatu «köögipoolne» osa on
seetõttu suislepaomasem ja kõlab kesk-

mise jao kirjanduse pühadusest vabas-
tatud portreedega üksmeelsemalt kokku
kui avatsükkel. Isegi «Luuletamise köö-
gipoolelt» «Kivist viiuleid kuulates» ja
«Serenaad seitsmele aastale», värssret-
sensioon ja värss-sõnavõtt 1966. aasta
kirjanike kongressiks, kus ahvatlused
koomilise kategooriast äralibisemiseks
võiksid olla küllap eriti kutsuvad, on
suutnud selles laadis endale lõpuni väl-
japeetult truuks jääda.

«Tuhandekiloseks teoseks» (vt. epi-
grammi «Erikaalude erinevus») on kog-
umikku «Tuulest, luulest ja tuuleluu-
lest» raske hinnata, aga teoseks, mille
järele on jätkuvalt ilmne sotsiaalne
tarve, selleks küll. Nagu ikka ja jälle on
võimalus tõdeda, võib kirjandusegi te-
gemisel tabada inimest ametitähatsuse
kramp.

E. Mallene

Madáchist ja tema «Inimese tragöödia» eestikeelsest tõlkest

Imre Madách: «Inimese tragöödia». Värssdraama. Tõlkinud J. Kross.
«Eesti Raamat», Tallinn, 1970. 268 lk.

Seitse aastat tagasi pühitsesime Imre
Madáchi 100-ndat surma-aastapäeva.

Ungari luule on rikas, värvikas ja
sügav. Ja peab ütlema, et ungarlastele
pole luule mitte ainult tunnete, vaid
kogu nende mõtteviisi, filosoofiliste mõ-
tiskluste kõige üldistavam avaldusvorm:
ungarlaste suurimaid mõtlejaidki tuleb
otsida luuletajate hulgast. Nii näeme
Mihály Vörösmarty luules lahti rullu-
vat tervet filosoofilist süsteemi — tema
poeesia ja filosoofiline mõtlemine are-
nesid kuni vabadusvõitluseni välja
kõrvu Széchenyi riiki ja rahvust ku-
jundava poliitikaga. Luuletajast sai va-
badusvõitluses Kossuthi pooldaja ja
järgija, kes võttis osa Habsburge troo-
nist loobuma sundiva Debreceni dekla-
ratsiooni sõnastamisest; pärast vabadus-
võitluse mahasurumist oli ta sunnitud
aastaid end varjama. Kõige originaal-
semaks ja kõige julgehaardelisemaks
ungari luuletajaks-filosoofiks on Imre
Madách. Ma ei maininud 1848.—1849.

aasta vabadusvõitlust mitte juhuslikult.
Selle viimaseis lahinguis kustus meie
kõige lüürilisema poeedi Petőfi elu ja
selle traagilise sündmusega jõuab lõpule
ka Vörösmarty elutöö, sest sellest peale
kuni surmani (1855) oli poet juba elav
laip, ehkki ta aasta enne oma päris-
surma kirjutas veel meie moodsa luule
kõige vapustavama luuletuse «Vana
mustlane». Vabadusvõitlus jagab poo-
leks ka Aranyi elu. Pärast võitluse läm-
matamist sai temast uuestisünni kir-
janduse innustaja ja vaimne juht, koos
Petőfiga alustatud rahvusliku luule-
hoone edasiehitaja ja katuse alla viija.
Imre Madáchi elutöö aga võrsus just
vabadusvõitlusest ja jõudis täiuseni
selle mahasurumisele järgnenud aastail.

«Inimese tragöödia» valmis peadpöö-
ritava kiirusega. Madách alustas tööd
1855. a. oktoobris ja 1860. a. märtsis oli
teos juba valmis. Järelikult pidid teose
aine ja mõte, mida ta selle kaudu tah-
tis väljendada, juba niivõrd tihenenedu

olema, et mis tahes ootamatugi pööre võis esile kutsuda kristalliseerumisprotsessi. Selliseks sündmuseks sai ebaõnnega lõppenud Solferino lahing, mis sundis Ungarit allutavat Austria valitsust alustama ungarlaste suhtes kaugelelängemat poliitikat: kutsuti kokku maaesindus ning selle 1861. a. istungist võttis saadikuna osa ka oma maakonda esindama valitud Madách, kes võitles seal 1848. a. ideede eest. Ta viis maaesinduse istungile kaasa «Inimese tragöödia» käsikirja ja andis selle János Aranyi kätte otsusega, et kui teos ei peaks viimasele meeldima, viskab ta selle tulle. Nii kohtusid kaks poeeti ja nii sai Aranyist «Inimese tragöödia» avastaja ja «redaktor».

Vabadusvõitluse lüüasaamine uputas verre kõik rahvuslikud lootused ja sellele järgnenud aastad väärased ka Madáchi perekonnaelu, ainsa, millest veel oleks võinud tuge loota. 1852. a. heideti Madách Kossuthi sekretäri varjamise eest vanglasse. Madáchi naine käitus mehe vangisoleku ajal vähemalt Madáchi ema arvates liiga väärilt, et pärast mehe vabanemist temaga edasi elada — tal tuli lahkuda mehe majast ja kolmest lapsest. Nõnda sai Madáchi suurteosele tõukeks kahekordne tragöödia: rahvusliku võitluse mahasurumine ja perekonna purunemine. Õnnetustest veel toibumata, ei alustanud ta kirjutamist otsekohe, vaid ootas, kuni ta nendest üle olla suutes oskab neid näha juba üldises sõltuvuses. Asjade üldine sõltuvus pehmendas tunduvalt pessimismi, mis valdas teda sellel ajal, kui teose mõte esmakordselt tärkas. Mainin seda just sellepärast, et kuni tänaseni «Tragöödiale» sadanud etteheidetes koondub üks peamisi süüdistusi ikka ja jälle sõnasse — pessimism. Kuid teose kirjutamise ajal sai see joon teose struktuuris eluõiguse ainult kui negatiivne jõud, millega tema positiivne vastane võitleb, et lõpus — nagu pärast tormigi — puud ja rohi säraksid puhakspetstuna, kopsud saaksid täiel sõõmul juua värsket õhku ja süda täituks uue elutahtega. Nagu teose lavastus Tartuski näitas, võib seda mängida ka

seesuguse kontseptsiooniga, mis Madáchi ideedest hoiab eemal isegi pessimismi varju, lastes juhtima Madáchi sügava humanismi, tema usu inimesse ja progressi.

Kui kõnelda lavastusest, siis tuleks selle eest tänada lavastajat, kuid eelkõige on see ehk siiski Jaan Krossi meisterliku, värskete, kaasaegse ja ungari poeedi iga hingeraku värahtust edasiandva tõlke teene, et draama esitamine võis teoks saada.

Endastmõistetavalt võivad ka täiuslikule tõlkele vaatamata sündida lavakontseptsioon ja lavastus, mis positiivsete ja negatiivsete jõudude võitluses asetavad rõhu just negatiivsetele — ja nimelt Luciferile — (selle kohta võiks tuua palju näiteid), kuid sellega rikutakse teose mõtte tasakaalu, mistõttu ta ilmub vaataja ette moonutatud kujul, kuigi lavastus ise ka sellisena võib meeldida. Teatavasti ehitab Madách oma teose üles vastandpunktidele toetudes, täpsemalt öeldes — dialektiliselt. Nii näiteks järgneb Egiptuse vaarao sunnivalitsusele Kreeka vabariik, Ateena ühiskonna elustumine. Rooma impeeriumi allakäimist kujutavas osas igatsevad Aadam ja Eeva, vastikuseni küllastunud prassingutest ja naudingute tagaajamisest, usu kui päästva jõu järele. Nende põletavat janu suudab kustutada ainult üks jook — armastuse usk. Kui aga Madách kujutab kristlust, näeme, et juba ristisõdade ajastul juhib ristirüütleid ainult röövimishimu: nad saagitsevad, tapavad, riisuvad naistelt au. Kristlus on jõudnud siin juba tardumise etappi, kus elava usu, kannatuse ja võitluse asemele hakkab astuma võimu valitsemise aeg. Ja see võim saadab massiliselt tuleriidale kõik need, kes — kas või juuksekarva võrra, «iota» võrra — kalduvad kõrvale võimudeks muutunud kirikuõpetusest. Aadam pettub dogmaks tardunud usu maailmas, ta januneb teaduse võitu, et inimene saaks oma mõistust kasutada inimkonna õnne heaks. Meie silmade ees elustatakse teaduse ajastu. Selle pildi kangelane on Kepler, haletsusväärne ja hall, tragikoomiline, kuigi

üks uusaja suurimaid astronoomide, keda asjalik aeg ja tema jaoks sobimatu naine sunnivad teadust populaarsete ning hästi tasutavate prognooside kujul müüma. Suurepärase ja täiesti tänapäevane on lahendus — näib, nagu oleks Madách tundnud praeguse lava võimalusi. Vaadake, kuidas Kepleri veinist raske pea vajub unne, pilt tumeneb ja tegevus läheb üle Prantsuse revolutsiooni aega. Ja siis uus pilt: uni unes — sest kogu teose tegevus toimub ainult unes ja on Luciferi poolt kindla tagamõttega sugereeritud unenägede, painajalike õudusunede seeria. Selline on ka Londoni pilt, kus näeme Prantsuse revolutsiooni saavutuste hari-punkti: kodanlikku revolutsiooni, kapitalistide heaolu ja tööliste viletsust, kelle eraelugi võib vabrikant poriga loopida. Järgmised osad viivad Aadama ja Eeva juba tulevikku: alguses jäika mõistuse maailma, kus isegi inimese kõige intiimsematesse asjadesse käskivalt vahele segatakse, seejärel aga tollesse tulevikuaega, kus maa jahtub ja selle pinnal pole enam võimalust eluks ega edasiarenemiseks. Siiaamaani kestis unedeseeria. Õudsetest unepiltidest ärkvele kohkudes tahab Adam mäetipult kuristikku hüpata ja teha võimatuks inimkonna sünni. Kuid talle tuleb vastu Eeva, kes ütleb, et saab emaks. Kohkudes tagasi Luciferi üleoleva lausega sisendatud enesetapumõttest, on Adam valmis uuesti lootma ja aadetest vaimustuma. Tema otsust tugevdab taeva või ehk tema enda sisemine hääl: «Inimene, võitle ja looda!»

Kui me «Inimese tragöödiast» ei otsi (ega nõua) seda, mida temas ei ole ning ei saagi olla, vaid võtame vastu, naudime ja elame kaasa kõigele, mida teos pakub, siis saame tõelise kunstielamuse. Alati on juuksekarva lõhkiajajaid, kes heidavad autorile ette selliste asjade vajakajäämist, mida poeedil mõtteski polnud, järelikult ei saanud ta neid ka sisse võtta. Ja küllap pole seda vajagi, sest poeet laseb meil niigi osa saada ühest terviklikust maailmast, mis mahub tema teosesse. Väiksem rühm kriitikuid löbustab end väljavõtete tegemi-

sega selle kohta, mida Madách on võtnud maailmakirjandusest. Ei tohiks aga siiski unustada, et Madách oli suurvaim, ja suurvaime iseloomustab muu hulgas seegi, et suured ideed tulevad ka neile endale mõttesse, ilma et tarvitseks laenama minna. Tänapäeval aga, kui on alanud «Inimese tragöödiast» maailmakarjäär, võiksime pigem kõnelda sellest, missugust mõju avaldab Madách praegu maailmakirjandusele.

Tooksin sellest kas või ühe näite. Kui ma kaks aastat tagasi Pariisis käisin, nägin «Cite Université» teatris Guriku menukat näidendit «2967». Draama kompositsioon ja vaatenurk tunnistavad ilmest Madáchi mõjust, ilma et prantslased sellest teaksidki. Võiksin veelgi jätkata Madáchilt mõjustust saanud lavateoste loetelu, kuid ma ei pea seda oma ülesandeks. On ju loomulik, et sellise sügavaaardelise teose lugemine või ettekanne televisioonis (nagu toimus aastate eest Pariisis) ei saa jätta mõju avaldamata nii lugejaile, vaatajaile kui ka autoreile. Ja kui uus autor on tõeliselt andekas, siis arendavad sellised impulsid tema loojaisiksust veelgi julgemalt.

Jaan Krossi senine looming, tema kauneimad luuletused («Maailma avastamine», «Põdrasõnni laulud» jt.) annavad tunnistust poeedist, kelle käsutuses on kõik vahendid ja eeldused, täpsemalt öeldes — anne, mis teeb ta suuteliseks oma emakeeles originaali atmosfääri, keele ja vormi vääriliselt kõlama panema nii laiahaardelise poeetilise, dramaatilise ning oma koelt nii kaasaegse teose. Tema tõlget lugedes, eriti kui seda teha häälega, tunneme, nagu oleks Krossis liitunud kolme poeedi isiksus: üks Madáchi, üks János Aranyi ning peale selle veel praegusaja luuletaja oma, kes teeb tänases keeles kättesaadavaks selle 111-aastase meistritöö, mille sügavuti tungiv sisu on meie päevil saanud mõistetavaks paljudes uutes tõlgetes (seitsme aasta jooksul sündis kaks väljapaistvat prantsuskeelset tõlget Roger Richard'ilt ja Jean Rousset'ilt, Ctibor Stitnický slovaki-keelne tõlge, Murszi Sa'ad ed-Dini tõlge

araabia keelde — kui piirduda ainult nendega. Meil oli rõõm kuulda eesti-keelse tõlke valmimisest ning selle ilmumisest nii kauni raamatuna ja kuulda-lugeda «Inimese tragöödia» meenukast esitamisest Tartus.

Teose ideeliseks sisuks on filosoofiline mõtiskelu, põhjuste otsimine tulistes vaidlustes, ideede ja maailmade suandumine kosmilises plahvatuses, rae-utsemine eneseväarikuse nimel, lõikav ironia, süütupuhaste tunnete voogamine, pettumuste näriv kibedus ja uute eesmärkide ootus — see kõik on leidnud tõlkes adekvaatse vormi ja kujundid.

Madáchi värsivormiks on Shakespeare'i *blank verse*'i riimimata jambid, mis aga mõnikord lähevad üle riimilisteks, kusjuures teose üksikud osad on tervenisti riimitud. Palju põnevam ja ühtlasi raskem ülesanne on muide riimimata või mõnikord pealtnäha korrapäratult riimitud värsside tõlkimine. Toome mõned näited täiuslikult ja originaali vormi ning mõtet vähem täiuslikult edasiandva tõlke kohta. Nagu Shakespeare'i tõlkimisel, nii on ka siin kogu stseen edasi antud ilma riimita, kooskõla annavad alles kaks viimast rida, mis loovad riimitud värsi illusiooni. Nii on ka Madáchi antud terved katkendid, kus riimuvad ainult kaks lõpprida (sõrendused minu — G. K.):

Egiptomban sem hallot volna fel
Ilyen magasra a rabok nyögése,
S mi istenik enélkül művei!
Vagy Athenében nem cselekszik-é
A felséges nép méltón, nagyszerűen,
Feláldozván nagy s kedves emberét,
Mivel a hon forog másként veszélyben,
Ha ily magasról nézzük s nem zavarnak
Nő-könnyek és egyéb hitvány fogalmak.

Egiptuseski poleks orjade
ohk kostnud nõnda kõrgele. Ja siiski
on nende ehitused jumalikud.
Ja kas Ateenas siis ei tegutsenud
väärt rahvas väärikalt, kui ohverdas
ta oma suure, oma armsa juhi,
sest muidu olnuks ohus isamaa?

Kes nõnda kõrgelt vaatab kõike
maist,
ei tee ju välja naise pisaraist.

Selle ootamatult esineva riimilisuse üks huvitavaid variante on selline, kus riim tuleb mõni rida hiljem, kui hakkab rääkima teine kõneleja:

Lucifer:

Ah Adám! itten minket emlegetnek
Csak szép dolog, kinek olyan szerep
Jutott, hogy még hat ezredév után is
Mulat felette a vig ifjuság. —

Adám:

El ez izetlen tréfától. — Tovább.

Lucifer:

Nad tuletavad meid siin meelde, Aadam!
See on ju tore küll, et mõnele
on antud roll, mis noorusele teeb
kuus tuhat aastat hiljemgi veel nalja!

Aadam:

Ah, läki! Lollust ära kõnele!

Teine näide samasuguse ootamatult esilekerkiva riimi kohta:

Első munkás:

A dús meg — ördög, vérünk szíja ki.
Most jőne csak! hadd küldeném pokolba!
Több példa kéne, mint a multkori.

Teine tööline:

Meid rikas kurat kurnab täitmatuna!
Eeh, tulgu — saadan põrguhauda ta!
Peaks rohkem tehtama nii nagu tuna.

Mõnikord on tõlkes riim saavutatav teatava ohvriga. Pean silmas juhte, kus vormi adekvaatne edasiandmine tõlkes on võimalik üksnes sisu arvel. Selle kohta leidsin ainult ühe näite, kuid lubatagu mul seda tsiteerida, kas või sellepärast, et tunnustussõnad oleksid seda usutavamad. Allpool paarisriimi rida:

Harmadik munkás:

Mit nyernél véle? Már ma függni fog,
Sorsunk meg, mint előbb, csak úgy
forog.

Kolmas tööline:

Mis kasu sellega on meile toodud!
Kes seda tegi, saab ju täna poodud.

Mis siin juhtus? See pole kes teab kui suur puudus, kuid siiski: eestikeelses tekstis väljendavad mõlemad read seda, mida ungari keeles ütleb ainult esimene. Teine ungarikeelne värsirida jääb seega tõlkimata.

Tuleb ette sedagi, et seal, kus ungari keeles read ilmselt riimuvad, leiame eesti keeles riimimata *blank verse*'i:

Második polgárlány:
Vásárfiát ha volna, aki venne.
Első polgárlány:
A mai férfi ilyesmit csupán
Gyalázatos mellékcélokra tenne.

Teine kodanlastüdruk:
Kui leiduks mees, kes teeks nüüd
laadakingi!

Esimene kodanlastüdruk:
Ei nüüdsed mehed seda muidu tee
kui ainult näotu tagamõttega.

Nagu esineb kohti, kus riimimata värsiread vastavad ungari riimitud ridadele, nii leidub ka vastupidiseid. Varjundite edasiandmine on täpne. Eran-deid võib ju muidugi ka siin leida. Ühes kohas näiteks võime eesti keeles lugeda:

Lucifer:
.....
ta on veel ainult vaikne konnasoo.

Ungari keeles kõlab see nii: «Sima moc-sár csak, békával tele.—» Siin on tege-

mist vist lihtsalt valemistamisega, ungari sõnade *sima* ja *néma* ümbervahetamisega. Niisamuti on lk. 163, kus Aadam püüab oma ironiseerivat partnerit vaikima panna:

Hallgass, hallgass, te örökös szofista.
tölkes:

Jää vait, sa päästmatu sofist.

Eesti keeles on teine «jää vait» välja jäänud, kuid ärajäämise tõttu saab peale tähendusliku varjundi (rõhutamise) kannatada ka rütm, sest värsirida muutub seetõttu lühemaks.

Ja veel üks tehniline märkus: Madách alustab iga rida suure algustähega. See iseloomustab tervet oma aja klassikalist praktikat — väikeste algustähtedega värsiridade aeg saabus alles tükki maad hiljem — veel ju Baudelaire'gi alustab oma ridu suurte algustähtedega.

Arvan, et see lühike kriitiline ekskursus oli vajalik selleks, et viia väljapoole kahtlust: tõlge peab vastu nii üldjoonelisele kui ka üksikasjalisele kriitikale. Kas loeme «Tragöödia» eestikeelse teksti läbi ühe sõnuga või lööme prooviks tõlke lahti üksikute piltide juurest ja alustame lugemist sealt, igal pool ja alati tunneme ära ning kuuleme Madáchi väga iseloomulikku häält ning elame kaasa tema julgetele.

G. Képes

RINGVAADE

Kroonika

Kirjanduslike kolmapäevade sari sai sel hooajal alguse 2. septembril Kirjanike Majas venekeelse kirjanduslik-muusikalise õhtuga «Poesia tulejool», mis oli pühendatud Vietnami Demokraatliku Vabariigi 26. aastapäevale. Oma värsiloomingut lugesid S. Blomberg, V. Sazonov, B. Stein, A. Seleznjova ja H. Tamm, venekeelses tõlkes esitasid oma luulet V. Beekman, A. Siig ja R. Rimmel. Õhtu muusikalise osa eest hoolitsesid RAM-3 ja solist Kaljo Räästas. Õhtu sissetulek kanti rahufondi.

*

Oktoobrikuu teisel kesknädalal toimus kirjanduslik kolmapäev Aira Kaalu juubeli tähistamiseks.

A. Kaalust kõneles Kersti Merilaas, tema loomingu lugesid näitlejad Anne Tuuling, Margus Tuuling, Anni Kreem, Viivi Rändsaar-Dikson, Iivi Lepik, Kersti Raag ja Raul Tamm.

Poetessi olid õnnitlema tulnud kolleegid, sõbrad, tuttavad, kirjandushuvilised kirjaniku kodukandist ja muudest Eestimaa paikadest. Kirjanike Liidu nimel õnnitles Aira Kaalu ja andis üle mälestusesemed Villem Gross.

*

Tallinna Noorte Autorite Koondis pidas aastakoosoleku 19. oktoobril. Kalle Kurg kõneles pikemalt kirjaniku osast kultuuris, peatus noorte organisatsioonilise tegevuse ja loomingu probleemistikul. Otsustati koondise töö ümber korraldada ja koopteerida koondisesse uusi liikmeid.

*

Kirjanike Liidu Tartu osakonna kriitikasektsiooni aastakoosolek leidis aset 27. septembril. Tehtust andis ülevaate senine esimees Heino Puhvel. Koosolijad

hindasid töö rahuldavaks ja valisid juhatusse taas Ants Järve, Heino Puhveli ja Ülo Tontsu.

*

30. septembril toimus Tartu Noorte Autorite Koondise aastakoosolek. Aru andis esimees Evi Laido. Koondise töö sai rahuldava hinnangu. Uude juhatusse valiti Johnny B. Isotamm, Sirje Kiin, Eda Kai, Andres Langemets ja Tiit Merenäkk. Kirjanike Liidu Tartu osakonna sekretär Kalju Kääri avaldas rahulolu selle üle, et on loodud sidemed EPA-ga. Koosolekust külalisena osavõtnud Kalle Kurg tutvustas noorte loomingu koguteose koostamise probleeme.

*

18. oktoobril peeti Kirjanike Liidu Tartu osakonna partei-algorganisatsiooni aruande-valimiskoosolek, millest EKP Tartu Linnakomitee esindajana võttis osa «Edasi» toimetaja Evald Tooms. Aruande esitas Johannes Feldbach, kes nentis, et perioodikat arvestades on kõik kakskümmend kuus Tartu kirjanikku ja kriitikut oma töid trükkis avaldanud. Raamatuid on ilmunud aga kasinalt. Kirjanike esinemisi on olnud poolesaja ümber.

Probleemidest püsis arutelu käigus esikohal töö noortega. E. Tooms leidis, et mõnel noorel on sidemed eluga liiga nõrgukesed suutmaks luua mõjusat kirjandusteost. Pikemalt arutati Kirjandusbüroo propagandaosakonna ettevõtmisi, mida Tartus ühiskondlikus korras juhib Mati Unt ja mille moodustab Evald Hermaküla eestveetud noorte näitlejate trupp. Tehti otsus luua trupi tegevust hindav kunstinõukogu. Viidati ka vajadusele tihendada «Edasi» ja Tartu kirjanike vahelisi suhteid.

Algorganisatsiooni töö tunnistati rahuldavaks. Sekretäriks valiti tagasi J. Feldbach.

Sõidud, külaskäigud

Augusti-septembrikuu vahetusel oli Paul-Eerik Rummol võimalus osa võtta Jugoslaavias korraldatavatest traditsioonilistest Struga luuleõhtutest, mis on kujunenud rahvusvahelise ulatusega luulesümposioniks. Külalisi oli 22 välisriigist, lisaks kõikide Jugoslaavia liiduvabariikide esindajad. Nõukogude delegatsiooni kuulusid veel üle-eelmiste Struga luuleõhtute laureaat Robert Roždestvenski, Moskva ajakirja «Družba Narodov» toimetaja Sergei Baruzdin, luulekriitik Alla Kirejeva Moskvast, Karlo Kaladze Gruusiast ja Boris Oleinik Ukrainast. Nõukogude delegatsiooni poolt esines sümposionil sõnavõtuga Jugoslaavia-reisil viibiv Konstantin Simonov. Tänavune, X Struga luuleõhtute preemia määrati Ameerika Ühendriikide esindajale poeet W. H. Audenile, kes oli 30-ndate aastate inglise luule keskseks kujuks.

*

Septembris viibisid enam kui kolmenädalasel loomingulisel komandeerin-gul Poolas ja Ungaris Lilli Promet ja Ralf Parve.

*

Ühingu NSV Liit — Soome palvel esines Kirjanike Liidu esimene sekretär Vladimir Beekman oktoobrikuu algul Soome rootsi elanikkonnaga aladel Turu ümbruses eesti kirjandust tutvustavate loengutega.

*

14.—24. oktoobrini toimunud üleliidulisest noorte luuletajate seminarist võttis osa Joel Sang.

*

22. ja 23. septembril oli eesti kirjanike külaliseks Pariisi Gallimard'i kirjastuse tõlkeosakonna juhataja Lily Denis, kes tõlkijana on prantsuse lugejale vahendanud üle 30 vene kirjaniku teose. Baltikumi-ringreisil olid külalise huviobjektiks nüüdisaja proosateosed, mis võiksid Prantsusmaal lugejaid leida. Tõlgitakse algkeelest. Kirjanike Liidus toimunud vestluses esitas L. Denis tähelepanekuid prantsuse lugeja maitsest: huvi tuntakse mereteemaliste, psühholoogilisest aspektist kõitva ülesehitusega proosateoste ja dokumentaalkirjanduse vastu. Eesti nõukogude kirjanike loomingu sobiva valiku tegemiseks anti külalisele kaasa mitmeid meie kirjanike eesti- ja venekeelseid teoseid.

Külaline kohtus ka Tartu Riikliku Ülikooli vene kirjanduse kateedri juhataja prof. Lotmaniga, kellelt sai mitmeid tulusaid näpunäiteid teadlase kirjandusteoreetiliste loengute tõlkimiseks ja avaldamiseks Prantsusmaal.

*

Eelmise kuu algul Läti NSV-s toimunud kirjandusteaduslikust sümposionist osavõtnud Poola RV kirjanikud eesotsas filmikriitiku ja prosaisti prof. A. Jackiewicziga viibisid Kirjanike Liidu külalistena 5. ja 6. oktoobril Tallinnas. Gruppi kuulusid prosaistid Zbigniew Kubikowski ja Edward Kurowski ning poeet Tadeusz Gicgier. Samal ajal külastas meie vabariigi pealinna ka Bukaresti ülikooli esteetika kateedri juhataja prof. Ion Ianoș, kes huvitus meie esteetikute koolkonna tegevusest ja kirjandusteooria küsimustest. Toimus jutuajamine Eesti NSV TA KKI sektori juhataja E. Nirgiga.

Külalised Poolast ja Rumeeniast kohustusid meie kirjanike ja tõlkijatega ning tutvusid Tallinna vaatamisväärsustega. Vaadati L. Mere filmi «Veelinnurahas» soome-ugri hõimude elust.

Liidia Kompus

kelle 75. sünnipäev on 19. novembril, tähistab samal ajal ka 40 aastat kestnud kirjanduslikku tegevust.

L. Kompus debüteeris 1931. aastal jutustusega «Sõbranna» («Sädemed» nr. 2). See oli tema kirjandusliku tee eel-etapp. Hoogne loominguline tegevus algas tänasel juubilaril 1940-ndate aastate keskpaiku, rööbiti pedagoogitööga Tartu

Riiklikus Ülikoolis. Liidia Kompusest sai kirjanik-pedagoog. Esimesena nimetaksin «Vene keele lugemikku kõrgematele koolidele» (toimetas dots. B. Pravdin), mille kirjanduslik tekst on L. Kompuselt ja kujutab endast huvitavat kirjeldust kahe tudengi seiklustest taasvabastatud Nõukogude Eestis, peamiselt Tartus. Kirjanduslik materjal

tegi lugemiku üliõpilastele armastatud lektüüriks.

1948. aastal ilmus Tallinnas venekeelse almanahhi «Estonia» veergudel jutustus «Senja», järgmisel aastal seal samas jutustus «Peipsi järve ääres». Lühizanrilt läks Liidia Kompus üle ulatuslikumale kompositsioonile. 1956. aastal nägi trükivalgust romaan «Daša Netšajeva». Selle romaaniga pani Liidia Kompus kirja oma lemmiktegelaskonna ja lemmikteema — noore inimese kasvatamise kodus, koolis ja ülikoolis. Liidia Kompus, kes ise oli ülikooli õppejõud, tunneb hästi noori ja mitte halvemini nende kasvatajaid.

Vaatamata sellele, et tõeliseks esikteoseks oli romaan, oli juubilar edaspidi viljakas draamažanris, millele on tänini truuks jäänud.

Liidia Kompuse sulest on sündinud üle poole tosina näidendi. Need on: «Eksamid» (1957, nägi rambivalgust RAT «Vanemuises»), «Sanatoorium «Männid»» (lavastas EPA näitering), «Ümberaetud tindipott» (1961, läks menuga «Vanemuises» ja trükiti kirjastuses «Iskusstvo» 1962. a.) ja «Erika päev» (1963, lavastati samuti «Vanemuises»).

1964. a. tõi Tartus ilmunud venekeelne kogumik «Tšistoje nebo» («Selge taevas»), mille koostajaks ja toimetajaks on L. Kompus, ära ühevaatusliku näidendi «Kohtuotsus», 60-ndate aastate lõpul sai valmis näidend «Peegeldus», praegu on juubilar kirjutus-

laual kolmevaatuslik näidend «Zanri kriis», mis puudutab mitte ainult kasvatusteemalisi, vaid ka kirjandusküsimusi.

Draamažanris kirjutamine ei tähenda hoopiski teiste žanride hülgamist. 1969. aastal ilmus Liidia Kompuse romaan «Kaks semestrit», mis, nagu juba pealkiri näitab, käsitleb ülikoolis tehtavat kasvatustööd. Näeme, et Liidia Kompus on jäänud truuks kirjaniku-pedagoogi kutsumusele.

Liidia Kompus on hinnatud kirjandushuviliste noorte oskusliku kasvatajana ja juhendajana. Juba mitu aastakümnet töötab tema hoole all Tartus kirjandusring, kus käivad koos vene keeles kirjutavad algajad kirjandushuvilised. Üliõpilaste kõrval võite seal leida elatanud inseneri, tehasetöölise, kantseleiametniku ja keskkooliõpetaja. Valminud teoste paremik on leidnud avaldamist kogumikus «Tšistoje nebo», millest on ilmunud kolm numbrit. Ärge aga unustagem, et kogu loometöö on toimunud pingelise pedagoogilise töö kõrval. Sajad ülikooli lõpetanud meenutavad tänutundega juubilaril huvitavaid ja sisukaid vene keele tunde. Tänu meenutavad Liidia Kompust ka paljud teaduste kandidaadid ja doktorid, kelle väitekirjade venekeelne sõnastus pärineb Liidia Kompuse kui asjatundliku tõlkija sulest.

Jätkugu juubilaril energiat paljudeks aastateks!

J. Feldbach

Ea Janseni juubel

Rahvatarkuse ja elukogemuste järgi kipub ühe võit pahatihti teise kaotus olema. Ja asjaolu, et keskkooli- ning üliõpilaspäevil ennast andeka poetesina näidanud Ea Jansenist saatuse tahtel ja omal soovil siiski ajaloolane sai, pole mitte üksnes nimetatud teadusharu võit, vaid teatud määral kindlasti ka kaunite kunstide kaotus. Kuid nagu maailmas midagi päriselt kaduma ei lähe, nii on ka Ea Janseni poeedinärv edasi elanud tema teaduslikes otsinguis ning suure vaevaga kogutud materjalide kompositsioonis. Keerukad situatsioonid ja huvitavad inimesed on juubilaril köitnud tema teadlasetöö algusest tänase päevani.

Tööd Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituudis alustas E. Jansen viimase kursuse üliõpilasena. 1952. aastal astus ta sama instituudi juures aspirantuuri ning lõpetas selle väitekirja «Fr. R. Kreutzvaldi ühiskondlik-poliitilised ja filosoofilised vaated» eduka

kaitsmisega detsembris 1954. Seejärel sai E. Jansenist Ajaloo Instituudi vanem teaduslik töötaja. Doktoriväitekirja «Carl Robert Jakobsoni «Sakala». Ühiskondlik-poliitilise võitluse ajaloo Eestis aastail 1878–1882» kaitses E. Jansen 1968. aastal. Samal aastal edutati ta instituudi teadusala asedirektoriks.

Instituudis töötatud aastate jooksul on Ea Jansenist kujunenud võimekas teadlane, kelle sulest on ilmunud üle 30 uurimuse, mis käsitlevad peamiselt Eesti ühiskondlik-poliitilist ajalugu ja rahvusküsimust XIX sajandi viimasel veerandil. Tänavu ilmus trükist ka tema doktoritöö. E. Jansen on ühe- ja kolmeköitelise «Eesti NSV ajaloo», kahe- ja kolmeköitelise «История СССР» ning paljude teiste väljaannete kaasautor.

Oma töökuse ja andekusega ning aktiivsusega ühiskondlikus elus on juubilar võitnud laialdase tunnustuse.

J. Kahk

G. Seferise elutee

20. septembril suri ühes Ateena haiglas pärast rasket haigust 72. eluaastal tänapäeva Kreeka üks väljapaistvamaid luuletajaid Georgos Seferis.

Poet (kodanikunimega Georgios Seferiades) sündis Smürnas 19. veebruaril 1900 professori perekonnas. Esimese maailmasõja lõppemise järel õppis ta õigusteadust Ateenas ja Pariisis, 1926. aastal astus Kreeka välisministeeriumi teenistusse, millele järgnes edukas diplomaadikarjäär. Fasistliku okupatsiooni ajal viibis G. Seferis maapaos ja töötas Kreeka pagulasvalitsuse ülesandel Kairos ja Pretoorias. Pärast sõda pöördus ta tagasi Kreekasse, kus töötas vastutavatel ametikohtadel valitsuses. Alates 1952. aastast oli G. Seferis Kreeka saadikuks Liibanonis ja aastail 1957—1962 Londonis. Diplomaadiametist lahkumise järel elas ta kuni surmani Ateenas. Demokraatlikele vaadetele jäi ta truuks ka pärast militaristlikku riigipööret. Ta esines üldsuse ees avaldusega, kus muu hulgas ütles: «On möödunud peaaegu kaks aastat päevast, kui meile suruti peale režiim, mis on vastuolus ideaalidega, mille eest meie maailm — ja imepärasel viisil ka meie rahvas — viimases maailmasõjas võitles... Nüüd haigutab ees kuristik, kuhu meid tõukab kogu maad haaranud surutis. Selline anomaalia tuleb lõpetada. Seda nõuab rahvas.»

1963. aastal anti G. Seferisele luule eest Nobeli kirjanduspreemia. Luuletaja ise pidas seda tunnustuseks Kree-

kas juurdunud humanistlikele ideedele ja kogu kreeka kirjandusele.

G. Seferise looming ei ole eriti mahu- kas, kuid hellenistliku elutunnetuse, omapärase stiili, keele ja rütmi ilu tõtu on see saanud tänase kreeka luule sümboliks. Poeedi loominguga allikaks on kodumaa kirjanduslik traditsioon (lemmikautoreiks pidas Aischylost ja Homeroost), kuid ka Hellase karge loodus ja lihtsa kreeklase igapäevane elu. See kõik on põimunud tervikuks, kus keskne tegelane on Odüsseuse-taoline eksirändur, kellel ei puudu ka autobiograafilised jooned. Loomingu varasemal perioodil ilmnis Th. S. Elioti mõju, kuid G. Seferis oskas leida tollalgi isikupäraseid mõtteid ja väljendusvahendeid, pakkudes ikka uut ja kordumatut. Koos A. Sikelianose ja O. Elitisega on ta modernse kreeka luule rajaja, millel on kaalukas koht maailmakirjanduses.

G. Seferise luulet on valikkogudena tõlgitud enam kui kahekümnesse keelde. Esimene luuletuskogu «Pöördepunkt» ilmus 1931. aastal, peatselt järgnesid teised («Harjutuste vihik» jt.). Ta on kirjutanud ka kirjanduskriitilisi esseid ja tõlkinud väliskirjandust kreeka keelde. Luuletuskogust «Logiraamat» ilmus aastatel 1940—1944 kaks köidet, mis kujutavad autori kaasmaalaste kannatusi okupatsiooni ajal. Kolmas köide ilmus 1956. aastal ja on pühendatud Küprose sündmustele. 1947. aastal ilmusid luuletuskogud «Viimne peatus» ja «Laululind».

A. Kurismaa

Nobeli preemia tšiili poeedile

Rootsi Kirjandusakadeemia määras sel aastal preemia kirjanikule, keda A. Lundkvist on iseloomustanud kui mandri ja ookeani, rahvamasside ja klassivõitluse poeti. See on Pablo Neruda. Tõepoolest on Neruda looming arenenud kahes paralleelses ja põimlevas suunas. 1937. aastal sekkus tema luule Hispaania antifasistlikku võitlusse, Teise maailmasõja ajal astus see välja hitlerismi vastu, 1948. aastal puudutas Ladina-Ameerika klassivõitlust, 1960. aastal Kariibi mere rahvaste antiimperialistlikku hoiakut. Teiselt poolt on

Neruda süvenenud olemise probleemidesse filosoofilises plaanis, mõtisklenud argielust, armastusest, loodusest. Tema mitmetahuline ja sügavalt novaatorlik, humanismist kantud looming on avaldanud mõju Ladina-Ameerika, mitmete Euroopa maade, eriti Hispaania kirjandusele. Oma ühiskondlik-poliitilise tegevuse eest on Neruda pälvinud Ülemaailmse Rahunõukogu preemia (1950) ja rahvusvahelise Lenini preemia «Rahu kindlustamise eest rahvaste vahel» (1953).

Autasusid ja auhindu Saksa DV kirjanikele

Seoses Saksa Demokraatliku Vabariigi 22. aastapäevaga austati mitmeid selle maa kirjandustegelasi.

A. Seghersi mitmekülgsel kultuurpoliitilisel tegevust ja kirjanduslikku loomingut hinnati I klassi rahvuspreemiaga. II klassi rahvuspreemia määrati G. Görlichile laste- ja noorsookirjandust edendavate teoste ning G. Rückeri kirjandusliku loomingu ja kuuldemängude eest. III klassi rahvuspreemia sai H. Preissler, kel on saavutusi lüürikas ja kes on kultuurpoliitiliselt tegev.

*

J. Beckeri romaani «Jakob Valetaja» peeti kevadel Heinrich Manni kirjanduspreemia vääriliseks. Nüüd langes talle ka Sveitsis väljaantav Charles Veilloni kirjanduspreemia.

*

Berliinis anti Goethe preemia üle kirjanikule, ajakirjanikule ja teatriteadlasele doktor E. Schumacherile.

Septembris 50-aastaseks saanud doktor on pärit Urspringist Baierist. Ajavahemikul 1945—1949 ilmus Augsburgi progressiivses noorsooajakirjas «Ende und Anfang» rida tema luuletusi ja jutustusi. E. Schumacheri sulest pärineb ka esseid saksa kirjanduse kohta ja reportaaže reisidest Ida-Euroopasse ning Aasiasse. Tema tööd teatri ja Bertolt Brechti kohta on tuntud ka väljastpool Saksa DV piire. Praegu on E. Schumacher kujutava kunsti professoriks Berliini Humboldti ülikoolis.

*

Hans Marchwitza nime kandev kirjandusauhind anti Potsdamis üle R. Flossile. Auhinna määramisel tõsteti eriti esile noore kirjaniku novelli «Irina».

Luulepäevad Bulgaarias

1.—2. oktoobrini peeti Buzludza mäel (Starozagorskis) bulgaaria 1971. aasta luulepäevad. Kohale oli sõitnud hulgaliselt poeete omalt maalt ning kauge-malki ja palju luulesõpru.

Avapäeval esines ettekandega Bulgaaria Kirjanike Liidu luulesektsooni esimees Angel Todorov. Sotsialismimaade poeetide nimel võttis sõna NSV Liidu

Kirjanike Liidu sekretär Robert Roždestvenski.

Luuletajad kohtusid ümberkaudsete tehaste ja kollektiivmajandite kirjandushuvilistega.

Bulgaaria Kirjanike Liit premeeris koguteose «Luule 71» autoreid liidu preemiatega. Esiletõstetute hulgas olid Ljubomir Levtev, Slav Karaslavov ja Evtim Evtimov.

Romaan Karl Liebkechtist

Berliini kirjastuse «Neues Leben» väljaandel ilmus E. R. Greulichi romaan «Anonüümne kiri». Selles 368-leheküljelises teoses kirjeldab autor üht lõiku töölisliikumise väljapaistva juhi ja revolutsionääri Karl Liebkechti elust Esimese maailmasõja eel.

Teose ajalooliseks sihtjooneks on näidata, kuidas toleaeagsetes ühiskondlikes tingimustes töölisliikumise kaks suunda satuvad vastuollu kõige olulisemas, sõja ja rahu küsimuses. Ühele poole barrikaadi jäävad koos Wilhelm II ja Krup-

piga parempoolsed sotsiaaldemokraadid, teisele poole tööliklassi, töötava noorsoo esindajad, kes kehastavad saksa rahva ajaloo progressiivset suunda. Autor osutab, et kõik katsed asetuda klassidevahelisele positsioonile on nurjumisele määratud.

Romaan ilmus Karl Liebkechti 100. sünniaastal.

62-aastane E. R. Greulich on kirjutanud romaane, jutustusi, följetone, filmistsenaariume ja humoreske ning on rea laste- ja noorsooraamatute autor.

Aafrika Euroopas

Kuuekümnendail aastail hakkasid Saksa Demokraatlikus Vabariigis rida-misi ilmuma James Ngugi teosed. Esime-nene oli noore aafriklase jutustus «La-hutav jõgi», siis romaanid «Hüvastijätt ööga», «Nisuiva» ja «Tõe hind».

«Nisuiva» vahendab sündmusi ühes bantu keelkonna negroidrahva külas Keenia eseseisvuse väljakuulutamise ajal ja annab ühtlasi realistliku pildi selle maa ajaloost viimase paarikümne aasta kestel.

Romaanis «Tõe hind» kirjeldab J. Ngugi väikese Thabai küla eluvõit-

lust, selle käigus ettetulevat reetmist ja julgusekaotust. Lugejal on võimalus vaadata paljudesse inimsaatusesse. «Kes ühte rahvast valitseb, peab ka tema hinge valitsema. Kes võiks aga ühte rahvast paremini valitseda, kui inimene selle rahva hulgast, kes tema muresid, hädasid ja lootusi tunneb,» mõtiskleb autor.

James Ngugi jutustab eluliselt oma maa minevikust, arenguetappidest ja olulistest probleemidest tänapäeval. Sel-lest ka eurooplase huvi aafriklase teose vastu.

Märkmeid mõne soomekeelse teose kohta

Soome teadusliku ja publitsistliku kallakuga kirjandusest on meil vähe juttu olnud. On aga ilmunud paar õige huvitavat teost, mis vääriksid tutvusta-mist ka eesti lugejale.

Üpris isepärane on Soome Kirjanduse Seltsi vahendusel väljaantud Juha Pen-tikäise folkloristlik monograafia «Ma-rina Takalon uskonto». See erineb kõi-gist varasemaist usundiloolistest uuri-mustest juba sellega, et ei püüagi anda ülevaadet kogu rahva usundist, vaid käsitleb üksikisiku oma Marina Takalo on vanem naine, kes pärineb sügavalt rahva sülest, nimelt Vene-Lapi piirilt, kauge Petsamo lahe rannalt Oulankost. Tollele paigale omaselt ilmestub tema vaadetes ürgse loodususe elemente ja ka vene vanausuliste usundijädemeid.

Teose sissejuhatuses antakse lähem ülevaade Oulanko ökoloogilisest ja sot-siaalsest miljööst, seal levinud elukut-seist (põllundus, põdrapidamine, kalan-dus, jaht, kaubandus), perekonnasuhe-test ja kommetest (ristsed, pulmad, ma-tused), kirjeldatakse Marina elukäiku ja tema usundi kujunemist, samuti selle analüüsimise meetodit. Lähemalt erit-letakse nn. supranormaalsete elamuste iselaadi ning nende oletatavat algupära, reaaltausta. Vaatlusviis on fenomeno-loogiline, psühholoogiline ja seega ka meile küllalt vastuvõetav. Tutvume muistse loodusinimese elamusist kõne-levate memoraatidega, muu hulgas le-gendidega metsa- ja veehaldjaist, maja-haldjaist ning kodukäijaist, mis eesti rahvausundiski esinenud või esinevad.

Pentikäise monograafia võiks aidata edendada nii meie ülikoolis kui ka Tea-duste Akadeemias kuhtunud usundiloo-list uurimistööd ja pakkuda tõsist huvi folkloristidele. Mainimisväärsed on veel

kaks etnograafilist teost. Lauri Simon-suuri raamatus «Kansa tarinoi» antakse ülevaade soome kohamuistenditest, mis eesti omadega sagedasti ühte langevad. Karl Nickuli teos «Saamelaiset kansa-na ja kansalaisina» pakub ammendava pildi lastele elust ja uskumustest.

Kirjanduslooliste teoste hulgas väärib tähelepanu Kerttu Saarenheimo «Tulen-kantajat» kui meie «Kirjandusliku Or-biidi» paralleeli ja ühe eelkäija tutvus-tus. «Tulekandjateks» oli rida soome kirjanikke, nagu lüürikud Uno Kailas, Katri Vala, Elna Vaara, esseist Olavi Paavolainen, folklorist Martti Haavio (Mustapää), romaanikirjanikud Mika Waltari, Toivo Pekkanen, Unto Seppä-nen, Onni Halla, Pentti Haanpää, Arvi Kivimaa jt. Suurem osa neist oli koon-dunud juba noorteajakirja «Nuori Voi-ma» ümber, kuid aktiivseks kirjandus-likuks rühmaks ühinesid nad alles aastal 1924.

«Tulekantajat» huvitus varakult soome ja eesti kirjanike omavahelistest kontaktidest. Tegelikult sai see huvi külaskäiguga Tartusse 1931. aastal, mil-lele aasta võrra varem oli eelnenud eesti kirjanike külaskäik Helsingisse. Eesti oligi näiteks prof. Lauri Viljase arvates üheks soome kirjanduse aknaks Euroo-passe ja eestlaste «Loomingus» nähti eeskujuna. Omalt poolt oli aga «Tulen-kantajat» meie «Kirjanduslikule Orbiidile» eeskujuks; nõnda võttis siinkirju-taja 1926. aastal Helsingis viibides osa «tulekandjate» kohvikukoosolekuist.

Kuidas just eesti ja soome kirjandus sel ajal teineteist mõjutasid, on muidugi raske kindlaks teha, aga sellekohaseid uurimusi tuleks seda kiiremini alus-tada — mõelgem kas või sellele, et mõ-nigi tolelaegse kirjandusprotsessi va-

hetu tunnistaja nii Soomes kui Eestis võiks enam ja operatiivsemalt fakte vahendada kui hilisemad uuringud. Soomlased igatahes näivad esialgu agaramad, konstateerides eriti «Siuru» rühmituse kirjanike mõjusid Soomes, näiteks Uno Kaila, Martti Haavio jt. juures. Huvi pakub ka, et saksa ekspresionistide ja prantsuse «Clarté»-rühma mõju Soomes võidakse jälgida just eesti kirjanduse kaudu.

Üldiselt taotles «Kirjanduslik Orbiit» peamiselt realistlikku uuendust, sest «Noor-Eesti» ja «Siuru» ajal oli romantikasund meil juba isegi äärmuseni arenenud. Seevastu on «Tulenkantajat»-rühmituse uudispanus soome kirjandusse romantilist laadi. Oma autorite loomingu sisuline vaatlus jääb K. Saarenheimo raamatus võrdlemisi pinnaliseks, kuid õige põhjalik ülevaade antakse rühmituse autorite temaatikast, nende kauguseigatsusest, hirmu ja õuduse romantikast jne.

«Tulenkantajat» kui kirjanduslik rühmitus lagunes küll üpris varakult, kuid poliitilist laadi kriitikaga jätkus rühmitusest lähtunud radikaalne vaim Erkki Vala ajalehes «Tulenkantajat» veel mitu aastat hiljemgi. Nii ei või rühmituse osa soome kirjandusest kuidagi alahinnata ja tema tegevuse uurimine võib olla õpetlik meilegi.

Aino Suitsu huvitava eestikeelse raamatu «Gustav Suitsu noorus kirjade, luuletuste ja mälestuste põhjal» kõrval pakub suurt kultuuriloolist huvi ka tema «Tuntemani Eino Leino, kärsivä ihminen», kus samuti nagu esimeseski on juttu nii ühest kui teisest luuletajast. Kui esimene teos käsitleb eesti suurima nooruslauliku elu üht kõige vähem tuntud järku Soomes, siis teine jutustab Leino elust aastatel 1924—1926, mil ta külastas Eestit.

Leino tervis oli selleks ajaks juba märgatavalt halvenenud ja ehk seetõttu ka tema looming mitte enam täisväärtuslik. Luuletaja põdes tollal samuti teatud sisemist kriisi ja oli Soome elus pettunud. Eks verine kodusõdagi oli masendava jälje jätnud. Nii on mõistev see veider fakt, et soome suurim luuletaja veidi enne oma surma tahtis saada Eesti kodanikuks. Kahjuks või õnneks oli ta sellest pörutavast plaanist kõnelnud mitte üksnes Eestis, vaid ka Soomes; nii saigi Leino väljasõidupassi ainult tingimusel, et Aino Suits vastu- tab luuletaja Soome naasmise eest.

Külaskäik Eestisse läks hästi, luuletaja ja A. Suits esinesid Tartu ülikooli aulas. Leino kõneles oma arvamusest, et

luule ei pea olema ainult elu pahede paljastaja, vaid peab andma ka jõudu elu ehitamiseks. Nii tema esinemine kui A. Suitsu deklamatsioonid «Helkalauludest» võeti soojalt vastu. Luuletajale meeldis eriti pärasine sõprusõhtu kunstiklubis «Pallas», kus olid koos tuntumad kirjanikud-kunstnikud. Kohtumine oli Leinole meelepärane seepärast, et laskis eesti kunstirahvast näha teravikliku perena, kus puudub vastastikune kadedus, nagu Leino arvates ilmes Soomes.

Head muljed, eriti Tartu kirjanikkonnas valitsev vabameelne vaimus võlusid Leinot seda enam, et viimasel ajal oli Soomes teda teravalt arvustatud, ilma jäetud ka tavalisest toetusest (Kordelini kapitalist); Eestis aga elati tollal just kultuurkapitali asutamise lootustest. Küll kuuldus Tartus kaine- maidki hääli. Näiteks tsiteerib A. Suits Friedebert Tuglase hoiatust, et Eestis kõik sugugi nii roosiline pole, nagu paistab. Aga Tallinnas sattus Leino jälle kroonupatriootlikult meelestatud Henrik Visnapuu ja August Gailiti seltskonda, kes tema Eestisse tuleku mõtet õhutasid, ja nii ütles luuletaja veel laevalegi minnes A. Suitsule, et ta pigem merre hüppab, kui end Soome tagasi viia laseb; ka kavatses ta Eesti ainetel luua kolmanda vihu «Helkalaule». Eesti kirjandus jäi siiski Leino kolmandast ballaadikõitest ilma. Ainult üks või kaks luuletust ilmus 1926. aastal «Loomingus».

Eestisse tuleku soov polnud ainus üllatus luuletaja sellest elujärgust. Pörutav oli ka teade tema kolmandast abielumisest kellegi Anna Laitisega, Leino sõprade arvates poeedile üsna vähe sobiva naisega. Tegelikult jäi see abielu fiktiivseks, sest Leino põgenes oma uue naise juurest juba varsti Gustav Suitsu perre tagasi, öeldes, et noorik on abiellunud temaga ainult rahahimust, nõuab otsekohe moodsat pidukleit, mida temal pole võimalik muretseda.

See kõik näitab, et Leino oli neil kuudel juba vaimse tasakaalu kaotanud. Boheemipsüühikast haaratud näis ta ka mulle, kui kohtasin teda 1925. aasta detsembri teisel poolel Järvenpää alevikus, kus ta viibis juhusliku joomasõbra, kellegi autojuhi juures. Paar nädalat hiljem, 1926. a. jaanuari algul lahkus soome suurim luuletaja elust jäädavalt.

Võib-olla on A. Suitsu raamat Leinost eriti huvitav kirjandusloo ja loomepsühholoogia aspektide põimlemise tõttu.

A. Annist

Index librorum

Filosoofiat haaravaist teostest andis Verlag Philipp Reclam jun. Leipzig oma seerias *Universal-Bibliothek* kolme kõvakõitelise taskuraamatuna välja G. W. F. Hegeli «Loengud filosoofia ajaloo» Peale selle äärmiselt kaaluka teose mainitagu N. Utkina raamatut «Loodusteaduslik materialism XVIII sajandi Venemaal» (NSVL TA Filosoofia Instituut, *Nauka*), B. Kasse-novi «Üldise, erilise ja üksiku dialektika K. Marxi ja V. I. Lenini majandus-alastes töödes» (probleemi loogilis-gnoseoloogiline aspekt — Alma-Ata, *Nauka*), B. Kedrovi «Lenin ja XX sajandi loodusteaduse dialektika. Materია ja liikumine» (NSVL TA Loodusteaduse ja Tehnika Ajaloo Instituut, *Nauka*), ühistest «Kaasaegne filosoofia ja sotsioloogia Saksa FV-s» (*Mõsl*), mis vaatleb üksiku suundi ja probleeme. Tähelepanudav olgu austria füüsiku, Nobeli preemia laureadi (1933) Erwin Schrödingeri artikli- ja kõnekogumik «Uued teed füüsikas» (*Nauka*). *Politizdat*'i seeriat «Mille kallal töötavad, mille üle vaidlevad filosoofid» täiendas A. Slavini «Näitlik kujund tunnetuse struktuuris». *Mõsl* kirjastas G. Nesterenko teose «Teadvuse probleem marksistlikus sotsioloogias».

Endistviisi pakuvad filosoofidele suurt huvi mõningad ajaloo-probleemid. Eelkõige tuleks nimetada J. Katšanovski teost «Orjapidamine, feodalism või aasia tootmisviis?» (NSVL TA Orientalistika Instituut, *Nauka*), mis kannab alapealkirja «Vaidlus vana ja keskaegse Ida, eelkoloniaalse Aafrika ja Kolumbuse-eelse Ameerika ühiskondliku korra üle». Teos täiendab sama kirjastuse kogumikke «Üldine ja eriline Idamaade ajaloolises arengus» (1966) ja «Kapitalismieelsete ühiskondade probleeme Idamaades» (1971). Huvi pakuvad ka «T. N. Granovski loengud hilise keskaja ajaloo» (NSVL TA Üldajaloo Instituut, *Nauka*): need kuulajate üleskirjutused on autori (1813—1855) poolt korrigeerituna välja andnud S. Assinovskaja. Tänapäeva ajalugu kajastavad I. Jermolajevi «Ühiskonna arenemise seadused ja kommunismi ehitamine» (*Mõsl*), artiklikogumik «Klasside võitlus ja tänapäeva maailm» (NSVL TA Rahvusvahelise Töölisiikumise Instituut, *Nauka*), mis käsitleb töölisklassi ja rahvahulkade ülddemokraatlikke liikumisi, akadeemik P. Fedossejevi «Kommunism ja filosoofia» (NSVL TA Filosoofia Instituut, *Nauka*), millest ilmus teine trükk (1. trükk — 1962).

Mida on uut vene klassikaks saanud või saava ilukirjanduse käsitluste hulgas? Kadunud N. Piksantovi, suurel Gribojedovi tundjal, kes nähtavasti pani aluse loomelole teoreetilise distsipliiniina (vt. ka N. P. juhendusel koostatud bibliograafia «Vene ja nõukogude kirjanike teoste loomelugu» — *Kniga*, 1968), valmis veel uustrüki tarvis monograafia ««Häda mõistuse pärast» loomelugu» (*Nauka*), mis esmakordselt ilmus 1928. aastal. N. Fridmanilt tuli monograafia «Batjuškovi luule» (*Nauka*) ja Dostojevski-spetsialistina tuntud G. Fridlanderilt esseed XIX sajandi vene kirjandusest pealkirja all «Vene realismi poeetika» (NSVL TA Vene Kirjanduse Instituut — Puškini Maja, *Nauka* Leningradi osakond). Kasvab vahetult Dostojevskile suunatud uurimustekäsitluste hulk. Kõige tähelepanuväärsem neist on nähtavasti *Nauka* koguteos «Dostojevski ja tema aeg», mille publitseeris viimati mainitud instituut. Selle enam kui kümne artikli hulgas torkab silma Tartu ülikooli dotsendi Z. Mints «Blok ja Dostojevski». Peale kirjajade ja mälestuste leidub ka järg (1966—1969) Dostojevski bibliograafia, mis 1968. a. anti välja eri raamatuna (*Kniga*). Oodatud on ka F. Dostojevski naise A. Dostojevskaja «Mälestused» (*Hudožestvennaja Literatura* seerias «Kirjanduslikke memuaare»), mille esitrükk on ammu haruldane. NSV Liidu Riiklik Kirjanduse ja Kunsti Keskarhiiv alustas jätkuva kogumiku «Kohtumised minevikuga» väljaandmist. Publitseeritakse varem avaldamata arhivaale meie kirjanduse ja kunsti ajaloo. Esimeses kogumikus, mille juhatab sisse I. Andronnikov, kohtub lugeja Dostojevski, Andrejevi, Bloki, Majakovski, Fadejevi, Švartsi, Meyerholdi ja mitme teise, mitte vähem kütkestava nimega. Lõpuks loetlegem üksikteoseid, mis käsitlevad vene kirjanikke ja nende loomingut: M. Perkali «Herzen Peterburis» (*Lenizdat*), K. Kuprina mälestused «Minu isa — Kuprin» (*Sovetskaja Rossija*), A. Šifmani «Lev Tolstoi ja Ida» (NSVL TA Orientalistika Instituut, *Nauka*), K. Muratova «Gorki Capril. 1911—1913» (NSVL TA Vene Kirjanduse Instituut — Puškini Maja, *Nauka* Leningradi osakond), A. Fevralski «V. V. Majakovski «Müsteerium-Buff», esimene nõukogude näidend» (*Sovetski Pissatel*), «Poeet ja sotsialism. V. V. Majakovski esteetikast» (NSVL TA M. Gorki nimeline Maailmakirjanduse Instituut, *Nauka*), A. Bušmani «Aleksander Fadejev» (*Hudožestvennaja Literatura* Leningradi osakond),

I. Višnevskaja «Aleksei Arbuzov» (Sovetski Pissatel) jpm.

Väliskirjanduse käsitlusi ei ole küll rohkesti, kuid mitmed neist väärivad vähemalt tutvumist. Alustanud I. Serebrjakovi teosega «Ülevaated vanaindia kirjandusest» (NSVL TA Orientalistika Instituut, *Nauka*), läheme paarilt Dante-raamatult, I. Goleništšev-Kutuzovi uurimusest «Dante looming ja

maailmakultuur» (NSVL TA M. Gorki nimeline Maailmakirjanduse Instituut, *Nauka*) üle tänapäeva. Siin leiame eest valimiku F. G. Lorcalt «Kunstist» (*Iskusstvo*) ja kolmanda (I—1962, II—1966) kogumiku «Tänapäeva kirjanduse raja taga» (Sovetski Pissatel). Kui meenutada teist kogumikku, siis näib väärtuslik olevat R. Garaudy ja B. Sutškovi poleemika jäädvustus «Inostrannaja Literatura» veergudel 1965. aastal.

Sisukord

E. Ootsing	
Pürgimus (Vasegravüür)	1601 ees
A. Kaal	
Tuppa naeratid härmatand	
puud	1603
Ja läbi metsa jookseme kui	
vesi	1603
Ütle mulle	1604
Pikkamisi hingab aeg	1604
Vaade väina tammilt ehk	
rahvusest saarlane	1604
H. Muller	
Olla mänd	1606
Tuulisel päeval	1606
Suveahnus	1606
Kättemaks	1607
Mulla ja päikese pärast	1607
E. Krusten	
Seal üleval	1608
P. Haavaoks	
Eelküngastik	1616
*** (Mu penipoeg, kuldaväärt	
suksu)	1617
*** (Suur eloluts lüü sulpsu	
pilliruuh)	1618
E. Vetemaa	
Kalevipoja mälestused	1619
T. Vint	
Väikesed pilved (Linool)	1649
K. Kangur	
Parajuse apoloogia	1672
Parajuse kriitika	1672
Keset jäätähti	1672
*** (Kõiki aardeotsijaid-	
poolhulle)	1673
T. Vint	
Teil on kõik, ainult tikke teil	
ei ole	1674
Naise tulek	1680
Ü. Randviir	
Grand prix	1685
E. Jebileanu	
Poemist «Hiroshima naera-	
tus»	1689
D. Granin	
Vangid	1692
V. Alttoa	
Saul Bellow	1702
M. Peet	
Egon Ranneti kujutamislaidi	
tunnusjooni	1712
E. Siirak	
Laastumeister Aira Kaal	1718
J. Šumakov	
Dostojevski ja Tallinn	1728
B. Zaborov	
F. Dostojevski jutustuse «Ta-	
sane» motiividel (Ofort)	1729
H. Puhvel	
Provintslikkusest	1739
M. Jõgi	
Selliksam seljataga	1741
E. Mallene	
Värsshumoristi kirjanduslikke	
vahelugemisi	1743
G. Képes	
Madáchist ja tema «Inimese	
tragöödia» eestikeelsest tõl-	
kest	1745
Ringvaade	1750

Toimetuse kolleegium: V. Beekman, V. Iius (peatoimetaja asetäitja), J. Kross, P. Kuusberg (peatoimetaja), R. Parve, J. Peegel, L. Rimmelgas, P.-E. Rummo, E. Vetemaa.

Toimetuse aadress: Tallinn, Harju t. 1, tel. 413-65, 407-80, 407-81.

Kirjastus «Perioodika», Tallinn, Pikk t. 37,

Ladumisele antud 4. X 1971. Trükkimisele antud 5. XI 1971. Trükiarv 13 000
Staicele Paberivabriku trükipaber nr. 1, 70×108/16. Trükipoognaid 10 + kleebis.
Tingtrükipoognaid 14,18. Arvestuspoognaid 12,03. MB-09180. Tellimise nr. 2885.
Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk t. 40/42.

«Locming» nr. 11, november 1971 . Hind 50 kop.

На эстонском языке

Орган Союза писателей ЭССР «Лооминг» («Творчество»)

№ 11, ноябрь 1971.

50 коп.

Индекс
78174